Het verhaal van opa Hogenbosch

Het verhaal van opa Hogenbosch

Lex Hogenbosch

Colofon

Copyright © 2022: ...
Auteur Lex Hogenbosch

Druk- en bindwerk: Probook, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Inhoud

Inleiding 1

Deel 1 Voorgeschiedenis van de familie Hogenbosch 3

Uit Pinmaekers geboren 4
Verborgen wortels 5
Cornelis Hobes, gelukszoeker uit Nederweert 9
Tuinder in Haarlem 11
Pieter Hogenbosch en de drie stammen Ho(o)genbos(ch) 14
Cornelius Hogenbosch, onze aartsvader 19
Antonie Hogenbosch de blauwverver en fabrikant 24
Antonie groeit uit tot een heer van stand 30
Joannes de zoon van een fabrikant 32
Het geboortedrama en Joannes tweede huwelijk 37

Deel 2 Opa Albertus krijgt het woord 46

Mijn jeugdjaren 47
Onze kostschooltijd 52
Sigarenrook en de gebroeders Goulmy 58
Militaire dienst ontkomen 61
Mon belle epoque 70
Kennismaking met Jacob Hoogenbosch en met Jeannette in Boxmeer 72
Eeuwige trouw 78
Kies nu eens een beroep 85
Sigarenfabrikant in Boxmeer 89
IJzige kou 108
Nieuw elan 118
Terug in Amsterdam 122
Anton en oom Jan Grijpink 125
Een nieuwe generatie en een retourtje Boxmeer 129
Uitleg over mijn erfdeel 135
Verhuizen naar Utrecht 140
Boxmeer, mijn nieuwe thuis 143
Het beroep van sigarenfabrikant 152
Mijn huwelijk met Jeannette 157
De eerste huwelijksjaren 168
Vader worden in een zinderende zomer 178
Groot nieuws – Staking in Boxmeer 185
Onrust in de familie en de fabriek 200
Vader van een zoon 220
Het jaar 1900 226

Inspiratie opdoen voor verandering 235
Dat gaat naar Den Bosch toe 250
Vughtenaartjes en het Handelsagentschap Hogenbosch 262
Trieste familiegebeurtenissen en bezinning 271
Onze kinderen worden groot 281
Het raadsel van de vis 291
Mijn kleine oorlog 298
Naar Berlicum 306
De kunstenaar en de ongelovige 313
Bottenophaler en bezuinigen in Hintham 321
De catastrofe 327
Scheiding voor het leven 335
Een mannenhuishouden 338
Eindelijk: een romance 346
De mist in mijn hoofd 359

Epiloog 363

Genealogie Hogenbosch familie 371

Dank 380

Noten bij de tekst 382

Inleiding

Mijn doopnaam is Alexander, Hogenbosch, geboren in het bevrijdingsjaar 1945 als jongste uit een gezin van vier kinderen. Enkele jaren geleden, toen ik bezig was om in de vorm van een fotoboek de genealogie van de Hogenbosch familie te beschrijven, kwamen bij mij veel vragen op over mijn voorouders. Eerst toen begreep ik waarom ons geboortehuis in Brabant stond en niet in Amsterdam. Het werd me duidelijk dat mijn opa en zijn tweelingzus daarvan de oorzaak waren. Zo een ontdekking roept vragen op. Waarom vertelde vader graag en veel behalve over zijn eigen vader? Wat voor iemand was die opa van mij? Mijn vader die een meester was in het vertellen van allerlei anekdotes sprak in mijn herinnering niet over zijn ouderlijk huis. Toen mijn vader in 1969 stierf, was ik 23 jaar en mijn jonge leven lang niet geïnteresseerd in oude familiegeschiedenissen.
In 2020 was het moment gekomen om op zoek te gaan naar deze raadselachtige opa van mij. Ik heb hem nooit gekend. Hetzelfde geldt voor mijn twee broers en zus, allen zijn geboren na opa's dood.
Het gaat over Albertus Anthonius Johannes Hogenbosch, geboren in Amsterdam op 14 november 1868 en overleden in Eerde op 13 mei 1931. Het is mijn bedoeling om zijn verhaal te vertellen. Daarbij gaat het mij om het leren begrijpen van zijn persoon. Wat voor iemand was hij? Mondelinge getuigenissen van familieleden die hem hebben gekend, een dagboek of brieven zouden hiervoor het ideale bronmateriaal zijn, maar dat is helaas niet voorhanden. Door Opa Hogenbosch te plaatsen in de tijd zoals we die uit geschiedenislessen en romans kennen, kan ik hopelijk een levendig beeld van hem geven.
De eerste vraag is dan: waar begin je? Bij zijn geboorte? Dan wil ik natuurlijk achterhalen hoe het geboortehuis eruit ziet en wie de ouders zijn. Voordat je het weet leidt dit tot het zoeken naar de Adam en Eva van de familie Hogenbosch, oftewel genealogisch onderzoek doen. Daar zit echter een groot gevaar in. Mijn valkuil kan zijn dat ik al die archieven zo leuk vind, dat ik weken, nee jarenlang zoet kan zijn met het verzamelen van heel veel data en dat als doel op zich ga zien. Nee, ik wil weten wie die opa van mij was. Data verzamelen is daarvoor uiteraard noodzakelijk. Dat ga ik in het eerste deel van mijn verhaal doen. Ik zal zo

ver mogelijk terug gaan in de tijd om de Hogenbosch wortels van onze stamboom te achterhalen. Dan zal ik proberen alles netjes op een rijtje te zetten. Maar steeds blijft daarbij de vraag – is er in deze familie historie een rode lijn te herkennen – een rode draad die mij dichterbij brengt bij die onbekende opa van mij.
Daarom zal dit verhaal bestaan uit twee delen. Deel 1 is de algemene voorgeschiedenis van de familie Hogenbosch. Die eindigt rond 1800 met één stam waaruit onze Hogenbosch familie is voortgekomen. In deel 2 wil ik zo dicht als mogelijk is in de huid kruipen van mijn opa. De beste manier om dat te kunnen doen, is mijn opa in de ik-vorm zelf zijn verhaal te laten vertellen. In de epiloog geef ik dan een beschouwing of ik een antwoord heb kunnen vinden op de vraag waarom in mijn ouderlijk huis zo weinig over opa is gesproken. Het genealogisch overzicht van de familie Hogenbosch maakt op andere wijze de belangrijke rol van mijn opa duidelijk in het laten voortbestaan van de familienaam Hogenbosch. Tot slot volgen de noten bij de tekst met een overzicht van de feiten waarop dit verhaal is gebaseerd. Ik wens de lezer veel leesplezier toe.

Deel 1 Voorgeschiedenis van de familie Hogenbosch

De Peel omstreeks 1702[1]

Uit Pinmaekers geboren

Verreweg de belangrijkste bron bij mijn zoektocht naar mijn opa is het boek "Uit pinmaekers geboren" (UPG[1]). Dit boek, geschreven door M.M.J. Hoogenbosch en gepubliceerd in 1984, is op zichzelf al het resultaat van eeuwenlang genealogisch bronnenonderzoek. De ondertitel is "Genealogie Ho(o)genbos(ch" en met dit tussen-haakjes zetten, geeft de auteur aan dat er verschillende stammen bestaan in de familie. Later zullen we zien dat het om drie stammen gaat: Hogenbosch: Hoogenbosch en Hogenbos.

In het voorwoord noemt de auteur zijn grootvader Petrus Hoogenbosch als de bron die, "…aan de hand van zorgvuldig bewaarde papieren in december 1925 een eerste overzicht van zijn familie samenstelde…". Uit een krantenbericht van 1941 blijkt dat hij toen al bezig was met het uitzoeken van de stamboom. In dat bericht vraagt hij om meer informatie over de broers Pieter en Antonie Hogenbosch. Aangenomen dat hij eerst zijn eigen Hoogenbosch tak onderzocht alvorens met Hogenbosch te beginnen, dan was hij al heel lang bezig met zijn familieonderzoek. Want uit datzelfde krantenbericht blijkt dat hij reeds de plaats en het jaar van geboorte van de broers Pieter en Antonie heeft ontdekt (Nieuwer Amstel in resp. 1795 en 1796).

UPG is meer dan een genealogisch overzicht. Er staan foto's in van vele voorvaderen en de auteur wijdt diverse hoofdstukken aan de beroepen die door mijn voorouders zijn uitgeoefend. In UPG is in volgorde van grootte een overzicht gegeven van de drie takken. De grootste tak is Hoogenbosch en daarop volgen Hogenbosch en Hoogenbos.

Altijd dacht ik dat deze titel - Uit pinmakers geboren - te maken had met het maken van schoenen, zoals later door velen van de Hoogenbosch familie is beoefend. Echter de titel wordt in UPG zo verklaard:

volgens de legende mochten de plattelanders van Nederweert in de 16e eeuw gedurende de maand mei voor eigen gewin turf steken op een zondag. Om te weten welke dag van de week het was, werden in het turf iedere dag een houten pin geslagen. De zevende pin was dan de zondag, de dag waarop het turf steken was toegestaan.

Het boek UPG zal ik bij mijn zoektocht als een bijbel gebruiken om de weg terug te vinden naar mijn opa. Het is te hopen dat van UPG een digitale versie verschijnt zodat het ook voor toekomstige generaties Ho(o)genbos(ch)en eenvoudig toegankelijk is.

Maar zelfs deze UPG-bijbel kan niet alles weten over het verleden. Sinds 1984 zijn heel veel archieven gedigitaliseerd en is er nieuwe informatie beschikbaar gekomen over het verleden. In 2020 is de computer de tweede onmisbare steunpilaar bij het vinden van familie informatie. Gelukkig krijg ik tijdens het schrijven daarnaast ook nog regelmatig suggesties of ideeën van familie, vrienden en andere archief speurders. Eén van die suggesties was om eens kritisch naar die titel te kijken – uit pinmaekers geboren'- Daaruit blijkt dat in Nederweert 'pinmaekers een bekend begrip is. Volgens het Weerts woordenboek[2] betekent het 'een inwoner uit Nederweert. In Nederweert is er zelfs een carnavalsvereniging 'De pinmaekers' want die zevende pin, dat is de dag voor jezelf. Een vrolijk begin, nietwaar?

Verborgen wortels

De wortels van de familienaam Hogenbosch reiken zeer ver terug in de historie. Ze zijn zelfs op enige wijze verbonden met de nadagen van Karel V. Ja echt, Karel V – de heerser over alle Nederlandse gewesten. Hij is geen familie natuurlijk maar er is wel een relatie. Die is beschreven in het biografisch woordenboek der Nederlanden, verschenen in 1862[3] . Daar is te lezen hoe Karel V in zijn nadagen nog machtiger wilde worden. De strijd ging om uitbreiding van zijn macht tot in Bourgondië. De strijd spitste zich toe rondom een gebied dat Ferette heet. Het is een landgoed dat in het huidige Frankrijk ligt, westelijk van Bazel. Het is de bedoeling van Karel V om al die losse gebiedjes aaneen te rijgen. Nu wordt het spannend! Het is 1473 en dit staat op pagina 43 van mijn informatiebron:
Daartoe moest hij zich van al de plaatsen aan dan linker Rijnoever tot aan het graafschap Ferette. hetwelk hij 'van Sigismund , hertog van Oostenrijk, gepand had , meester maken. Over dat graafschap had hij zekeren Pieter Hogenbosch tot landvoogd aangesteld, die, door zijn geweldig beheer, zich de haat der bevolking en ook van, den hertog Sigismund en de Zwitsersche bondgenoten wier regten hij evenmin eerbiedigde, dermate op den hals haalde, dat hij gevangen, onthalsd en de Bourgondische krijgsmacht het land uitgejaagd werd.

Pieter Hogenbosch! Die naam zullen we later nog regelmatig tegenkomen. Maar 1473, dat blijft voor mij een verborgen wortel. Geen spoor te vinden met welke familiewortel deze gehate en wreed gestrafte Pieter verbonden was. Hoe kwam hij trouwens zo ver van huis, daar in de Vogezen? Ik heb verder niets over hem kunnen vinden. Dood spoor! Genoeg vragen voor anderen om het uit te zoeken.
Een nog vroege aanduiding van mijn familienaam die enigszins klinkt als Hogenbosch is door mijn zwager Henk Meyer ontdekt. Op een boekenmarkt vond hij een Oorkondeboek van de stad Gent[4]. Het gaat terug naar de veertiende eeuw. Daar staat bij de index:

Obosch (Math van) Obosch – zie ook: Hoebosch en Oobosch

Het boek geeft overzichten van niet betaalde rekeningen. Zoals die van Ger. van Oobosch of van Gillis van Hoebosch die in mei 1372 ging klagen bij het gerechtshof dat hij ten onrechte was aangeklaagd voor het niet betalen van een schuld (Zijn klacht werd afgewezen.).

De naam Hoebosch lijkt veel op onze familienaam Maar deze Vlaamse wortelstronk van misschien familie is door mij niet verder onderzocht. Wie weet bestaan er verbindingen tussen deze Hoebosch en die van een periode later welke wel uitgebreid onderzocht zijn.

Waar begint het verhaal volgens het boek UPG?

Het genealogisch overzicht start omstreeks 1650. Echter in het hoofdstuk “Onze familienaam” in UPG staat: [5]

De naam Hobus komt reeds vroeg in de doop- en trouwregisters van St. Lambertus (De afgebrande kerk van Nederweert) voor. Johannis Hobis en Gertruda Maxels sluiten hier hun huwelijk in 1568.

Hier lijkt dus onze stamboom te starten, omstreeks 1568. Hun eerste kind is gedoopt in april 1582 met dezelfde naam als zijn vader maar het tweede kind heet Gertudis Hoechbos. In 1580 trouwt Godefridus Hobus en enkele maanden later Gort Hobus. Of zij familieleden zijn wordt niet

vermeld. Enkele tientallen jaren later, december 1604, heet de zoon van Cornelius Hobis 'Christianus Hoochbos.' Er bestaan dus in deze vroege tijden heel wat varianten binnen de familienaam. Zoveel eeuwen terug met zoveel variaties in schrijfwijzen van de naam Hogenbosch is het vrijwel onmogelijk om nauwkeurig vast te stellen waar en met wie precies te beginnen.

Die onzekerheid wordt bij mij nog groter als ik in 2020 op internet ga zoeken en daar een akte tegenkom die is opgesteld in de stad Amsterdam in het jaar 1633 met als betrokkene David Dircks Hogenbosch.[6] Kort daarna, 23 maart 1635 om precies te zijn, is er een trouwakte opgemaakt in Bergen op Zoom waarbij de naam Adriaen van den Hogenbosch in voorkomt.[7] Het zijn twee namen die niet voorkomen in UPG.

Deze ontdekkingen roepen bij mij enkele vage herinneringen op. Mijn vader had het er wel eens over dat hij in de oorlog bang was dat er in zijn familielijn joods bloed zat. De naam David geeft voor die angst wel aanleiding. Zou er mondelinge overlevering zijn geweest in de familie van mijn vader, omdat er kennis bestond over joods bloed bij een van de voorvaderen? Of kwam die angst voor de Duitse rassenwetten in de oorlogsjaren 40-45 misschien algemeen voor bij veel Nederlandse families? Hoe dan ook, op mijn speurtocht kan ik geen enkele verdere verbinding leggen met een andere David of Adriaen bij de voorvaderen.

Varianten op onze familienaam Hogenbosch ben ik nog vaker tegengekomen. In juli 2003 liep ik in Elmina, Ghana over het Nederlandse kerkhof en zag daar de grafsteen van "governor Hogenbom murdered in 1808". De naam van deze gouverneur van de Afrikaanse Goudkust – lange tijd aangeduid als Slavenkust - is fout gespeld. Het moet zijn J. P. Hoogenboom.[8] Daarmee komen we in de tijd gemeten al dichter in de buurt van onze familienaam. Rond dezelfde periode zie ik in het Noord Hollands Archief de naam Huijbertje Hogenbosch, geboren in 1814 in Spaarnwoude en Dirk Hogenbosch, bouwman in Spaarnwoude bij Bloemendaal, geboren in 1815. In UPG zijn de namen te vinden van verschillende telgen met de naam Hoogenbos in de omgeving van Spaarnwoude, niet ver van Haarlem. De naam Hogenbosch komt ook nog voor in het Drentse archief: Lammechien Hogenbosch - geboren in

1834 en dochter van Hendrik Berens Hogenbosch. Na haar overlijden in 1904 loopt dit spoor dood.

Duidelijk is dus dat er regelmatig varianten opduiken van de naam met hoge bossen: Hoibis, Hoechbos, Hoibus of Hobus. Lijkt Hobos of Hobus niet op Hogenbosch? Bedenk dan dat alles fonetisch is genoteerd en de Brabantse tak van onze familie moet deze naam maar eens met plat-Brabantse tongval uitspreken, dan komen we toch aardig in de buurt! Maar toch. Het blijft lastig. Hoe kun je stamboomonderzoek doen als er geen eenduidige schrijfwijze is van de familienaam?

Met Alec van Helsdingen, de achterkleinzoon van de UPG auteur, correspondeer ik over die vraag en hij schrijft over de naamgeving:

De David Dirks Hogenbosch uit Amsterdam kan al dan niet verwant zijn. De naam Hobus, Hoogenbosch, Hobos enz. betekenen allemaal "Hoogen Bos". Iedereen die in de buurt van zo'n plek woonde had die achternaam kunnen aannemen.

Vervolgens verwijst Alec naar een passage in UPG, pagina 18, waarin ook ingegaan wordt op onzekerheden in de stamboom.

Mijn conclusie is daarom dat verschillende wortels van mijn familie nog steeds onder het zand liggen. Het zal waarschijnlijk altijd onduidelijk blijven wie precies de voorouder van de Hogenbosch boom was in het begin van de zeventiende eeuw. Misschien gaat een andere nazaat nog graven en ontdekt nog andere ondergrondse wortels van onze stam. Zolang dat graafwerk niet is verricht, blijft UPG de meest betrouwbare gids. De Ho(o)genbos(ch) hoofdstam begint in Nederweert en gaat al heel snel over in drie zijtakken. Daarover zal dit verhaal gaan.   Over een familie die de armoede van De Peel ontvlucht en in de zeventiende eeuw naar het rijkere Holland trekt.

NEDERWEERT 1702 EN NU

Cornelis Hobes, gelukszoeker uit Nederweert

In 1697 laat Jan Joosten uit Baexem zijn eerste kind dopen in de R.K. Statie van Berkenrode dat dicht bij Haarlem ligt.[9] De peetoom bij die doop is zijn streekgenoot uit de Peel: Cornelis Driesz. Hobes.

Dit is opgetekend in een doopboek. Het is de eerste aanwijzing dat telgen van het Hobes geslacht van hun geboortegrond rondom Nederweert zijn weggetrokken. Baexem ligt hemelsbreed vijf kilometer van het centrum van Nederweert en nog dichter bij Nederweert-Eind. De eerste vrouw van Cornelis is geboren in Baexem: dus Jan en Cornelis kunnen als turfstekers heel goed buren zijn geweest om dan als jongemannen samen de grote reis naar Holland te maken. Hoezo turfsteken? Het beroep van onze voorouders is niet bekend. Turfsteker was het meest voorkomende beroep. Daarom is de kans heel groot dat zij daarmee de kost verdienden. Ook mag je aannemen dat Jan en Cornelis met vele anderen in de tweede helft van de zeventiende eeuw vanwege de armoede uit het arme Peelgebied zijn vertrokken naar het welvarende Holland. Hoe en met wie ze gereisd zijn, is niet bekend maar zeker is dat de vroegere Peelbewoners in Holland elkaar opzochten.

In het midden van de zeventiende eeuw stagneerde de economische groei in Holland, wat tot gevolg had dat de handelsroute daar naar toe,

met de Maasscheepvaart, terugliep. Dat heeft op zijn beurt een weerslag gehad op de welstand van de bewoners in de omgeving van Nederweert.

Nederweert ligt op de grens van wat nu Brabant en Limburg is. Staatkundig hoorde het in de zeventiende eeuw wisselend bij verschillende graafschappen. Volgens de lessen vaderlandse geschiedenis is de zeventiende eeuw de roemrijkste periode van Nederland en heet daarom De Gouden Eeuw. In De Peel is daarvan niets te merken geweest. Zoals de titel van een artikel in Trouw in 2019 het samenvat:

'Die eeuw van goud ging aan Brabant en Limburg voorbij .' [10]

Het is ook de tijd van de Tachtigjarige Oorlog en terwijl Noord-Nederland het grote geld verdient, wordt de oorlog gestreden in Brabant en Limburg. Brabanders waren geen Nederlanders. Het volgende citaat komt uit een artikel met de veelzeggende naam: 'Hoe Brabant zijn Gouden Eeuw verloor aan Holland tussen 1598 – 1648.'[11]

De Brabantse bevolking voelde zich op de eerste plaats vooral Brabanders, het begrip Nederlander was hun volslagen vreemd.

De veldheren innen belastingen van de plattelanders en deze moeten vaak aan meer dan één veldheer hun belasting afdragen. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden met Amsterdam als glorieus middelpunt, is het culturele en economische centrum van de wereld. Voor de Peelbewoners bijna een ander werelddeel. Niet alleen de armoede maar ook de geestelijke vrijheid vormt een belangrijk motief om te emigreren naar de Republiek. Vooral vanuit Antwerpen trekken grote groepen, vaak rijke kooplieden, kunstenaars en geleerden naar Amsterdam. De Spaanse Brabander uit Bredero 's blijspel is daar een voorbeeld van. Een heel verschil met de Brabanders uit de Peel. Dat zijn arme plattelanders. Wat zij als geestelijk bezit meenemen is hun rooms katholieke geloof, samen met hun vaardigheid om het land te bewerken.

Onze voorouders trekken van Nederweert in de Peel naar de omgeving van Amsterdam eind 17e eeuw. Ze hebben het beslist niet makkelijk om

naar Amsterdam te reizen. Een groot deel van de wegen ligt in het moeras en is gedurende vele maanden van het jaar onbegaanbaar. Om van Nederweert naar Amsterdam te reizen, hoef je weliswaar niet in een bootje een gevaarlijke zee over te steken, maar de gelijkenis met vluchtelingen van nu in de Middellandse zee zal duidelijk zijn. Onze voorvaderen zijn gelukszoekers om de denigrerende woorden van een bekende - of moet ik zeggen beruchte - politicus te gebruiken.

Tuinder in Haarlem

Volgens de genealogie van UPG heet onze eerste aartsvader Andries Hobos. Echter, de registratie in de burgerlijke stand begint met zijn zoon Cornelis Andriese Hobos (ongeveer 1680 – 1755).[12] Deze Cornelis is van beroep tuinier en het moet een gezond iemand zijn geweest want 75 jaar oud worden, is in de zeventiende eeuw niet veel mensen gegeven.
Van Cornelis is redelijk veel bekend. Niet alleen dat hij tot een van de eerste Hobes-immigranten behoort, maar we kennen ook zijn beroep en familiesamenstelling. Hij trouwt maar liefst driemaal. Het eerste huwelijk vindt plaats in Haarlem in het jaar 1697 met Grietje Jans geboren in Baexum. Cornelis is een jonge bruidegom, 17 jaar pas maar hij heeft al veel meegemaakt. Eerst de emigratie vanuit De Peel en dan, aangekomen in Haarlem, de tijd nemen om een vrouw te vinden. Of is hij teruggereisd naar Nederweert of Baexum om daar zijn Grietje Jans op te halen en met zijn toekomstige vrouw de gevaarlijke reis terug naar Haarlem maakt? Of woonde Grietje Jans uit Baexem al in Haarlem en hebben de twee jonge echtelieden elkaar daar ontmoet en krijgt hij, zoals dat in die tijd gebruikelijk is, deze vrouw toegewezen door de ouders?
Hoe dan ook, Cornelis is geboren in 1680 en trouwt in 1697. De emigratie van De Peel naar Holland moet dus hebben plaats gevonden tussen 1680 en 1697. Vanaf het jaar 1680 speelt onze familiegeschiedenis zich af in Holland. Het zal ruim tweehonderd jaren duren voordat de reis terug naar Brabant plaats zal vinden.
Het huwelijk met Grietje Jans duurt niet lang en blijft kinderloos. Zij overlijdt en Cornelis trouwt in 1704 voor de tweede keer met een streekgenoot. Zijn vrouw heet Catharijne van Engels en is geboren in Thorn. Cornelis en Catharijne maken slechts twaalf huwelijksjaren samen mee, zij overlijdt in 1716. Zij krijgen zes kinderen. Hun eersteling

is een dochter, vernoemd naar haar moeder, Catharina, geboren in 1705 in Haarlem, Drie Klaveren. Daarna komen nog vijf andere kinderen, bijna allemaal dochters op één zoon na - Andries Hobos of Hogenbos, geboren in1707, Drie Klaveren. Andries junior zal daar het beroep van zijn vader, tuinder, voortzetten tot aan zijn dood in1760. Deze Andries jr. is met zijn jongere halfbroers een van de stamhouders.
De halbroers zijn geboren uit de derde verbintenis die Cornelis aangaat in 1718. De derde vrouw van Cornelis heet Antje Caspers, geboren in Thorn. Opvallend is dat hij opnieuw een echtgenote vindt die uit dezelfde geboortestreek komt. Het is een vruchtbaar huwelijk, maar liefst zeven kinderen worden geboren in de periode 1722 – 1738. De vier dochters en drie zonen zijn allen geboren in het ouderlijk huis in Haarlem – Drie Klaveren. Zoals dat volgens de regels van de genealogie nu eenmaal geldt, zijn enkel de zonen stamhouder. Met halfbroer Andries Hobos (1707) zijn dit Jacob (1727), Johannes (1729) en Pieter Hogenbos (1732).

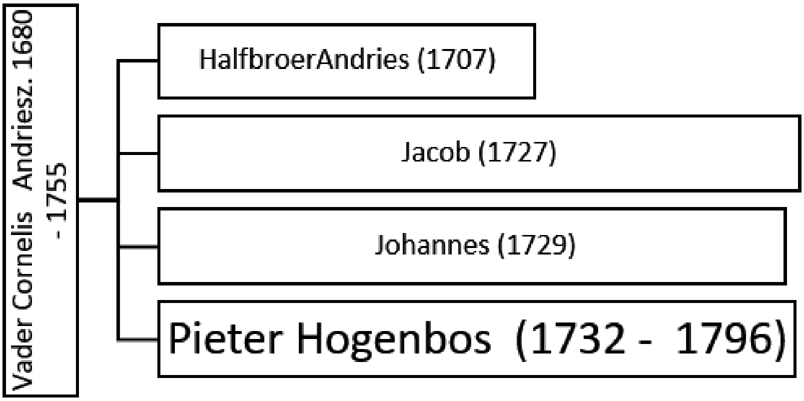

DRIE STAMMEN HO(O)GENBOS(CH)

Al deze kinderen zijn geboren In Haarlem Drie Klaveren. Die plaats heeft veel te maken met het geloof en beroep van onze voorouders.   Allereerst het geloof. Op de pentekening van Antonie Beerstraten zien we rechts de rivier Het Spaarne. Aan de kade ligt de bierbrouwerij Drie Klaveren. Links naast de brouwerij, het is niet gemakkelijk te vinden, is het poortje, dat in de 17de eeuw de toegang vormde tot de schuilkerk van de Dominicanen. In deze schuilkerk zijn onze voorouders gedoopt.

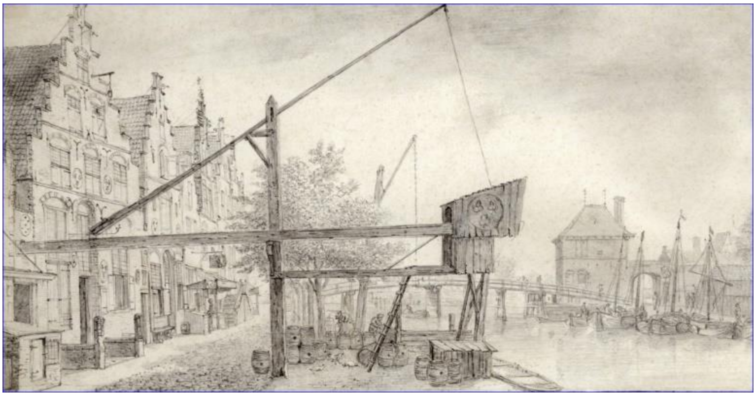

DRIE KLAVEREN (HAARLEM) IN 1632

Het geloof is voor de immigranten uit het katholieke zuiden een wezenlijk bestanddeel van hun identiteit. Het verbindt hen met elkaar maar in Holland is het uitoefenen van de Rooms Katholieke godsdienst verboden en dus illegaal. Zodra blijkt dat deze verordening niet zeer streng wordt nageleefd, is het niet langer nodig de kerkdiensten op steeds wisselende plaatsen te houden. Bedrijfsgebouwen zoals een bierbrouwerij zijn daarom een mooie dekmantel. Op den duur worden de huizen rondom het huizenblok opgekocht en zo groeit Drie Klaveren uit tot een groot illegaal centrum voor de katholieken voor kerkdiensten en doopplechtigheden. In de Tweede Wereldoorlog wordt deze plek opnieuw een schuilkerk voor joodse onderduikers en verzetsstrijders. Plannen om deze bijzondere plek als museum in te richten zijn rond de eeuwwisseling gestrand.[13]

Andries Hobos jr. heeft aan de Kleine Houtweg gewoond met als beroep tuinier. Deze weg bestaat nog steeds en ligt tegen het centrum van Haarlem, westelijk van De Spaarne rivier. De streek, dicht bij de rivier, heeft zeer vruchtbare grond en was uitermate geschikt voor tuinderijen. Gezien de voorgeschiedenis van Andries vader als turfsteker of landbewerker, is het te begrijpen dat zoon Andries in dit beroep blijft en dat hij hier letterlijk en figuurlijk een heel goede voedingsbodem heeft gevonden.

Pieter Hogenbosch en de drie stammen Ho(o)genbos(ch)

Mijn vader maakte wel eens het grapje dat het verschil tussen Hoogenbosch en Hogenbosch tenminste één nulletje in het banksaldo was. Ik dacht toen als kind: 'O - er zal vast wel een familievete geweest zijn die over geld gaat'-. Maar daar is niets van gebleken. In UPG wordt de stamboom van drie familietakken weergegeven. Zoals hiervoor vermeld, de grootste tak is Hoogenbosch en daarop volgen in volgorde van grootte Hogenbosch en Hoogenbos.
Alle drie de stammen ontspringen uit de twee laatste huwelijken van Cornelis Andries Hobos die, zoals we hiervoor hebben gezien, het grootste deel van zijn leven als tuinder in Haarlem woont in de buurt van Drie Klaveren. UPG beschrijft een situatie die heel goed kan verklaren hoe deze drie varianten in de familienaam ontstaan zijn. Het gaat over Marijtje en Evert. Marijtje is een van de jongste dochters van Cornelis en zij trouwt met Evert, alweer iemand die waarschijnlijk is geboren in Baexem. Het echtpaar bereikt enige welstand en als er sprake is van bezit dan wordt dat bij de notaris vastgelegd. Gelukkig maar, want dankzij de archieven van de 'huisnotaris' van de familie Ho(o)genbos(ch), notaris Jacob Elout zijn veel bijzonderheden over onze familie vastgelegd. Wat aan de notaristafel gebeurt staat in UPG zo beschreven:
Op 8 maart 1779 laten Evert en zijn vrouw ook hun testament opmaken. Terwijl Evert verklaart niet te kunnen schrijven ondertekent zijn vrouw met haar oorspronkelijke naam "Mart Hobos" en wijzigt deze later in "Hogenbos.[14]

Heel bijzonder is niet alleen dat hier te lezen valt dat het de vrouw is die kan schrijven en niet de man. Meest opvallend is natuurlijk wat Marijtje daar aan die tafel doet. Eerst je familienaam als Hobos opschrijven, dan denken, nee – eigenlijk heet ik niet zo - om er vervolgens Hogenbos van maken! Wat gaat in haar gedachten om? Is er toch een Abraham of David Hogenbosch voorbij gekomen die als inspirator heeft gediend voor deze naamswijziging? Zo zullen er nog veel meer theorieën bedacht kunnen worden, het blijft speculeren. Zeker lijkt dat iemand in 1779 zomaar een familienaam definitief kan wijzigen. Ook lijkt zeker te zijn dat zij die naam niet ter plekke verzint. De naam Hogenbos moet dus door de nazaten van Cornelis Andriese Hobos vaak gebruikt zijn. Hier wordt de familienaam voor de eerste keer vastgelegd. We heten vanaf 8 maart 1779 Hogenbos. Een naam die heel veel lijkt op onze huidige familienaam.
UPG gaat minutieus de drie stammen na die sinds deze tijd, eind achttiende eeuw, ontsproten zijn uit de huwelijken van Cornelis Andriese. Die stamboom wordt voortgezet door de vier zonen die hiervoor zijn genoemd en in het organogram weergegeven. We zien dat de oudste, Andries, een appel is die niet ver van de boom valt: zijn beroep blijft tuinder, hij heeft zelf zijn eigen bedrijf, verhuist tweemaal maar blijft steeds in de buurt wonen van zijn geboorteplek de Drie Klaveren. De twee jongere halfbroers, Jacob en Johannes blijven ook in de buurt. Zij verhuizen naar Spaarnwoude. Daar zijn ze overleden, Jacob in 1788 en Johannes al wat eerder in 1764. De kans is groot dat hun beroep ook tuinder is geweest.
Hetzelfde geldt voor de jongste broer, Pieter. Zijn volledige naam is Pieter Hogenbos, van beroep tuinder. Hij is geboren in Drie Klaveren in 1732 en overleden in 1796, te Buitenveldert een stadswijk van Amsterdam, aan het Rustenburgpad. De verhuizing van Pieter naar Amsterdam heeft heel lang de plaats bepaald waar de familietak Hogenbosch heeft gewoond, bijna honderd jaar. Reden genoeg om iets langer stil te staan bij deze Pieter.

Hij is vast en zeker een buitenbeentje in de familie. Niet alleen omdat hij de eerste is die wegtrekt naar de grote stad Amsterdam rond 1767. Hij is dan vier jaar getrouwd met Marijtje Losin of Mosin – een moeilijke naam voor de ambtenaren want er zijn wel zes varianten van de schrijfwijze van

haar naam. Heel bijzonder voor die tijd is dat Pieter trouwt met een vrouw van een ander geloof. Zij komt uit een gereformeerd gezin. Algemeen was toen - en nog heel lang daarna - dat alle kerkvaders het…

…geloof bovenaan hun lijstje van te ontraden huwelijken hebben staan. Het is 'een grouwel in de oogen Godts' waarschuwt Wittewrongel en elke auteur, van gereformeerde, remonstrantse, doopsgezinde of katholieke huize, zou hem dit na kunnen zeggen.'[15]

Marijtje en Pieter krijgen tussen 1764 en 1779 zeven kinderen. Met dit huwelijk en met hun kinderen vindt de splitsing plaats in de familienaam. Hun eerste zoon, Cornelius wordt geboren in april 1764 en overlijdt elf maanden later. De tweede zoon die kort daarna geboren wordt, krijgt ook de naam Cornelius maar gaat met een anders gespelde achternaam door het leven: Hogenbosch.
Met vader Pieter Hogenbos en zijn gereformeerde moeder Marijtje Losin verhuist Cornelius Hogenbosch als kleuter van twee in 1767 richting Amsterdam: Nieuweramstel aan het Rustenburg pad. Nieuwer-Amstel is sinds 1964 deel van Amstelveen en het Rustenburg pad ligt tussen Amstelveen en Buitenveldert Amsterdam. Op de kaart uit 1800 is te zien hoe dicht Nieuwer-Amstel en Overtoom bij elkaar liggen. Waar nu vooral hoogbouw is te vinden, is in de tijd van de verhuizing van Pieter en Marijtje, de hele omgeving nog zeer landelijk.

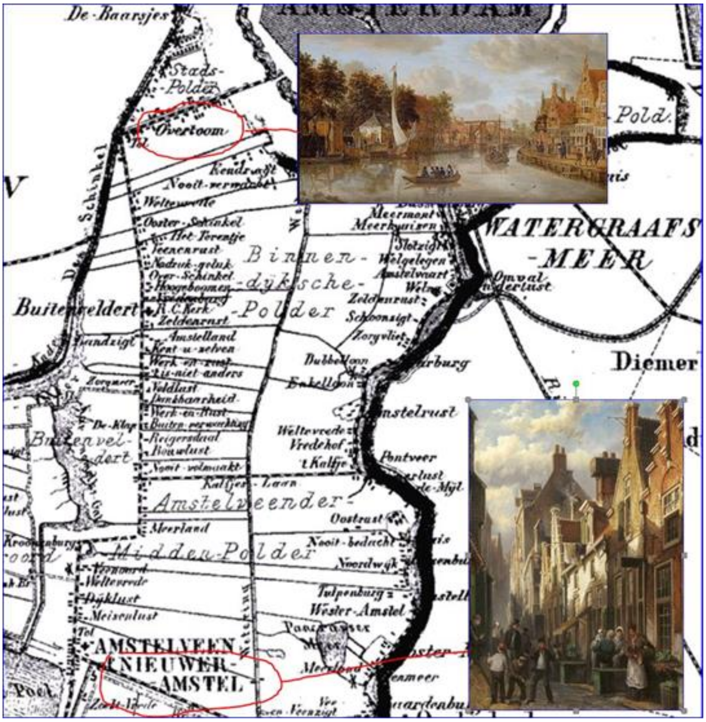

NIEUWER-AMSTEL – OVERTOOM ROND 1800

Deze tweede verhuizing is niet zo ingrijpend geweest als de eerste – toen aartsvader Cornelis Andries vanuit De Peel emigreerde naar Haarlem. Hoogstens vijfentwintig kilometer verwijderd van de Drie Klaveren ligt Nieuwer-Amstel. Daar kan Pieter zijn beroep van tuinder goed uitoefenen. Goede grond en een grote vraag naar de producten van de tuinders in deze buitenvelden (Buitenveldert) van Amsterdam. Maar de belangrijkste reden voor zijn verhuizing zal te maken hebben met het gemengde huwelijk. Hier, weg van de roddel in de kleine gemeenschap rond Drie Klaveren, konden Pieter en Marijtje hij zich vrijer bewegen. Want in Nieuweramstel leefden gezinnen van verschillende geloven – Hervormden, Gereformeerden, Katholieken - vreedzaam naast elkaar. Tot zover het verhaal over de reis van onze eerste voorouders vanuit De Peel naar Haarlem. We hebben gezien hoe in Noord-Holland de drie

takken van de familie verder groeien. Drie takken van de familie, nauw met elkaar verwant sinds ze rond 1690 uit De Peel in Haarlem aankwamen. Met mijn verhaal ben ik sindsdien bijna een eeuw verder en is het aantal nakomelingen zeer groot.
In UPG kan men lezen dat de Hoogenbos tak vanaf het midden van de achttiende eeuw in de buurt van Haarlem – Spaarnwoude – Bloemendaal is blijven wonen. De grootste zijtak, *Hoogenbosch*, blijft grotendeels in Noord-Holland, vooral in en rond Den Helder. Er zijn van deze beide zijtakken vele mooie geschiedenissen te vertellen. Bijvoorbeeld hoe het beroep tuinder na een eeuw uit de familie verdwijnt. Hoe de welvaart van onze families groeit. Of verhalen over de verscheidenheid aan beroepen die beoefend worden door verschillende generaties Ho(o)genbos(ch)en: van scheepbouwers, bakkers, katoendrukkers, schoenmakers tot aan sigarenhandelaren toe.
Tot in de negentiger jaren, bij het noemen van mijn naam aan onbekenden, krijg ik heel vaak de vraag: "O, Hoogenbosch van de schoenen?" Want de naam met dubbele O heeft tot die tijd landelijke bekendheid.
Wie wil meer weten over de verschillende beroepen van onze voorouders verwijs ik naar UPG. Daar zijn ze met veel details beschreven. Slechts een klein deel van die beroepen zullen in mijnepos terugkomen. Namelijk de beroepen van glanzer- katoendrukker en de sigaren. Waarom? Ik heet Hogenbosch en om door de vele hoge bomen het eigen bos te blijven zien, zal ik na deze stamboom-inleiding slechts één tak uitvergroten. Dat is die van de familie Hogenbosch of, zoals wij door de telefoon nog steeds zeggen: "Hogenbosch met één o en sch!"

Cornelius Hogenbosch, onze aartsvader

Cornelius Hogenbosch (1765 – 1803) is de aartsvader met als familienaam Hogenbosch. Hij komt uit een gezin dat maar liefst drie verschillende familienamen kent. De grootvader heet Pieter Hogenbos, de zoon heet Cornelius Hogenbosch en de kinderen van Cornelius heten Antonius Hogenbosch en Johannes Hoogenbosch. Het is ingewikkeld maar met onderstaand organogram en in tekst zal ik het uitleggen.

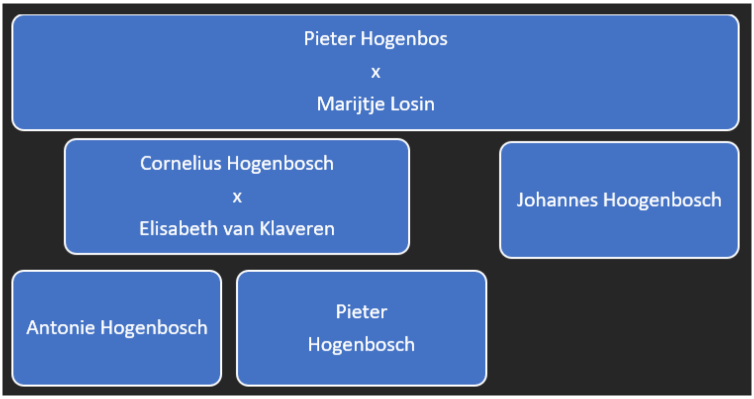

ORGANOGRAM HOGENBOS – HOOGENBOSCH – HOGENBOSCH

Zoals hiervoor is beschreven begint op Drie Klaveren Cornelius Hobos een eeuw eerder als succesvolle tuinder. Met zijn zoon Pieter Hogenbos hebben we hiervoor ook al kennis gemaakt. We hebben gezien dat hij uit een zeer talrijke familie komt. Hij is net als zijn vele broers en zussen geboren op Drie Klaveren, Haarlem. Het is de oorsprong van de Hobos familie sinds hun aankomst in Holland.
De zoon van Pieter Hogenbos heet Cornelius Hogenbosch. Bij deze Cornelius, geboren in 1765, komen we voor de eerste keer onze familienaam Hogenbosch tegen, geschreven op de manier zoals we nu nog steeds doen. Cornelius Hogenbosch is pas twee jaar oud wanneer hij

met zijn familie in 1767 verhuist naar Nieuwer-Amstel. Waarom verhuizen zij? Ik heb een vermoeden.
Zeer waarschijnlijk was er een hoop geroddel, omdat vader Pieter tegen de algemene traditie in, gaat trouwen met een gereformeerde vrouw. In Drie Klaveren krijgen ze hun eerste kind, dat de naam krijgt van opa Hobos: Cornelius. Vervolgens sterft deze Cornelius al na één jaar. Precies wat een aantal de roddelaars vast wel hebben beweerd: 'God straft onmiddellijk.' Kort daarna wordt de tweede zoon geboren. Opnieuw noemen ze hem Cornelius. Zodra Cornelius zijn eerste stapjes kan maken, verhuist het jonge gezin naar de nieuwe omgeving. Ik denk dat de familie wilde ontsnappen aan het geroddel over het verschillende geloof van de ouders. Niet veel later krijgt Cornelius een zusje, Aagje. Volgens de traditie bij gemengde huwelijken, wordt de dochter opgevoed in hetzelfde geloof als de moeder, de zonen in het geloof van de vader. Een mogelijke aanwijzing voor de gereformeerde opvoeding van Aagje is, dat na haar vaders dood de moeder gaat inwonen bij het gezin van haar dochter in de molen 'De Zwaan' aan het Zaagmolenpad in Nieuwer-Amstel.[16]
Cornelius trouwt met Elisabeth van Klaveren. Het is een bijzondere vrouw die, zoals we hierna zullen lezen, goed voor haarzelf en voor haar kinderen zal opkomen.
Als Cornelius vier jaar oud is, krijgt hij er nog een broertje bij, Johannes Hoogenbosch. Dit jongere broertje heeft later maatschappelijk veel succes. Geboren in de zeer bescheiden tuinderswoning in 1769, slaat hij al vroeg een andere beroepsrichting in dan zijn voorouders. Johannes is de eerste die met de traditie van het tuindersberoep heeft gebroken. Hij kijkt rond aan de Amstel en ziet daar veel binnenvaartschepen voorbijkomen en heel veel scheepswerven. Hij zal ontdekken dat het werk op de scheepswerf een beter belegde boterham kan opleveren. Johannes begint als scheepstimerman en gaat nadien werken bij een scheepswerf. Wanneer hij overlijdt in 1823 is hij de eigenaar van de scheepswerf "De Haan" aan de Weteringspoort.[17] Johannes zal de aartsvader zijn van een tot op de dag vandaag, zeer grote familie met net een iets andere schrijfwijze dan de onze: Hoogenbosch.
Hier, met deze twee broers, vindt dus de splitsing plaats tussen de nazaten met de familienaam Hogenbosch en Hoogenbosch. De vader van deze twee zonen heet Pieter Hogenbos. Als hij in 1796 thuis overlijdt

op vierenzestigjarige leeftijd, zijn daar twee generaties bij elkaar die ieder hun familienaam anders schrijven:

- Aartsvader van de familie Hogenbosch is de arme tuinder Cornelius Hogenbosch (1765 – 1803).
- Aartsvader van de familie Hoogenbosch is Cornelius zijn jongere broer, de scheepsbouwer Johannes Hoogenbosch (1769 – 1823).

Het gezin waarin Cornelius is opgegroeid vertoont een merkwaardige mengeling van vernieuwing en traditie. Enerzijds strak vasthouden aan familietradities, anderzijds meegaan met de veranderingen die steeds meer gaan voorkomen in De Nieuwe Tijd. Op vier aspecten vinden die veranderingen plaats, namelijk bij de naamgeving, de geboorteplek, het beroep en het geloof. Dit zal ik hieronder puntsgewijs toelichten.

• De eerste breuk met de traditie treedt op bij de *naamgeving*. Hiervoor is te lezen dat er drie namen bestaan in één familie! Alleen vóór 1800 kon zoiets gebeuren. Cornelius Hogenbosch groeit op in de Franse Tijd. De Republiek heet dan sinds enige jaren de Bataafse Republiek. Veel Franse wetgeving die na de Revolutie van 1789 is ingevoerd, gaat ook in ons land gelden. De nieuwe wetgeving wordt aangeduid als Code Napoleon. Behalve meer godsdienstvrijheid heeft de wetgeving eveneens tot gevolg dat er eenduidigheid ontstaat in de familienamen. Dat de zonen van Pieter verschillende achternamen kunnen hebben, is na 1811 afgelopen. Op 18 augustus 1811, in de nadagen van Napoleon, is de wetgeving ingevoerd die alle inwoners verplicht per direct een vaste achternaam aan te nemen. Deze naam wordt tegelijk met de woonplaats geregistreerd.

• De tweede breuk met het verleden is de *geboorteplek*. Cornelius is de laatste van de Hobos/ Ho(o)genbos(ch) telgen die geboren is in Drie Klaveren – Haarlem. Nieuwer-Amstel ligt niet ver weg van Haarlem maar het ligt nog dichter bij de hoofdstad Amsterdam. Nu is het zelfs deel van de gemeente Amsterdam. Sociaal gezien is het ook een heel ander soort omgeving dan die buitenwijk van Haarlem.

• Het *beroep* van tuinder verandert en vormt daarmee de derde breuk met het verleden. Eeuwenlang werkten alle Ho(o)genbos(ch) telgen op het land: In de Peel als turfsteker, in Haarlem als tuinder en zelfs nog in Amsterdam bleef dat aanvankelijk hun beroep. Vanaf eind 18e eeuw

ontstaan de eerste veranderingen en kiezen onze Amsterdamse voorouders een ander vak.

- De vierde pijler is misschien wel de belangrijkste: het *geloof*. In het gezin van Pieter Hogenbosch is dat gemengd en daarmee vormt hij de eerste uitzondering in de familie. Daarna zijn gemengde huwelijken nauwelijks voorgekomen en blijft het geloof een krachtig familie-bindmiddel. Voor alle Hogenbosch-telgen is dat het Rooms Katholieke. Wij kunnen ons nu moeilijk voorstellen dat deel uitmaken van een bepaald kerkgenootschap van zulk groot belang kan zijn. Maar in het Haarlem van de zeventiende eeuw is voor de katholieke immigranten uit De Peel dit geloof het belangrijkste kenmerk van hun identiteit. Dat is het nog heel lang daarna gebleven. Pas vanaf 1960 speelt in ons land het geloof een ondergeschikte rol voor iemands identiteit.

De volgende stamhouder na Cornelius Hogenbosch is zijn zoon Anton. In de volgende paragrafen zullen we die naam nog heel vaak tegenkomen. Voordat het zover is, richt ik eerst de aandacht op het gezin waaruit hij voorkomt en keer daarom terug naar Cornelius Hogenbosch.

Cornelius Hogenbosch (1765-1803) trouwt op 1 juni 1794 met Elisabeth van Klaveren (1771 – 1858) een Amsterdamse vrouw. Geboren worden in Klaveren en trouwen met vrouw van Klaveren, deze klavernamen zijn een toevallige speling van het lot.

Het huwelijk van Cornelius en Elisabeth duurt negen jaar, dan overlijdt Cornelius die prodeo wordt begraven. De armoede zal zeker een reden zijn geweest waarom Elisabeth niet lang weduwe blijft. Al enkele maanden na Cornelius zijn dood gaat zij opnieuw trouwen. Als Elisabeth overlijdt is haar adres Overtoom 71 Amsterdam. Voor de Hogenbosch familie vormt het voor lange tijd hun woonomgeving. De Overtoom zullen we dus nog vaker tegenkomen.

Cornelius en Elisabeth Hogenbosch hebben samen vijf kinderen, vier zonen en één dochter. Twee zonen zullen niet ouder worden dan twee jaar. De enige dochter Maria (1803 – 1822) sterft ook jong, slechts 19 jaar, in Amsterdam.

De oudste zoon krijgt dezelfde voornaam als zijn grootvader: Pieter. Meer kleinkinderen zullen vernoemd worden naar deze Opa Pieter uit Drie Klaveren-Haarlem. Bij de geboorte van deze kleinzoon is opa Pieter Hogenbos misschien bij de doop van zijn petekind aanwezig. Het is dan 1795. Kleinkind Pieter groeit eerst op in de traditie van de vele

voorouders: rooms katholiek gedoopt en als beroep tuinder. Maar rond de eeuwwisseling ontstaan de veranderingen. Zo zal kleinzoon Pieter een nieuw beroep kiezen en verhuizen richting de grote stad Amsterdam. Hij woont onder meer aan de Overtoom op huisnummer 33, niet ver van zijn moeder.
De tweede zoon van Cornelius is mijn betovergrootvader Antonie Hogenbosch (1796 – 1871) van beroep klander, glanzer en katoendrukker. Met hem gaat het verhaal verder. Hij is de nieuwe trendsetter in de familie Hogenbosch. De eerste Hogenbosch die het beroep van tuinder loslaat. We zullen zien dat hij heel succesvol wordt in zijn nieuwe beroep, dat van klander, glanzer en katoendrukker. In de volgende afbeelding is zijn portret weergegeven. Het schema geeft een overzicht van de eerste honderdvijftig jaar van de familie.

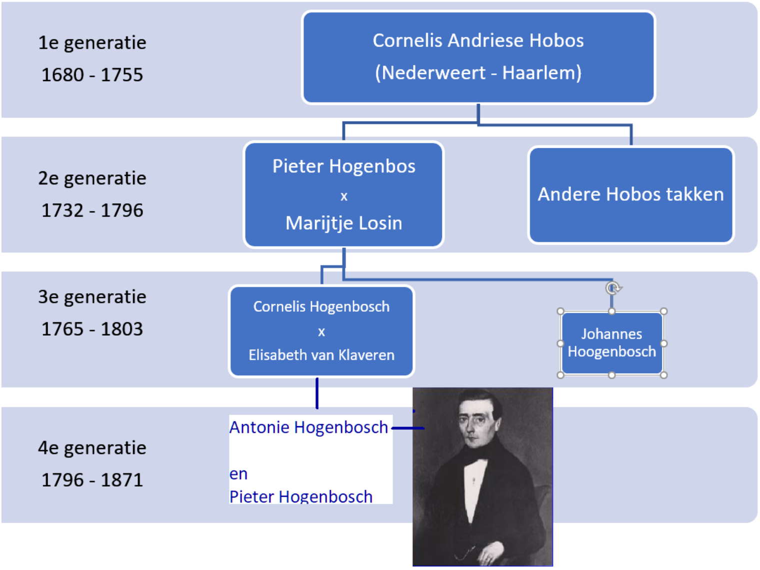

OVERZICHT VAN VIER GENERATIES H(O)OGENBO(SCH)

Antonie Hogenbosch de blauwverver en fabrikant

De afbeelding van Antonie Hogenbosch in het generatie overzicht is afkomstig van een schilderij dat in de kamer hing van mijn oom Piet, naast het schilderij van Antonies tweede vrouw Joanna C. Schaap.

Het feit dat er een schilder de opdracht krijgt om van dit echtpaar hun portret te schilderen, duidt op welvaart. Natuurlijk heeft Anton zijn beste pak aangetrokken. Hij laat zien dat hij een heer van stand is. Bij zijn geboorte is dat nog niet het geval. Hoe is dat gegaan?

Antonie is geboren in 1796 in het tuindershuis aan het Kuiperspad. Bij zijn geboorte kan broertje Pieter net op zijn tenen staan om over de rand van de wieg te kijken. Kort daarna komen er weer twee broertjes bij die niet ouder zullen worden dan twee jaar. In de lente in het jaar 1803 krijgen de twee broers een zusje erbij. Maar in december van datzelfde jaar gebeurt iets rampzaligs. Vader Cornelius de kostwinner komt te overlijden. Het gezin zit aan de grond. Cornelius wordt, ik schreef het al hiervoor, prodeo begraven. Er is geen geld, geen inkomen meer. Antonie's moeder met twee jongetjes en een baby staat er alleen voor.

Ongetwijfeld heeft deze moeder een zeer belangrijke invloed op de levensloop van haar kinderen. Zij, Elisabeth van Klaveren (1771 – 1858,) is iemand die van aanpakken weet. Een week voor het overlijden van haar man gaat ze met hem naar de notaris. Ze weet dat haar man niet lang meer zal leven en ze wil er voor zorgen dat alle familiezaken voor haar en de kinderen goed geregeld zijn. Haar man Cornelius is bij dat bezoek aan de notaris in december 1803 tot niet veel meer in staat:

hij ziek te bedde leggende, zij gesont van lichaam.' Testateur door zwakte niet in staat te tekenen , plaatst enige letters als zijn merkteken. [18]

Elisabeth blijft niet lang weduwe. Een half jaar na de dood van haar man, op 1 juli 1804, trouwt ze opnieuw. De nieuwe echtgenoot en stiefvader van de broertjes Pieter, Antonie en Johannes, heet Bernardus van Kemper. Zijn rol bij de opvoeding van zijn stiefkinderen is niet bekend.

Het is de moeder, Elisabeth van Klaveren, die de hoofdrol speelt en richting geeft aan de loopbaan van Antonie. Zij zal tot aan haar dood in 1858 dicht in de buurt blijven van haar zoon en zijn succesvolle loopbaan op de voet volgen.

Elisabeth kiest bij de opvoeding van haar zonen voor traditie en vernieuwing. De oudste zoon, Pieter, volgt de familietraditie. Hij blijft voorlopig in het tuiniersvak. Antonie, slechts één jaar jonger dan Pieter, gaat echter een heel andere richting uit. Daarbij krijgt het gezin hulp van Antonie's tante, Theodora van Klaveren, een zus van moeder Elisabeth. Tante Theodora is eveneens een weduwe en zij bezit het bedrijf van haar man. Dit bedrijf heet heel toepasselijk 'het Klaverblad.' Het is een bijzonder soort drukkerij, namelijk het bedrukken van textiel.

Deze bedrijfstak heeft in Amsterdam en omgeving een lange historie. Al in het begin van de zeventiende eeuw vestigen zich aan de buitenkant van Amsterdam, dicht bij het water, verschillende katoendrukkers.[19] De bedrijven zijn opgesplitst in kleine bedrijfjes die delen van het proces verzorgen. Zo leert Antonie eerst het beroep van klander. Dat woord komt terug in kalandermolen, een door paarden aangedreven molen die dient om bepaalde textielsoorten glanzend te maken. De trits klander, glanzer, katoendrukker vormt een serie van beroepen die Antonie in het bedrijf van zijn tante gaat leren. 'Het Klaverblad' is gevestigd aan de Overtoomseweg 32 en speelt een belangrijke rol in het leven van Antonie en ook nog in de generatie na hem.

Antonie bouwt het bedrijf op tegen de verdrukking in. Begin negentiende eeuw verdwijnen steeds meer textiedrukkerijen omdat de concurrentie moordend is, maar 'Het Klaverblad 'blijft heel lang bestaan. Ook Antonie's broer Pieter, die als tuinder zijn loopbaan is begonnen, ontdekt dat broertje Antonie met zijn beroep meer succes heeft. Hij verhuist naar een huis naast het bedrijf en wordt verver.

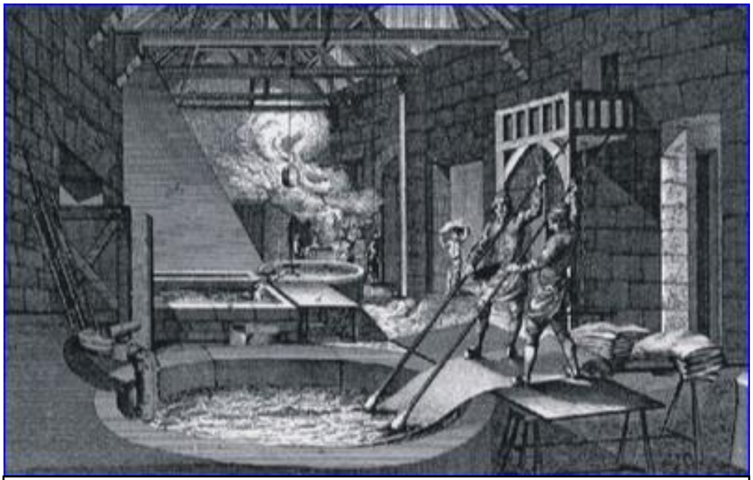

BLAUWVERVEN VAN LAKENSTOF

De succesvolle loopbaan van Antonie, van jongste leerling tot eigenaar van een florerende textieldrukkerij, speelt zich af in de periode 1810 – 1871. Zijn bedrijf 'Het Klaverblad' zal na zijn dood nog enkele jaren worden voortgezet door de kinderen en kleinkinderen totdat rond 1880 ook zij de deuren definitief moeten sluiten. Maar voor een groot deel in de negentiende eeuw zal 'Het Klaverblad' de plek zijn waar verschillende generaties Hogenbosch-en wonen en werken.

Tot zover het verhaal over het beroepsleven van Antonie. In een familieboek is het natuurlijk zeer interessant meer te weten te komen over het gezin van Antonie Hogenbosch.

Antonie trouwt als hij 29 jaar is met Maria E. H. Lohmann. Hoe de ontmoeting heeft plaats gevonden is niet bekend maar ik stel me het zo voor. Maria komt aan op de Overtoom met een lading lakens.

Anton zegt

- Hallo Mejuffrouw Lohmann, alweer hier met werk voor ons?
- Ja, onze familie heeft hard gewerkt, er is een hele lading lakenstof uit Baxem aangekomen.
- Uit Baexem? Maar U komt toch uit Oldenburg?
- Ja, klopt, nou ja bijna, Baxem ligt vlak bij Oldenburg.
- Baexem, daar had mijn vader het altijd over want zijn overgrootmoeder kwam daar vandaan.
- Oh, maar U en uw familie komen toch niet uit Duitsland?
- Nee Mejuffrouw Lohmann, dat kunt U wel horen! Nee, het is gewoon toeval dat haar dorp ook Baexem heet maar het ligt heel ergens anders, bij Weert in Brabant helemaal.

Zo zou de start geweest kunnen zijn wat heeft geleid tot het eerste huwelijk. Het is opnieuw een gemengd huwelijk, alleen nu gemengd vanwege de Duitse herkomst van Anton zijn eerste vrouw.

Vanaf de zestiende tot en met eind negentiende eeuw, trekken heel veel Duitsers uit Westfalen, omgeving Oldenburg – Osnabrück naar Nederland. Sommigen zijn seizoenarbeiders, anderen kooplieden (oprichters bijvoorbeeld van V&D) of textielwerkers (C&A, Peek & Cloppenburg). Zij kunnen hier meer verdienen dan daar. Eigenlijk kun je niet spreken van Duitsers want Duitsland ontstaat pas in de Pruisische tijd, eind negentiende eeuw. De immigranten komen uit Westfalen, de taal is Saksisch en ze voelen zich Saksen.[20]

Als Antonie en Maria op 25 juli 1825 voor de ambtenaar van de burgerlijke stand verschijnen is daar als getuige onder meer broer Pieter bij. Bovenaan het papier staat de bruidegom zijn naam: Antonie Hogenbosch van beroep glanzerknecht. Hij is dus op zijn trouwdag nog niet tot de bovenste laag in het bedrijf van zijn tante doorgedrongen, maar verdient blijkbaar genoeg om te kunnen trouwen. Zijn adres is ook dan nog het ouderlijke tuindershuisje aan het Kuiperspad. Wanneer broer Pieter en Antonie hun naam opschrijven, doen ze dat met de familienaam van hun opa: Hogenbos.

Waarom? Is het niet zo belangrijk en is het toegestaan om je naam op verschillende wijze te schrijven? Het Napoleon-decreet van 1811 dat verplicht tot het éénduidig opschrijven van namen is dan al enige tijd van kracht, maar de naleving daarvan zal nog lang duren. Ook Maria ondertekent met een andere schrijfwijze dan haar moeder: Lohman in plaats van Lohmann.

Het huwelijk van Antonie en Maria duurt negen jaar. Het is een productieve tijd. Zowel voor het krijgen van kinderen als voor het bedrijf. De voormalige glanzerknecht Antonie gaat als zaakwaarnemer in maart 1834 naar de notaris voor het ondertekenen van een koopakte. De textieldrukkerij breidt uit en daarvoor koopt hij aan de Overtoomseweg een stuk grond erbij van van 22 el, ongeveer15 meter lang.[21]

Het eerste kind van Anton en Maria is niet ouder dan vijf maanden geworden. Daarna komen er drie gezonde kinderen, twee jongens en één meisje. De oudste zoon Hendricus Hermanus zal ook het vak van blauwverver leren bij zijn vader. De dochter heet Dorothea, een naam die we later bij Antoni's kleindochter en nichtjes nog meer tegen zullen komen. Hun jongste kind heet Petrus Antonie en zal in het leven van mijn opa als voogd een belangrijke rol gaan spelen.

Ruim een jaar na de geboorte van Petrus overlijdt Maria, het is dan december 1834.

Voor Antonie breekt daarmee een moeilijke tijd aan. Het gebeurt op een moment dat hij eigenaar wordt van de fabriek en zijn bedrijf zich

uitbreidt. Thuisgekomen heeft de weduwnaar een gezin met drie kinderen variërend in leeftijd van 1 tot 5 jaar. Er zijn genoeg redenen om snel een nieuwe echtgenote te zoeken.

De situatie lijkt op die van wat zijn moeder heeft meegemaakt in 1803 en zij een half jaar later opnieuw trouwt. Wie weet was het zijn moeder die tegen hem heeft gezegd:

"Antonie, blijf niet te lang alleen treuren, dat heb ik na jouw vaders dood ook niet gedaan, zoek een vrouw maar trouw niet beneden je stand." Antonie zal deze raad opvolgen. Of was het misschien zijn eigen ingeving om een vrouw uit de gegoede burgerij te kiezen?

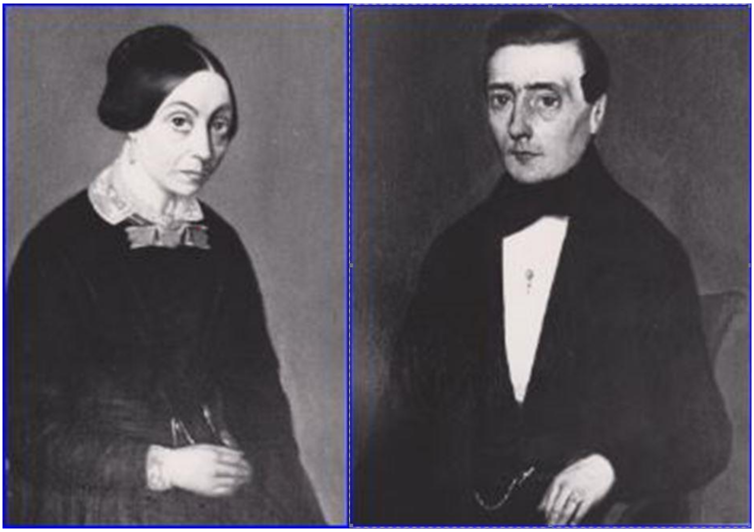

JOANNA SCHAAP EN ANTONIE HOGENBOSCH

Antonie groeit uit tot een heer van stand

Het tweede huwelijk van Antonie vindt anderhalf jaar na de dood van Maria plaats, op 9 juni 1836. Zijn vrouw heet Joanna C. Schaap. Op haar trouwdag is zij dertig. Het huwelijk zal bijna twintig jaar duren. De vader van Johanna [22] is een makelaar die woont op De Singel, niet de minste buurt van Amsterdam. Hij begeleidt zijn dochter naar de notaris om ervoor te zorgen dat het voorgenomen huwelijk op huwelijkse voorwaarden plaats vindt. Het lijkt erop dat Antonie's schoonvader behoedzaam te werk gaat en wil voorkomen dat het familiebezit in vreemde handen komt. Er wordt een voogd aangesteld die moet toezien dat het erfdeel van de kinderen onder zijn hoede komt. Bij de notaris wordt vervolgens een lijst ingeleverd van de bezittingen van beide echtelieden. De lijst van Anton is heel bescheiden met zelfs voor die tijd vrijwel antieke voorwerpen zoals een snuifdoos en een zilveren zakhorloge, afkomstig uit de slaapkamer van Antonie.[23]
Het eerste kind uit het tweede huwelijk van Anton en Joanna wordt geboren in 1839. Het is mijn overgrootvader Joannes Albertus. Als hij geboren wordt en moeder Joanna nog in het kraambed ligt, gaan zijn zus Dorothea en de broers Hendricus en Petrus al naar school. Beter is het om te zeggen halfzus en -broers want de moeder van deze drie kinderen is immers de Duitse Maria Lohmann die drie jaar daarvoor is overleden.

Joanna heeft het kraambed nog maar net verlaten of het volgende kind dient zich aan. Het zusje van Joannes, Agnes, komt één jaar later ter wereld. Daarmee heeft Joanna even rust, althans wat betreft het krijgen van kinderen. Drie jaar later komt Adrianus erbij en daarna nog twee andere zusjes die echter binnen één jaar na de geboorte sterven. De laatste geboorte vindt plaats in 1851. Een paar jaar later, december 1854, zal moeder Joanna overlijden.

Met haar overlijden zijn we sinds het huwelijk van Antonie en Joanna achttien jaar verder in de tijd. Niet alleen voor het krijgen van kinderen is het tweede huwelijk van Antonie met Joanna Schaap een vruchtbare periode geweest. Antonie is deze jaren op de maatschappelijke ladder flink geklommen. Hij was begonnen als glanzerknecht in het bedrijf van zijn tante. In korte tijd staat Antonie te boek als fabrikant en eigenaar van

het familiebedrijf de glanzerij “Het Klaverblad”. Joannes en zijn zusje Agnes en het broertje Adrianus wonen in het huis op de Overtoomseweg 70, naast de blauwdrukkerij, Overtoomseweg 71.

Joannes behoort vanaf zijn geboorte tot de gegoede burgerij. Een ander leven heeft hij niet gekend. Het is een volkomen andere status dan die waarmee zijn vader Antonie is begonnen. Die moest zich immers helemaal zelf opwerken van tuinderszoon en knecht tot het hoogst haalbare: fabrikant. Een goede maatschappelijke positie heeft hij bereikt, al is het is volgens Vibeke niet de hoogste top:
De fabrikanten, waar de katoendrukkers toe behoorden, waren in 1742 één van de rijkste bevolkingsgroepen van de stad, met alleen de ambtsdragers en groothandelaren boven zich. Ondanks deze kennelijke rijkdom zijn de katoendrukkers niet of nauwelijks doorgedrongen tot het Amsterdamse regentenpatriciaat.[24]
Aangenomen dat de overgebleven katoendrukkers een eeuw later hetzelfde welvaartniveau bereiken dan behoort de familie waarin Joannes opgroeit tot de gegoede middenstand. Er is dan ook geld voorhanden om het portret te schilderen van het echtpaar Hogenbosch-Schaap.
In 1854 wanneer Joanna komt te overlijden, wonen alleen de jongere kinderen nog thuis. Dat zijn Agnes en Joannes respectievelijk 15 en 16 jaar oud en het jongste broertje Adrianus van 11. De halfbroers en zus zijn inmiddels het huis uit maar nu moeten deze puberkinderen verzorgd worden. Het lijkt dat daarvoor heel snel een oplossing komt. Slechts anderhalf jaar na het overlijden van Joanna, vindt het derde huwelijk plaats van Antonie. Opnieuw wordt in de lente getrouwd, op 2 mei 1856. De nieuwe echtgenote is Elisabeth Schaap, de negen jaar jongere zus van Joanna.
Vader Antonie is ten tijde van zijn derde huwelijk 60 jaar. Dan blijkt de tijd van kinderen krijgen voorbij te zijn. Misschien was Elisabeth al betrokken bij de opvoeding van de jongste, Adrianus, maar die twee oudere puberkinderen erbij, dat is te veel gevraagd. Wat te doen? De oplossing die gekozen wordt zal in de volgende generaties navolging krijgen: Stuur de kinderen naar een kostschool.
Over de kinderen van Antonie gaat de volgende paragraaf. Natuurlijk volgen we dan het leven van Joannes. We zullen dan de namen van zijn zus Agnes en halfbroer Petrus regelmatig tegenkomen. Bijgaande

afbeelding geeft een samenvatting van de huwelijken en kinderen van Antonie.

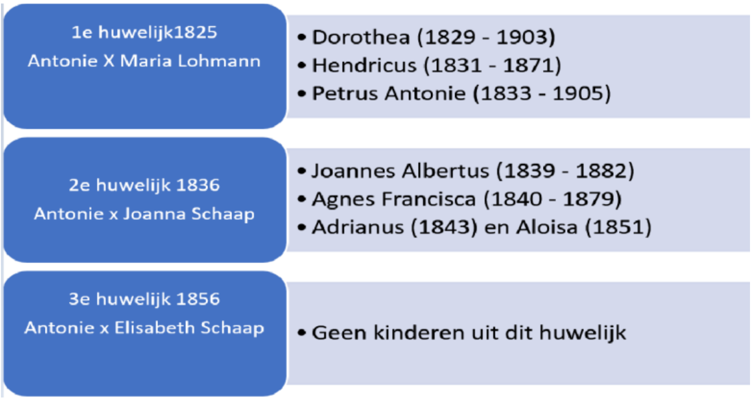

Huwelijken van Antonie Hogenbosch (1796 – 1871)

Joannes de zoon van een fabrikant

Naar een kostschool gaan, was vooral weggelegd voor kinderen uit een gezin met voldoende welstand. Joannes hoorde dankzij de blauwververij van zijn vader en de welstand van zijn moeder inmiddels tot de gegoede burgerij. De keuze van de kostschool paste helemaal in de traditie van die tijd. En waarom Oudenbosch? Dit plaatsje ligt in Brabant, niet ver van Roosendaal en Breda. Het was een van de zeer belangrijke rooms-katholieke centra.

Voor de familie was het geloof vanuit de traditie een belangrijk deel van hun identiteit. Zij zagen elkaar regelmatig in de kerk, al waren dat eerst nog schuilkerken. In Amsterdam zijn in 1840 de katholieken een minderheidsgroep van 22% .[25] Veel kerken zijn in die eeuw weer teruggegeven aan de katholieken, zoals bijvoorbeeld de Sint-Jan in Den Bosch. Rond 1840 kan men zich openlijk tonen als katholiek. Dit zorgt

voor het nieuwe gevoel van niet langer achtergesteld te zijn. Het is in feite een van de eerste emancipatiebewegingen. Al vindt pas aan het eind van de eeuw werkelijke gelijkstelling plaats en mogen belangrijke openbare functies ook door katholieken bekleed worden. Vanaf de periode rond 1840 begint het Rijke Roomse leven dat duurde tot rond 1960. De familie Hogenbosch neemt daaraan actief deel. Het kan daarom zijn dat Joannes zich in Amsterdam heel geëmancipeerd voelt ten opzichte van zijn leeftijdsgenoten met de schoolkeuze Oudenbosch. Misschien vindt vader Antonie het heel mooi dat door de kostschool in Oudenbosch de binding met Brabant-Limburg hersteld wordt. De keuze is ook praktisch gemakkelijk uitvoerbaar want In 1854 heeft het dorp een treinstation gekregen wat de bereikbaarheid vanuit Amsterdam sterk verbetert. In ieder geval leiden alle wegen naar Rome als het gaat om de katholieke identiteit.
Het is om al die redenen niet verwonderlijk dat Joannes Amsterdam verlaat en vertrekt naar de kostschool in Oudenbosch. Hij gaat niet alleen. Zusje Agnes die slechts een jaar jonger is dan Joannes gaat met hem mee naar dezelfde school. Of ze op de kostscholen elkaar steun hebben kunnen geven wanneer heimwee of het strakke schoolregime ze bedroefd maakt? Waarschijnlijk weinig. Agnes gaat naar de zusters Franciscanessen[26] Johannes gaat naar St. Louis. Op de pas gestarte internaten bestaat een strakke scheiding tussen jongens en meisjes, zelfs als het om broer en zus gaat.
Misschien heeft Joannes ervan gedroomd als katholieke "jihadist" gehoor te geven aan de oproep van de paus om ten strijde te trekken als Zouaaf bij de verdediging van het Vaticaan als pauselijke staat. Het initiatief om mee te doen tegen de Italiaanse Eenheidsstrijd was een initiatief dat geboren is in Oudenbosch. Van daaruit werd de reis naar het strijdperk in Italië georganiseerd.[27]
Hoe dan ook, de opkomst van internaten en kostscholen begon zeer in de mode te komen.

De stichting van het kloosterinternaat St.-Anna in 1837 gaf een belangrijke impuls aan de ontwikkeling van Oudenbosch tot kerkelijk centrum. Dit meisjesinternaat en het jongensinternaat St.-Louis gaven Oudenbosch verder een grote bekendheid op onderwijsgebied.[28]

In de loop van deze eeuw zijn er ook van de Hoogenbosch familie verschillende telgen naar Oudenbosch gestuurd. Voor onze Hogenbosch tak zijn Antonie en Agnes de trendsetters: Antonie is de eerste die zijn zoon en dochter naar een internaat in het katholieke Brabant stuurt. We zullen later zien dat verschillende van zijn klein- en achterkleinkinderen eveneens naar kostscholen in Brabant en Limburg gaan.
Joannes staat als inwoner van Oudenbosch ingeschreven in de periode van 1851 – 1859, hoe lang precies is niet duidelijk. Acht jaar voor een middelbare schoolopleiding is wel erg lang. Of heeft hij nog een poging gewaagd priester te worden?
Tijdens de Oudenbosch periode krijgt Joannes in 1856 een oproep voor de militaire dienst. Als woonplaats in het militieregister staat als adres Amsterdam – Overtoomscheweg 70 - met daaronder de opmerking Levendige Zijde. Onduidelijk is of dit een officiële precisering van het adres is, of dat Joannes zelf de oorzaak is voor de levendigheid aan deze zijde! Er is geen melding te vinden in het militieregister dat Joannes bij een legeronderdeel is ingelijfd dus het lijkt waarschijnlijk dat hij is uitgeloot voor de militaire dienst.

***

Wanneer Joannes terugkomt uit Oudenbosch gaat hij, net als zijn twee oudere halfbroers en zijn iets jongere broer werken in de textieldrukkerij. Evenals zijn vader leert hij het vak van blauwdrukken in het bedrijf, maar Joannes, als de zoon van de eigenaar, start vanuit een heel andere positie. Er komt een nieuwe generatie aan waarvoor vader Antonie het bedje mooi gespreid heeft.
Vader Antonie belegt in 1858 zijn geld met de aankoop van een boerderij-deel in Ouder-Amstel voor een in die tijd aanzienlijk bedrag van 9600 gulden.
Het geld is waarschijnlijk afkomstig uit de erfenis van Antonie's moeder, de ambitieuze Elisabeth van Klaveren. Zij is drie jaar voor deze aankoop overleden en woonde al die tijd bij Antonie in huis. Het andere deel van het geld zal wel afkomstig zijn uit de verdiensten uit de blauwdrukkerij.

Vanaf 1859 staat Joannes ingeschreven in Amsterdam. Hij is nu 20 jaar en heeft een mooie baan. De toekomst ziet er zonnig uit. Het wordt tijd om eens goed rond te kijken naar een vriendin. Wanneer Joannes enkele jaren in de fabriek van zijn vader en zijn broers werkt, leert hij zijn vrouw kennen. Ze heet Aafje Maria Smit. Joannes is 24 jaar, Aafje 26 als zij trouwen in 1863. Ze vinden een huis, iets voorbij het ouderlijk huis op de Overtoom, niet op huisnummer 70 maar 62.
Dit alles gebeurt in het midden negentiende eeuw. Voor de gegoede burgerij van Amsterdam is het een rustige tijd. IS Geschiedenis duidt de tijd aan als "Een eeuw van verstoffing":
Binnen de burgerij was de cultus van huiselijkheid al aangeslagen en vooral merkbaar in de indeling van hun huizen en aan het interieur. Steeds meer mensen vonden het belangrijk en konden het zich veroorloven om aparte kamers te hebben voor verschillende bezigheden: koken, ontspannen en slapen deed men liefst niet meer in dezelfde ruimte. De woonkamer werd het centrale punt waar het huiselijk geluk zich afspeelde. Die kamer 'verstofte' bij veel mensen gedurende de negentiende eeuw. Zachte banken, luie zitstoelen, kussens, vloerkleden en gordijnen werden aangesleept om het geheel warmer en gezelliger te maken. Bovendien werd de woonkamer rijkelijk gedecoreerd. Zo deed bijvoorbeeld de kamerplant zijn intrede. (IS Geschiedenis).[29]

Zo verloopt ook voor de families Hogenbosch in de jaren rond 1850 het leven rustig. De broers onder leiding van vader Antonie werken in de blauwdrukkerij. De familieleden maken deel uit van de gegoede burgerij en laten dit zien door deelname aan verschillende organisaties. Joanna is in 1850 "bestuurderesse" in de vereniging 'tot Weldadigheid van de algemene Verlosser"[30] - een van de vele katholieke initiatieven tot liefdadigheid. Iets later, na de dood van Anton, is de weduwe Schaap samen met haar zwager Pieter in 1873 donateur van de Onze Lieve Vrouwe Parochie aan de Leidsche Gracht.[31] Joannes past goed in deze rij van actieve familieleden in het katholieke leven. Hij doet dat als penningmeester van zijn parochie[32] in 1879.
Maar ook cultureel is de familie actief. In 1873 zijn verschillende

familieleden donateur van "Natura Artis Magistra" zoals Artis toen heette.[33]
Joannes volgt het voorbeeld van zijn vader door de welstand te tonen en zo laat ook dit jonge echtpaar hun portret schilderen. De gezichten hebben een levendige uitstraling. Aafje met een bijna onzichtbare Mona Lisa glimlach en Joannes met pretoogjes boven zijn zware snor. Het is lichter, vrolijker van toon dan dat van Joannes zijn ouders. Joannes heeft het ook makkelijker, zijn bedje is meer gespreid.

AAFJE SMIT JOANNES ALBERTUS

Hij hoeft zich minder te bewijzen dan zijn vader en dat is aan zijn gezichtsuitdrukking af te lezen.

Het geboortedrama en Joannes tweede huwelijk

Al heel snel is Aafje in verwachting. Op een gure meidag in 1865 wordt de eersteling geboren. Een meisje. Ze krijgt de namen van de oma's – Johanna Maria Elisabeth. Alles lijkt goed te gaan. Totdat plotseling de het kindje ziek wordt en nog geen maand na haar eerste verjaardag komt te overlijden. Veel tijd om te treuren is er niet want op het moment van overlijden is Aafje alweer in verwachting. Een half jaar na de dood van de eerste wordt opnieuw een dochter geboren: Ida Johanna Antonia. Haar naam zal nog vaak in het vervolgverhaal terugkeren.

Nu duurt het even voordat de derde zwangerschap zich aandient, bijna twee jaar. Deze derde keer echter gaat het anders. Het begint er al mee dat Aafje veel zwaarder is dan de vorige keren. Haar schoonzuster vermoedt dat het een tweeling gaat worden. Op zaterdag 14 november 1868 is het zover. De loodzware bevalling duurt lang. Inderdaad is het een tweeling- een jongen en een meisje. Dorothea en Albertus. Een tweeling is een zeldzaamheid, ook in de Hogenbosch-familie, het zal bijna honderd jaar duren voordat opnieuw een tweeling geboren wordt. Albertus Anthonius Johannes en Dorothea Hendrika Maria zijn de volledige namen van de tweeling. Het jongetje, Albertus, is de hoofdpersoon van dit verhaal. In het tweede deel zal hij zijn levensverhaal gaan vertellen. We zullen zien hoe de levens van de tweeling lang met elkaar verweven zijn.
Met de kindjes lijkt in de weken na de geboorte alles goed te gaan maar Aafje komt enkele weken na deze ongetwijfeld loodzware bevalling op 9 december te overlijden. Aafje is nog een jonge vrouw, 31 jaar pas. Haar huwelijk heeft amper tien jaar geduurd. De foto waarop Aafje staat met haar oudste dochter Ida, moet gemaakt zijn toen ze zwanger was van de tweeling, enkele maanden voor haar dood.
Wat precies de oorzaak is van het overlijden, is niet bekend. Gelet op de hoge sterfte bij geboortes die tot 1875 heel vaak voorkwamen, lijkt het waarschijnlijk dat de - in onze ogen - slechte kraamzorg van die tijd mede een oorzaak is geweest. Bovendien was de leefomgeving verre van hygiënisch. De grachten waren vies. Er bestond nog geen riolering. In huis was geen douche of badkamer. Hygiënische verbeteringen begonnen pas heel langzaam door te dringen vanaf het derde kwart van deze eeuw.

Als in december 1868 Aafje is begraven en Joannes na de begrafenis als weduwnaar naar huis terugkeert, is er geen vrouw die kan zorgen voor de pas geboren tweeling en het kleine peutertje Ida van amper drie. Met zijn drie hele jonge kindjes thuis en dan het werk in de textieldrukkerij heeft Joannes een wel heel zware opgave. Door deze eerste grote tegenslag in Joannes leven, moet er met spoed een oplossing gevonden worden voor zijn jonge incomplete gezinnetje. Het zoeken naar de nieuwe echtgenote duurt dan ook niet erg lang. Het is een vergelijkbare situatie als vroeger. Toen was het zijn grootmoeder Elisabeth en daarna zijn vader Antonie die hetzelfde hebben meegemaakt. Zij zochten en vonden eveneens heel snel een oplossing. Joannes volgt hun voorbeeld. Slechts anderhalf jaar na het overlijden van Aafje trouwt hij in de zomer van 1870 met Helena Schoonenbosch.

Het is zeer wel mogelijk dat Joannes zijn nieuwe vrouw ontmoet heeft bij een familiebijeenkomst. Helena Schoonenbosch was de weduwe van Hendricus ten Sande. Een huwelijk dat van zeer korte duur is geweest. Een half jaar na de huwelijkssluiting komt Hendricus te overlijden. Hendricus was de weduwnaar van een Hoogenbosch familielid, Joanna Hoogenbosch. Zij was een achternichtje van Joannes.

LINKS AAFJE EN IDA 1868 /RECHTS JOANNES EN HELENA SCHOONENBOSCH 1870

Helena is op de dag van haar trouwen met Joannes 25 jaar. Ze is de oudste in haar ouderlijk gezin.[34] Helena haar ouders wonen op de Zeedijk, de vader is zeevarende, haar moeder huisvrouw. Het gezin bestaat uit drie meisjes die allen katholiek opgevoed worden. Het is de moeite waard om dit te vermelden want de moeder van Helena is gereformeerd maar de kinderen staan in de burgerlijke stand te boek als rooms katholiek. Voor de familie zal dit voor de acceptatie van het huwelijk ongetwijfeld een voorwaarde zijn geweest om het te kunnen toestaan.
Misschien heeft de opa van Anton Ida, Albertus en Dorothea vaak gespeeld met de kleuter en peuters. Zeker Albertus de enige jongen in dit vrouwengezin zal veel aandacht hebben gekregen want hij is de gedachte opvolger van zijn grootvader en zijn vader.
Helena raakt snel in verwachting en de geboorte van haar eerste kindje is uitgeteld op eind 1871. Dit is precies het jaar dat de pokkenepidemie in Nederland en in Amsterdam heel veel slachtoffers eist. Het jonge echtpaar wordt met veel sterfte geconfronteerd. Als eerste overlijdt Joannes jongste broer, 28 jaar pas. Hij sterft eind augustus als eerste aan de pokken. De volgende maand gebeurt er opnieuw een ramp. Op 17 september sterft de oudere halfbroer van Joannes, Henricus, 40 jaar oud. Beide kinderen van Antonie werken in de textieldrukkerij. Bij de begrafenis moet al te zien zijn dat Helena haar eerste kindje verwacht. Opa Antonie maakt nog net een nieuwe geboorte mee, Het is zijn kleindochter Anna Maria Theresia, het eerste kind van Helena en Joannes dat in leven blijft. Zij wordt op 18 november 1871 geboren. Haar naam komen we later nog meer tegen. Dit halfzusje zal in het leven van Albertus een belangrijke rol spelen. Ze overleeft alle andere familieleden van haar generatie en overlijdt in 1946.

Dan volgt heel kort daarop voor de derde keer een begrafenis. Opa Antonie overlijdt op 3 december 1871. Hij is de man geweest die de textieldrukkerij groot heeft gemaakt. Een textieldrukkerij die met zijn dood is onthoofd. Er zijn daar drie familieleden binnen één jaar weggevallen. Het gevolg is dat er opeens heel veel druk komt te liggen op de schouders van de nieuwe eigenaar- fabrikant Joannes. Hij is de enige overgebleven Hogenbosch en moet ineens alleen leiding geven. Op zo een taak is hij niet voorbereid. Het is een onmogelijke opgave.

H.H. Manufacturiers.
De ondergeteekende heeft de eer te berigten, dat hij op heden zijn nieuwe Fabriek heeft in werking gesteld, tot
Glanzen, Klanderen, Apreteren en Persen van alle soorten van Manufacturen op den Overtoom onder Nieuwer Amstel K. 53. Brieven en boodschappen worden ook aangenomen aan zijn woonplaats: Overtoomscheweg onder Amsterdam, XX29
T. VAN DER MEER,
Opvolger der Firma A. Hogenbosch&Zn.[1]

Joannes probeert het in 1872 nog een paar maanden maar is ook al in gesprek met zijn opvolger. Een half jaar na de dood van zijn vader zijn de onderhandelingen afgerond. Er verschijnt een advertentie In Het Algemeen Handelsblad van 27 juni 1872. Daar laat de nieuwe fabriekseigenaar vol trots weten dat hij een nieuwe fabriek in werking heeft gesteld:

Joannes is dus nooit echt een fabrikant geweest zoals zijn vader. Altijd was hij 'de zoon van' en vanaf juni 1872 een werknemer in de 'nieuwe Fabriek' van T. van der Meer. De fabriek blijft nog vele jaren bestaan. Twee jaar na het overlijden van Antonie, het is dan 1873, gaat de uitbreiding van het gezin van Joannes en Helena verder met de geboorte van een zoon, Antonius Petrus. De namen zijn gegeven naar die van Joannes zijn oom, Petrus Antonie, die niet ver van het jonge gezin woont en een oogje in het zeil houdt.
Het laatste kind dat geboren wordt is Agnes Petronella Maria, op 19 september 1874 en overleden op 27 maart 1876. Dit derde kind van

Helena en Joannes dat maar zo kort leeft is niet in UPG genoemd. Mijn opa is bijna acht jaar wanneer dit familiedrama plaats vindt.

***

Het zijn bijna tien jaar dat Joannes als werknemer bij T. van der Meer in diens fabriek werkt. Na het pokkenjaar 1871 overlijdt vader Joannes op 31 mei 1882. Helena Schoonebosch staat er nu helemaal alleen voor. Haar gezin telt drie stiefkinderen in de puberteitsleeftijd en twee eigen kinderen. Ook al wordt in die tijd niet over puberteit gesproken, de opvoeding van Ida en de tweeling plus nog haar twee eigen jongere kinderen is een onmogelijke opgave voor haar alleen. Direct na de begrafenis vindt er een familieberaad plaats. Er wordt een advertentie in de krant gezet om na te gaan of er schuldeisers zijn.
Bij de besprekingen speelt de halfbroer van Joannes een belangrijke rol: Petrus Antonie. Hij is de enige zoon van Aafje en Antonie die een ander beroep heeft gekozen dan dat van katoendrukker, hij is commissionair. Het is een beroepsnaam die tegenwoordig bijna niet meer voorkomt. Het betekent tussenpersoon zijn tussen koper en verkoper. Later wordt daarvoor vaker het woord handelsagent gebruikt of makelaar. Hij heeft een kantoor gehad met een zakelijke partner de firma Hogenbosch&Marin, Handel in manufacturen, dus er zal vast wel een

VEILING
IN
DE ZWAAN.

VAN VLIJMEN en HEUKENSFELDT en verdere Makelaars zullen op **Dinsdag 27 Mei 1879** en volgende dagen, in bovengemeld Lokaal, *aan den Singel bij de Paleisstraat* 251, ten overstaan van den Notaris J. G. H. TER HORST, verkoopen: uitgebreiden, goed onderhouden **INBOEDEL**, waarbij die van wijlen den Heer

E. T. J. HOELEN,

en zijne Weduwe, Mevrouw

A. F. HOGENBOSCH,

en waarbij fraaie Juweelen en gemonteerde Koralen, velen gouden Heeren- en Dames-Horloges, gouden Sieraden, Kerkboeken met gouden sluitingen, modern **Zilverwerk**, gemonteerd Porcelein en Kristal, Japansch Lakwerk, Platedwerken en Galanterieën, oud blauwe en gekleurde en andere Porceleinen, Aarde-, Lak- en Glaswerk, Lijnwaden en Kleederen, excellente Bedden, Matrassen, Dekens en Spreien, garnituren Sieraad-, Over- en Ophaal-Glasgordijnen, kapitale Tapijten, Zaal- en Kamerspiegels, Gasornamenten en Lampen, eenige Schilderijen en Gravures; Pianino's, Pianofortes, Speelwerken, Staand Horloge, Pendules, Kandelabres, Vazen en Ornamenten, Magnifique **Zaal- en Salonameublementen**, zoo in noten- als ander fijn hout bewerkt, met fijne Stoffen, velours d'Utrecht en andere bekleedsels. Vele en velerlei **Meubelen**; daarbij soliede mahoniehouten Ledikanten, kapitale zwart gebeiste, notenhouten en mahoniehouten **Schrijftafels**, linnenkasten, enz. Garnituren Canapés en Stoelen, Mangels, Persen, Kasten, Zolder- en Waschbenoodigdheden, diverse geschilderde Meubelen, Tuingoederen; kapitale **Kantoorlessenaars** en goede **Brandkasten**, Vuurhaarden, Kachels en Kookmachines, een partij Suiker-Monsterbakken en Fleschen, dito Tafels enz. Eenig Zilversmids- en Timmergereedschap, fraaie **Kinderwagentjes**, Koper-, Tin-, IJzer- en Blikwerk en laatstelijk eenige Boeken.

De Catalogus, waarin alles breeder omschreven is, is à 10 Cents voor de Armen, te bekomen ten Kantore van VAN VLIJMEN & HEUKENSFELDT, *Lokaal DE ZWAAN.*

KIJKDAGEN: Zaterdag te voren *Particulier*, **Zondag** en **Maan-**

INBOEDEL FAM HOELEN

relatie geweest zijn met de textiel van de textieldrukkerij. Deze Petrus en zijn vrouw Anna Numan wonen op de Leidsekade 59 . Petrus heeft zich enkele jaren voor het overlijden van Joannes ontfermd over twee van de drie zonen van Joannes zijn zus Agnes. De naam van Agnes is hiervoor al eerder genoemd.: zij is degene die samen met de zojuist overleden Joannes naar het Oudenbosch internaat is gestuurd. Zus Agnes trouwt met Eduardus T. J. Hoelen. Haar echtgenoot is vijf jaar jonger dan Agnes.

Eduard Hoelen had hetzelfde beroep als Petrus, commissionair, dus de familie van Agnes en Petrus waren misschien ook beroepsmatig met elkaar verbonden. Agnes en haar man Hoelen zijn een maand na elkaar gestorven in 1879. Agnes stierf in het kraambed en daarmee waren er vijf kinderen wees geworden. Petrus en zijn vrouw Anna Numan hebben zelf geen kinderen en ontfermen zich dan over de twee weesjongens Herman en Johan Hoelen [35] die niet ouder zijn dan drie en vier jaar. In 1879 wordt Petrus benoemd tot voogd.

Financieel zal dit voor Petrus geen aderlating zijn geweest als je beziet hoe omvangrijk de inboedel was van de familie Hoelen, die op een soort markplaats geveild zal worden. (Zie Afbeelding: Inboedel Fam. Hoelen) Met de dood van Joannes wordt Petrus in 1882 opnieuw benoemd tot voogd, nu dus over de kinderen van zijn halfbroer. In heel korte tijd is daardoor het gezin van Anna en Petrus Hogenbosch heel groot geworden. Bedenk ook dat Ida en de tweeling Albertus en Dorothea inmiddels pubers zijn. De twee weesjongetjes Hoelen zijn van jongs af aan opgevoed in het huis van de pleegouders en kennen geen andere ouders dan hun stiefvader en -moeder. De kinderen van Joannes daarentegen zijn ouder en hebben nog hun moeder. Hoe moet het verder met de opvoeding van de geadopteerde wezen, de kinderen en stiefkinderen? Dat is de opgave waarvoor Helena samen met Petrus en zijn vrouw Anna zich geplaatst zien. Willen zij van deze heterogene kinderschare één familie maken? Er moet op korte termijn een oplossing komen. Dus druk overleg in die zomermaand voordat het nieuwe schooljaar 1882-1883 begint over de vraag hoe met deze situatie om te gaan.

De oplossing die gekozen wordt, kan bekend voorkomen. Joannes was toch met zijn zus Agnes in hun jonge jaren naar het internaat gegaan in Oudenbosch? Een goede degelijke katholieke opvoeding zullen die

kinderen moeten krijgen. Daarom zoeken de ouders en pleegouders naar een plek daar in die buurt. Voor de oudste, Albertus, wordt die gevonden in Bergen op Zoom, niet heel ver van Oudenbosch. Ida gaat naar Venray in de buurt van Eindhoven. Zij gaat alleen maar ze is al gewend aan het wonen zonder ouders. Al drie jaar lang is Ida ondergebracht in Weesp, een plek vlak bij het ouderlijk huis. Waren er al spanningen tussen Ida en haar stiefmoeder Helena? Haar dochter Anna en stiefdochter Dorothea gaan samen naar een plek niet ver van Amsterdam. Zij gaan naar een zus van Dorothea's moeder, Aafje Smit, in Woerden. Alleen Anton, de jongste zoon van Helena, blijft nog thuis bij zijn moeder.

September 1882 ziet er dus ineens heel anders uit dan een paar maanden daarvoor wanneer het huis nog helemaal vol is en vader Joannes op zijn sterfbed ligt. Voor Helena is er geen binding meer met dit huis en daarom zoekt ze een andere plek. Ze verhuist richting haar vroegere ouderlijk huis, het nieuwe adres is Zeedijk 336 Huis nr. 143. Met bijna alle kinderen het huis uit, heeft Helena nog maar een andere huisgenoot. Dat is haar zus Anna die al op de Zeedijk woont en daar blijft wonen. Deze twee zussen zullen hun leven lang bij elkaar blijven, ook als de kinderen zelfstandig zijn en hun eigen richting ingaan.

Het jaar daarop, 1883, komen de kinderen in de zomervakantie weer thuis. Een jaar ouder en in een stad waar opeens veel te beleven valt. Het is niet alleen opwindend vanwege hun leeftijd maar ook door alle drukte in de stad Amsterdam. Dat jaar komen er één miljoen bezoekers naar de koloniale wereldtentoonstelling[36]. Het ingedutte stadje Amsterdam begint te veranderen en wordt een internationale wereldstad. De sigarenrook die overal in de koffiehuizen hangt, wordt zichtbaar in het eerste elektrische licht. Het is een opwindende tijd, vermoedelijk willen de kinderen liever in Amsterdam blijven dan terug gaan naar de kostscholen.

In april 1886 is er weer een verhuizing, Keizersgracht nr. 105. Nu gaat Helena's zoon Anton bij zijn halfbroer Albertus op kostschool in Bergen op Zoom. Ook de twee zussen Ida en Dorothea komen op het internaat in Venray bij elkaar.

Later kom ik als adres van de familie Hogenbosch-Schoonenbosch Keizersgracht 656 tegen. Het lijkt erop dat er verschillende verhuizingen binnen Amsterdam hebben plaatsgevonden. In april 1889 is het adres van de familie de PC Hooftstraat 136. Dit adres blijft allesbehalve

permanent. Alweer drie jaar later wordt Amsterdam verlaten en woont Helena in de provincie Utrecht.
Of de oudste kinderen in hun late puberteitsjaren deze verschillende huizen als een echt ouderlijk huis hebben ervaren, dat vraag ik me af. Ze zijn en blijven op verschillende internaten. Dorothea en zus Ida trekken samen veel op en blijven in Venray. Albertus en halfbroer Anton blijven ook enkele jaren bij elkaar. Eerst op kostschool in Bergen op Zoom en van daar naar weer een andere plek, nog verder van huis, naar Sittard. Als Albertus wordt opgeroepen voor de militaire keuring in Amsterdam in het jaar 1888 is als laatste woonplaats Sittard vermeld. De familie Hogenbosch valt definitief uit elkaar in 1890 als de beide zusters Ida en Dorothea trouwen met broers Goulmy en Albertus zich als inwoner van Boxmeer inschrijft. Het betekent tevens het einde van honderd jaar Amsterdam als woonplaats.
Daarmee kom ik aan het einde van het stamboom verhaal van de familie Hogenbosch. Het tweede deel van deze publicatie bevat minder genealogie want er rest slechts één stamhouder: mijn opa. De vertakkingen die daaruit voortkomen, bloeien tot op de dag van vandaag welig verder. Het is de tak die begonnen is bij mijn opa Albertus, de gedachte opvolger van zijn grootvader Antonie.
Het antwoord op de begin vraag – Waarom sprak mijn vader thuis zo weinig over zijn vader? - is nog steeds niet gegeven, misschien komt er wel nooit een definitief antwoord maar zeker is dat we in deel 2 dichter in de buurt gaan komen. Het vervolg van dit verhaal zal zich afspelen rond het leven van Albertus Anthonius Joannes en de familie die hij gaat stichten. Zijn leven volgen, kan het meest nabij ervaren worden door in zijn huid te kruipen. Het is geschreven alsof ik het zelf ben die geboren is in het jaar 1868. Dat is wat er in deel 2 gaat gebeuren.
Tot slot bij wijze van samenvatting volgt in bijgaande afbeelding een overzicht van de familie van Joannes en zijn kinderen.

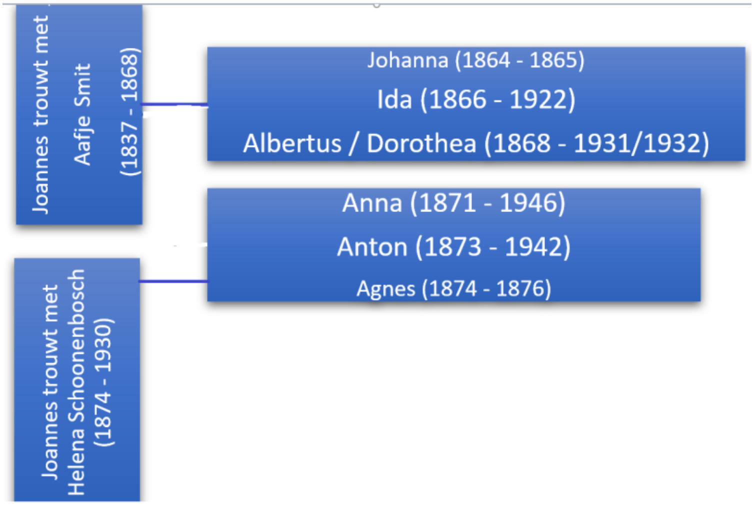

FAMILIE VAN JOANNES: HUWELIJKEN EN KINDEREN

Deel 2 Opa Albertus krijgt het woord

Mijn jeugdjaren

Ja, uhm, ja dat is even wennen. Ben ik zo goed te verstaan? Ik vraag het maar even aan mijn kleinzoon Alexander die zo vriendelijk is om mij nu eindelijk mijn verhaal zelf te laten vertellen. U zult zich misschien afvragen hoe dat kan. Nou, dat zit zo. Over mijn leven verhalen, kan ik beter zelf. Toen ik doorhad dat Alexander al maandenlang iedere dag bezig is om mijn verhaal te vertellen, heb ik gezegd: 'Wacht, stop, stop, Alexander, allemaal goed en wel, maar als er nu één persoon is die het écht kan vertellen dan ben ik het wel.' Eindeloos heb ik dat moeten herhalen, want die Alexander is stront eigenwijs – een echte schoolmeester is 'ie en luisteren is niet bepaald zijn sterkste eigenschap. Nou ja, dat heeft hij dan ook niet van een vreemde. Alexander bleef maar herhalen dat zoiets niet kan. Hij heeft het over te grote verschillen in stijl en dat het in één boek niet te pas komt. Toen heb ik hem gezegd :' Alexander nou moet je eens goed luisteren. Ik wil nog één keer uit mijn eeuwige rust ontwaken en je precies voorzeggen wat je kunt intikken. Dan heb je het uit de eerste hand. Wil je die kans aangrijpen, ja of nee?' Nou dat heeft geholpen. Niet meteen, nee Alexander heeft heel wat noten op zijn zang – zo denkt hij dat mijn geheugen niet meer zo goed is. Daar ben ik flink kwaad over geworden, maar na een paar nachtjes slapen, dacht ik, ja, het is verdorie toch wel waar, want vlak voordat ik het graf instapte, had ik ook al moeite om alles goed te onthouden. En hij vond dat ik hem niet met Alexander moest aanspreken en dat hij geen schoolmeester was maar schoolbegeleider. Toen heb ik hem nog een keer goed de waarheid moeten zeggen - hè hè uiteindelijk, uiteinde lijk kom ik hier nu toch zelf aan het woord. Het enige wat ik heb toegegeven is dat Alexander zo nu en dan er tussendoor mag komen als hij echt denkt met plaatjes plakken in mijn verhaal iets duidelijk te kunnen maken.

***

Enfin laten we beginnen bij het begin. Dat is mijn geboorte. Natuurlijk weet ik niets van mijn geboorte, Dorothea en ik waren er wel zelf bij maar zelfs nu ik de aarde ontstegen ben, wil me daar niets meer van te binnen schieten. Onze wieg staat in Amsterdam en vergeet dat niet want

dat is heel belangrijk om te begrijpen wie ik ben. Ongeacht wat daarna allemaal is gebeurd of waar ik allemaal gewoond heb, die plek, Amsterdam, die heeft mij meer dan wat anders getekend tot degene die ik ben geworden. Onthouden dus, ik ben een rasechte Amsterdammer.
Mijn eerste herinnering is dat grootvader op bezoek komt en dat ik een draai om mijn oren krijg. Het enige dat ik deed was mijn tong uitsteken en een zelf bedacht liedje zingen, nog wel met een eigen tekst: 'Opa, opa, ouwe opa.' Terwijl Dorothea bij hem op schoot mocht, moest ik het kolenhok in.
Dat alles weet ik nog zo goed door een spelletje dat wij vroeger vaak speelden. Als de koude decembermaand was aangebroken en wij allemaal rond de tafel zaten, dan vroeg vader vaak: 'Vertel eens wat het allereerste is wat je je kunt herinneren.' En als ik dan aan de beurt was kwam ik altijd met dat verhaaltje van daarnet. Heel vaak vertelde mijn vader dan: 'Ja jongen, dat was een heel moeilijke tijd toen. Jij was nog geen drie jaar en opa was die keer voor het laatst bij ons op bezoek. Het was letterlijk en figuurlijk een pokkentijd. Net daarvoor had hij zijn twee zonen naar het graf gedragen en die laatste keer bij ons begon hij ook aan die ellendige ziekte te lijden. Een maand later was ook hij aan de pokken gestorven en stond ik er in de fabriek helemaal alleen voor. Toen jij je eerste liedje zong, was iedereen om je heen zo gespannen als een veer en kreeg jij helemaal onverdiend die klap om je oren.'
Over de jaren daarna daar kan ik nog heel veel verhaaltjes vertellen maar daar heb ik nu geen zin in. Ik wil alleen kwijt dat ik nog steeds hele goede herinneringen heb aan mijn vroege kindertijd. We woonden aan de Overtoomseweg, een mooie buurt met veel statige woonhuizen en winkels, de fabriek van vader en dat alles aan de brede vaart die ze later hebben gedempt.
Met Dorothea en mijn grote zus Ida ben ik naar school gegaan. We moeten steeds een heel eind wandelen want papa vindt het niet goed dat we naar de armenschool om de hoek gaan, wij moeten naar de tussenschool en nog later naar de burgerschool want papa vindt dat beter passen bij onze stand. En ik vind dat 'ie daar groot gelijk in heeft, ook al beweert moeder dat het jammer van het geld is. Ik moest wel huilen toen Dorothea met Ida en Anna naar de meisjesschool gingen en ik alleen naar de jongensschool. Later, toen mijn broertje Anton oud genoeg was om ook naar school te gaan, toen konden we samen gaan en ben ik verlost

van mijn bazige zus Ida. Zo kan ik Anton goed duidelijk maken wat wel en niet mag en wie hier de baas is. Vindt U dat zielig voor Anton? Nou medelijden hebben met hem en met mijn andere kleine zusje Anna dat is echt niet nodig. Want als we uit school komen dan vraagt moeder eerst aan Anton en dan aan Anna: 'En hebben jullie fijn school gegaan?. Of anders wel 's avonds bij het naar bed brengen: altijd staat moeder een hele tijd bij het bedje van Anton. En ik? Ik krijg alleen een vluchtige aai over mijn bol.

Een keertje is het helemaal mis gegaan. Anton heeft op zijn verjaardag, ik geloof dat hij 7 jaar werd en naar de grote school mocht, een trekpaard gekregen. Natuurlijk moet ik proberen of dat trekpaard echt wel stevig is dus ben ik er heel even op gaan staan. Nou, ik kan U zeggen, het was een paard van niks, het valt meteen in drie stukken uit elkaar! Ik krijg van moeder een enorme dreun om mijn oren en daarna van vader, die zoiets nooit doet, nog eentje erbij. Toen ik uitgehuild was en Dorothea mij troostte, heeft vader Dorothea, Ida en mij bij zich geroepen. Hij vertelt ons dat hij het heel vervelend vond dat hij mij geslagen heeft maar dat het voor hem ook niet altijd gemakkelijk is. Ida zegt daarop: 'Oh vader, wat naar voor U… Wat is daarvan de oorzaak?' Ja, die Ida, die kan het altijd zo mooi zeggen. Vader heeft toen uitgelegd dat wij drieën een andere moeder hebben dan Anna en Anton. En dat hij soms nog moet huilen als hij terugdenkt aan die tijd dat Dorothea en ik geboren zijn. Hoe blij moeder Aafje was met ons, twee gezonde kinderen en nu eindelijk een zoon, dat ben ik dus. Maar ze bleef daarna in bed liggen en ze is nooit meer opgestaan. Vader krijgt weer tranen in zijn ogen wanneer hij dat vertelt. Daar zaten we dan met ons vieren en moesten wij ook een beetje huilen, nou ja Ida en Dorothea heel veel. Ja, het was heel droevig wat er toen allemaal gebeurde.

Mijn echte moeder Aafje heb ik dus nooit gekend en de vrouw die ik altijd moeder heb genoemd, dat is mijn stiefmoeder. Zij heeft ook veel verdriet gehad. Vooral die ene keer, ik was pas vijf jaar, en moeder steeds druk in de weer met mijn jongste zusje, Agnes.[37] Zij was een peutertje en voortdurend ziek, binnenkort zouden we haar tweede verjaardag gaan vieren. Ik herinner me die dag nog goed, dat moeder schreeuwend de kamer in rent: 'Agnes is dood.'

Nee, die andere keer dat ik heb gehuild, is weer veel jaren later. Vader is al een tijd ziek thuis Op een dag zegt hij: ‘Het gaat best wel vandaag, ik ga aan het werk, gewoon proberen hoe het gaat’ maar enkele uren later komt hij ziek thuis. Hij ziet heel bleek, het is een woensdagmiddag, daarom ben ik net thuis. Hij vraagt mij: ‘Haal eens een kommetje water.’ Nou dat is nog niet zo eenvoudig want het schone water moet eerst nog opgepompt worden. Dus ik ben even weg en wanneer ik terug kom - als ik er weer aan denk, krijg ik op nieuw de tranen in mijn ogen - zit vader daar, helemaal onderuitgezakt. Hij heeft geen water meer nodig, hij is dood.

Na een smartelijk, maar geduldig lijden, voorzien van de laatste H. H. Sacramenten, overleed heden, tot diepe droefheid van mij en mijne Kinderen, in den ouderdom van ruim 43 jaren, mijn innig geliefde Echtgenoot, de Heer JOANNES ALBERTUS HOGENBOSCH.

AMSTERDAM, 30 Mei 1882. (20526) WED. J. A. HOGENBOSCH— SCHOONENBOSCH.

ALGEMEEN HANDELSBLAD, 5-6-1882

Als U me vraagt wat het meest droevige moment in mijn leven is geweest, dan denk ik dat het die dag is, 30 mei 1882. En niet alleen die dag maar nog een hele tijd erna. Ik mis vader en dat heeft heel lang geduurd. Niet alleen omdat ik zo graag bij vader was. Hij was heel streng, dat moeten vaders zijn, maar nooit gemeen. Mijn vader is iemand met wie je kon lachen. Als hij een verhaal ging vertellen dan lag iedereen dubbel, ja die Amsterdamse humor heb ik van hem. Tot dan toe haalde ik het gebruikelijke kattenkwaad uit en kreeg van vader ongenadig hard op mijn falie, precies zoals het hoort. Maar vanaf dan is er geen rechtvaardige rechter meer. Moeder kan alleen maar huilen of gillen.
Nee, met zijn overlijden is mijn hele vertrouwde wereld in één klap in elkaar gestort. Niets bleef meer hetzelfde. De hele dag lopen er mensen het huis in en uit, vooral vrouwen, ze heten bijna allemaal Tante Anna. Waar ik het meest last van heb, is die ene tante Anna, de zus van moeder. Zij denkt zeker dat ze de boel hier even over kan nemen. Mooi niet. Tegen haar heb ik geroepen: ‘Hoepel op! Ga toch terug naar de Zeedijk waar je vandaan komt.’ Moeder is daarop meteen weer gaan gillen en

krijgt vervolgens weer een nieuwe huilbui zodat die tante Anna meteen wat om handen heeft met het troosten van haar zus.
Dan is er de andere tante Anna die met mijn neefjes Hoelen is komen binnenlopen en tegen mij heeft gezegd: 'Ach lieverd, dat kun je toch niet zeggen.' Maar ik weet zeker, stiekem denkt zij hetzelfde als ik over die andere bemoeizuchtige Anna. Het is voor mij en mijn broertje en zussen toch flink schrikken als blijkt dat mijn boos uitgeroepen verwensing over teruggaan naar de Zeedijk letterlijk wordt genomen en moeder met die tante Anna de verhuizing zijn gaan voorbereiden naar de Zeedijk. Het is de plek waar moeder met haar familie voor haar trouwen heeft gewoond. Ida heeft al vaker met moeder ruzie gehad en daarom heeft vader haar een jaar daarvoor naar een bevriend gezin in Weesp gestuurd. Weesp dat ligt niet ver van ons huis. Natuurlijk is Ida in die droevige maand weer naar huis gekomen. Wij moeten die hele tijd muisstil blijven, vooral als Voogd Peter er is. Voogd Peter, laat ik die ook even voorstellen, want hij wordt in mijn verhaal een belangrijk persoon.
Voogd Peter is de iets oudere halfbroer van mijn vader, hij is getrouwd met tante Anna, de lieve tante Anna. Voogd Peter woont in een heel mooi grachtenhuis aan de Leidsekade waar wij altijd heel voorzichtig moeten lopen omdat we anders zijn dure meubilair kunnen beschadigen. Deze Voogd Peter heeft een paar jaar daarvoor het vaderschap op zich genomen van twee neefjes van mij. Tante Anna en Voogd Peter hadden geen kinderen en tante Anna wilde dat heel graag, dus wonen zij daar nu met zijn viertjes in dat grote huis.
Voogd Peter is na de begrafenis van vader bijna iedere dag op bezoek gekomen. Ze gaan dan naar de goede kamer, waar wij kinderen niet mogen komen. Hij is er om met moeder praten. Soms neemt hij zijn zoontjes Herman en Johan, mee dan is het wel leuk. En later, ik denk al in augustus, zijn we met zijn allen regelmatig naar zijn huis gegaan, het deftige huis aan de Leidsekade. Nou daar mag je dus helemaal niks. Gewoon stijf aan tafel zitten en je mond houden. Dorothea stoot mij dan aan, want die kent mij zo goed, die weet al voordat ik het zelf weet wat ik voor grote mond wil gaan geven. Ja, dat heb je zo met tweelingen. Maar desondanks weet ik van de hele familie het beste hoe de kolenhokken aan de Overtoomseweg en aan de Leidsekade er van binnen uitzien….

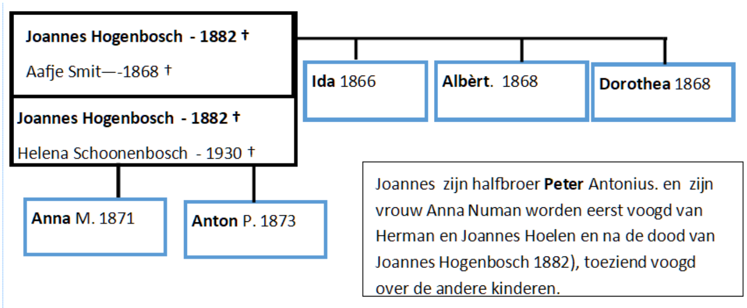

NAMEN VAN DE ZUSSEN, HALFBROER EN -ZUS VAN OPA ALBÈRT

Onze kostschooltijd

Zoals ik al zei, in de zomer van 1882 is de ongelukkige tijd begonnen. Wij kinderen krijgen te horen wat moeder en oom Voogd Peter met tante Anna hebben bekokstoofd. Een echte moeder zou zoiets nooit van haar leven bedacht hebben. Ze is een slechte stiefmoeder, net zoals in de sprookjes. Een hele tijd heb ik haar niet als moeder aangesproken.
Je kunt het geloven of niet maar het is werkelijk waar. Echt hoogst dwaas, wat die daar bedacht hebben. Nu nog steeds kan ik er woedend over worden. Allereerst zegt oom Voogd Peter tegen ons: 'Luister goed, nu jullie geen vader meer hebben, ben ik jullie vader en ik wil daarom dat jullie mij vader noemen.' Toen Ida dat hoorde, barstte ze in een onstuitbare lachbui uit die meteen overging in een huilbui. Ja, emoties bij vrouwen, daar heb ik nooit veel van begrepen. Natuurlijk is het bespottelijk, echt belachelijk wat Voogd Peter van ons vraagt. Maar blijf dan lachen, waarom die tranen? Enfin, als de gemoederen weer gekalmeerd zijn, begint Voogd Peter – we zijn niet van lotje getikt, we volharden er in om hem Voogd Peter te noemen - met een lang verhaal. Dat het voor moeder allemaal heel zwaar is. Dat zij niet alle kinderen in huis kan hebben. Dat het allemaal heel duur is en dat moeder moet verhuizen naar een klein huis en dat wij daar allemaal niet in passen. Dan komt de aap uit de mouw over wat er met ons kinderen zal gebeuren.[38]

Eerst begint hij nog te vertellen dat vader vroeger op internaat heeft gezeten in Oudenbosch en daar zoveel van geleerd had. Voogd Peter heeft direct nadat vader was overleden brieven geschreven naar Oudenbosch en Bergen op Zoom en naar Venray. Hij is zelf naar Woerden gereisd. Voogd Peter wijst naar de stapel papieren die op tafel voor hem liggen en zegt: 'Nu heb ik alle antwoorden die nodig zijn voor een wijs besluit hier voor mij liggen.' Uit de stapel pakt hij een van de papieren op en houdt die omhoog. Het gaat over mij.
Als ik hier blijf dan zal ik zeker opgroeien voor galg en rad. Daar kent hij nu al heel wat voorbeelden van: 'Vader' – dit zijn de woorden van Voogd Peter – 'wil dat je opgroeit in de geest van het juiste geloof, hier in de stad is dat onmogelijk. Het is vaders wens dat jij Albertus de jaren van volwassenheid zult bereiken als een waardige stamdrager, de trots van de familie.'
Ik ben er beduusd van. Het is helemaal stil geworden in de kamer, iedereen staart mij aan. Ik denk, nu moet ik ook iets plechtigs zeggen, niet wat me meteen te binnen schiet, iets wat met mijn rotsvaste geloof te maken heeft zoals: 'Waarom heeft vader me dan niet Petrus genoemd?' Maar nee, er schiet mij niets plechtigs te binnen. Ik vraag gewoon wat dat dan betekent? Hoe gaat dat gebeuren? Er volgt van Voogd Peter weer een ellenlang verhaal over het ware geloof, over de verdorvenheid van de grote stad, over al die ongelovigen om ons heen, over Brabant en de zware strijd die de priesters daar voor ons welzijn aan het vechten zijn en dat ik daar op mijn plaats zal zijn als een medestrijder, een apostel van Christus. We zijn natuurlijk allemaal heel gelovig maar Voogd Peter nog een beetje meer.
Enfin, enfin, het hele verhaal komt erop neer dat ik naar een internaat moet. Oudenbosch de school van mijn vader dat kon niet, zo stond in de brief die Voogd Peter voorlas, maar wel naar Bergen op Zoom. Daar is pas een jongensinternaat opgericht. Als het nieuwe schooljaar gaat beginnen, kan ik met de trein reizen naar het internaat van de broeders van St. Louis.
Zo hebben Voogd Peter en moeder voor alle kinderen een verhaal. Ida zou ook naar Brabant gaan, maar niet met mij, zij moest naar de Zusters van Liefde, kort gezegd een soort nonnenklooster voor meisjes van goede stand in Venray. Ook helemaal alleen. En mijn tweelingzus Dorothea moet met Anna – dat is onze halfzus – naar Woerden. Die twee gaan

naar tante Marie, deze tante is de zus van moeder, mijn echte moeder dus. Anton is de enige die bij moeder thuis mag blijven. Anton gaat meteen bij moeder op schoot zitten. Ja hij is wel duidelijk mama's lievelingskindje. Maar wij, al die oudere kinderen, wij hebben niet alleen net vader verloren, wij worden ook nog uit ons ouderlijk nest gestoten. Wij zijn doodstil en zijn dat nog heel lang gebleven, wel een paar weken lang.
Zo staan Ida en ik op het Centraal Station te wachten op de stoomlocomotief die ons naar Brabant moet brengen. Ieder met een koffer gepakt voor een half jaar, want pas in december mogen we gedurende de vakantie naar huis. Ach, wat kan ik van dat ellendige schooljaar nog meer vertellen. Het liefste wil ik er helemaal niet aan terugdenken. Eigenlijk zijn de meeste broeders wel aardig zolang je je rustig houdt. Nou, aan mij hebben ze een hele makkelijke, zo stil als een muis ben ik. Als het donker wordt en we op de slaapzaal de bel horen, is iedereen stil. Wat heb ik daar vaak mijn hoofd onder de dekens gestopt en gehuild. Ja, nu pas durf ik dat te zeggen. Toen moest je vooral niets laten merken want anders kon je er zeker van zijn dat je als zieligste treur-zeur kind geen leven zou hebben. Ik heb me altijd, altijd, groot kunnen houden.
Kerstmis hebben we in 1882 met zijn allen gevierd in het huis van Voogd Peter en tante Anna. Het is een heel bijzondere kerstvakantie geweest, ik herinner me nog precies het moment dat ik ontdekte niet langer een kindje te zijn, maar een man. Dat is zo gegaan.
Voor de eerste keer in die weken zijn Ida, Dorothea en ik terug in Amsterdam. We zitten met zijn drieën in de woonkamer. Anton en Anna verblijven met moeder in de stad, Voogd Peter en tante Anna zijn op een verjaardagsfeest. Wij zitten aan tafel en ik zeg een beetje gekscherend:' Mooi, dan kunnen we nu onder elkaar eens vertellen, hoe we het echt vinden op kostschool.' We hebben namelijk alle drie een goed rapport en schouderophalend bij thuiskomst beweerd dat het heel goed gaat met ons. Ida heeft me na het stellen van die vraag zwijgend aangekeken. Na een korte stilte, knikt ze, slikt even en zegt: 'ja, dat is misschien wel goed.' Ze begint te vertellen. Hoe verschrikkelijk ze het heeft gevonden. Hoe ze vader en moeder mist en Dorothea en mij. Hoe vaak ze 's avonds onder de dekens haar hoofd heeft verstopt om onhoorbaar te huilen. Tijdens haar relaas, komt alles weer zo levendig bij haar terug. Er rolt een traan, daarna nog een en daarna kan ze zich niet meer inhouden en volgt een

waterval van tranen. Ik zit naast haar en doe wat ik nog nooit gedaan heb, ik leg mijn hand op haar schouder en zeg tegen haar dat het heel erg naar is, maar dat wij er toch zijn en dat het altijd 's avonds heel erg lijkt maar dat aan al dat verdriet toch weer een einde komt. Eigenlijk spreek ik met die woorden mijzelf moed in want natuurlijk hebben wij allebei precies hetzelfde beleefd. Maar ik houd het droog en daarmee krijg ik zo ineens een heel andere rol, die van de grote trooster die zulk heimweegevoelens achter zich heeft gelaten. Ik ben de sterke man die zijn verdriet heeft overwonnen. Ida kijkt me verbaasd aan en houdt zich stil. Ze pakt haar zakdoekje, droogt de tranen en zegt zachtjes, mij aankijkend: 'Dank je wel.'

Dat is het moment geweest waarop ik veranderd ben, ik ben niet langer het angstige schooljongetje. Die blik en dat dank-je-wel maakt mij bewust dat ik in staat ben met woord en gebaar zelfs mijn grote zus te troosten. Wat ik toen leerde was, laat je niet kennen, houd je rug recht, wees flink, dan ben je sterker dan de anderen. Niet bang zijn om flink te bluffen, dat is wat ik heb volgehouden, mijn leven lang. Natuurlijk heeft alleen Dorothea goed door wat daar is gebeurd in die kamer. Zij weet wat echt is en wanneer ik aan het bluffen ben. Wij tweelingen begrijpen elkaar zonder een woord te zeggen.

Na de kerstvakantie is ieder weer teruggekeerd naar zijn kostschool en zal het bijna een half jaar duren voordat we elkaar weer terug zullen zien. Het is dan inmiddels 1883. Voor het eerst is er in Amsterdam gedurende onze zomervakantie een wereldtentoonstelling.[39]

KOLONIALE WERELDTENTOONSTELLING AMSTERDAM 1883

Als we die zomermaand door de stad zwerven dan zien we hoe bij het Vondelpark een prachtige ereboog is gebouwd. Vanuit de hele wereld komen bezoekers naar hier toegestroomd. Dorothea en ik zeggen daar tegen elkaar: 'We wonen in de mooiste stad van de wereld.' We trekken er graag op uit, naar buiten want een echt thuis hebben we niet. Waar moeder woont, is alles nog steeds donker en moeder blijft onrustig, ja zelfs radeloos. Tegen mij valt zij met die zus van haar, tante Anna, nog het meeste uit en ja, dan heb je aan mij een verkeerde. Nu heb ik daar wel spijt van, maar destijds, ik was 14 jaar en liet me niet als een klein kind behandelen. Dorothea heeft op dat soort momenten steeds tegen mij gezegd: 'Houd toch eens je brutale mond, zie je niet hoe moeilijk het is voor moeder.' Maar ik ben net als Ida, wij laten ons niet alles welgevallen, ook al is moeder zo bedroefd.
Ik moet ook niet overdrijven want het is thuis niet alleen kommer en kwel. Moeder heeft samen met Voogd Peter voor de afwisseling een aangenaam bericht: Mijn halfzusje Anna is op de school in Woerden blijven zitten met als gevolg dat ze niet langer in dezelfde klas zou komen als Dorothea. Daarom vindt moeder het beter dat ze bij haar in huis

komt. Daar woont moeder nog steeds samen met haar zus op de Zeedijk, in een heel klein huis zonder voldoende plaats voor twee kinderen. Gelukkig voor mij, hebben ze nu iets anders bedacht. Als er één kind bijkomt, moet een ander kind eruit. Anton is net oud genoeg om naar kostschool te gaan en in Bergen op Zoom zijn kinderen van betalende ouders zeer welkom. Zo is het gekomen dat Anton met mij mee mocht naar hetzelfde internaat. Anton is drie jaar jonger dan ik en die kon ik daar dan mooi de weg wijzen.[40]

Toen Dorothea te horen heeft gekregen dat zij als enige alleen naar Woerden zou moeten en de andere kinderen allemaal met zijn tweeën zouden blijven, kwamen bij haar de tranen. Natuurlijk. Ze heeft gelijk, het is heel onrechtvaardig. Voogd Peter wil aanvankelijk voet bij stuk houden maar toen heb ik mijn nieuwe blufhouding gebruikt en krijg meteen steun van Ida. Wij gaan niet weg voordat we weten dat Dorothea met Ida mee mag naar Venray. Het was in die tijd hoogst ongebruikelijk dat kinderen in opstand komen tegen ouders, zelfs als het pleegouders zijn. Maar wij hebben ons onverzettelijk getoond en dat heeft gewerkt! Voogd Peter heeft een brief naar Venray geschreven om toestemming te vragen voor de toelating van Dorothea op dezelfde kostschool als Ida. Het antwoord uit Venray duurt en duurt, zelfs toen de school begonnen is, hebben we nog geen antwoord ontvangen. Eindelijk, toen Ida alweer op kostschool in Venray terug was, toen is het bericht gekomen dat vanaf oktober Dorothea daar ook heen mag gaan.

Het tweede schooljaar samen met Anton is voor mij een wereld van verschil vergeleken met het jaar daarvoor. Mijn ontdekking dat het niet nodig is om bang te zijn als je gewoon op de juiste manier je mond open doet, dat is een ontdekking die goud waard is. Allereerst kan ik daarmee Anton helpen wanneer hij met rood omrande ogen 's avonds antwoord geeft op mijn vraag of het allemaal wel lukt. Ik doorzie zijn leugen als hij zegt: 'ja hoor, niks aan de hand.' Net als bij Ida kan ik daarop reageren door de verstandige en wijze broer te zijn. Die ben ik in Anton zijn beginperiode op onze kostschool ook daadwerkelijk geworden. Begripvol aankijken, een paar woorden van troost uitspreken, juist als bij hem de huilbui, onzichtbaar voor alle anderen, lijkt te gaan doorbreken. Zulke momenten hebben Anton en mij heel goed geholpen en ervoor gezorgd dat we heel lang een sterke band hadden. Na een paar maanden liep Anton als een schoothondje achter mij aan. De broeders blijven heel lang

vriendelijk en in de klas heb ik zowaar plezier met sommige schoolvakken.

Enfin, enfin zo kan ik wel urenlang vertellen over al die belevenissen van mij en Anton en mijn zussen op school. Het is niet altijd een succes en daar vertel ik liever niet over, ik hoef toch niet alles aan de grote klok te hangen! Geloof maar niet dat ik steeds met heel veel plezier aan mijn kostschooljaren daar terug denk. Anton en ik hebben het samen twee jaar uitgehouden in Bergen op Zoom. Het is wel raar, netjes in de rij lopen en je mond houden op school en in de vakantie terug bij mijn vrienden van vroeger. Daar valt pas echt wat te beleven in Amsterdam. Op de koloniale tentoonstelling heb ik mijn ogen al uitgekeken naar alle nieuwigheden. Daar heb ik voor het eerst de lantaarn gezien met elektrisch licht, het leek wel of er toen bij mij ook een licht aanging. In de zomermaanden kan ik uren rondzwerven met mijn vrienden in de stad die zo aan het veranderen is. Eerst door de ramen kijken in de koffiehuizen, op de paardentram springen om dan, thuis gekomen, op je falie te krijgen van Voogd Peter omdat de buren geklaagd hebben. Heerlijk die herinneringen aan de onbezorgde dagen langs de grachten.

Enfin, Voogd Peter heeft aan het eind van die zomervakantie andere plannen met ons. Hij wil ons nog verder van huis hebben, helemaal naar Sittard. Die kostschool ligt midden in de stad, nou ja als je dat plaatsje een stad wilt noemen. Het is mijn laatste school geweest, bijna twee jaar heb ik het daar volgehouden. Toen is voor mij het echte leven begonnen, de tijd dat ik eindelijk me kon bevrijden van al die betweters die mij willen vertellen hoe ik me moet gedragen en wat ik moet doen.[41]

Sigarenrook en de gebroeders Goulmy

Het nieuwe levensgevoel is voor mij begonnen toen ik bijna 19 jaar oud was. Ida, Dorothea en ik zijn met zijn drieën voor het eerst samen in het mooiste en grootste koffiehuis van Amsterdam. De portier buigt als een knipmes voor ons als we naar binnen gaan. Geen wonder want Ida en Dorothea trekken alle aandacht naar zich toe. Het is misschien raar om dat over je zussen te zeggen, maar het zijn werkelijk prachtig mooie vrouwen, heel goed gekleed, je kunt het wel aan ze zien: dit zijn dames van stand. En, al zeg ik het zelf, ik mag er ook wel zijn. Met mijn lengte

steek ik boven iedereen uit. We schuiven aan een tafel niet ver van een gezelschap heren. De groep is druk in gesprek maar op het moment dat wij daarnaast aanschuiven trekken die mooie zussen van mij alle aandacht van enkele personen aan de tafel naast ons. Een van die jongeheren biedt mij een sigaar aan en zo raken wij in gesprek. Sigaren is in koffiehuizen al lang in de mode. Voor mij is het tamelijk nieuw en ik geniet met volle teugen van de geur, van de ambiance, van de koffie met likeur, aangeboden door het gezelschap van de andere tafel, aan mijn zussen en mij.
Achterover leunend in de fauteuil kijk ik nog eens goed naar de forse sigaar die ik tussen mijn vingers houd en snuif vol genoegen de rook diep binnen. De jongeman die mij de sigaar heeft aangeboden, let op mij en zegt: 'Dat is pas genieten, nietwaar?' Ik antwoord: 'Ja, prima, ik mag wel zeggen, werkelijk een voortreffelijke sigaar. Ik ben benieuwd van welke bladeren dit exemplaar gemaakt is.'
De andere kijkt mij doordringend aan en zegt: 'Ja werkelijk? Als U daar echte interesse in heeft, ik kan U alle bijzonderheden daarover tot in detail verklaren.' Het lijkt er op dat ik te maken heb met een kenner, dus ik reageer met een vraag: 'Meent U dat nou? Van waar komt al die expertise vandaan?'
Mijn gespreksgenoot veert verheugd op na het stellen van deze vraag. Hij vertelt vol trots dat hij vanaf het eerste begin tot aan dit moment de fabricatie van deze sigaar gevolgd heeft. En niet alleen deze sigaar, nee, hij is de fabrikant die hier in Amsterdam zijn eigen fabriek heeft, weliswaar nog klein, maar zoals ik aan de kwaliteit van deze sigaar wel merk, klein zal zijn fabriek niet blijven. Ik kijk hem ongelovig aan. De jongeman is weliswaar enkele jaren ouder dan ik, maar hij kan toch niet nu al fabrikant zijn. Ik kan het waarachtig niet geloven. De zichzelf fabrikant noemende man kijkt mij indringend aan en meent, waarschijnlijk terecht, een spottend lachje te zien rond mijn mondhoeken, want hij reageert meteen fel: 'Ja, ik zie het wel, U denkt toch niet dat ik een fantast ben. Niets is minder waar. Als U even de tijd wilt nemen, dan wandel ik met U naar de productieplek, die is namelijk hier bijna om de hoek, op de Oude Zijds Achterburgerwal.'[42]
Zo begon in die zomer van 1887 mijn kennismaking met de jongeman met de mooie frans klinkende naam van Eugène Goulmy. Eugène was toen 21 jaar oud en een en al enthousiasme toen hij bemerkte dat ik

werkelijk interesse toonde. Ik nam zijn uitnodiging aan en even later wandelden wij langs de grachten naar zijn sigarenfabriek.
De fabriek is van bescheiden grootte. Slechts één sigarenmaker is er aan het werk. Aangekomen bij het sigarenfabriekje - enkele werkruimtes op de zolderverdiepingen van een grachtenhuis - zie ik de joviale jongeheer veranderen in een andere persoonlijkheid. Zijn enige helper groet hem beleefd en mijn gastheer is direct in de weer met deze sigarenmaker zodat ik de rondleiding wel kan vergeten. Dat biedt mij de gelegenheid om zelf wat rond te wandelen, de geur op te snuiven en de eerste indrukken op te doen, hoe het er in deze nieuwe industrie aan toe gaat.
Eugène Goulmy heeft mij op deze wijze in aanraking gebracht met de fabricatie van sigaren. Het is een industrie die al jarenlang in ons land bestond maar pas de laatste tijd een enorme vlucht heeft genomen. Hier is mijn interesse gewekt. Een interesse die ik levenslang zal behouden.
Terugwandelend raken we in gesprek over al de uitdagingen die je als fabrikant het hoofd moet bieden. Bijvoorbeeld, zo vraag ik me hardop af: 'Het is toch verdraaid lastig om hier in Amsterdam geschikte vaklui te vinden.' 'Ach', vindt Eugène, 'voor mij is dat nog steeds niet echt een probleem geweest. Ik heb binnenkort drie man aan het werk en er komen geregeld jongelui langs om te vragen of ze hier mogen komen werken. Want het gaat bij dat werkvolk als een lopend vuurtje rond dat ik ze meer uitbetaal, dat ik ze minder uren laat werken en dat allemaal op voorwaarde dat als ze er zijn, dat ik dan echte kwaliteit mag verwachten.'
Ik moet zeggen, deze Eugène verbaast mij. Wat hij zegt, daar hoor je op deze wijze wel eens over praten door de liberalen. Om maar niet te denken aan de dwangmatige eisen van de socialisten. Deze Eugène Goulmy behoort tot de gegoede burgerij. Het zijn niet de geluiden die je van iemand met zo een achtergrond zou verwachten. Het is hoogst aangenaam zo ontspannen met hem te converseren. We wisselen nog wat persoonlijke zaken uit en ontdekken zo dat we elkander al eerder ontmoet konden hebben, want we gaan op zondagochtend naar dezelfde kerk.
U zult begrijpen dat ik zeer onder de indruk ben met hetgeen Eugène al bereikt heeft, maar zoiets moet je natuurlijk niet laten blijken, dan ben je al meteen de mindere in zo een eerste contact. Daarom complimenteer ik Eugène met dit veelbelovende resultaat maar merk zogenaamd nonchalant op dat er nog heel wat te verbeteren valt. Enigszins geprikkeld maar tegelijkertijd nieuwsgierig vraagt hij: 'Oh ja, wat dan?' Ik

antwoord: 'Hier vlakbij op het Rokin, als je daar bouwt, dan heb je pas echt een plek waar je gezien wordt.' Eugène krabt achter zijn oor en zegt: 'Hum interessante optie. Ja, dat zou wat zijn.' Ik ben verheugd door deze reactie van Eugène. Per slot van rekening ben ik de jongste van ons twee, een schooljongen, en vooralsnog zonder beroep. Iemand die zich nog volop aan het oriënteren is. Ik weet nog niet welke richting het uit moet gaan met mijn toekomst. Maar wat dit eerste contact mij haarscherp laat inzien is: Laat nooit je onzekere kant het woord voeren, maar toon overtuigend en volledig je meest ambitieuze zijde.
Aangekomen in het koffiehuis zoek ik de hoek op waar ik mijn zusters enkele uren daarvoor heb achtergelaten. Als ik bij het binnenkomen van het etablissement naar de klok kijk in de grote ontvangsthal schrik ik wel. Ida en Dorothea heb ik beloofd slechts voor korte tijd weg te gaan. Ik vrees dat Ida flink gaat uitvallen – ja, deze oudste zus kan mij, misschien wel de aankomende fabrikant, in gezelschap wegzetten als een klein stout jongetje. Natuurlijk is dat iets wat zeker niet nu, samen met Eugène, mag gebeuren. Al snel zie ik dat het niet nodig is me daarover zorgen te maken. Bij het naderen van het gezelschap, zitten zij met de rug naar ons toe. Dorothea kijkt wat dromerig naar het plafond, maar Ida zit niet met strakke mond recht voor zich uit te kijken, zoals ik vreesde. Zij heeft haar hoofd toegewend naar een van de andere heren die naast ons hebben gezeten. Hij geniet van haar volledige aandacht en mijn begroeting wordt ervaren als een ongewenste onderbreking van het geanimeerde gesprek. Niettemin draait Ida zich om en zegt: 'Oh, jullie zijn nu alweer terug!' Ze stelt mij voor aan haar gespreksgenoot. Hij blijkt Eugènes oudere broer te zijn: Hugo. Zo hebben wij op die zomerdag kennis gemaakt met de gebroeders Goulmy.

Militaire dienst ontkomen

Na die middag zorg ik er steeds voor dat wanneer wij, Anton en ik, terug komen in Amsterdam, bij Eugène langs te gaan. Ik ben vol bewondering voor wat Eugène al voor elkaar heeft gekregen. Van hem leer ik dat je geen grenzen moet stellen aan je ambitie om in het leven wat te bereiken. En dat heb ik niet van een vreemde. Vader vertelde graag over opa

Antonie – hoe hij als knecht begon in de blauwververij en uitgroeide tot de fabrikant van een fabriek waar heel veel mensen aan het werk waren. Mijn vader had door die verdomde pokken niets kunnen bereiken, maar ik, de oudste zoon, ik zal iedereen laten zien dat er een tweede Antonie is opgestaan. Ik zal ervoor zorgen dat de grandeur van de familie Hogenbosch alleen maar verder zal uitgroeien. Ja, zo zagen mijn dromen er uit toen ik in dat laatste schooljaar op het punt stond meerderjarig te worden.

Ik heb het dan over het schooljaar 1887- 1888. Anton en ik zijn terug in Sittard. De schoolbanken zijn voor mij niet de juiste plek om me te concentreren op mijn toekomst. In die donkere lokalen word ik geacht me voor te bereiden op het examen. De paters in hun lange gewaden proberen mij bij de les te houden. Maar waarmee? Met nutteloze kennis, alleen goed voor het behalen van een diploma. Wat een verkwisting van tijd. Je kunt het zien aan de heren docenten, uitgebluste niemendallen zijn het, onbekwaam voor het echte leven. Nee, dan Eugène, zo iemand is voor mij een echte voorganger. Het is immers Eugène die met zijn vinger priemend op mijn hartstreek heeft gedrukt en zei: 'Daar moet het van komen' en tegelijk, wijzend op zijn hoofd. 'En daar, hart en hoofd, het zit allemaal in jezelf als je maar het lef hebt om op jezelf te vertrouwen.' Die boodschap heb ik onthouden en doorgegeven aan iedereen in mijn omgeving. Antonie en mijn klasgenoten kan ik daarom te pas en te onpas vol vuur vertellen over het succes dat men kan hebben als je de durf hebt om te tonen wat er allemaal in je zit.

Eén van mijn klasgenoten, Arend de Lange, kijkt me tijdens een van die gloedvolle betogen meesmuilend aan en zegt: 'ja mooi verhaal wat je daar ophangt, maar dan moet je wel geld achter de hand hebben.' Die opmerking steekt mij. Het is een spaak in het wiel bij al die kleurrijke verhalen van mij over wat ik zoal ga bereiken als succesvolle koopman of fabrikant. Het wordt me daardoor duidelijk dat mooie verhalen vertellen niet volstaat op mijn weg naar succes. Dus begin ik mijn handelskennis toe te passen op het concreet maken van enkele van mijn dromen. Wat is er bijvoorbeeld nodig om als sigarenfabriek te starten? Waar kan ik die kennis opdoen? Het duizelt me bij het overdenken van al die praktische problemen die opgelost moeten worden. Moet ik niet veel meer kennis hebben? Diep in de studieboeken duiken en diploma's behalen? Voorlopig mijn dromen over een fantastische loopbaan wegschuiven.

Dan gaan mijn gedachten uit naar een ander gesprek. Opnieuw moet ik denken aan Eugène, die had zijn schouders opgehaald toen ik begon over eerst diploma's halen? Nee kerel', heeft hij op mijn vraag geantwoord: 'Wat je in het leven echt nodig hebt, leer je niet daar. De praktijk, samen met de personen die van aanpakken weten, dat moet je ware leerschool zijn'.
Deze woorden galmen door in mijn hoofd. Met name de keer dat ik weer eens als een schooljongetje uit de les ben gestuurd. Ik word geacht me bij de schooldirecteur te gaan excuseren. Op die dag is het fout gegaan. Fout? Nou ja, misschien kan ik beter zeggen, toen is mijn carrière begonnen! Mijn woordkeus in de kamer van de schooldirecteur is blijkbaar niet respectvol. Dat blijkt uit de reactie van de directeur. Al tijdens mijn betoog loopt zijn gezicht rood aan. Hij staat niet open voor mijn verhaal waarin ik mijn visie weergeef over de waarde van school ten opzichte van de praktijk van het leven. Ik heb er zelfs Seneca bij gehaald met mijn beste latijn: *non scholae, sed vitae.* Het heeft niet mogen baten. De directeur heeft maar één boodschap voor mij. Die komt kort gezegd hier op neer: 'Verdwijn en kom hier nooit, nooit meer terug.'
Deze scène is het sluitstuk van mijn schoolcarrière. Het speelt zich kort voor de kerstvakantie af. Natuurlijk is het verstandig om er niet al te veel ruchtbaarheid aan te geven, dus tijdens de reis naar huis in Amsterdam verbied ik Anton zijn mond over het einde van mijn schooltijd open te doen. Die verrassing wil ik de familie op een zelf gekozen tijdstip brengen.
Thuis, bij moeder is het rustig. Ze vertelt dat onze vader-voogd is verhuisd naar Laren in het Gooi maar dat tante Anna – zijn vrouw - nog gewoon hier in Amsterdam blijft wonen.[43] Mijn eerste opgave als beginnende zakenman is het regelen van mijn meerderjarigheid zodat ik niet langer als schooljongetje te boek sta en evenmin als kind onder het gezag van Voogd Peter.
Het spreekt vanzelf dat ik in Amsterdam eerst bij Eugène langs ga. Ik doe hem uitgebreid verslag over mijn laatste schoolbezoek. Eugène trekt even zijn linker-wenkbrauw op en zegt: 'Jawel, de waarde van een schoolopleiding wordt tegenwoordig hevig overschat, maar wat nu? Ik had meer bijval verwacht, een schouderklopje bijvoorbeeld voor de getoonde moed. Ik antwoord deemoedig naar waarheid: 'Ik ben nog

zoekende. Eerst moet ik voldoende armslag hebben om iets te kunnen opbouwen.'
Ik meen enig sarcasme in zijn stem te horen bij zijn volgende vraag: 'En wat mag dat opbouwen dan wel inhouden?' Vooral door de lichtelijke scepsis van Eugène voel ik me onzeker worden en mijn fantastische toekomstplannen worden mistig onder zijn kritisch vragende blik. Ik had al gezegd dat ik zoekende ben, dat klinkt beter dan te zeggen dat ik geen flauw idee heb. Ik antwoord: 'Zoals ik al zei – eerst moet ik voldoende armslag hebben. Hoe heb jij dat voor elkaar gekregen?'
Met die vraag is de aandacht afgeleid van mijn toekomst. Eugène praat graag over zichzelf dus ik krijg een uitgebreid antwoord. Terwijl hij daarmee bezig is, bedenk ik bij mijzelf: alweer iets geleerd. Als je zelf niks bedenkt en onzeker bent, laat dan de ander over zichzelf praten.
Het verhaal dat Eugène over zichzelf afsteekt, is niettemin leerzaam. Zijn uitgebreide antwoord reikt mij meer ideeën aan dan alle leerstof van het laatste schooljaar. Allereerst, zo betoogt Eugène, moet je heel goed weten wat je ideaal is. Pas als je dat helder voor ogen hebt, kun je anderen daar van overtuigen. Gewapend met die kennis is het niet moeilijk om voldoende geld los te krijgen voor het uitvoeren van je plannen. Ik heb Eugène welgemeend bedankt voor zijn betoog en ben begonnen met het maken van mijn eigen plannen.
De boodschap luidt dus: eerst zorgen voor voldoende geld. Dat geeft de ruimte om echte beslissingen te kunnen nemen. Om dat voor elkaar te krijgen, moet ik Voogd Peter spreken. Hij heeft korte tijd daarvoor een landhuis en grond gekocht in Laren. Hij kwam in die streek vaak vanwege zijn beroep als commissionair in textiel. Laren is voor Amsterdam de meest nabije plek met zijn weverijen en tapijtfabrieken. Daar kent hij de wegen en de mensen om goedkoop textiel in te kopen. Deze textiel ging destijds naar de voormalige blauwververij van mijn opa en vader. Zij bewerkten de textiel, zorgden voor een mooi kleurtje en alles wat verder nodig was voor de eindgebruikers. Natuurlijk kent Voogd Peter de omgeving op zijn duimpje en als beroepshandelaar weet hij natuurlijk als geen ander wanneer er een buitenkansje is voor het kopen van onroerend goed. Ik weet zeker dat hij geen cent te veel betaald zal hebben voor die aankoop van al dat land.
Samen met Anton zijn we in die kerstvakantie naar Laren gereisd. Wat ik daar aangekomen ontdek, is dat de aanduiding landhuis te complimenteus

is voor het vervallen gebouwtje dat staat op een grote lap grond. Voogd Peter was daarom al enige tijd daar bezig om het bewoonbaar te maken. Het landgoed met huis staat aan de Naarderstraatweg. Vol trots laat hij ons het zogenaamde landhuis zien, te midden van een bosschage op een stuk grond van bijna twee hectaren. Voogd Peter pochte over zijn bezittingen als een baron over een kasteel. Hij kan alle tijd besteden aan het laten verbeteren van de woning want – zo vertelt hij met enige trots in zijn stem - als je de vijftig ruim gepasseerd bent, kun je als rentenier je op andere zaken richten dan werken. Om mijn voogd goed te stemmen, spreek ik hem direct aan met vader, wat deze kinderloze man bijzonder veel genoegen doet. Hij is ook aangenaam verrast dat wij ondanks de koude winter helemaal uit Amsterdam naar zijn woning hier vlakbij Laren zijn gereisd.
De vier dagen dat we bij hem zijn gebleven, kan ik betitelen als aangenaam en succesvol. Aangenaam omdat in de jaren daarvoor ik door hem als het enfant-terrible werd betiteld en nu kunnen we eindelijk heel ontspannen met elkaar omgaan. Succesvol is het omdat Voogd Peter mijn papieren zal tekenen die nodig blijken te zijn om als meerderjarige zelf contracten te kunnen afsluiten.
Voogd Peter moet hartelijk lachen toen ik vertelde over die laatste schoolscène in de kamer van de schooldirecteur. We zitten in de rookkamer bij het haardvuur en genieten van onze sigaar en glas wijn. Hij roemt mij om mijn durf, is allerhartelijkst en zegt mij alle steun toe bij mijn plannen. Hijzelf herkende zich in mijn verhaal en vertelt uitgebreid over zijn carrière als commissionair. Ik prijs zijn inzicht, vertel dat ik graag van hem wil leren van zijn ervaring als koopman. Al deze meegaandheid die ik hem toon, heeft er zeker toe bijgedragen dat onze verhouding sindsdien conflict loos is gebleven. Bij de lange gesprekken die ik deze dagen met hem voer, heeft hij me zeker geïnspireerd. Natuurlijk heb ik het wantrouwen dat ik over hem heb niet uitgesproken en geen vragen gesteld over het beheer van al die erfenissen. Het ijs niet breken en mijn eigen ruiten niet ingooien, zo houd ik me voor. Dus geen vragen stellen over de echte reden van zijn solo-verhuizing hier naar Laren, in plaats van te blijven wonen in Amsterdam bij zijn vrouw Anna die nu de twee pleegzonen Herman en Johannes Hoelen in haar huis alleen moet opvoeden.

Op de terugreis heeft Anton geen goed woord over voor Voogd Peter. Dat is ook wel te begrijpen. Anton is zo jaloers op mij – ook hij wil met de school stoppen en koopman worden of iets nuttigs doen om zo zelf zijn geld te gaan verdienen. Maar daar had Voogd Peter gelijk in toen hij tegen Anton heeft gezegd: 'Geen sprake van, jij maakt eerst die school in Sittard af, je bent nog maar een broekie.' Natuurlijk vindt Anton het niet leuk dat ik vader Voogd Peter gelijk gaf. Zo is er jammer genoeg voor het eerst een verwijdering ontstaan tussen Anton en mij.
Die kerstvakantie is in nog meer opzichten heel bijzonder. Net in het nieuwe jaar, het is dan al 1888 is er voor mij een brief aangekomen. Het is een oproep voor de keuring als dienstplichtige. Dat is een flinke streep door de rekening. Ik mankeer niks, voel me sterk als een beer dus natuurlijk zal ik worden goedgekeurd. Mijn vader heeft destijds het geluk gehad dat hij werd uitgeloot. Maar mijn toekomst door zulk een loterij te laten bepalen, dat kansspel wil ik niet riskeren. Stel je toch voor, mijn mooiste levensjaren verliezen door het dragen van een legeruniform, geen sprake van. Het is me duidelijk dat mijn eerste maatschappelijke daad moet worden te zorgen uit het leger te blijven
Opnieuw is het Eugène die mij bijstaat met het oplossen van deze opgave. Nadat ik hem het probleem heb uitgelegd, is hij het met mij eens dat de militie niet werkelijk een voortvarende start zou zijn. Hij nodigt me daarom uit om met hem mee te gaan naar zijn sociëteit '"De groote Club"[44] waar hij eenmaal in de week andere ondernemers en kooplieden ontmoet. Vanzelfsprekend neem ik die uitnodiging graag aan. Al ben ik daar de jongste bezoeker, ik voel me in dit illustere gezelschap prima op mijn gemak. Eugène maakt mij later daar nog een compliment over. Zodra ik later op de avond in een kring van zakenlui de gelegenheid grijp om mijzelf voor te stellen, noem ik in één adem mijn probleem met de oproep van de militie. Eén van de heren reageert zeer behulpzaam: 'Ach jongeman, dat is toch geen enkel probleem. Tenminste nu nog niet want die socialisten willen de wet veranderen, maar als je snel bent dan maak je toch gebruik van de remplacement regeling.' Hij merkt mijn verbaasde blik op en ziet dat als een uitnodiging om uitgebreid te vertellen hoe hij zelf in zijn jongere jaren de dienstplicht ontlopen heeft. Het komt erop neer dat de gegoede klasse die over voldoende financiële middelen beschikt de eigen dienstplicht kan afkopen als zij een geschikte vervanger kunnen aanwijzen. Dat heet de remplacement regeling. Voorzichtig pols

ik om wat voor bedragen het dan gaat met dat afkopen: 'Ach ja' – antwoordt hij – 'Voor niks gaat de zon op' – en zeer discreet laat hij het daarbij. Doch niet lang daarna kom ik er achter dat tenminste vijfhonderd gulden een gebruikelijke afkoopprijs is.
In gedachten zie ik de dagen daarna Voogd Peter mij de vraag stellen – 'Hoe ga je dit aanpakken, jongen?' Daarover heb ik de hele nacht liggen piekeren en eindelijk in de vroege ochtend weet ik het antwoord: Arend de Lange. Hij is op twee maanden na even oud als ik, een klasgenoot, of nu moet ik zeggen, voormalige klasgenoot, die niet kan terugvallen op een familie die hem behoorlijk kan onderhouden. Hij heeft me verteld dat vanwege geldgebrek wellicht ook voor hem de schoolopleiding voortijdig ten einde gaat komen. Hij was van plan om een baantje te bemachtigen als knecht bij een bakkerij in Sittard.
Het lukt om van Voogd Peter vele honderden guldens en een aantal cheques te krijgen: 'Ja jongen – zei hij – 'het is voor een goed plan, maar het gaat wel van je erfdeel af.' Ik heb niet geprotesteerd, hem vriendelijk bedankt en ben weer op reis gegaan. Eerst naar Amsterdam om Anton op te halen. We hebben in Amsterdam niets tegen moeder gezegd. Ook Voogd Peter in Laren is van mening dat het verstandig is om niet te veel prijs te geven over mijn nieuwe beroepscarrière, ik denk dat hij het wel mooi vindt, zijn rol van grootste vertrouweling, in plaats van moeder.
Ida, Dorothea en ik zijn nog samen een nachtje blijven logeren bij onze lievelingstante Maria in Woerden. Zij is de zuster van onze echte, biologische moeder Aafje Smit. Dorothea kent tante Maria het beste want zij heeft met ons halfzusje, Anna, een heel jaar daar gewoond. Met tante Maria kunnen we alles bespreken, dat is zo een lieve tante, ik denk dat mijn moeder ook zo iemand is geweest. Je kunt haar ook vertrouwen want wat wij bespreken dat kleppert zij niet verder zoals de meeste oude tantes maar al te graag doen. Dus op die avond in Woerden daar komen de verhalen goed los. Natuurlijk vertel ik honderduit over Voogd Peter in Laren, mijn dienstoproep en hoe ik daar onderuit denk te komen. En zo ga ik door met uitleggen. Over het einde van mijn schoolcarrière en dat Voogd Peter mij zoveel goede ideeën heeft gegeven om als koopman door het leven te gaan. Als koopman? Koopman! Liever gebruik ik het woord commissionair. Dat klinkt toch heel wat deftiger. Natuurlijk vergeet ik niet uitgebreid te vertellen over mijn contacten met Eugène. Hoe hij zo succesvol is als beginnende sigarenfabrikant en dat in deze tijd

ook voor mij hier een gouden toekomst ligt. Vol trots vertel ik over mijn plannen zodra ik eindelijk meerderjarig ben en zelf contracten mag afsluiten.
Terwijl ik zo enthousiast mijn verhaal aan het vertellen ben, zie ik door mijn oogharen de bewonderende blikken van mijn zussen en ook van mijn tante. Maar het is wel bijzonder dat na het noemen van de naam Goulmy, Ida begint te kleuren. Zodra ik klaar ben met mijn verhaal zegt ze:' Heel mooi, daar moeten we het nog eens goed met elkaar over hebben, maar ik wil toch ook graag mijn verhaal kwijt. En dan begint zij over de brief die ze van Hugo Goulmy heeft ontvangen na ons bezoek aan het Amsterdamse koffiehuis. 'Zo een lieve brief was dat, hij schreef hoe heerlijk het hem lijkt als wij twee elkaar nog eens zouden ontmoeten.' Natuurlijk ben ik aangenaam verrast om te horen hoe Ida bezig is verliefd te worden op Hugo, de broer van Eugène. Misschien vraagt U zich af waarom aangenaam verrast?
U hebt al gemerkt dat ik zeer onder de indruk ben van Eugène. Hij is als een leermeester voor mij: hij laat zien hoe je succesvol ondernemer kunt zijn. Dus bij het verhaal van Ida en Hugo zie ik in gedachten al een nieuwe verbintenis ontstaan. Eentje waar ik heel veel voordeel van zou kunnen hebben. Stel je voor dat het mij gaat lukken om Dorothea te koppelen aan Eugène. Natuurlijk zal hij veel moeite moeten doen om haar hart te veroveren. Maar stel dat het mij, haar tweelingbroer, gaat lukken om die twee aan elkaar te koppelen. Dat zou voor mijn toekomst heel voordelig kunnen zijn. Eugène zal zich dankbaar tonen en zich aan mij zeer verplicht voelen. Bovendien zouden we voor het leven met elkaar verbonden blijven als zwagers.
Zo zie ik ineens een gouden toekomst voor me opdagen. Deze gedachtenspinsels komen gedurende die avond in Woerden bij mij op. Je begrijpt dat ik deze gedachten voorlopig voor mijzelf houdt. Zelfs nadat Dorothea mij doordringend blijft aankijken. Maar ja, mag dat wel? Offer ik hier Dorothea niet op voor het bereiken van mijn wereldse idealen? Ik heb al eerder verteld dat vanaf onze geboorte Dorothea en ik eigenlijk één en dezelfde persoon zijn. We denken, voelen, leven hetzelfde, dat wil zeggen tot we groter werden en Dorothea een jonge vrouw werd en ik de baard in mijn keel kreeg met al die andere veranderingen waar wij in deze tijd niet openlijk over spreken. Maar zelfs nu is Dorothea voor mij nog steeds de belangrijkste persoon in mijn leven. Tegen haar kan ik niet doen

alsof, of me groter voordoen dan ik in werkelijkheid ben. Zij kent mij misschien nog wel beter dan ik mijzelf. Omgekeerd is dat ook zo. Ik weet nu al wat Dorothea zal zeggen, wanneer ik met het idee aankom om eens met mij mee te gaan naar Eugène op zijn fabriekje. Ze zal zeggen: 'Albèrt, houd daarmee op, je weet dat ik me niet interesseer voor andere mannen. Ik heb net als jij ook mijn idealen en die ben ik vast van plan te realiseren.'
Dorothea kan heel goed leren en haar ideaal is het om verder te leren in het klooster na de schoolopleiding in Venray. Haar ideaal is het verplegen van zieken, ze heeft veel gelezen over Florence Nightingale, hoe deze vrouw heeft getoond dat verpleging bij uitstek een vak is voor vrouwen die een zorgzaam karakter hebben. In die tijd was de enige manier dat je als vrouw dit beroep kon uitoefenen in het klooster gaan en non worden. Op zo een toekomst, bereidde Dorothea zich voor.
Ik kon toen nog niet bevroeden wat deze ontmoeting in het leven van mij en mijn zussen teweeg zou brengen. Het is een heel bijzondere dag geweest die mij nog lang zou heugen. Hoe dat verhaal voor Ida en Dorothea verder zal gaan met de gebroeders Goulmy, dat vertel ik later nog wel.

***

Midden januari reizen wij weer naar onze scholen – Ida en Dorothea naar Venray, Anton en ik naar Sittard. Anton begeleid ik tot aan de schooldeur en wandel met hem mee om mijn voormalige klasgenoten te groeten. Een tweede bedoeling is om een afspraak te maken met Arend de Lange. Ik hoorde dat ook hij niet terug was gekeerd maar door geldgebrek noodgedwongen een baantje had moeten aannemen bij een bakkerij in Sittard.
De volgende dag heb ik Arend de Lange gevonden en wij kunnen 's avonds met zijn vader praten over mijn plan voor Arend als mijn remplacement bij de militie. Het gesprek heb ik goed voorbereid en het zou een mooie vingeroefening kunnen worden voor mijn carrière als koopman. Het geld dat ik in contanten bij elkaar heb vergaard, heb ik gesorteerd en leg het uitgeteld en wel op het wiebelige tafeltje waaraan wij zitten. Het werkt wonderwel. Al die briefjes en munten tezamen maken

indruk, het lijkt in deze armoedige omgeving of er een groot kapitaal op tafel ligt. Zo komt het dat ik niet lang hoef te onderhandelen over het bedrag want Arends vader ziet dat geld voor hem liggen zoals voor een dorstige in de woestijn een oase verschijnt. De vader begint mij direct te bedanken voor dit genereuze aanbod. Haastig schraapt hij het geld bij elkaar, misschien wel angstig dat ik me zou bedenken. Op tafel ligt een bedrag van driehonderd gulden dat van eigenaar zal wisselen, indien Arend mijn plaats gaat innemen in het leger. De transactie sluiten we af, de ouders blijven niet wetende dat ik er van was uitgegaan vijfhonderd gulden kwijt te zijn. Dat is immers de prijs voor een dergelijke transactie. Hun armoede heeft mij zodoende enkele honderden guldens gescheeld. Ik hoop niet meer geconfronteerd te worden met dergelijke behoeftige omstandigheden en ben blij het woninkje snel te kunnen verlaten. Het is mijn eerste stap als koopman.
Werkelijk trots ben ik op deze beroepsstart nooit geweest. Ik houd me echter voor dat ik zakelijk moet denken en dat kan soms hard zijn. Per slot van rekening zijn beide partijen toch akkoord gegaan met deze transactie, nietwaar?
De militaire keuring vond plaats op 13 maart van het jaar 1888 in Amsterdam. Natuurlijk werd ik goedgekeurd, op de keuringskaart staat mijn lengte precies vermeld, 183 centimeter en 9 millimeter, blauwe ogen, blond haar en geen bijzondere kentekenen. Ik was ingedeeld bij de cavalerie maar heb al tijdig de papieren doorgegeven waarin staat dat Arend de Lange mijn vervanger zal zijn. Arend wordt bij het legeronderdeel veldartillerie ingedeeld en zal twee maanden later daar beginnen.[45]
Dit keuringspapier heb ik lang als een kostbaar relikwie bewaard want het is eigenlijk het enige papier dat het einde van mijn schooltijd markeert. Het is lente, Amsterdam bruist van energie en ik zal als aankomende zakenman daarvan deel uit gaan maken. Een nieuwe toekomst ligt voor mij open.

Mon belle epoque

Dankzij die voordelige afkoop van mijn dienstplicht kan ik nu met enkele honderden guldens extra een voorspoedige start maken in mijn nieuwe

beroep. Welk beroep zal het gaan worden? Bij Eugène ben ik al enkele keren langs geweest om daar met eigen ogen te kunnen zien hoe het in een sigarenfabriek aan toe gaat. Mocht ik die richting uitgaan dan kan ik me daar nog altijd uitvoeriger laten informeren. Ik wil me daarom anderszins oriënteren, breder. Ik moet gebruik maken van mijn nieuw gewonnen vrijheid. Ik ga ontdekken wat deze bruisende wereld nog meer te bieden heeft. Eerst maar eens rondreizen en nieuwe ervaringen opdoen, niet te veel plannen maken. Laat het maar gebeuren zo dacht ik in die wittebroodsweken van mijn nieuwe vrijheid, van deze hoogst persoonlijke belle epoque.
Die eerste tijd is misschien wel de mooiste periode van mijn leven geweest. Aan niemand heb ik verantwoording hoeven af te leggen, behalve aan mijzelf en ik stel mijzelf vooralsnog niet al te hoge eisen. Mijn nieuwe kostuum, de kwaliteit van mijn schoeisel, mijn goed gesoigneerde snor, het modieuze hoofddeksel en mijn postuur waarmee ik in lengte een tiental centimeter uitsteek boven al die gespreksgenoten die ik op mijn weg ontmoet, ja dat alles moet toch heel snel deuren openen die voor anderen gesloten blijven.
Maar ja, waar dan mee te beginnen? Als eerste moet ik denken aan het beroep van Voogd Peter. Hij heeft voor de blauwververij van mijn vader en opa de textiel ingekocht. Hij kent de wegen om voor een heel goede prijs deze te verkopen. Zo gaan mijn gedachten allereerst uit naar het beroep van koopman. Heerlijke visioenen doemen op: contacten leggen, schouderklopjes uitdelen, kwinkslagen maken en goede gesprekken voeren met andere voorname heerschappen en dan, en passant, zeer aantrekkelijke aan- en verkopen afsluiten. Mijn bloed tintelt, ik kan gewoonweg niet wachten om te beginnen want ik voel dat ik hiervoor de juiste persoon ben. Ik leg immers gemakkelijk contact met de grootst mogelijke verscheidenheid van personen. Er ligt een gouden toekomst op mij te wachten, ik hoef slechts toe te grijpen.
Vanwege die keuring ben ik in Amsterdam en als er een plaats in de wereld is, waar het beroep van koopmanschap kans van slagen heeft, dan is het wel deze stad. Met voldoende cheques en contanten op zak voel ik me rijk en tot alles in staat. Juist omdat ik nog niet weet wat mijn nieuwe beroep zal zijn, bezie ik de wereld met al zijn nieuwe mogelijkheden. Eindelijk kan ik tonen waartoe ik in staat ben. Met dat gelukzalige gevoel loop ik met vrolijke tred langs de grachten totdat ik bij toeval in de

Vijzelstraat de pas geopende kledingzaak van Vroom passeer. In de nieuwe etalage staan afbeeldingen van keurig geklede heren. Ik inspecteer mijn eigen kleding en bedenk: eerst moet ik ervoor zorgen dat mijn kleding in overeenstemming is met mijn ambities. Ik stap naar binnen en laat me daar door de chef – de heer Dreesmann - de maat nemen voor het maken van een kostuum wat een absolute noodzaak is voor mijn nieuwe status als succesvolle koopman.
Enkele dagen later kan ik mijn kostuum komen passen. Het zit als gegoten en ik voel me direct een ander mens. Dat wil ik bij het afrekenen laten blijken door, zoals gebruikelijk vele guldens onder de opmerkelijk lage vraagprijs te blijven. Er volgt daarop een hoogst onaangenaam gesprek omdat de tot dan toe allervriendelijkste heer Dreesmann halsstarrig aan de gevraagde prijs blijft vasthouden. Uiteindelijk verschijnt de eigenaar zelf, de heer Vroom, om het meningsverschil in ons beider voordeel te beslechten. Op zijn kantoor legt Vroom mij uit hoe ongebruikelijk de gegeven korting is. 'Want', zo zegt hij, 'met onze lage, vaste en niet onderhandelbare prijzen zullen wij een nieuwe richting in slaan in de textielbranche.[46] Het was een mooie eerste les in ondernemerschap. Dit nieuwe kostuum vormt sindsdien een belangrijk ingrediënt voor mijn carrière. Hoe belangrijk kleding is heb ik daar, bij Vroom en Dreesmann geleerd. Sindsdien heb ik altijd met zorg mijn kleding gekozen.

Kennismaking met Jacob Hoogenbosch en met Jeannette in Boxmeer

Inmiddels ben ik met de herinneringen aan deze gelukzalige periode beland in de lente van het jaar 1889. Opnieuw ben ik na wat omzwervingen in Amsterdam teruggekeerd. Ik geniet van de lentezon en maak een wat langere middagwandeling. Al flanerend kom ik terecht in een buurt waar ik niet eerder ben geweest. Daar valt mijn oog plotseling op een bijzonder uithangbord. Bijzonder omdat onder de grote letters Schoenenmakerij te lezen staat: **Jacob Hoogenbosch**. Ik kijk nogmaals, staat het er niet fout? Nee, duidelijk Hoogenbosch met twee keer de letter o. Natuurlijk wil ik daar meer van weten, want plotseling schieten mij verhalen van vader te binnen over de andere familietak met bijna dezelfde familienaam.

Daar wil ik meer over weten. Ik open de winkeldeur. Achter de toonbank staat een man, ik schat hem enkele jaren ouder dan ik zelf. Hij is met hamer en leest druk in de weer. Ik tik met mijn wandelstok even tegen de toonbank waarop deze ambachtsman verstoord opkijkt. Ik lach hem vriendelijk toe en daarop ontspint zich het volgende gesprek:

- Ja heer, een ogenblik, bijna klaar. Zo…. Ja…. En, waarmee kan ik U van dienst zijn?
- Ach, het is slechts toeval dat ik hier voorbij kom, het is uw naam die mij heeft binnen gelokt.
- Ach werkelijk? Hoezo dat?

Zodra ik mijzelf daarop voorstel springt de schoenmaker verrast op en roept uit:

- Werkelijk? Echt waar? Wat ben ik daar blij mee. U moet weten dat ik sinds korte tijd begonnen ben uit te zoeken hoe en waar mijn voorvaderen vandaan komen. En juist deze week heb ik nieuwe papieren van mijn broer Peter gekregen met de geboortenaam van mijn overgrootvader Johannes Hoogenbosch, de stamhouder van mijn familie.

Dit is echt heel bijzonder, de schoenmaker Jacob noemt in één zin de namen Petrus en Johannes, oftewel de naam van mijn voogd plus een van mijn doopnamen. Ik krijg er kippenvel van als hij daaraan toevoegt dat zijn heel jong overleden broertje net als ik Albertus heette. Alles duidt op een nauwe verbinding tussen onze families vanuit het verleden. Het spreekt vanzelf dat deze toevallige ontmoeting mijn nieuwsgierigheid prikkelt.

Tot voor dit moment heb ik nooit veel interesse getoond in de afkomst van al mijn familieleden. Ik was jong, die oudjes waren al zo lang dood. Wat heb je er aan om daar je tijd mee te verdoen? Maar nu is de situatie volledig anders en wil ik het precies weten. Zodoende maken we een afspraak om op een vrije dag bij elkaar te komen. We treffen elkaar in de pas geopende wintertuin van het Krasnapolsky hotel, een uitgelezen plek daarvoor want sinds enige tijd schijnt daar elektrisch licht en kunnen we ons zonder de walm van olielampen over de familie documenten buigen.[47]

Jacob heeft voor deze bijzondere gelegenheid een stapeltje papieren meegenomen die hij op de tafel uitspreidt. Uitvoerig laat hij mij de stamboom van onze families zien. Voor deze gelegenheid heeft hij ijverig al die namen van onze voorvaderen opgeschreven. Jacob toont mij het blad met de naam van mijn overgrootvader Cornelis. 'Kijk', roept hij enthousiast, snel een volgend blad voor mij neerleggend:' die Cornelis, dat is de broer van mijn overgrootvader Johannes. De naam Johannes spreken ze bij mij in de familie nog altijd met eerbied uit want hij is de stamvader die met zijn werf aan de Amstel de welvaart in onze familie heeft gebracht.'
Het begint me te duizelen, deze duik in het verre verleden van onze voorouders. Langzaam dringt het tot me door en zie ik het beeld voor me. De overgrootvader Johannes Hoogenbosch had dus een broer Cornelis Hogenbosch. En die Cornelis dat is *mijn* overgrootvader. Verbaasd roep ik uit:

- 'Maar Jacob, dat kan toch niet. Twee broers en dan verschillende achternamen?'

Jacob moet lachen om mijn verbazing:

- 'Nu leven we in de moderne tijd waarin dat niet meer kan gebeuren. Maar meer dan honderd jaar terug ging het er anders aan toe met het opschrijven van namen. Bedenk, het is maar een heel klein verschil, Hoogenbosch of Hogenbosch, één o-tje meer of minder, je kunt het alleen lezen maar geen enkele beambte van de gemeente kan dat horen.'

Daar heeft hij natuurlijk gelijk in. Het voelt goed, de nieuwe familieband die zich nu duidelijk voor mij begint af te tekenen. Het is allemaal begonnen bij mijn overgrootvader Cornelis en oudoom Johannes, daar ligt de oorsprong van mijn naam. Toen is de naam Albertus in de familie gekomen. Nu weet ik waarom ik Albertus heet. Net als de naam die Jacob zijn overleden broertje heeft gekregen.
Op die gedenkwaardige avond neem ik mij voor om later, als ik ooit zelf vader wordt van een zoon, dat hij dezelfde naam zal dragen: Albertus. Ik vertel dit nieuwe idee aan Jacob. Die moet glimlachen en zegt dat het helemaal geen nieuw idee is. Dat doet toch iedere ouder al generaties lang

zo. Ik voel me enigszins beschaamd met deze terechtwijzing. Ik red me er uit met de opmerking dat mijn naam zich echt wel onderscheidt van al die van onze voorouders. Sinds die avond laat ik me aanspreken met de naam Albèrt in plaats van dat gewone Albertus of Albert. Albèrt, Albèrt ja, zo heet ik. Het geeft een heel ander cachet aan mijn persoon, nietwaar?
We brengen daar nog een hele tijd door met het bestuderen van al die namen die Jacob mij daar op zijn papieren toont. Het is daarmee een heel genoeglijk samenzijn met deze nieuw-ontdekte achterneef. Ik voel me trots op mijn vernieuwde naam die ik draag dankzij de ondernemende oudoom Johannes. Enfin, met de familiepapieren van Jacob heb ik daar in Krasnapolsky voor het eerst een vergeten familiegeschiedenis herontdekt.[48]
Een heel gezellige avond dus. Daar moesten we op drinken. Ik nodig Jacob uit om onze glazen nogmaals te laten klinken. Nou, dat hebben we gedaan. En hoe. Jacob op de schouder slaand na mijn derde jonge jenever, zeg ik met dubbele tong en in mijn beste Engels: 'It is… hik, hik all-in the family.'

***

Zo ontstaat er een vriendschap tussen deze schoenmaker Jacob en mij. Jacob nodigt mij enkele weken later uit voor een gezellig samenzijn met zijn toekomstige vrouw. Zij is helemaal uit Brabant overgekomen om kennis te maken met Jacob zijn familie. Nieuwsgierig als ik ben, vraag ik hen hoe ze elkaar hebben ontmoet. Jacob legt mij uit dat hij, nog voor de opening van zijn schoenmakerij in Amsterdam, bij zijn oom heeft gewerkt in de bouw als opzichter. Daarvoor verbleef hij in heel veel dorpen. Hij somt de namen op van veel kleine dorpjes waarvan ik nog nooit gehoord heb, veel in Limburg en Brabant. Daar heeft hij dan enkele maanden of soms zelfs een half jaar gewoond. Zo ook in het dorp van zijn toekomstige vrouw waar hun grote liefde is ontstaan.
De naam van de jongedame is Maria Schoth. Ze is werkelijk een alleraardigste vrouw. Op de avond van onze tweede ontmoeting zit het tweetal dicht bij elkaar. Ze geven elkaar voortdurend kushandjes, kostelijk om te zien. We spreken gedrieën nog lang over de familiebanden en aan het eind van die gezellige avond vraagt Maria of ik misschien in de

gelegenheid ben om op hun bruiloft, die in september 1889 gepland is, aanwezig te zijn. Maria legt me uit waar precies haar ouders wonen en waar de bruiloft plaats vindt Het ligt aan de rand van Brabant. Haar dorp heet Boxmeer.
Begin september kom ik aan op het kleine treinstation van Boxmeer waar Jacob met paard en wagen mij opwacht. Hij is enkele dagen daarvoor al aangekomen zodat hij, samen met Maria en haar familie, nog de laatste voorbereidingen voor hun huwelijk kan treffen. Voordat wij naar het ouderlijk huis van Maria rijden, vraagt Jacob of ik het goed vind dat we eerst nog bij de goudsmid langs zullen gaan. Hij heeft namelijk daar met Maria de trouwringen aangepast maar het ingraveren van hun namen neemt wat meer tijd. Vandaag zijn die klaar en Jacob wil ze eerst ophalen. We hobbelen over de Stationsweg door het centrum van het dorp naar de juwelierszaak. Jacob nodigt mij uit mee naar binnen te gaan en lachend stappen we binnen want de naam van deze juwelierszaak ontlokt mij een scherts. Ik rijm hardop over de naam Potjes. Bij het openen van de deur moet nog net te horen zijn dat ik zeg: 'bij juwelier Potjes verkopen ze gouden vodjes, haha.'
Ai, ai, ai dat is geen goede binnenkomer. De jongedame achter de toonbank moet iets gehoord hebben van mijn grapje. Ze kijkt ons vol wantrouwen aan terwijl ze met een strak gezicht vraagt wat wij willen. Jacob antwoordt dat hij voor de ringen komt van Hoogenbosch-Schoth. Daarop verandert de gezichtsuitdrukking van de jongedame. Ze glimlacht en ik ben betoverd door deze plotselinge verandering. Een glimlach, alsof een schrale winterwind omslaat in een zachte zomerbries. Ik sta met open mond haar aan te staren. De jongedame in statig zwart antwoordt dat ze van de bestelling op de hoogte is maar excuseert zich want haar broer is degene die zorg draagt voor de verdere afhandeling. Zodoende heb ik slechts kort de tijd gekregen om de knappe dame te bewonderen, maar net voldoende om haar mooie postuur en elegante bewegingen te observeren in deze omgeving vol goud. Haar broer komt van achter het velours gordijn in de winkelruimte en zegt: 'Dank je wel Jeannette, ik neem het wel van je over.' Jeannette, Jeannette, Jeannette, de naam blijft rondwarrelen in mijn hoofd, het is liefde op het eerste gezicht. Ik kan gedurende Jacobs trouwerij aan niets anders meer denken. Jeannette, Jeannette, Jeannette.

Zo is die eerste ontmoeting met mijn toekomstige vrouw tot stand gekomen maar in die nadagen van het jaar 1889 is het nog lang niet zover. Ik wil niet te veel vooruitlopen op al die belangrijke gebeurtenissen die hierna zullen plaats vinden.

Jacob en Maria Hoogenbosch heb ik In Amsterdam nog enkele keren bezocht maar daarna ben ik ze slechts sporadisch tegengekomen. Ze hebben geloof ik een gelukkig huwelijk gehad. In ieder geval een huwelijk met heel veel kinderen. Jacob heeft me later nog een foto toegestuurd. Daarop zie je een goede huisvader met zijn nette vrouw in een keurige huiskamer.[49]

JACOB HOOGENBOSCH MET VROUW MARIA HOOGENBOSCH-SCHOTH

Eeuwige trouw

Het zijn roerige jaren geweest na die militaire keuring. Ineens moet ik nu mijn eigen dagprogramma opstellen. Heerlijke vrijheid, geen lesrooster en geen baas die mij vertelt wat ik moet doen. Maar ja, ik moet toegeven dat die vrijheid niet heeft bijgedragen tot veel productieve activiteit. De nieuwe kostuums draag ik meer voor de spiegel dan bij echte contacten die voor mijn toekomst van belang kunnen zijn.
De echte veranderingen kondigen zich aan in de zomer van 1889. Ida en Dorothea hebben hun schooltijd afgesloten in Venray en beide zussen zijn vol van hun plannen voor de toekomst. Ida heeft sinds haar kennismaking met Hugo Goulmy al die tijd contact onderhouden met hem. De wederzijdse genegenheid groeit uit tot ware liefde. Ida en Hugo weten het nu zeker, hun hun plannen zijn vastomlijnd. Ze willen zich binnenkort gaan verloven zodat al die geheim-houderij eindelijk kan gaan eindigen. 'Hoe en wanneer dat moeten we nog bezien', zegt Ida tegen mij. Ik stel voor om de bekendmaking van hun verhouding, te bespreken in hetzelfde koffiehuis als waar Ida en Hugo elkaar voor de eerste keer ontmoet hebben. Die gedenkwaardige dag waarop ik kennismaakte met Eugène en zijn sigarenfabriek.
Ida reageert verheugd op mijn voorstel: 'Ach Albèrt' (Ja, dat klinkt toch heel wat beter nu mijn naam door eenieder die me kent het deze op de Franse manier uitspreekt.) 'Wat een énig idee, ja dat vind ik heel romantisch. Kun jij dat arrangeren samen met Eugène?', vraagt Ida aan mij. Maar wat graag neem ik die rol van bemiddelaar op me want het is een goede gelegenheid weer eens met Eugène in contact te komen. Hij is steeds zo druk in de weer dat hij nauwelijks tijd voor mij heeft. De reden daarvan is de uitbreiding van zijn sigarenfabriek. De zaken lopen zo goed dat de fabriek verhuist naar een groter pand.
Bij het voorbereiden van de verloving zoek ik Hugo op. Ik heb geluk want Eugène tref ik bij hem. Behalve de twee broers bevindt zich in de kamer nog een derde persoon die die ik niet ken. Als dit personage zich aan mij voor stelt, blijkt hij een zeer goede bekende van Eugène te zijn. Samen willen zij de sigarenfabriek uitbreiden tot de grootste van Amsterdam. Met heel veel moeite lukt het mij om mijn jalousie te onderdrukken wanneer ik de hand schud van deze toekomstige compagnon van Eugène met de naam Rudolf Baar. Nadat ik Hugo

uitgelegd heb wat de reden van mijn bezoek is, reageert deze enthousiast en wil op de meest kort mogelijke termijn bij elkaar komen. Eugène die blijkbaar niet goed op de hoogte is van de romance die zijn broer heeft aangevangen, reageert verbaasd en terughoudend: 'Ach Hugo, daar wil ik toch wel heel graag bij aanwezig zijn. Al ben ik de jongere broer, ik wil toch wel heel graag weten aan wie jij je hart gaat verpanden.'
Die opmerking van Hugo's broer biedt mij een mooie gelegenheid daarop aan te sluiten: 'Ja Hugo, dat is ook mijn idee, Ida's zus en ik willen ook daarbij zijn, want wij zijn toch het meest met haar verbonden. '
Zo is het gelukt om kort daarna elkaar te treffen in hetzelfde koffiehuis alwaar wij twee jaar terug in dezelfde samenstelling elkaar voor het eerst bij toeval hebben ontmoet. Hugo en Ida zitten nu naast elkaar, Eugène, Dorothea en ik tegenover hen aan een ronde tafel. Het verliefde paar geeft in detail aan hoe zij hun verloving gedacht hebben. Dorothea en ik zijn blij voor Ida en ik krijg de indruk dat ook Eugène instemt met hun voornemen. Het is een genoeglijk samenzijn waar alles rondom de verloving besproken lijkt te zijn. Dan gebeurt er iets opmerkelijks.
Het is mij tijdens het gesprek al opgevallen dat Eugène wat afwezig is en als hem iets wordt gevraagd, hij wonderlijk snel instemt met de voorstellen. Zo ken ik hem niet. Alle andere keren dat ik hem heb gezien, is het steeds Eugène die in een gezelschap de boventoon voert. Maar nu dus niet. Door heel goed te kijken naar de ogen van mijn tafelgenoten begin ik een vermoeden te krijgen van de oorzaak. Het lijkt erop dat zijn gedachten meer uitgaan naar die mooie tweelingzus van mij. Voortdurend blijft zijn blik op haar rusten. Dorothea heeft niets in de gaten, zij is vol vuur in het gesprek over de verloving betrokken. Het samenzijn loopt ten einde - we hebben de garçon al gewenkt om onze jassen aan te reiken - als Eugène zich tot Dorothea richt met een opmerkelijke vraag. 'Zo Ida en Hugo, nu kennen we jullie plannen. Maar over juffrouw Dorothea hebben we niet gesproken terwijl toch ook uw schoolopleiding ten einde is gekomen. Juffrouw, heeft U al vastomlijnde ideeën over uw toekomst?'
Dorothea kijkt Eugène verbaasd aan. Ik zie haar denken: 'Waar bemoeit die man zich mee? Anderzijds is de vraag welkom, want ze wil maar wat graag over haar idealen vertellen. Ze begint dan enigszins uit de hoogte: 'Ja zeker weet ik dat. Met de Zusters van Liefde heb ik veel gesprekken gehad dit afgelopen schooljaar.' Dan komt de passie in haar stem als ze uitgenodigd wordt daarover meer te vertellen. 'Ik ben heel blij dat ik in

hun orde mag toetreden. Ik droom ervan om als religieuze te leren hoe ik zieken kan verplegen en wie weet kan ik zelfs in Indië of Afrika het beroep uitoefenen van verpleegkundige zuster.'
Eugène reageert verbaasd: 'U heeft zeker mooie idealen en een sterk geloof, maar zo een gelofte van eeuwige trouw aan het klooster afleggen, dat is toch een verbintenis die U afzondert van iedereen en van alles in uw omgeving hier.'
Dorothea is zo een reactie van anderen gewend. Ook Ida en ik hebben haar hetzelfde voorgehouden. Maar Dorothea is zeker van haar zaak, ze krijgt iets hemels over zich zodra ze over haar ideaal als verplegende kan praten. Met vuur in haar ogen legt ze uit dat een vrouw zoals zij, alleen als religieuze een dergelijk beroep kan uitoefenen. Haar ideaal, zegt ze, is het om te zorgen voor anderen. Dat laatste is Dorothea op het lijf geschreven. Die middag maakt ze dat niet alleen met woorden duidelijk. Zodra ze kan uitweiden over dit ideaal krijgt haar gezicht een hemelse uitstraling, het maakt haar heel mooi. Ik merk hoe Eugène wordt meegenomen door het betoog van Dorothea. Hij reageert niet zoals gebruikelijk op een directe manier. Eugène is onder de indruk. Hij zwijgt en blijft naar Dorothea staren, veel langer dan bij de normale omgangsvormen gebruikelijk is.
Na deze ontmoeting met de gebroeders Goulmy volgen in korte tijd nog veel meer contacten met Eugène. Dat komt zo. Bij het arrangeren van het voorbereidingsgesprek over de verloving heb ik al vermeld dat ik kennis heb gemaakt met Rudolf Baar, de kersverse compagnon van Eugène. Ik ben daarover behoorlijk ontzet en kort na die ontmoeting heb ik daarom Eugène opgezocht om hem dat goed duidelijk te maken. Mijn gedachten gingen terug naar die kennismaking met Rudolf Baar als de nieuwe compagnon. Natuurlijk had ik daar moeten staan. Waarom die Duitse jood? Hoe kan Eugène iemand kiezen waarnaar je heel goed moest luisteren om van zijn half Duitse gebrabbel fatsoenlijk Nederlands te maken? En dan te bedenken dat ik degene ben die alle plannen met Eugène besproken en iedere ontwikkeling op de markt gesignaleerd heb. Nog veel meer hebben wij samen doorgenomen, bijvoorbeeld de inrichting en de geplande verhuizing van de sigarenfabriek. Ja, ieder nieuw idee hebben wij tot in de kleinste details behandeld. Dat is toch wat compagnons doen, samen de zaken doorspreken.

Dat alles heb ik Eugène verteld op een moment dat die Rudolf Baar een eind uit de buurt was. Mijn gezicht is rood aangelopen van kwaadheid. Eenmaal uitgesproken, verwacht ik eigenlijk dat Eugène door mijn scherpe woorden flink zal uitvallen en dat hiermee het contact tussen ons voorgoed verbroken kan worden. Maar niets daarvan, Eugène, zeer tegen zijn gewoonte in, heeft mij laten uitspreken, knikt enkele keren zelfs begripsvol en komt met een onverwacht weerwoord. 'Ja Albèrt, je hebt helemaal gelijk, dat heb ik werkelijk verkeerd aangepakt. Mijn welgemeende excuses daarvoor. Maar nu wil ik je vragen naar mijn kant van het verhaal te luisteren.'
Wat Eugène mij daarna met veel omhaal van woorden duidelijk maakt, komt in feite erop neer dat hij mij ziet als de ideale zakelijke compagnon maar dat het mij aan slechts één iets ontbreekt wat in ruime mate beschikbaar is bij Rudolf Baar. Dat ene heet, heel banaal, geld! Rudolf Baar is kapitaalkrachtig. Zonder blikken of blozen kan Rudolf de geplande verhuizing naar het nieuwe pand voor de sigarenfabriek financieren. Contant zelfs. En dan mijn idee om de zichtbaarheid te vergroten door een nieuw pand te bouwen op het Rokin. Rudolf heeft direct toegezegd dat hij over voldoende connecties bezit om het financieel voor elkaar te krijgen. Eugène kan zelfs zijn droom verwezenlijken om gelijktijdig in zijn geboortestad Den Bosch een sigarenfabriek te beginnen. Rudolf zal voor de nodige middelen zorgen om ook daar een start mee te maken.
Niet meteen tijdens dat gesprek, pas later kan ik me iets van Eugène zijn motieven voor deze nieuwe compagnon voorstellen. Echter, tijdens Eugène zijn lange betoog blijf ik halsstarrig met afgewend hoofd dit alles aanhoren. Als hij is uitgesproken kan ik alleen maar uitbrengen: 'Dus Eugène, dat was het dan. Succes met die nieuwe makker. Ik hoef me hier niet meer te vertonen.' Ik ben tijdens het uitspreken van deze woorden opgestaan en zoek mijn jas. Eugène is ook opgestaan. Hij legt zijn hand op mijn schouder en vraagt me niet weg te gaan en nog even te blijven. Enigszins verbaasd neem ik wederom tegenover hem plaats in mijn fauteuil. Op vertrouwelijke toon, mij diep in de ogen kijkend, gaat Eigene verder: 'Albèrt, kom, kom. Wat wij samen hebben, dat is toch een band van heel andere orde, die mogen we niet verbreken. Zodra mijn broer Hugo en je zus Ida in de echt verbonden zijn, zijn wij familie, jij bent dan mijn zwager, broers, schoonbroers zogezegd. Dat schept toch

een band voor het leven.' En, heel ongebruikelijk, legt Eugène zijn hand op mijn arm, hij begint bijna verlegen, zachtjes te praten. 'Ja Albèrt, er is nog iets anders, iets wat ik alleen jou durf te vertellen.'
Natuurlijk maakt hij me nu nieuwsgierig. Ik draai mijn hoofd in zijn richting en kijk hem met opgetrokken wenkbrauwen aan. 'Ja, sinds vorige week heb ik 's nachts geen oog meer dichtgedaan. Steeds zie ik het gezicht van Dorothea voor me, hoe ze vertelt over haar roeping, haar idealen, hoe zij wil zorgen voor wezen en voor de arme kinderen, het was zo liefdevol, zo teder. Dat beeld blijft dag en nacht bij me. En al die nachten dat ik daarover aan het dromen ben, denk ik na hoe, hoe in godsnaam ik haar bereiken kan. Toen zijn mijn gedachten bij jou gekomen. Jij, Albèrt, jij bent haar tweelingbroer, er is niemand anders dan jij die haar zo goed kent en jij bent al bijna mijn zwager. Albèrt, kun jij mij zeggen wat ik kan doen om Dorothea weer te zien en met haar te spreken?'
Hiermee is mijn rol van bemiddelaar begonnen.
Die rol, bemiddelaar voor Eugène en mijn niets vermoedende tweelingzus Dorothea, is in de late zomer van 1889 eenvoudiger gemaakt dankzij moeder. Ik heb al verteld dat moeder er een vermoeiende liefhebberij op na houdt, namelijk alsmaar verhuizen. Nadat zij te horen heeft gekregen dat haar oudste stiefdochter Ida serieuze plannen heeft om te gaan trouwen met Hugo Goulmy, is haar eerste vraag:' Waar wonen die.?' Ida's antwoord 'in de PC Hooftstraat' stelt haar gerust en ze is zeer verheugd, want het is de buurt die goed aangeschreven staat. Voor moeder is alleen al het horen van deze straatnaam een startsein om alweer een verhuizing te gaan arrangeren. Zij moet en zal daar ook gaan wonen. Ze zet met veel energie haar verhuis-ervaring in waardoor wij al heel snel niet ver van de familie Goulmy komen te wonen in die mooie PC Hooftstraat. De verhuizers hoeven niet lang te sjouwen, we komen immers van de Keizersgracht 656. Ons nieuwe adres zal ook niet lang stand houden, slechts drie jaar, toen verhuisde moeder opnieuw.[50] Maar dat is weer een ander verhaal, daar kom ik een andere keer wel op terug. Ik vertel over de verhuizingen om uit te leggen dat wij die tijd, vlak voor de verloving van Ida en Hugo, in de PC Hooftstraat heel dicht in de buurt komen te wonen van het ouderlijk huis van de familie Goulmy. Als bemiddelaar hoef ik alleen maar onze straat door te wandelen van de ene voordeur naar de andere.

Na de bekentenis van Eugène dat hij nachtenlang heeft gedroomd over mijn tweelingzus Dorothea en zijn vraag hoe hij haar kan bereiken, ben ik blij nu eens degene te zijn die meer weet dan hij. Niemand anders, nou ja behalve misschien onze oudste zus Ida, maar verder niemand kent Dorothea zo goed als ik. Mijn kwaadheid over het verloren gegane compagnon schap heb ik ingeslikt en vertel Eugène dat hij voor een bijna onmogelijke opgave staat om met Dorothea in contact te komen. Als Dora echt een ideaal in haar hoofd heeft dan gaat dat gebeuren, niets kan haar dan daarvan afbrengen. Eugène kan zijn treurnis niet verbergen zodra ik hem dat vertel. Om de deur toch niet helemaal dicht te slaan, beloof ik hem Ida in vertrouwen te nemen en ook naar haar mening te vragen. Diezelfde dag vind ik een moment om Ida verslag uit te brengen van mijn gesprek met Eugène en zij verbaast mij zeer met haar reactie. 'Ach Albèrt, dat is toch geen nieuws, ik heb toch al meteen gezien hoe die ogen van Eugène alleen maar op Dorothea gericht waren. Natuurlijk zag ik dat die arme jongen smoorverliefd is.'
Ik had natuurlijk kunnen weten dat vrouwen voor zulke gemoedsaandoeningen een extra zintuig hebben. De vraag blijft staan: wat te doen om die twee, Eugène en Dorothea, met elkaar in contact te brengen?' Ida komt gelukkig met een slimme oplossing. Volgens haar moet ik er met een smoesje voor zorgen dat Eugène en Dorothea elkaar nog eens keer ontmoeten. 'Bedenk maar iets rondom het voorbereiden van mijn verloving of iets dergelijks.' Als dat lukt, ja dan zou het helemaal afhangen van Eugène zijn optreden en charme. Hij kan in een gesprek onder vier ogen Dorothea laten voelen dat haar ideaal te zorgen voor de hulpbehoevenden op nog geheel andere wijze vervuld kan worden dan Dorothea nu nog zelf in gedachten heeft. Eugène kan haar ervan overtuigen dat de mooiste levenstaak in het leven van de vrouw die van moeder is. Wie is er meer hulpbehoevend dan het pasgeboren kind? Twee kinderen, of nog meer! Zoveel liefde die ze in zich heeft, geven aan degene die het meest nabij is, je eigen kind. Het is de meest intieme vorm van liefde en zorg die in een vrouwenleven bestaat. Samen zouden zij, Eugène met Dorothea, dat kunnen realiseren. Die boodschap moest ik gaan overbrengen aan Eugène. Volgens Ida is dat de enige kans die Eugène kan aangrijpen om Dorothea's levensideaal in een andere richting op te sturen dan die van non.

U zult begrijpen dat Ida haar zus niet graag levenslang ziet verdwijnen achter de muren van een klooster. Zij wil heel graag dat Dorothea een relatie aangaat met de broer van Hugo en dat ze elkaar zo regelmatig kunnen blijven zien. Als het moment daarvoor rijp is, wil Ida met haar zus praten en ook van haar kant de raad geven om niet in het klooster te treden. Een directe weg bestaat er niet. We kunnen alleen maar hopen dat de aangereikte argumenten door Eugène overtuigend gebracht gaan worden. Als Dorothea daardoor aan het twijfelen gebracht kan worden, pas dan zal Ida die twijfel ombuigen in een andere richting. Het moet allemaal heel snel gebeuren want Dorothea is van plan om eind september terug te keren naar Venray en als ze eenmaal in het klooster is toegetreden, bestaat er definitief geen weg terug meer.
Enfin, enfin, zo is het gegaan. Eugène schrijft Dorothea eerst een brief. Ik mag briefdrager zijn. Dorothea leest de brief en zegt slechts: 'Wat een onzin schrijft die kerel, wat denkt hij wel.' Als Brugman praat ik opnieuw met Dorothea, want ook zonder die brief te lezen is wel duidelijk dat Eugène een tête à tête wenst met haar. Het heeft geholpen. Eindelijk, eindelijk, geeft ze toe Eugène nog een keer te ontmoeten. Haar voorwaarde is wel dat ik daarbij aanwezig zal zijn.
Zo komen wij gedrieën in Krasnapolsky bij elkaar. Nadat ieder een plek heeft gevonden, de koffie is geserveerd en onze sigaren door de garçon zijn aangereikt, zoek ik naar het goede moment om mij te excuseren. Ik begeef me naar een ander vertrek van waaruit ik door het matglas de silhouetten van het tweetal kan observeren. De taal van hun lichaam verraadt hoe intensief zij met elkaar in gesprek zijn. Al die tijd bespied ik ze op afstand. Bij het aanbreken van de schemering keer ik terug en zeg dat het nu werkelijk tijd is om naar huis te gaan. Met een ongewoon zwijgzame zus nemen we getweeën plaats in de paardentaxi.
Die middag moet een bijzonder gesprek hebben plaats gevonden tussen die twee. Hoe bijzonder ontdek ik pas een maand later als ik de reis naar Venray voor Dorothea wil voorbereiden. Ze vraagt me met die reisvoorbereiding te wachten. Ze wil haar droom nu nog niet gaan realiseren. Ik blijf Dorothea steeds achtervolgen met dezelfde vraag: 'Moet je niet gaan?' Iedere week krijg ik van haar hetzelfde antwoord.
Enfin, uiteindelijk komen Dorothea, Eugène en ik weer bij elkaar. Pas na die nieuwe ontmoeting hoor ik van het wonder dat enkele weken terug is aangevangen, daar in Krasnapolsky. Eugène heeft in die tussenliggende

weken niets anders gedaan dan Dorothea ervan proberen te overtuigen dat er niets mooiers bestaat dan te zorgen voor hulpbehoevende mensjes. Het zijn verdorie nog aan toe, Ida en mijn eigen woorden zoals ik die aan Eugène heb voorgezegd: Eugène heeft op de meest overtuigende wijze de toverspreuk overgebracht waardoor Dorothea haar twijfel is begonnen. De oorzaak van een nieuwe droom is tot stand gekomen met deze woorden:
'Ja, hulpbehoevende mensjes, maar wie zal meer zorg nodig hebben dan het pasgeboren kind? Een kind dat uit jouzelf is voortgekomen? Jouw kind, ons kind! Alleen wij twee kunnen daarvoor zorgen.'
Met deze betoverende woorden heeft Eugène mijn tweelingzus aan het twijfelen gebracht. Dorothea haar ideaal om te kunnen zorgen voor anderen is onveranderd gebleven. Alleen nu samen met de man die haar heel veel geluk heeft beloofd. Hij heeft het voor elkaar gekregen. Niet alleen in zaken, ook in de liefde blijkt Eugène een succesvolle onderhandelaar te zijn.
Daarmee komt in het najaar van 1889 een bruuske wending tot stand in Dorothea's toekomst. Ze stemde toe toen Eugène om haar hand vroeg. Ineens staan er nu twee verlovingen op stapel. De geloftes van eeuwige trouw zullen door mijn beide zusters één jaar later uitgesproken worden.[51]

Kies nu eens een beroep

Het gevolg van de verlovingsplannen is dat de gebroeders Goulmy zeer regelmatig over de vloer komen. Ze hoeven dus niet ver te lopen dankzij die verhuis liefhebberij van mijn moeder: sinds april 1889 wonen wij in ons nieuwe huis, op de PC Hooftstraat 136. Ik zeg nu wel 'de familie 'maar dat klopt eigenlijk niet. De enigen die echt steeds samen verhuizen, zijn moeder en haar zus, tante Anna, samen met mijn jongste halfzusje Anna. Na de dood van vader hebben wij als familie eigenlijk geen echte familie, geen thuis. Ida en Dorothea zitten samen op kostschool in Venray, Anton en ik de laatste jaren in Sittard, daardoor is alleen Anna als enige kind thuis over gebleven.
Ik keer nu terug naar het moment dat Dorothea haar besluit heeft genomen om niet naar het klooster te gaan. Ze heeft zich dus aan het begin van het schooljaar bedacht en wil zich voor het leven gaan

verbinden met Eugène.
Ik ben thuis in de PC Hooftstraat. Het is het najaar van 1889 en daar, aan de keukentafel, samen met Dorothea en Eugène ontwikkelt zich een voor mij uiterst belangrijk gesprek. Nu terugkijkend mag ik wel zeggen, allesbepalend voor mijn levensloop. Ik weet dat het grote woorden zijn, maar het is de waarheid. Daarom wil ik precies vertellen hoe dat gesprek is gegaan.
De aanzet daarvoor wordt gegeven door Eugène die zich plotseling begint te bekommeren over mijn toekomst. Ik verdenk Dorothea ervan dat zij de echte aanstichtster voor dit gesprek is geweest omdat zij mijn vrolijke levensstijl niet kan waarderen. Ik geniet tot dan toe met volle teugen van mijn leven. Ik reis naar vrienden, ga uit in Amsterdam. Mijn devies in die maanden luidt: vrijheid, blijheid. De verstoring daarvan begint met een vraag van Eugène:

- Zeg Albèrt, we hebben het de laatste tijd alleen maar over ons en onze trouwplannen gehad maar ik wil nu toch eens graag weten hoe het met jou gaat. Waar ben je mee bezig?
- Ach Eugène, wat zal ik zeggen, druk hè, druk met oriënteren.
- Hoe dan, ik zie je toch vooral hier in Amsterdam in alle sociëteiten. Je weet toch dat de wereld groter is dan Amsterdam?
- Ja, jazeker, uh, uh, ik ben ook nog in Valkenswaard geweest, echt heel aardig hoe de sigarenindustrie daar bloeit. En o ja, in Utrecht bij een kunsthandel en natuurlijk in Laren bij Voogd Peter. Veel gesproken hoor over het beroep van koopman.
- Goed zo, mooi. Je bent je dus al geruime tijd aan het oriënteren. Vertel eens, wat gaat het worden?
- Tja, tja, ik vind het moeilijk kiezen,koopman, commissionair of sigarenfabrikant zoals jij.
- Ja, Albèrt, kom, zover waren we twee jaar terug ook. Nu wordt het tijd dat je een beslissing neemt. Zeg het, wat gaat het worden?

Ik vind het niet leuk als ik zo onder druk wordt gezet, maar, Dorothea die er ook bij is, geeft Eugène gelijk. Waarom? Omdat Eugène gewoon gelijk

heeft, daarom! Ik moet nu de keuze maken, dus ik zeg wat spontaan in me opkomt:

- Jazeker, ik heb de keuze gemaakt, ik wil jouw kant op Eugène, fabrikant of handelaar in sigaren.
- Goed zo, dat is dan één, ik wil je daar graag bij helpen. En waar heb je dan gedacht te beginnen?
- Ja, ik denk aan 's-Hertogenbosch, ik vind het een mooie stad. Jij bent daar geboren en je bent toch druk in de weer om in die richting terug te keren?
- Klopt Albèrt maar daarom moeten twee zwagers niet in dezelfde vijver gaan vissen. Wat heb je nog meer in gedachten?

Eigenlijk heb ik niet veel andere gedachten maar opeens moet ik weer terugdenken aan de trouwerij van Jacob Hoogenbosch enkele weken terug in Boxmeer en aan mijn alweer bijna vergeten plotselinge verliefdheid, dus ik zeg:

- Ach weet je, ik ben onlangs in een aardig dorpje aan de Maas geweest: Boxmeer.
- Ja Albèrt. Uitstekend! Boxmeer, dat klinkt heel goed. Maak daar nou eens echt werk van, onderzoek die plek eens nauwkeurig. Het lijkt mij de moeite waard om de mogelijkheden daar goed na te gaan.

Dorothea mengt zich nu ook in het gesprek. Ze vindt het een heel goed idee als ik eens wat minder onstuimig leef door me ergens te settelen en me te gaan richten op werken voor de kost. Het liefst met een vrouw aan mijn zijde. Het tweetal begint steeds geestdriftiger te reageren zodra ik vertel dat ik in Boxmeer een jongedame heb gezien met de mooie naam Jeannette en dat rondom haar alles van goud is wat blinkt. Dorothea brengt in herinnering dat Voogd Peter ons heeft verteld dat onze voorvaderen uit de Peel kwamen. Hoe mooi het zou zijn als ik weer naar die omgeving terugkeer. Eugène roept enthousiast uit dat arbeidskrachten bijna gratis zijn in die uithoek van Brabant. En met mijn Amsterdamse flair zal ik het daar helemaal gaan maken.
Ja, de argumenten om naar Boxmeer te gaan, stapelden zich in dat gesprek op. Er is geen ontkomen meer aan, althans zo voelde ik dat

destijds. In deze discussie is mijn toekomst vastgelegd en ik heb daar zelf aan meegedaan. Ik moest en zou sigarenfabrikant worden in Boxmeer. 'Ja bijna schoonbroer' zei Eugène, 'Weten wat je wilt, een vastomlijnd plan hebben, ik heb het je steeds gezegd, daar draait alles om bij het waarmaken van je ambities en dat begint nu eindelijk vorm te krijgen. Ten langen leste hoor ik je als een volwassen man spreken. En als er problemen opduiken dan kunnen we daar later samen over praten. Je weet, als ik kan dan wil ik best een handje mee helpen.'
Zo ongeveer is dat gesprek verlopen. Ik ben meegesleurd in het enthousiasme van Dorothea en Eugène. Ik wil niet zeggen dat zij mij forceerden om in Boxmeer te beginnen met mijn beroepscarrière. Ik voelde me wel gedwongen om daar een keuze te maken. Zou ik na rijp beraad een andere richting zijn ingegaan? Misschien wel, misschien niet. Niemand die kan zeggen wat er gebeurt als dit of als dat. Het enige wat zeker is, dat ik toen heel spontaan gekozen heb voor het beroep van sigarenfabrikant in Boxmeer. Ver weg van Amsterdam. Waarom toch? Een vage verliefdheid achterna rennen? Ik wil het hart van Jeannette daar gaan veroveren. Die opgave krijg ik alleen voor elkaar als het me lukt om haar en haar omgeving te laten zien waartoe ik in staat ben. Die uitdaging wil ik aangaan.

***

Het gesprek met Dorothea en Eugène vindt plaats in het najaar van 1889, een half jaar voor hun huwelijk. De laatste maanden voor de trouwerij is Dorothea ingetrokken bij Voogd Peter in Laren. Die is wat trots dat hij als getuige bij het huwelijk van zijn stiefdochter kan zijn, samen met onze oom Cor Smit, de broer van onze echte moeder.[52] De huwelijksplechtigheid vindt plaats op 8 mei 1890, nog eerder dan het huwelijk van Ida en Hugo. De reden is dat Eugène opeens haast heeft gekregen. Samen met zijn compagnon Rudolf Baar moeten zij in korte tijd een overvolle agenda afwerken. De inrichting van de fabriek in Amsterdam is net achter de rug en enkele weken later al moeten de papieren in orde zijn om bekendheid te geven aan het vennootschap Goulmy-Baar. Het lukt de compagnons enkele maanden na de trouwerij het volgende bericht over hun samenwerking in de krant te plaatsen.

Bij onderhandsche **Akte** d.d. 25en Juli 1890 is tusschen de Ondergeteekenden: EUGÈNE MARIE VICTOR GOULMY en RUDOLPH AUGUST BAAR, beiden Kooplieden en wonende te Amsterdam, eene **Handelsvennootschap aangegaan** onder de firma

EUGÈNE GOULMY en BAAR,

ten doel hebbende het voortzetten van het fabricaat en den handel in Tabak en Sigaren, tot heden door den Ondergeteekende GOULMY alleen en ten zijnen name gedreven.

De Vennootschap is gevestigd te Amsterdam en wordt aangegaan voor den tijd van Negen en een half jaar en gerekend ingegaan te zijn op den len Juli 1890, terwijl zij alzoo zal eindigen op ultimo December 1899.

Na verloop der 9½ jaren zal de Vennootschap van jaar tot jaar worden verlengd, tenzij deze Zes maanden vóór de expiratie door een der Vennooten den andere schriftelijk is opgezegd.

Beide Vennooten hebben het recht van beheer der Vennootschap en van teekening der firma, doch alléén voor verbintenissen en handelingen de Vennootschap rechtstreeks betreffende, en alzoo niet tot het ter leen opnemen van gelden, het aangaan van borgtochten, het sluiten van beleeningen en andere dergelijke aan de Vennootschap vreemde handelingen, waartoe de handteekening van beide Vennooten in privé zal worden vereischt.

E. M. V. GOULMY.
R. A. BAAR.

AMSTERDAM, 26 Juli 1890. (17131)

VENNOOTSCHAP GOULMY BAAR 1890

Enkele maanden na Dorothea en Eugène, trouwt Ida met Hugo Goulmy op 24 juli. Zo draagt moeder met veel tranen in de ogen binnen twee maanden haar twee stiefdochters over. Ik heb mijn best gedaan bij de voorbereidingen van de bruiloftsfeesten. Mijn zussen en hun echtgenoten zijn daarover zeer te spreken. Het is een goede opsteker voor de maanden die gaan volgen.

Sigarenfabrikant in Boxmeer

Eugène en Dorothea hebben me flink op de huid gezeten. Eerder dan mij lief is, heb ik door hen mijn beroepskeuze gemaakt. Zij luiden het einde in van de gelukzalige époque van vrijblijvendheid. Ik moet nu echt aan het werk met de sigaar. Onder de kerstboom ligt voor mij een bijzonder geschenk van kerstman Eugène en zijn verloofde Dorothea, een boek

met de alleszeggende titel: 'De tabaks- en sigarenfabrikant.'
Ja, ze hebben me flink te pakken genomen. Lezen is nooit mijn grootste liefhebberij geweest en als U de ondertitel van dit kerstgeschenk hoort dan is te begrijpen dat ik voorlopig niet verder dan het titelblad ben gekomen.
Leerrijke voorschriften omtrent de behandeling en bereiding van geurigen rook-tabak, derzelver kultuur en soorten kennis, het vervaardigen der beste en welriekendste SIGAREN, fijnste snuifsoorten, als ook van den zogenaamden pruimtabak. Alles volgens op proef goed bevonden bereidingen in Nederland, Duitschland en Frankrijk.[53]
Nee, ik heb belangrijkere zaken te doen. In het voorjaar van 1890 heb ik afscheid genomen van mijn vrienden in Amsterdam, Sittard en Utrecht. Met Voogd Peter in Laren en mijn broertje Anton in Sittard heb ik mijn plannen voor een sigarenfabriek in Boxmeer doorgesproken. Zo krijg ik steeds concreter voor ogen wat er voor het starten van mijn eigen sigarenfabriek nodig is.
Voordat ik naar Boxmeer vertrek, reis ik eerst naar nieuwe vrienden in Utrecht. In de Oranje Sociëteit, niet ver van het treinstation, maak ik kennis met een naamgenoot, Albertus Beguin. Albertus werkt in de kunsthandel van zijn vader en het is daar een geheel ander soort omgeving dan ik tot nu toe ken. Kunst, schilderkunst en kunstenaars, daar maak ik hier in Utrecht voor het eerst kennis mee. Het atelier van de kunsthandel hangt vol met portretten van belangrijke personen, professoren van de universiteit, bestuurders, directeuren, rijke burgers. Ze doen mij denken aan de portretten die geschilderd zijn van mijn opa Antonie en mijn vader Joannes.
Zou het niet geweldig zijn als ik in mijn toekomstige fabriek, of in mijn woonhuis daar drie portretten naast elkaar zal kunnen hangen, dat van opa, van vader en dat van mij. Om met gasten of bezoekers naar de wand te wijzen en met een glimlach te zeggen: "Kijk, fabrikant zijn zit in het bloed van mijn familie, mijn opa, mijn vader en ik zelf natuurlijk. " Ja, dat laatste portret zal dan nog wel geschilderd moeten worden. Nu ik toch hier in de buurt ben bij deze kunsthandelaren ligt daar een mogelijkheid. Mijn wensdroom bespreek ik met Albertus Beguin die spontaan zegt: 'Maar Albèrt, natuurlijk, dat is mijn vak. Daar kan ik wel voor zorgen. Kijk eens naar de portretten hier, mag ik je deze schilder aanbevelen? Als je daarmee akkoord gaat dan zorg ik voor een afspraak met hem en krijg jij je eigen portret.'

Precies zo is het gelopen en enkele dagen later al zit ik in dat atelier op een hoge stoel mijn best te doen om de aanwijzingen van de portretschilder te volgen zodat hij mijn karakteristieke blik voor eeuwig op het canvas kan vastleggen. Het resultaat mag er zijn, ja, ik mag wel zeggen dat ik zeer tevreden ben met het resultaat. Toen het klaar was, heb ik mijzelf op het canvas lang aangekeken. Het is beter dan een foto, U ziet mij hier zoals ik mezelf graag zie. Dit is ten voeten uit het portret van een jonge ondernemer, *et c'est moi*, Albèrt Hogenbosch, de oudste zoon die het helemaal gaat maken. Dat is het gevoel dat ik krijg als ik naar mijn portret kijk.

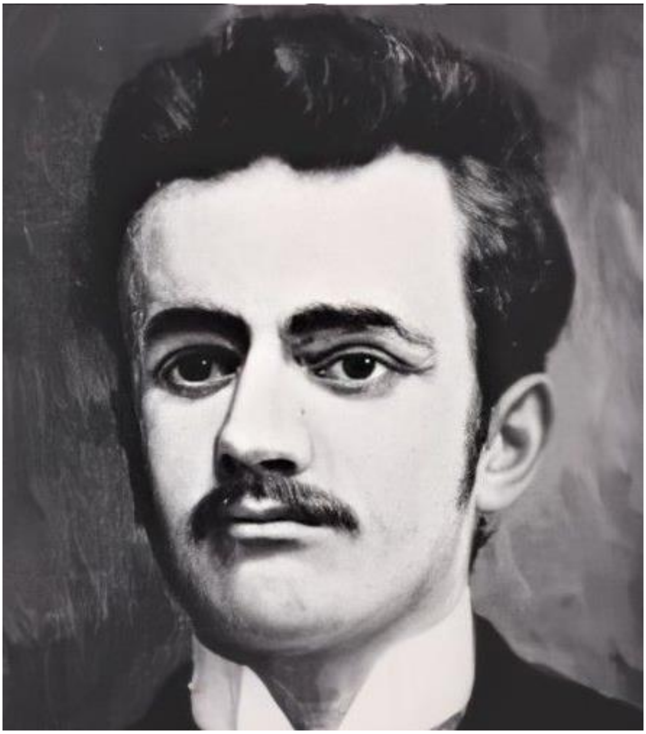

MIJN PORTRET: ALBERTUS A. J. HOGENBOSCH

***

Een week voor mijn vertrek naar Boxmeer ben ik op bezoek gegaan bij het pas getrouwde echtpaar Jacob en Maria Hoogenbosch-Schoth. Het echtpaar bij wier huwelijk ik het jaar daarvoor in Boxmeer aanwezig was. Maria is in Boxmeer geboren en opgegroeid, zij zal vast en zeker veel bewoners daar kennen waarmee ik mijn voordeel kan doen.
Maria is zeer verheugd om over mijn plannen te horen. Haar familie en veel vrienden wonen in Boxmeer, ze vertelt me heimelijk dat ze vaak heimwee heeft naar haar dorp. Met Jacob zit ik in wat zij noemen 'de goede kamer.' Maria doet daar op de hoek van de tafel haar best om een brief te schrijven aan haar ouders, zussen en broer. Als ik haar zo zie stuntelen met woorden heb ik Jacob toestemming gevraagd om Maria bij het briefschrijven te helpen. Ze is daar erg blij mee en zo met elkaar pratend vraag ik haar of zij ook mensen daar kent waar ik als beginnend ondernemer mee kennis kan maken. Aanvankelijk komt ze niet verder dan:' Ja, de burgemeester natuurlijk, en de pastoor.' Ja, daar was ik zelf ook wel opgekomen. Bij het horen van de naam van de burgemeester, "Hengst", moet ik wel even mijn lachen inhouden. Enkele minuten later komt Maria toch nog met een wellicht behulpzaam idee: 'O ja, die oude vriend van mijn vader, die heeft buiten het dorp een boerderij met heel veel schuren, misschien zou U daar eens kunnen kijken.'
Eén jaar na mijn eerste bezoek aan Boxmeer sta ik opnieuw op het treinstation aldaar. Deze keer niet met een kleine reiskoffer maar met veel bagage. Ik kom niet onvoorbereid aan hoewel het op die koude oktoberdag van 1890 voor mij wel zo aanvoelt.
Op dat kleine treinstation sta ik te wachten op de paardentaxi. In mijn jaszak zitten de adressen van verschillende vrienden en bekenden van Maria. Daarbij gestoken zijn haar aanbevelingsbrieven die ik - om niet te hoeven lijden onder Maria's beperkte taalvaardigheid - zelf heb geschreven met haar zelf gekrabbelde naam daaronder. Een groot deel van de valiezen zijn gevuld met de nodige instrumenten en gereedschappen voor de sigarenmakerij. Ik heb ze vlak voor mijn vertrek vanuit Amsterdam meegekregen van Eugène. Het zijn de spullen die hij bij het begin van zijn carrière heeft gebruikt. Al met al is het een armzalig

begin, als ik nu aan mijzelf terugdenk op dat verlaten station naast mijn gestapelde koffers. Natuurlijk moet ik eerlijkheidshalve niet vergeten te vermelden dat in mijn binnenzak de nodige cheques en contanten zijn gestoken. Daar moet ik het mee doen om de fabrieksstart in Boxmeer succesvol te laten verlopen. Wellicht klinkt het ongeloofwaardig dat met zo weinig achtergrond ik de moed heb om een sigarenfabriek te beginnen. Echter U moet wel bedenken dat deze gebeurtenis zich afspeelt in het jaar 1890 en de sigarenmakerij destijds van geheel andere orde is dan in de moderne tijd, tientallen jaren later.
De volgende ochtend ga ik mij op het gemeentehuis registreren als inwoner van Boxmeer. Gevraagd naar welk beroep ik heb, schrijft de ambtenaar zonder verdere vragen mijn antwoord op: Sigarenfabrikant. Daarop vraag ik hem of hij enig idee heeft hoeveel collega-fabrikanten in dit dorp actief zijn. Hij, haalt zijn schouders op en zegt: 'Ach als U wilt kan ik het opzoeken, maar het zullen er vast al zes of zeven zijn.' In die tijd telde Boxmeer ruim 4000 inwoners, dus het kan bij mensen van later verbazing wekken dat er toen zoveel sigarenfabrikanten waren.
Laat dit dan de eerste les zijn over het beroep van sigarenfabrikant. Slechts aan enkelen was het destijds gegeven die naam van fabrikant werkelijk te dragen. Mijn zwager Eugène was één van de weinigen die een echte fabriek bezat waar toen al meer dan dertig mensen werkten, enkele jaren later zelfs enkele honderden arbeiders in een groot gebouw dat met recht als fabriek aangeduid kan worden.
Bij de meeste sigarenfabrikanten van tegenwoordig gaat het om een werkplaats met hooguit vier, vijf soms tien arbeiders. Soms werken er uitsluitend familieleden zoals vrouw en kinderen. Het meeste werk van de kleine sigarenfabrieken wordt gewoon thuis verricht. Alleen voor de afwerking is soms een werkplaats met enkele eenvoudige gereedschappen nodig. Daar zitten aan een lange tafel de vaklui die de bladeren op de juiste wijze kunnen rollen en in de mal afwerken tot de sigaar waar de roker genotvol aan kon zuigen.
Ons land is al enige jaren aan de sigaar, tenzij je een eenvoudige dagloner bent. Dan pruim je de tabak en spuwt die na verlies van smaak uit op straat. De oudjes doen het weer anders, die bezitten een zilveren snuifdoos om daarmee de geur van tabak tot zich te nemen. Echter voor iedere moderne en fatsoenlijk geklede heer is het algemeen gangbaar om een sigaar te roken. En nu, in 1890, hoef je zelfs geen heer met witte

boord meer te zijn, werkelijk vrijwel alle fatsoenlijke burgers die een vrij moment hebben, zijn aan de sigaar. De boerenkeuken kun je al met rook vullen voor twee cent, de herensalon met een sigaar van drie-en-een-halve cent.[54] Nergens in de wereld gaat zoveel tabak in rook op als in ons land en het maakt niet uit waar, van Amsterdam tot en met hier in deze negorij, iedereen en overal rookt maar wat graag een sigaar.
Ik heb er al die weken over nagedacht, hoe ik op die druk bezette markt van sigarenfabrikanten mijn kansen op succes kan vergroten. Zeker niet door Boxmeerse sigarenfabrikant nummer zoveel te zijn, onbeduidend, anoniem, weggestopt in dit kleine dorpje. Ik als Amsterdammer zal er voor moeten zorgen dat mijn sigarenmakerij iets maakt wat zeer bijzonder is. Waarvan de machtige heren en de gegoede burgerij zullen zeggen: 'Zeg kerel, probeer nu eens deze, werkelijk, een wereld van verschil.' Mijn ambitie, mijn toverwoord zal zijn: KWALITEIT, jawel groot geschreven.
Daarom heb ik me de afgelopen maanden verdiept in de vakbladen, gesproken met specialisten, producten opgevraagd uit de landen met de beste naam als het om tabaksplanten gaat. Bij enkele van de bekendste sigarenmakers ben ik langs gegaan om het hele proces van sigaren-maken onder de knie te krijgen. Ja, zelfs het kerstgeschenk, De Sigarenfabrikant, dat boek met die onmogelijke titel, heb ik van begin tot eind bestudeerd. Via een importeur heb ik een aantal van de beste Havanna tabaksbladeren gekocht en deze op een werkplaats in Utrecht laten verwerken tot een paar dozen allereerste Hogenbosch-sigaren van goede tot en met zeer goede kwaliteit.
Dankzij deze, voor mijn doen grondige voorbereiding, heb ik in mijn vestzak en mijn bagage diverse prototypes van de Hogenbosch-sigaar gestoken, direct klaar om te presenteren. Mijn sterke kant is iets aan de man brengen. Maar nu sta ik voor een driedubbele opgave: de keuze van de kwaliteit, het op gang brengen van de sigarenproductie en de verkoop daarvan. Deze feitelijk onmogelijke opgave tolt dagenlang door mijn hoofd, ja zelfs hoofdpijn krijg ik ervan. Waar te beginnen?
Zoveel vragen tegelijk, die kan ik onmogelijk beantwoorden. Ik voel me onrustig en dat doet me beseffen dat de eerste daad moet zijn er voor zorgen vaste grond onder de voeten te krijgen. Dus ben ik in mijn nieuwe woonplaats op zoek gegaan naar een logement waar ik tenminste voor de duur van verscheidene maanden kan verblijven. Ik heb enige mogelijke

adressen op zak en mijn eerste stappen gaan terug naar de omgeving van de goudsmid Potjes. Wie weet ga ik in die omgeving opnieuw Jeannette tegen komen. De familie Potjes woont op de Keistraat nummer 38. Niet ver van dat huis, slechts enkele honderden meters verder en dicht bij het centrum van het dorp, op nummer 66 is een plakkaat aangeplakt op het venster waarop staat dat er een ruim logement te huur is. Daar heb ik aangebeld. Het blijkt het huis van de familie Boskamp[55] te zijn.
De heer die open doet, leidt mij rond in de vertrekken die ter beschikking staan. Na de rondleiding nemen we plaats in de voorkamer. Onder het genot van een kop koffie en een van mijn betere sigaren, legt de zoon, Jozef Boskamp - al heel snel mag ik hem met zijn voornaam aanspreken - mij uit dat de familie hier eerst sinds kort woont, nog geen jaar. Zijn vader is kleermaker geweest maar door zijn slechte ogen en hoge leeftijd is hij helaas niet meer in staat om dat beroep uit te oefenen. Nu verdient Jozef de kost voor de familie als goudsmid. Zijn beroep is er de oorzaak van dat zij dit pand hebben betrokken. In dit deel van Boxmeer wonen vele zilver- en goudsmeden. Jozef vertrouwt me in dat eerste gesprek al direct eerlijk toe hoe hij blij is met mijn komst. De extra inkomsten die ik zal gaan inbrengen door de leegstaande kamers te huren, zullen een welkome extra bron van inkomsten vormen voor de familie. Op mijn beurt ben ik aangenaam verrast door het lage bedrag waarvoor ik dit logement met volledig pension kan betrekken. Temeer omdat ik tevens gebruik mag maken van de schuur, achter in hun ruime tuin. Het lijkt mij een excellente start. Hier zit ik in het centrum van het dorp: er is ruimte om op kleine schaal de sigarenfabricatie uit te proberen. Maar vooral is het een goede plek dicht bij de mensen die ik nodig zal hebben om mijn product aan de man te brengen. Dat alles slechts op een steenworp afstand van de andere goudsmederij, die van de familie Potjes. Hoelang zal het gaan duren voordat ik Jeannette opnieuw ga terugzien?
Ik geef direct opdracht om mijn bagage vanuit mijn hotel over te brengen en installeer me in de ruime, keurig gemeubileerde benedenkamer met uitzicht op de tuin. Later die dag, bij het avondeten, maak ik kennis met de andere leden van de familie Boskamp, vader en moeder Boskamp, twee gerimpelde oudjes van ruim zeventig jaar, en dochter Helena. Samen met Jozef, de man die mij heeft ontvangen, voel ik me al snel vertrouwd te midden van deze vriendelijke grijsaards die mij zo spoedig reeds toelaten aan hun tafel.

De eerste conversatie kan ik me nog goed herinneren. Natuurlijk is mij gevraagd wat mij hier in Boxmeer brengt en of ik hier al eens eerder ben geweest. Ik vertel hun over de trouwerij van Jacob en Maria Hoogenbosch en dat ik voor de trouwringen hier vlakbij in de zaak van Potjes ben geweest. Daarop vertelt Jozef dat de familie in diepe rouw verkeert omdat pas, ruim een maand hiervoor geheel onverwacht, de juwelier Potjes is overleden. Hij is de vader van Jeannette.[56] Haar broer Leo is nu degene die de juwelierszaak heeft overgenomen. Door de aarzelende manier waarop Jozef daarover spreekt, begrijp ik dat veel mensen de winkel mijden, verlegen als men is door de confrontatie met de dood. Wat een triest bericht. Ik heb oprecht te doen met Jeannette en haar familie. Het doet me denken aan het verlies van mijn vader, nog geen tien jaar daarvoor. Jozef ziet mij bleek worden en biedt aan een glaasje water te halen. Ik bedank hartelijk voor de genoten maaltijd en verlaat haastig de tafel. Daarna heb ik dagenlang rond gelopen met een andere vraag dan die over de inrichting van mijn werkplaats. Nee, het verdriet van de familie Potjes heeft me in het hart getroffen. Het doet me pijn en ik denk na of en hoe ik misschien troost zal kunnen bieden.

***

Zoals zo vaak in mijn leven hoef ik zelf niet opnieuw daarover te blijven piekeren en is het lot mij welgezind. Het begint allemaal op de laatste mooie zondag van november. Ik ben dan nog geen maand in Boxmeer en na de zondagsmis heb ik het plan opgevat om voor het eerst een wandeling maken. De late herfstzon lacht me toe en ik wil naar buiten de natuur in, waar ik nog niets van heb gezien. Wel heb ik lovend horen praten over een café dat iets buiten het dorp ligt. Het vormt voor velen het zondagse uitstapje, Huis Mazenburg aan de Maas. Dit buiten is sinds kort het eigendom van burgemeester Hengst junior. Ik heb hem in de Keistraat al eens ontmoet en hij heeft mij uitgenodigd om zijn jachthuis eens te bezoeken. Nadat ik zijn nieuw verworven eigendom heb bewonderd, wandelen we naar de daarnaast gelegen gelagkamer voor het nuttigen van een drankje en een lichte versnapering. Zo komt het dat ik met burgemeester Hengst en enkele andere notabelen uit de Boxmeerse gemeenschap aan een ruime tafel zit. Op het moment dat onze glaasjes

gevuld zijn, bied ik de heren een van mijn kwaliteitssigaren aan. Al ben ik de jongste aan tafel, het stoort mij niet en vol vuur vertel ik lovende woorden over de fabricage van mijn top-product van Cubaanse herkomst. Ik kijk verheugd de tafel rond want de heren knikken instemmend, al zuigend aan de vers opgestoken sigaar.
Dan onderbreek ik mijn verhaal want de deur gaat open. Ik zie enkele glimpen van de paardentaxi met daarbij het gezicht dat ik alle tijd hier nog niet te zien heb gekregen. Een voor een komen de familieleden Potjes het établissement binnenstappen. Als eerste zie ik Leo naar een vrijstaande tafel lopen. Daarachter verschijnt Jeannette, gekleed in donker zwart. Ze ondersteunt een oudere dame, ongetwijfeld haar moeder. Daarachter vermoed ik een zus en twee broers van Jeannette. Het zal wel de hele familie Potjes zijn die nu gaat plaatsnemen aan de tafel die Leo heeft uitgezocht. Zodra zij allen een plek hebben gevonden excuseer ik mij met kloppend hart bij mijn tafelgenoten en loop in de richting van de tafel van de familie Potjes.
Leo staat naast de lange tafel en is net de bestelling aan het doorgeven aan de eigenaar van het café wat mij de gelegenheid biedt hem persoonlijk aan te spreken:

- Excuseer mijnheer Potjes, mag ik mij nogmaals aan U voorstellen.'

De zakenman Leo wordt in hem wakker, dus hij reageert zeer hoffelijk:

- U zegt nogmaals, wilt U mijn excuses aanvaarden dat onze eerste ontmoeting mij geheel ontschoten is.
- Maar natuurlijk, het was toen een zeer vluchtige kennismaking. Ik was met mijn neef Jacob Hoogenbosch bij U in de zaak. Nu ben ik enkele weken hier in Boxmeer als beginnende sigarenfabrikant en heb inmiddels het een en ander vernomen over de verschrikkelijke gebeurtenis die u en uw familie is overkomen met het overlijden van uw vader zo kortgeleden. Mag ik U met dit verdrietige verlies condoleren?

Leo is zichtbaar aangedaan door mijn directe benadering. Hij knikt vluchtig, slikt eenmaal, wacht een moment en vindt daarop zijn stem terug.

- Ja, dank U wel. Wat U zegt, een immens verlies. Wij allen zijn zo verdrietig en tegelijk ben ik verheugd dat U zoveel courage toont om mij hierop aan te spreken.

Hij neemt mijn verbaasde blik waar en licht zijn reactie verder toe:

- ja, in dit dorpje aan de Maas, - hij wijst naar de snel voorbij stromende rivier - komt het maar al te vaak voor dat de mensen liever een andere kant uitkijken zodra een familie te kampen heeft met de dood.

Wij staan, op het moment dat Leo mij zo onverwacht snel in vertrouwen neemt, tussen de tafels met aan de ene zijde de Boxmeerse notabelen en aan de andere zijde de familie Potjes. Als ik instemmend reageer door te zeggen: 'Ja, ik geloof dat men hier heel lang buitenstaander blijft,' glimlacht Leo even en zegt: 'Ja, inderdaad, buitenstaander. Alstublieft, mag ik U uitnodigen om hier bij ons aan tafel te komen zitten?'
Op deze wijze heb ik kennis gemaakt met de familie Potjes. Ik word allereerst natuurlijk voorgesteld aan de moeder, mevrouw Potjes, vervolgens aan Jeannette, haar zus Maria en haar jongere broers Frans en Theo. Natuurlijk heb ik de weduwe gecondoleerd evenals de broers nadat ik bij hen aan tafel heb plaats genomen. Leo vertelt daar dat zij nu, gelokt door het mooie weer op deze novemberzondag, voor de eerste keer sinds de droevige gebeurtenis besloten hebben met de familie het huis uit te gaan. Hij vertelt namens alle familieleden hoe onwennig het is om zich na de kerkdienst gezamenlijk in het openbaar te vertonen. Aan het gezicht van de weduwe kan ik duidelijk afleiden dat het haar niet gemakkelijk valt om hier aanwezig te zijn. Ik spreek de somber kijkende dame an.

- Ach wat moedig van U om ondanks uw verdriet mee naar buiten te komen.

Ze kijkt me enigszins verwonderd aan, knikt daarna kort instemmend en buigt vervolgens haar hoofd weer naar beneden. Opnieuw dreigt

de doodse stilte terug te keren, maar gelukkig verbreekt Leo na enkele seconden het zwijgen.

- Ach meneer Hogenbosch, het is waar wat men zegt, we moeten weer onder de mensen komen, onze zinnen verzetten. Mag ik U vragen hoe het U bevalt in ons dorp?

Het is een welkome uitnodiging om te kunnen praten over mijn prille ervaringen in Boxmeer. Hoe ik dicht bij hun huis zo spoedig al mijn woning heb gevonden. Maar wat graag tracht ik de loodzware ernst die begrijpelijkerwijs aan deze tafel hangt te verdrijven. Tijdens mijn monoloog let ik er echter vooral op dat de luchtige toon die ik heb aangeslagen niet in een jolige grappenmakerij om gaat slaan. Ik mag wel zeggen dat het me is gelukt. Enkele anekdotes over die eerste ervaringen hier brengen zelfs op het gezicht van Jeannette nu en dan een glimlach. Dat gebeurt op de momenten dat haar broers hun best doen hun lachen in te houden. Dankzij deze meer ontspannen sfeer die is ontstaan, heb ik de uitnodiging van Leo graag aangenomen om de week daarna bij de familie langs te komen voor een kopje thee zodat we nog wat meer ervaringen kunnen uitwisselen. Het spreekt vanzelf dat ik me zeer verheug op het vooruitzicht om opnieuw in de buurt te komen van Jeannette.
Die middag heeft nog een prettige verrassing voor mij in petto. Op de wandeling terug word ik door de paarden-taxi van de familie Potjes ingehaald. Leo maant de koetsier tot stoppen en ik krijg van hem de invitatie om met de familie mee te rijden. Ik ben aardig vermoeid geworden dus maar wat graag knik ik -Ja, graag'- en zoek een plekje naast Leo op de kleine bankjes die eigenlijk te weinig plaats bieden aan nog een extra passagier. Zo is het gebeurd dat ik aan de linkerkant dicht tegen de schouder van Leo en met mijn rechterbeen - ik word er nog opgewonden van als ik er aan terugdenk - tegen het dijbeen van Jeannette zit geklemd. Ach, wat een heerlijke dromen heb ik die nacht gehad….
Is het dankzij deze ontmoeting? Komt het omdat ik afstand heb genomen van de zorgen over waar te beginnen met mijn werk? Hoe dan ook. In ieder geval verloopt mijn tweede maand in Boxmeer daarna zeer voorspoedig. Tal van problemen die ik als beginnend sigarenfabrikant heb op te lossen, verdwijnen als sneeuw voor de zon. Tijdens mijn tweede maand hier heb ik veel verschillende personen leren kennen.

Later in de week na die gedenkwaardige zondag kom ik in de Keistraat Leo Potjes tegen. Hij herinnert me aan onze ontmoeting kort daarvoor en nodigt mij uit om de volgende zondag na de hoogmis op bezoek te komen. Het weer is omgeslagen. Het is inmiddels koud, ja zelfs een ijskoude winterdag, guur, donker en zonder kleuren. Het past zeer wel bij de stemming die er op dat moment nog heerst bij de familie. Ik krijg een fauteuil aangewezen en als ik daarin plaats neem, hoor ik Jeannette zachtjes snikken. 'We moeten flink zijn Jeannette,' zegt mevrouw Potjes tegen haar. Ik begrijp dat deze herenfauteuil de vaste zitplaats van de overleden vader moet zijn geweest. Mijn pogingen een andere zitplaats in te nemen worden echter resoluut van de hand gewezen en zo zit ik met mijn kopje thee aan de familietafel.

VOOR- EN ZIJGEVEL HUIS POTJES (FOTO 2020)

Net als enkele weken daarvoor volgt er een doodse stilte, alle familieleden kijken strak voor zich uit. Ik moet de onrust in mijn benen de baas blijven en vooral niet tegen de etiquette zondigen door het gesprek te beginnen. Er is maar één persoon in dit vertrek die daartoe gemachtigd is: de moeder van Jeannette, nu dus de weduwe Potjes. Nadat ik viermaal in- en uitgeademd heb, komen haar eerste woorden over tafel.

- Welkom meneer Hogenbosch in ons midden. Het verheugt me dat U tijd heeft kunnen vinden om ons in deze treurige episode te kunnen bezoeken.

Ja, zo is het toelatingsexamen begonnen. Toelatingsexamen zult U zich misschien afvragen, hoezo? Het is misschien oneerbiedig om het zo te karakteriseren, maar deze benaming komt het dichtst bij de conversatie die op deze zondagmiddag is gevolgd. Blijkbaar heeft de kennismaking

met de familie op die vorige novemberdag geleid tot deze hernieuwde uitnodiging. Het feit dat ik hier aan de huistafel zit, betekent dat ik toen als mogelijke huwelijkskandidaat toegelaten ben door mevrouw Potjes. Het is immers een invitatie met aan tafel een vrijgezel en twee huwbare vrouwen, haar dochters Jeannette en Maria.
De openingszet van weduwe Potjes is er een vol achterdocht. Ongetwijfeld was haar al ter ore gekomen dat ik een welgeziene gast ben in de koffiehuizen, cafés, ja eigenlijk in alle etablissementen die in het hart van Boxmeer te vinden zijn. Dat leidt in deze dorpsgemeenschap ongetwijfeld tot de nodige vragen wanneer nu eindelijk die sigarenfabriek van Hogenbosch van start zal gaan. Dus de onderliggende opmerking van weduwe Potjes met haar vraag over - tijd kunnen vinden - is duidelijk. Wat ze eigenlijk daarmee zegt, is: 'Wat voert die Hollander hier in hemelsnaam uit!' Na het uitwisselen van de noodzakelijke beleefdheden is zo het eigenlijke gesprek begonnen. Opnieuw is weduwe Potjes aan zet.

- Fijn om te horen dat het U hier in Boxmeer zo goed bevalt meneer Hogenbosch. Waar ik toch heel benieuwd naar ben: hoe is het zo gekomen dat U vanuit Holland nu juist Boxmeer hebt uitgekozen als vestigingsplaats van uw sigarenfabriek?

Op die vraag ben ik voorbereid, ongeveer iedere inwoner van het dorp heeft mij deze al gesteld, maar nu, op dit moment kan ik daar niet mijn gebruikelijke oppervlakkige antwoord op geven. Ik kies mijn woorden welbewust.

- Ach weet U, al bij mijn eerste bezoek aan Boxmeer had ik een heel goed gevoel over deze plaats.

Tijdens het uitspreken van deze zin kijk ik nadrukkelijk Jeannette aan, die mijn blik kort beantwoordt alvorens haar ogen snel neer te slaan, maar de blik is door alle volwassen familieleden gezien en genoteerd. Ik ga verder.

- Terug in Amsterdam heb ik mijn naasten daar steeds verteld over dit prachtige dorp, met de Maas aan de ene kant en het spoor aan de andere zijde. Daarbij komt de bijzondere mengeling van historie en moderniteit. Dat vond ik direct al heel inspirerend.

Ik bemerk instemmend geknik bij mijn disgenoten en zelfs het gezicht van weduwe Potjes ontdooit licht.

- Maar mijn definitieve beslissing is genomen onder invloed van mijn zwager, de man van mijn tweelingzus, Eugène Goulmy.

Vervolgens neem ik uitgebreid de tijd om de aspiraties van Eugène en zijn compagnon te schetsen als al gerealiseerd. Ik gebruik woorden als, "de grootste sigarenfabrikant van Nederland", "modelfabriek op het Rokin", "vergevorderde bouwplannen voor een nieuwe ongekend grote sigarenfabriek in 's-Hertogenbosch". Ik schets de nauwe band die ik al vele jaren heb met dit wonderkind van de sigarenindustrie en hoe ik aan de wieg heb gestaan van veel van zijn ideeën.

- Eugène en ik hebben ons gebogen over de kaart van Nederland en samen zorgvuldig afgewogen wat de meest gunstige locatie zou zijn voor een nieuwe sigarenfabriek. Ik zal U niet vervelen met alle details maar het feit dat ik hier nu zit, dat maakt duidelijk wat de uitkomst is geworden. Ik hoop het succes van mijn zwager in de sigarenindustrie te evenaren, zo niet te overtreffen.

Zo besluit ik mijn uitvoerige betoog. Opnieuw valt er een stilte nadat ik uitgesproken ben, maar hoe verschillend is deze stilte vergeleken met die van het eerste moment. Geschuifel van voeten, warme blikken in mijn richting, ook van Jeannette. Ik krijg al het gevoel geslaagd te zijn, maar toch volgt de onvermijdelijke vraag van weduwe Potjes.

- Heel indrukwekkend meneer Hogenbosch, ik geloof dat we allemaal zeer onder de indruk zijn van uw ambities, maar mag ik U dan vragen hoe het staat met het uitvoeren van uw plan?

Natuurlijk was dit voorspelbaar. Deze vraag moest vast en zeker komen, dus heb ik me daar ook op voorbereid.

- Ja mevrouw Potjes, ik mag wel zeggen – gezien de korte tijd dat ik hier ben – gaan de zaken nog sneller dan ik heb durven hopen. Met de burgemeester heb ik al uitgebreid gesproken over welke kwaliteit sigaar wij in gedachten hebben om exclusief hier in Boxmeer te gaan produceren. Ook de eerwaarde pastoor Ter

Haar heeft mij toevertrouwd hoeveel genoegen hij schept in mijn komst hier als sigarenfabrikant.

Zeker voor de weduwe Potjes is het duidelijk dat mijn antwoord weinig te maken heeft met de vraag die zij heeft gesteld, maar het geeft wel antwoord op een andere, niet gestelde vraag: Tot welke klasse van burgers behoort deze Hogenbosch?' Voorlopig stelt mijn antwoord haar gerust. Na nogmaals enkele beleefde formaliteiten uit te wisselen, komt er daarmee een einde aan het toelatingsexamen en de weduwe Potjes deelt de uitslag daarvan direct mee.

- Ach meneer Hogenbosch, het is al zo laat, kan ik de dienstbode opdracht geven nog een dis op tafel te zetten en U vragen ons gezelschap te houden bij het aperitief en mede aan te schuiven bij het avondeten?

Pfff, het toelatingsexamen is achter de rug. Vanaf dat moment bezoek ik de familie Potjes zeer regelmatig. Ja, ik mag zelfs zeggen dat ik in die laatste maand van het jaar 1890 een huisvriend ben geworden.

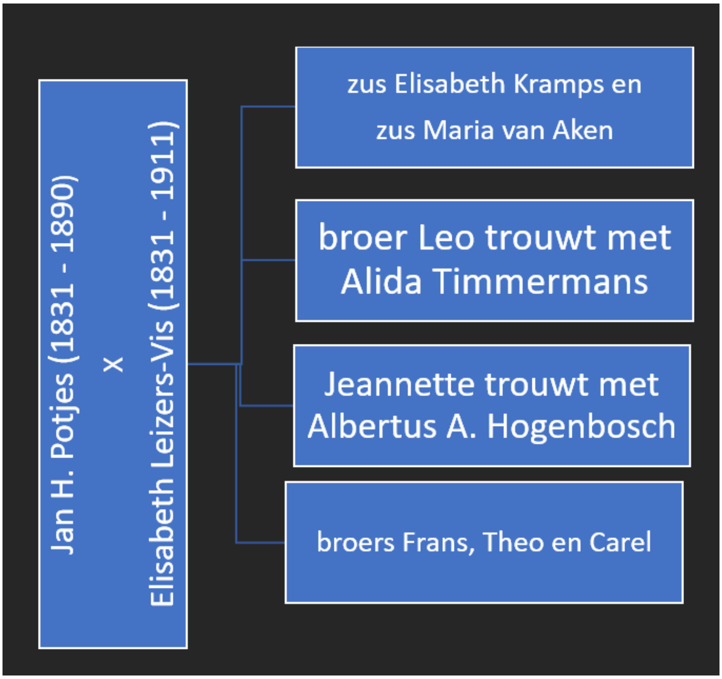

FAMILIE JEANNETTE POTJES

***

Ik heb vanaf mijn tweede maand in Boxmeer verschillende uitnodigingen ontvangen om te komen eten. In het koffiehuis, het restaurant, ja eigenlijk overal waar ik langs kom, maak ik een praatje wat leidt tot een afspraak. Op deze wijze kan ik de zakelijke contacten leggen die nodig zijn om een werkplaats te vinden voor het verwerken van mijn sigarenbladeren.
De meeste zogenaamde sigarenfabrikanten verbouwen zelf of op veldjes in de buurt hun eigen sigarenblad. Je hoeft bij binnenkomst in het café zelf geen sigaar op te steken om te ruiken dat de eigen lokale productie daar volop gerookt wordt. Werkelijk niet om te harden die lucht. Zeker als je gewend bent aan de kwaliteit tabak die ik importeer uit Cuba. Zowel Eugène als zijn compagnon Rudolf Baar zijn mij bij het selecteren van de

beste tabaksbladeren zeer behulpzaam. Zelfs over de prijs heb ik met hen niet hoeven te steggelen. Langzaam dringt ook bij de andere sigarenfabrikanten het besef door wat ik bedoel met een kwaliteitssigaar. Op een van de avonden, we zitten met wat sigarenmakers aan de ronde tafel in het café, spreekt een van de zogenaamde collega's mij over die kwaliteit aan. De man is in feite niet anders dan een eenvoudige boer, net begonnen met de sigarenproductie, hij vraagt:

- Ach meneer Hogenbosch, wat U daar steeds rookt, het is niet alleen hoe het er uit ziet, maar die geur, voortreffelijk, hoe krijgt U dat voor elkaar.

Ja, het is mijn handelsmerk om in gezelschap er altijd voor te zorgen dat ik uitblink door alleen maar mijn eigen top-product te roken, dus ik ben maar wat blij daar iets over te kunnen vertellen. Juist op het moment dat ik uitgebreid over de vervaardiging wil gaan beginnen, merk ik dat alle heren aan tafel hun blik ik op mij richten. 'Pas op,' bedenk ik, 'dit zijn allen mijn concurrenten, ik moet niet mijn bedrijfsgeheim uit handen geven.' Ik slik even en er valt een korte stilte waarin ik koortsachtig nadenk hoe me hieruit te redden: niks verklappen en toch de aandacht houden. Gelukkig herinner ik me een pikante passage uit het boek 'De sigarenfabrikant.' Nu, op deze koude decemberavond in dit gezelschap van sigarenmakers, lijkt het goede moment aangebroken om dat verhaal uit de doeken te doen. Dus ik vraag:

- Heren, U weet toch waar deze bladeren vandaan komen?

Een instemmend gemompel volgt, ja, het is immers algemeen bekend dat de beste tabaksbladeren uit Havanna komen.

- Maar mijne heren, dat is nu niet het echte geheim, nee, nee, kijkt U eens goed naar deze sigaar hier.'

Uit mijn vestzakje haal ik een forse Havanna sigaar tevoorschijn. Opnieuw krijg ik de instemming waar ik op gehoopt heb als de mannen rond de tafel hun bewondering uiten.

- En dan heren, hoe dit buitenblad tot in de perfectie gewikkeld is, dat ga ik U nu verklappen.

Een licht geroezemoes volgt, enkele gasten die aan andere tafeltjes zitten, komen rondom onze tafel staan. Niemand wil iets missen van wat nu gaat komen.

- Heren, U weet toch dat het daar in Cuba heel, heel erg heet is?

Ja, Ja, dat is bekend, 'ga verder' zeggen de omstanders.

- 'Wist U ook dat daarom die donkere dames uiterst schaars gekleed zijn? 'Ja, ja, ga toch verder. Welnu die dames hebben zeer korte rokken aan.

Ik draai mijn stoel een kwart slag zodat mijn pantalon zichtbaar wordt.

– 'Ze nemen in één hand het sigarenbindsel, met de andere hand schuiven de dames hun korte rok helemaal omhoog zodat dat bruine bovenbeen helemaal vrij ligt. Pas dan pakken ze het dekblad en met één beweging draaien ze op hun dijbeen dat blad vast om de sigaar heen. Wilt U dit topproduct nu misschien even in uw hand houden?

Triomfantelijk houd ik de sigaar hoog in de lucht en kijk voldaan rond. Het is na deze woorden en mijn demonstratie gedurende één seconde doodstil en dan begint het daverende gelach. Ik zie uit mijn ooghoeken dat enkele tafelgenoten de toehoorders op de achterste rij aan het uitleggen zijn wat ik net heb verteld, waarna een hernieuwd lachsalvo volgt. Ik krijg de ene na de andere jenever aangeboden, ja, de sigarenmakers hebben nu samen een geheim. Wanneer ik heel laat het café verlaat, is er overal vrolijkheid.

Als ik later die week door de Keistraat loop, komt het meer dan eens voor dat een van de cafébezoekers mij aanstoot en met een knipoog op zijn dijbeen slaat. Ik geloof werkelijk dat na dit verhaal het begrip dijenkletser in Boxmeer een geheel eigen betekenis heeft gekregen.

***

Het kost me geen moeite om in een café vol met werklieden de lachers op mijn hand te krijgen door overdreven Amsterdams te praten, maar daarmee begeef me wel op een hellend vlak. Want hoe grover de grap, hoe harder er gelachen wordt. Vaak hoor ik dat de dorpelingen mij aanduiden als 'die Hollander' hoewel ik oprecht mijn best doe om, net als

op de kostschool, mijn Amsterdams accent te verbergen. In een kleine dorpsgemeenschap hebben de mensen slechts weinig afleiding en ik met mijn verhalen ben een noviteit die de hoofdrol dreigt te krijgen in de roddelverhalen.
Dat beseffend ga ik mijn aandacht verleggen naar een hoger echelon. Een gulle donatie aan de pastoor met zijn kerkbestuur is daartoe een mooi entreebewijs. Zo leer ik als snel de verbanden kennen tussen de notabelen die het in Boxmeer voor het zeggen hebben. Nog sterker zelfs, ik kan wel zeggen dat op vriendschappelijke wijze mij de hand wordt geboden door de pas benoemde burgemeester Hengst junior waarmee ik al in de eerste weken van mijn verblijf heb kennis gemaakt. De vader van deze pas benoemde burgervader was kort geleden overleden en vanzelfsprekend condoleer ik hem. Hij vertelt mij het algemeen bekende verhaal over zijn vader, over diens lange carrière als burgemeester en als gedeputeerde in de Kamer. Ik zeg hem hoe goed ik mij kan voorstellen welk verlies hij te dragen heeft. Daarop vertel ik hem het verhaal van het overlijden van mijn vader, de Amsterdamse industrieel noemde ik hem. Hoe dat overlijden nog als de dag van gisteren in mijn geheugen staat gegrift. Na het delen van deze gemeenschappelijke ervaring praten we verder door over mijn ambitie om hier in Boxmeer mijn vaders carrière als fabrikant voort te zetten.
Ja, ik mag wel zeggen dat die gesprekken met deze jonge burgemeester een gevoel van verbondenheid hebben gebracht. Het gaat zelfs zover dat de ambtelijke en wat stijve persoon voorstelt elkander te tutoyeren: 'Zeg maar Clemens.' Niet alleen door de gemeenschappelijke ervaring van onze ontzielde vaders, nee ook mijn beroep als sigarenfabrikant biedt ons een bepaalde mate van verbondenheid. Bij een volgende ontmoeting verklapt hij me eveneens grote interesse te hebben in deze nieuwe sigarenindustrie. Naast zijn nieuwe ambt zoekt hij naar nieuwe inkomstenbronnen ten faveure van zijn familiekapitaal. Het heeft geleid tot vele lange gesprekken waarin wij al rokend onze meningen uitwisselen over de kwaliteit, de smaak en de productie van sigaren. Samen gaan we discussiërend te midden van de sigarenrook op zoek naar het onderscheid tussen werkelijke kwaliteit en de in lokale werkplaatsen in elkaar geflanste inferieure rookwaren. Over onze jeneverglaasjes heen bezweren we elkaar dat wij de elite gaan voorzien van een onovertroffen sigaar van bovenaardse smaak en geur.

IJzige kou

De winter van 1890 – 1891 is de koudste die ik ooit in mijn leven heb meegemaakt. In de kranten verschijnen zelfs berichten over mensen die doodgevroren zijn. De grote rivieren zijn met een dikke ijslaag bedekt, de overzijde van de Maas is met de arrenslee bereikbaar. Gedurende korte tijd ontstaat er zelfs een nieuw voetpad over het ijs. Soms, wanneer de wind niet te guur is, begeven de dorpelingen zich, net als op een schilderij van Breughel, met hun schaatsen op het ijs. Eerst voorzichtig op de overgelopen wielen en later met steeds meer mensen op de rivier. Een winterfeest is het voor kinderen, ouderen ja, zelfs voor hele families.

Ik heb besloten om onder deze omstandigheden niet terug te reizen naar mijn familie in Amsterdam maar het kerstfeest en de jaarwisseling hier in Boxmeer mee te maken. Mijn woning bij de familie Boskamp begint steeds meer als een echt thuis te voelen. De oude heer Boskamp is aan mij gewend geraakt en vertelt tijdens het avondeten lange verhalen over zijn geboortedorp Wesel, ook een stadje aan een rivier, namelijk de Rijn, in Pruisen. Hij is als de oude opa die ik nooit heb gehad. Opa Boskamp is een onderhoudende verteller. Als hij naar mij kijkt, zegt hij meer dan eens, dat hij moet terugdenken hoe hij lang geleden met zijn vak was begonnen. Hij emigreerde uit Wesel en kwam te wonen in Brabant. Daar moest hij als kleermaker aan de kost komen, wat in zijn tijd vol armoede heel moeilijk was. Hij beschikt over een rijk arsenaal aan belevenissen die smakelijk worden opgediend en die steeds met dezelfde overpeinzingen eindigen:

'En aan die ellende kwam ook een einde, kijk maar eens hoe we hier bij elkaar zitten, wat een lieve vrouw ik daar heb zitten, een zoon met goud in zijn handen en twee prachtige dochters.' Ja, hij zei twee dochters. Er is nog een ander vrouwspersoon, maar dat verhaal komt later.

Vanuit mijn woning bij de familie Boskamp verkeer ik in een uitmuntende positie om contacten te onderhouden voor mijn werk als beginnende sigarenfabrikant. De schuur die ik mag betrekken voor de sigaren productie is al snel vol als daar twee opbergkasten en twee werkbanken ingedragen worden. Uiteraard ligt het in mijn bedoeling om mijn kwaliteits-sigaren in grote aantallen te produceren. Dat is hier

onmogelijk. De schuur bij Boskamp is - om het deftig te zeggen - een laboratorium. Voor vier arbeiders is deze plek al te krap bemeten om er de prototype-sigaren te maken met de tabaksbladeren die ik uit Amsterdam heb laten opsturen.
Bijna overal ligt door de koude het werk stil en dat biedt een goede gelegenheid enkele locaties te bezoeken waar ik mijn fabriek zal kunnen starten. De verhuurders zijn maar wat blij om hun ruimtes te verpachten en ik kan zodoende duizelingwekkende lage huurprijzen bedingen. Iets buiten het dorp, in het verlengde van de Keistraat, aan de Sambeekseweg, vind ik een grote verlaten schuur die ik voor bijna niets kan huren op voorwaarde dat ik vooruit betaal. Dat doe ik maar wat graag want hiermee heb ik mijn eigen sigarenfabriek! Ja, natuurlijk, het is slechts een lege kapotte schuur, maar ik ben weer een stap dichterbij gekomen bij het beroep dat ik tijdens mijn aanmelding bij de burgerlijke stand zo trots heb genoemd: sigarenfabrikant. Ik ben fabrikant van beroep!

***

Al is het heel gezellig bij de familie Boskamp, natuurlijk verheug ik me nog meer op de vele momenten die zullen volgen bij de familie Potjes in hun ruime en zeer goed verwarmde vertrekken. Tijdens een van die bezoeken heb ik het geluk om Jeannette daar alleen aan te treffen. Wij gaan die namiddag ieder aan een kant van de zojuist aangestoken kolenkachel zitten. Daar vertrouwt Jeannette mij toe dat zij steeds terug moet denken aan mijn eerste bezoek hier in huis, die keer dat ik plaats heb genomen in de stoel van haar vader. Ik ben verrast over deze ontboezeming. Tot nog toe beperkten onze conversaties zich tot algemeenheden en ik ben zeer behoedzaam in mijn toenaderingspogingen omdat ik wel ontdekt heb dat Jeannette wars is van iedere vorm van dubbelzinnigheid. Tot nu toe. Met de zegswijze in gedachten – men moet het ijzer smeden als het heet is – merk ik op: ‘Ach Jeannette, in deze hoek van de kamer is de kachelwarmte nog niet doorgedrongen, permitteert U me als ik deze fauteuil iets dichter tegen de uwe aanschuif?’ Met een dromerige blik in haar ogen knikt Jeannette kort instemmend. Zo kom ik dicht bij haar te zitten en kan ik mijn volgende vraag stellen:

'Misschien is het te kort geleden om daarover al te praten, maar kunt U me kunnen vertellen wat er die dag is gebeurd, de dag dat uw vader is overleden.'
Jeannette kijkt me aarzelend aan maar zodra ze van mijn gezicht afleest dat ik werkelijk interesse toon, krijgt haar gezicht een zachte uitstraling:
'Weet U, dat er niemand is geweest die mij deze vraag heeft gesteld? Niemand! En ik was degene die de dichtst bij vader in de kamer was. Eigenlijk ben ik blij om me nu daarover te kunnen uitspreken. Mijn vader zou op die dag zijn verjaardag vieren. Om die reden waren moeder, mijn broers en zussen in de weer met de voorbereiding van het bescheiden feest dat we zouden vieren die namiddag. Vader had vlak voor het middagmaal gezegd dat hij zich niet helemaal vief voelde. Hij was die ochtend zelfs niet naar de werkplaats geweest en bleef zitten in deze stoel.' Jeannette wijst naar mijn fauteuil. 'Dat was heel ongewoon en moeder zei dat er iemand bij vader moest blijven. Zo kwam het dat iedereen weg was, alleen vader en ik waren in de kamer. Vader klaagde erover dat hij het zo benauwd had. Ik vroeg hem een knoopje van zijn boord los te maken. Ik weet nog alsof het nu gebeurt en hoe hij mij eerst dankbaar aankeek en zei:' ja, ja, ik krijg lucht', dank je, dank je zo gaat het weer. Ach lieve hemel, ik zie het weer gebeuren. Vader haalde adem, vertrok zijn gezicht, greep naar zijn hart, kreunde zacht, kreunde harder, en op het moment dat de klok 1 uur sloeg, precies op dat moment, trok zijn hele lichaam samen en direct daarop zakte zijn hoofd naar beneden. Het was klokslag 1 uur, ik hoorde deze klok en de kerkklokken slaan, precies 1 uur, toen was het gebeurd en had ik geen vader meer.'
Pas aan het slot van haar verhaal komen de eerste tranen. Ik bied haar mijn zakdoek aan waarvan ze dankbaar gebruik maakt. Heel voorzichtig leg ik mijn hand op haar arm en bij die aanraking komen nog meer tranen los. Ik troost haar zo goed als ik kan, niet door woorden maar door haar arm langzaam te strelen. Het kalmeert haar en met rode ogen kijkt ze me aan en zegt:
'Dank je wel dat je er voor me bent en mijn verhaal wilde horen.' Door deze woorden krijg ik een kleur. Nu niet door het kachelvuur, het is de nabijheid van haar die mij doet gloeien. De intimiteit die is ontstaan blijft nog langer voortduren, ook als we verder in gesprek raken. Jeannette vertelt wat haar vader voor haar betekende en hoe erg ze hem mist. Ik vertel haar over de dood van mijn vader, hoe ook ik degene was die daar

alleen bij aanwezig was en hoezeer ik daardoor met Jeannette kan meevoelen hoe de dood van een vader het leven zo grondig kan doen veranderen. De droeve gedachten door de dood van onze vaders, brengen andere herinneringen terug. Ik beken haar hoe eenzaam ik mij voelde gedurende mijn eerste kostschooljaar.
Het leidt tot nieuwe tranen bij Jeannette. Mijn bekentenis maakt een lang verdrongen herinnering bij haar los. Met veel snikken komt haar verhaal over de tijd dat ze als dertienjarig meisje naar Tilburg vertrok. Ze heeft tot haar zestiende in het pensionaat gewoond bij de Zusters van Liefde.[57]
'Vier jaar lang heb ik me zo alleen gevoeld. Ik was boos op mijn ouders, ja eigenlijk op iedereen, dat ze me dit hebben aangedaan. Liefde van de zusters heb ik al die tijd nooit gevoeld.'
Ik vertel zo uitvoerig over deze namiddag bij het kachelvuur omdat hier onze liefde voor elkaar is ontstaan. Op deze ijskoude decemberdag zijn onze harten in liefde verbonden. Dat gesprek zal de basis gaan vormen voor een levenslang samenzijn, ook al is dat pad er beslist geen geweest vol van rozengeur en maneschijn.

Enfin, enfin, laat ik niet op de zaken vooruitlopen, alles op zijn tijd. In ieder geval is het goed om te weten dat ik sindsdien aan de eettafel naast Jeannette mag zitten en dat we elkander tutoyeren en met de voornaam aanspreken. De jaarwisseling 1890 – 1891 is in één woord schitterend. Bij de familie Potjes wordt het ingetogen gevierd, de rouwperiode is nog niet voorbij, maar misschien wel hierdoor zeer intiem. Jeannette en ik hoeven elkaar alleen slechts aan te kijken om te weten dat dit nieuwe jaar voor ons twee een jaar vol liefde zal worden.

***

Op een avond, het is inmiddels een van de eerste weken van januari, gebeurt er iets onverwachts bij de familie Boskamp. De tweede dochter, Maria Boskamp, zit bij het avondeten aan tafel. Ik heb wel over haar horen praten. Moeder Boskamp heeft mij verteld dat ze was verhuisd naar Haarlem omdat haar verloofde daar woonde. Ze was ingetrokken bij een vriendin en zouden in Haarlem hun huwelijk gaan voorbereiden.

Het karakter van deze Maria, met haar 26 jaren niet de allerjongste, verschilt hemelsbreed met dat van haar vier jaar oudere zus Helena, waar bijna nooit een woord uit komt. Maria straalt een en al vrolijkheid uit. Ze kan om het minste of geringste schaterend lachen. Ze is iemand die van haar hart geen moordkuil maakt. Al heel snel, met veel gebaren erbij, vertelt ze in geuren en kleuren tijdens een avondeten hoe haar liefde tegelijk met het jaar 1890 ten einde is gekomen. Haar vriend met wie ze zich wilde trouwen, had ze in de armen van haar vriendin aangetroffen. 'Ja, toen was het meteen duidelijk, hier moet ik snel weg zijn.' Ik kijk verbaasd, een blik waarop Maria meteen reageert en ze zich tot mij richt: 'Ja natuurlijk ben ik heel verdrietig geweest, want ik heb een goede vriendin verloren. Maar Johan, mijn ex-verloofde dus, daar heb ik geen traan over gelaten. Ik heb altijd al gedacht dat het een losbol was, goed dat ik het op tijd ontdekt heb, dat spaart me een heleboel ellende! En nu, nu ben ik eindelijk helemaal vrij!' Ja, ik moet zeggen, deze Maria laat me van de ene in de andere verbazing vallen. Zeker in die tijd was het uiterst ongewoon dat een vrouw zo vrij en zelfbewust sprak.
Midden januari begint de temperatuur weer te stijgen en herneemt het dagelijkse leven zijn normale gang. Ik ga weer aan het werk en start met de inrichting van de pas verworven flinke schuur. Het is de werkplaats waar mijn sigaren geassembleerd kunnen worden. De reden dat er zoveel sigarenfabrikanten zijn heeft niet alleen te maken met de grote afname, zoals hiervoor al verteld, iedereen rookte sigaar. Het produceren is zonder al te veel machinerie mogelijk, een sigarenfabriek starten is niet al te ingewikkeld. Veel tafels en werkbanken, een weegschaal, een pers, ach slechts een klein aantal instrumenten zijn nodig. Die laatste weken van de maand heb ik me daarmee ledig gehouden. Het lukt me voor een schappelijke prijs een volledig ingerichte werkplaats over te nemen. De pachtprijs van mijn toekomstige fabriekje is eveneens heel gering waardoor ik die voor het hele jaar heb vastgelegd. Ondertussen laat ik daarnaast sigaren in Amsterdam maken en deze vinden hier gretig aftrek, wat voor voldoende inkomsten zorgt, zodat ik me niet al te druk maak over mijn financiën.

***

Dit jaar valt carnaval heel vroeg, begin februari. De inwoners van Boxmeer mogen er graag over opscheppen dat het carnaval in hun plaats is begonnen, in ieder geval heel veel jaren eerder dan in de hoofdstad 's-Hertogenbosch. Als Amsterdammer ken ik het feest niet. Vanzelfsprekend heb ik er wel iets van mee gekregen op de kostscholen in Bergen op Zoom en Sittard, maar de broeders daar deden destijds vooral hun best ons verre te houden van dit feestgewoel. Ik ga hier dus leren hoe dit feest gevierd moet worden. Helaas moet ik toegeven dat mijn eerste carnaval niet succesvol is geweest.

Alle ellende is begonnen door het Metworstrennen, een oeroude traditie in Boxmeer. Het is een wedren te paard die iets buiten het dorp al heel veel jaren wordt verreden op carnavalsmaandag. Ik ben gevraagd daaraan deel te nemen. Iemand heeft me uitgelegd dat uitsluitend vrijgezelle jongeren, groot geworden in Boxmeer, daaraan mogen deelnemen. Het lijkt mij vanzelf spreken dat ik dus niet van de partij mag zijn, maar – zo wordt mij verzekerd – iemand was ziek geworden en ik ben eigenlijk de enige vervanger die beschikbaar is. Ik wil geen spelbreker zijn en zeker nadat ik besef dat het gaat om een prestatie te paard, begin ik zelfs warm te lopen voor deze wedkamp waar werkelijk het hele dorp bij aanwezig zal zijn.

Tijdens de vakantie-bezoeken aan Voogd Peter in Laren, haalden wij - mijn broer Anton en ik - allerlei gewaagde rijkunsten uit met paarden. Die paarden waren afkomstig van een vriend van Voogd Peter en mochten op zijn landgoed bereden worden. Hoewel ik me verre hou van nieuwerwetse sportactiviteiten, mag ik wel zeggen dat het paardrijden mij zeer goed afgaat, ik voel me al snel één met het paard zodra ik in het zadel zit.

Op carnavalsmaandag dus vindt de race plaats en mijn succesvolle deelname is slechts zeer ten dele te verklaren door mijn vaardigheid. Ik krijg de tijd om aan mijn geleende paard te wennen en al snel voel ik de verbondenheid met dit edele dier. Ik rijd op een prachtig, kastanjebruin vurig ros, geen knol waarmee vele andere jongelingen aan de wedren beginnen. Ja, ik mag wel zeggen, een echt renpaard en zo gebeurde het ongelooflijke, pas in de laatste ren, de finale moet ik mijn meerdere erkennen in Piet Zeegers, een echte Boxmeerdenaar.[58] Gelukkig maar want indien ik de wedren gewonnen zou hebben, was ongetwijfeld

ijverzucht mijn loon geweest. Maar de tweede plek die wordt mij van harte gegund door de gehele Boxmeerse gemeenschap.

Tot zover is mijn eerste carnavalsfeest een daverend succes maar daarin schuilt tevens een valkuil. Het succes is mij naar het hoofd gestegen. Alom word ik geprezen als die Hollander die het toch maar bijna even geflikt heeft om kampioen Worstenkoning te worden. Iedereen om mij heen deelt mij schouderkloppen uit vergezeld van een flink glas bier voor de dorst en later op de avond nog vele goed gevulde glazen met nog meer alcohol. Ik bevind me te midden van zingende lieden die in polonaise rondgaan. Nog nooit heb ik zoiets meegemaakt, wat een feest. Met volle teugen geniet ik uitbundig van de uitgelaten sfeer. Echter de drank heeft al mijn herinneringen aan die carnavalsavond uitgewist als mede die van de dag daarna. Pas op Aswoensdag beginnen er verhalen te komen. Niet in mijn geheugen, nee het zijn lachende jongeren die mij vertellen nog nooit zoveel plezier gehad te hebben toen ik midden in de caféruimte een kozakkendans voordeed. Dat ik zo gezellig inhaakte bij de polonaise. Anderen weer verhaalden hoe goed ik het hinniken van een paard kon imiteren.

Ik beluister met argwaan deze geschiedenissen en schaam me diep dat ik me zo heb laten gaan en me zelfs niets daarvan kan herinneren. Daarna merk ik op straat dat verscheidene van de oudere heren toevallig net een andere kant uitkijken als ik voorbij kom. Zo wordt de kater alsmaar groter. De hoofdpijn is daarbij niets, vergeleken met de schade die ik heb aangericht in mijn zo zorgvuldig opgebouwde sociale leven met de dorpsgenoten uit de gegoede burgerij. En dat alles stelt nog helemaal niets voor als ik terugdenk aan wat dan volgt.

Het gaat over mijn zojuist ontstane romance met Jeannette. Ze heeft me een brief geschreven. Een brief! Waarom een brief, ze woont bijna bij mij tegenover. Haastig scheur ik de enveloppe open, waarop geschreven staat: *Heer? Hogenbosch.* Ja, echt met een vraagteken geschreven. Zij wil me niet meer zien en niet meer spreken. De brief die ze me in haar keurig geschreven handschrift heeft gestuurd, slaat in als een bom:

Meneer Hogenbosch

Altijd schrijft men in het begin, Geachte, maar met U kan ik daar niet toe komen want U heeft er alles aan gedaan om mijn achting voor U te doen

verliezen. Het begon al voor de carnavalsdagen toen ik te horen kreeg dat U in het café de meest schunnige verhaaltjes vertelt zodat ieder maar vooral hard om U kan lachen. Dat was al erg maar met carnaval bent u gezien met die mejuffrouw Boskamp, een verderfelijke vrouw zo is hier algemeen bekend. Dat vond ik het allerergste. Daarna hoorde ik nog meer verhalen over uw dronkenschap die werkelijk alle perken te buiten is gegaan. Ik heb mij in U vergist. Ik wil U niet meer ontmoeten. Ik wil U niet meer spreken.

Jeannette Potjes

Lieve hemel, ik weet me geen raad. Opspringen wil ik, meteen naar Jeannette toe rennen en uitleggen wat er uit te leggen valt. Hoe komt ze er bij dat ik met Maria Boskamp samen ben geweest? Er was echt niks aan de hand, ja, te veel alcohol, daarvoor zal ik mijn excuses moeten aanbieden. Door de alcohol kan ik niet alles wat gebeurd is weer helder voor de geest halen. Maar Jeannette, lieve, wantrouwige Jeannette, met de hand op mijn hart kan ik zweren dat er niets is voorgevallen wat jouw jaloezie rechtvaardigt.

De laatste zinnen van de brief zijn hard en duidelijk. Inmiddels ken ik Jeannette goed genoeg om te weten dat nu naar haar toe gaan zinloos is. Ze zal niet open staan voor mijn verklaringen. Overhaast handelen kan alleen maar haar verbitterdheid vergroten. Het kost me onzeglijk veel inspanning maar de enige uitweg op dit moment is te trachten mijn aandacht op iets anders te richten. Dat andere is de stapel post die voor me ligt.

Behalve van Jeannette zijn er vele andere brieven aangekomen. Voor me ligt een klein stapeltje waarop ik me poog te concentreren. Allereerst is er de brief van moeder. Ze schrijft dat op een van die eerste februaridagen mijn oudtante Elisabeth Hogenbosch-Schaap in Amsterdam is overleden. Tante Elisabeth is de derde vrouw van opa Anton en de zus van mijn oma. Vader Voogd Peter heeft een rouwadvertentie geplaatst maar de krant heb ik niet op tijd ontvangen. De begrafenis is heel mooi geweest en Voogd Peter heeft al een oproep van de notaris ontvangen in verband

met de erfenis. Verder schrijft moeder dat het huis in de P C Hooftstraat haar en haar zus niet bevalt en daarom is ze opnieuw bezig een verhuizing voor te bereiden. Ze wil gaan wonen in de stad waar ik ook kort heb gewoond voordat ik hiernaartoe ben gekomen, ze wil naar Utrecht, samen met haar onafscheidelijke zus en mijn halfzus Anna. Hoewel overkomst niet noodzakelijk is, zou zij zich verheugen om mij weer te zien.

De tweede brief is afkomstig van mijn halfbroer Anton. Hij schrijft dat dit definitief zijn laatste schooljaar in Sittard zal worden. Hij wil, net als ik, het zakenleven in en daar zijn geluk beproeven. In de paasvakantie wil hij daarover met mij spreken.

De twee andere brieven zijn van mijn zussen, Ida en Dorothea, nu beiden met dezelfde achternaam: Mevrouw Goulmy. Zij schrijven over hun huiselijk geluk, beider families zullen zich gaan uitbreiden, en ja, als ik in de buurt ben, zou ik hen een plezier doen als ik langs kan komen.

Zo leidt mijn familie mijn gedachten voor korte tijd af. Ze bieden mij voldoende aanleiding om hen te bezoeken. Ook vanuit mijn werk is daar reden toe. Ik heb gehoord dat in Amsterdam nieuwe mallen voor de sigarenproductie zijn ontwikkeld die de fabricage tijd danig kunnen versnellen. Die wil ik ter plekke gaan aanschaffen.

Ik heb alle post gelezen en in mijn hoofd komt alles weer samen. De brief van Jeannette, mijn moeder en haar verhuizing, de nasleep van tante Elisabeth haar dood, Anton die zijn schoolopleiding vlak voor het examen wil afbreken. Natuurlijk mijn zussen die ik zo mis en die binnenkort moeder zullen worden en niet te vergeten mijn werk als sigarenfabrikant.

Mijn hoofd duizelt, wat moet ik doen, wat moet ik in hemelsnaam doen? Eerst proberen mijn liefdesrelatie te herstellen? Valt die nog te herstellen? Of kan dat pas wanneer ik mijn positie als geachte burger heb teruggewonnen? En hoe krijg ik dat voor elkaar? Snel aantonen dat ik kampioen sigarenfabrikant ben? Of gewoon hier alles opgeven, naar huis gaan en de boel de boel laten en later met een schone lei ergens anders op een veel mooiere plek een geheel nieuwe start maken? Of gewoon nergens aan denken en veilig thuis komen bij mijn familie in Amsterdam, of is dat thuis Utrecht geworden? Kan ik me ergens veilig voelen? Heb ik eigenlijk wel een echt thuis?

Ja, radeloos ben ik en de weg kwijt. Eén ding is zeker: er moest iets gebeuren. Onontkoombaar is nu het moment aangebroken om pas op de plaats te maken. Ik moet mijn eigen leven goed gaan overdenken, werkelijk volwassen worden en bewust mijn eigen keuzes gaan maken.
In die februari maand na carnaval heb ik met lange wandelingen de eenzaamheid van de velden rondom Boxmeer opgezocht om al deze vragen en mogelijkheden te overdenken. Tijdens de wandelingen keert langzaam de stilte in mijn hoofd terug. Ik denk na over mijzelf, maak de balans op. Letterlijk stap voor stap dringt het besef tot me door dat ik vanaf nu niet de persoon moet worden die anderen mij opleggen. De tijd is aangebroken waarin ik mijn eigen keuzes ga maken. Voor me ligt een levenspad en ik ben de enige die kan bepalen hoe ik dat bewandel. Ik zal mijn eigen pad uitstippelen. Wat of wie is op dat pad het belangrijkste? Met die vraag keren mijn gedachten voortdurend terug naar dat ene gesprek met Jeannette bij de kachel. Hoe wij ons verbonden voelden door het herkennen van dat eenzame gevoel dat ontstaat als de belangrijkste persoon in je leven wegvalt. Jeannette heeft mij verteld dat haar vader erg streng was maar daardoor haar duidelijkheid heeft gegeven over wat wel en niet kan. Zonder hem voelde ze zich stuurloos. Ik begrijp dat op die dag Jeannette mij heeft toegelaten en vertrouwd als de persoon waarbij zij zich opnieuw geborgen kan voelen. Wij hebben elkaar nodig want ook ik ben sinds de dood van mijn vader een veilige haven kwijt geraakt. Met elkaar kunnen we sterk zijn, de uitdagingen van het leven de baas worden. Dat inzicht is doorgebroken tijdens die eenzame wandelingen rondom Boxmeer. Ik besef terdege dat er heel veel problemen opgelost moeten worden maar tevens wat voor mij het belangrijkst is. Onder die lentezon zie ik dat alleen samen met Jeannette wij een veilige thuishaven voor elkaar kunnen scheppen. Dat inzicht geeft mij weer richting. Daarvoor moet ik allereerst zorgen.
Ik loop verder door de velden en zie de eerste krokus. Al zijn mijn problemen levensgroot, net als die krokus zal ook ik de ijzige kou overwinnen.

Nieuw elan

Met nieuw elan heb ik een start gemaakt met het opstellen van mijn nieuwe levensplan. Terdege besef ik dat ik met mijn gebruikelijke Amsterdamse directheid niet bij Jeannette hoef aan te komen. Ze zou me zeker definitief de deur wijzen. De laatste persoon die zij wil ontmoeten zal de dronkenman van het dorp zijn die alleen volslagen beneveld zo geestig uit de hoek kan komen, de dorpsclown.

Ik weet wat me te doen staat. Ik schrijf een brief aan Jeannette: één brief? Welnee, vier of vijf die allemaal door mij zijn verscheurd. Ten slotte durf ik het aan om onderstaande brief in de enveloppe te stoppen die ik persoonlijk ben gaan bezorgen. Broer Leo heb ik gevraagd de brief aan Jeannette te willen geven. Lieve, aardige Leo, wat ben ik blij dat hij daar in toestemt. Dit is mijn brief:

Mijn liefste Jeannette,

Nederig bied ik je mijn excuses aan voor het nuttigen van te veel alcohol. De drank was de oorzaak van mijn onwelvoeglijk gedrag. Welk gedrag dat was, heb je gehoord van anderen die mij in een slechter daglicht willen plaatsen dan ik in werkelijkheid verdien.

Zeker is dat er geen ander vrouwspersoon in mijn leven bestaat die meer voor mij betekent dan jij, Jeannette.

Ik vraag je, nee, ik smeek je, mij de kans te geven aan jou persoonlijk te mogen uitleggen wat er is gebeurd, wat mij heeft bezield gedurende die slechte dagen.

Je liefhebbende Albèrt

Het duurt en duurt, wat kunnen twee dagen lang duren! Maar er valt uiteindelijk een enveloppe op de mat met het handschrift van Jeannette. Dit is haar korte brief.

Meneer Hogenbosch,

Zoals ik U reeds schreef - het is beter dat ik U niet meer zie of spreek.

Jeannette Potjes

Velen kunnen beweren dat zo een brief het einde betekent van onze prille relatie. Gelukkig ben ik van nature een optimistisch mens. Mijn gedachten

gaan uit naar het antwoord op de vraag waarom Jeannette de moeite heeft genomen mij te antwoorden. Ik schrijf haar een nieuwe brief en ook daar komt een antwoord op. Dit spel van brief op brief is twee weken blijven voortduren. Ik ga hier niet alle correspondentie doorgeven. Waar het mij om gaat is dat er weer een vorm van contact tussen ons is ontstaan. Nog steeds zegt Jeannette mij niet te willen zien maar ze gebruikt er steeds meer woorden voor. Na de zoveelste smeekbede van mijn kant heeft aan het einde van die maand februari Jeannette toegestemd in een gesprek bij haar thuis. Ze had precies voorbereid wat ze wilde zeggen, zo schrijft ze mij later. Mijn gedrag heeft haar ten diepste gekwetst, nadere uitleg is niet nodig. Zij wenst te verdwijnen uit mijn leven. Dat is de boodschap die zij voor mij in gedachten heeft.
Toch is het anders gelopen. Elkanders nabijheid heeft ervoor gezorgd dat iets van het pantser om haar heen oplost. 'Als je me niet meer wilt zien, laten we dan toch met elkaar in contact blijven middels brieven.' Dat is mijn voorstel aan haar geweest. Dat was het maximaal haalbare. Toen ik dat voorstel deed, zweeg Jeannette, zeker een angstige minuut lang. Ze keek me niet aan, maar knikte – ja, dat is goed.
Teruggekeerd in mijn woning overdenk ik ons korte gesprek. Jeannette heb ik uitgelegd dat het om veel redenen voor mij noodzakelijk is om voor enige tijd terug te keren naar mijn familie in Amsterdam. Ik weet nog niet voor hoe lang. Door elkaar brieven te schrijven, zo betoog ik, leren we elkaar misschien op een andere manier kennen, weten we wat ons beweegt en kan ik mogelijk het vertrouwen herstellen. Ik ben natuurlijk zeer opgelucht dat Jeannette daarin toestemt. De eerste stap naar herstel is gezet.
Gedurende die tijd na carnaval ben ik niet uitsluitend bezig geweest met het schrijven van brieven aan Jeannette. Wil ik haar vertrouwen terug winnen dan is daarvoor nodig dat ik de achting verdien van de Boxmeerse notabelen. Hoe kan ik de aanschrijftitel 'Geachte Heer' terugverdienen? Het inzicht dat ik tijdens die lange wandeltochten heb verworven biedt mij voor deze netelige kwestie een oplossing die ik eveneens met hernieuwd elan heb uitgevoerd.
In de vastentijd die na carnaval aanbreekt zijn de openingstijden van veel etablissementen zeer beperkt, maar op donderdagavond bezoekt de gegoede burgerij als vanouds de sociëteit vlak bij het plein. Hier heb ik mijn eerste stap voor rehabilitatie gedacht. Iets later dan mijn

gebruikelijke aankomst, ik moet er zeker van zijn dat iedereen voor mij binnen zal zijn, betreed ik de rokerige ruimte.
Ik kom niet binnen als een stille muis. Nee, fier, het hoofd rechtop, de schouders naar achteren, zo stap ik naar een kringetje verbaasd opkijkende heren en zeg: ‘Goedenavond heren, om maar meteen met de deur in huis te vallen, kunt U mij mogelijk een dienst bewijzen door mij uit te leggen hoe deze Hollander op gepaste wijze een volgend carnaval dient te vieren?’
Ja, ik weet het. Ik zal door het stof moeten. Maar misschien op deze wijze, door mijn collega bezoekers van de sociëteit de kans te geven als mijn leermeester op te treden, kan ik mij rehabiliteren.
De tactiek werkt wonderwel. Een collega sigarenfabrikant is de eerste die me op de schouders slaat en lachend zegt: ‘Haha Albèrt, dat wil ik graag doen, als jij me leert hoe je de kozakkendans doet.’ Ach ja, we hebben die avond daar nog veel gelachen met elkaar. Ik krijg meer en meer de indruk dat ik mijzelf misschien meer schaam over mijn gedrag dan dat mijn omgeving er veel aanstoot aan heeft genomen. Met één persoon is echter de vriendschappelijke verhouding nooit op dezelfde wijze teruggekeerd. Burgemeester Hengst is er niet van te overtuigen dat mijn imitatie van een hinnikend paard niets met zijn naam van doen heeft ….
De laatste weken voor mijn vertrek heb ik me met veel energie gestort op de inrichting van mijn werkplaats aan de Sambeekse straat. De inventaris van de schuur achter mijn woning laat ik overbrengen naar deze ruime plek. Ik zorg voor een verdere vulling van deze ruimte met grote kasten, enkele tabakspersen, een weegschaal en nog meer werkbanken.
Eind februari hoor ik dat er een zeer ervaren arbeider ontslagen is bij de kleine sigarenfabriek van de pastoor, ja ook de pastoor heeft zich aan deze tak van industrie gewaagd. De reden van zijn ontslag heeft niets van doen met de kwaliteit van zijn werk. Nee, de pastoor heeft hem ontslagen omdat hij protestant blijkt te zijn. Nu ben ik van mening dat het maken van sigaren weinig van doen heeft met het ware geloof en dat echte vakkennis dun gezaaid is. Deze man, Hendrik van de Heuvel, staat goed bekend als voorman. Hij kan leiding geven en heeft al vele jaren in alle takken van de sigarenproductie werk verricht.[59] Dus ik ben maar wat blij hem te kunnen strikken als voorman in mijn nieuw fabriekje. Hendrik kent de weg naar de plaatsen waar je ’s morgens vroeg moet zijn om de beste werkzoekenden op te halen voor het maken van de sigaren.

Sigaren maken was in die tijd niet echt een beroep. Kom je nergens vast aan de slag dan bied je je zelf aan voor het maken van sigaren. De arbeiders worden betaald voor het aantal sigaren dat zij afleveren. Ben je goed en snel dan mag je de volgende dag terugkomen. En Hendrik kent als geen ander de weg in deze wereld en weet de juiste werklieden uit te zoeken. Ik vertel Hendrik dat ik tenminste voor enkele maanden weg zal zijn uit Brabant en neem met hem door op welke wijze de sigarenproductie onder zijn leiding voortgezet moet worden. In feite heeft hij daar meer ideeën over dan ik, dus ik ben maar wat blij deze "ongelovige" gestrikt te hebben. Het enige dat ik goed moet regelen is er voor zorgen dat het geld op tijd beschikbaar komt.
Mijn nieuwe thuis, het gezin Boskamp, biedt mij daarvoor hun hulp aan. Opa Boskamp is blij iets zinvols te kunnen doen en weet als kleermaker hoe een eenvoudige boekhouding opgezet moet worden. Zijn zoon Jozef heb ik gemachtigd voor het innen van de geldwissels zodat de lonen op tijd betaald kunnen worden. Met hen spreek ik af dat ze al dit werk niet voor niets hoeven te doen. Van al het geld dat binnenkomt en uitgegeven moet worden, mogen zij een deel voor zichzelf houden. Ja, het is een kwestie van vertrouwen, we moeten met brieven elkaar op de hoogte houden. De geproduceerde sigaren zullen via het spoor door het transportbedrijf Van Gend&Loos vervoerd worden naar Amsterdam, want in mijn geboorteplaats weet ik wel de weg om ze aan de man te brengen.
Na bijna vijf maanden, op 17 maart 1891, heb ik me laten uitschrijven als inwoner van Boxmeer. In de trein naar Amsterdam maak ik de balans op van de tijd die ik daar heb doorgebracht. Ik heb de vrouw ontmoet waar ik mijn leven mee wil gaan delen. De naam sigarenfabrikant mag ik met ere dragen. Veel nieuwe contacten zijn er gelegd. Ik heb twee families leren kennen. Bij het gezin Boskamp voelt het als een ouderlijk thuis dat ik sinds mijn vaders dood niet meer heb ervaren. Met Leo Potjes en Jozef Boskamp zijn nieuwe vriendschappen ontstaan. Mijn liefde, mijn werk, het is allemaal, evenals deze juist begonnen lente, nog zeer pril. Maar ik ben tevreden. Ik heb een begin gemaakt met het uitstippelen van mijn eigen levenspad.

Terug in Amsterdam

Slechts vijf maanden terug ben ik vertrokken uit mijn geboortestad Amsterdam maar nu bij mijn terugkeer, met zoveel nieuwe ervaringen rijker, voelt het alsof ik veel langer van huis ben geweest. Natuurlijk vind ik het heel aangenaam om de vertrouwde trapgevels van de huizen aan de grachten te zien. Maar mijn hoofd is nog vol met gedachten aan Jeannette en aan al de mensen die voor mij werken in en rondom de sigarenwerkplaats. De aanduiding fabriek of fabrikant zal ik vaak laten vallen in gesprekken met onbekenden als mij gevraagd wordt naar mijn beroep.
Het eerste wat ik doe na de begroeting van moeder, tante Anna, haar onafscheidelijke zus en mijn halfzus Anna, is het schrijven van een lange brief aan Jeannette. Ik doe mijn best het lentegevoel te verwoorden. Voor het eerst in mijn leven schrijf ik een liefdesgedicht. Bovenal moet ik haar tonen dat, zelfs hier, ver verwijderd van elkaar, dit niet betekent dat zij uit mijn gedachten is verdwenen. Integendeel.
In het huis van moeder moeten enkele kamers anders ingericht worden zodat ik een plek heb waar ik kan slapen en waar ik mijn correspondentie kan verrichten. De kamer zal ik een week later moeten delen met Anton zodra hij uit Sittard terug komt van de kostschool.
Iedere dag ben ik in de weer om familieleden te bezoeken. Natuurlijk eerst mijn zussen Ida en Dorothea die nu allebei heel deftig Mevrouw Goulmy heten. Ida en Hugo verwelkomen me hartelijk. Ida bekijkt me van top tot teen bij mijn binnenkomst en zegt lachend:
'Zo ziet dus een sigarenfabrikant uit Boxmeer er uit. Ik kan wel zien dat je daar niks tekort komt want mager ben je niet geworden.'
Hetzelfde kan ik van haar zeggen, want ondanks de wijde kleren die ze draagt is goed te zien dat de geboorte van het eerste kind van Ida en Hugo niet heel lang meer zal duren. Mijn oudste zus schept veel genoegen in het aanhoren mijn verhalen over al de belevenissen in Boxmeer. Ida's interesse gaan vooral uit naar de soort figuren die ik daar tegen ben gekomen. Als ik vertel over de familie Bosman en hoe ik me daar echt thuis voel, is dat voor haar aanleiding om heel precies te blijven vragen naar ieder familielid, naar de woning en de welstand. Ze toont zich bezorgd als ik me te veel bezig houd met burgers van ongelijke stand. Ida's belangstelling groeit nog meer op het moment dat ik over Jeannette

begin te vertellen. Bij Ida valt het niet mee om door haar spervuur van vragen uitsluitend dat te vertellen wat ik kwijt wil. Ze hoeft toch niet in detail elke bijzonderheid te weten over al de moeilijkheden die Jeannette en ik in onze prille relatie ervaren? Het enige wat ik echt kwijt wil, is dat ik er alles voor over heb dat Jeannette mijn vrouw zal worden. Ida zegt: 'Ja, ja Albèrt, dus je bent nu echt verliefd. Maar je weet, liefde maakt blind. En over trouwen moet je dan niet beginnen. Natuurlijk willen wij, Hugo, Dorothea, moeder, ja iedereen hier eerst kennis maken met die onbekende geliefde van jou. We moeten toch eerst zeker weten of dat wel vertrouwd is, die dame aan wie jij nu je hart hebt verpand.'
Typisch Ida, ze denkt nog steeds haar jongere broertje tegen alle gevaren van de wereld te moeten beschermen. Maar ik verzet me niet. Het is toch heel lief dat ze zich zo bezorgd toont. Ik neem me voor alles, nou ja bijna alles, mooi aan Jeannette te beschrijven wat hier is besproken bij Ida en Hugo thuis. Ida wil Jeannette zien? Mooi, dan ligt er dus al een uitnodiging voor Jeannette om mijn familie in Amsterdam te bezoeken.

***

Een paar dagen daarna bel ik aan op de Willemsparkweg nummer 2, dat is de woning die Dorothea en Eugène na hun huwelijk hebben betrokken. Meer dan wie anders in Amsterdam is het mijn tweelingzus en haar man die ik de afgelopen maanden heb gemist. Ze laten me hun nieuwe woning zien met de kinderkamer, al helemaal ingericht, ruimschoots op tijd, tenminste drie maanden voor de verwachte geboorte. Dezelfde vragen en verhalen hier als bij Ida, maar deze twee volgen me nog dichter op de huid. 'Weet je', zeg ik tegen hen, 'nu ben ik al een week terug maar eerst hier in deze kamer samen met jullie, heb ik het gevoel weer thuis te zijn.'
Bij mijn verhalen luistert Eugène aandachtig mee. Hij is mijn grote voorbeeld. Ik wil net zo iemand worden als hij. Ik geniet van zijn aandacht en de raadgevingen. Hij kan zich als geen ander indenken hoe lastig het geweest moest zijn om als sigarenfabrikant te beginnen. Hij is het zelf die opmerkt dat zijn start hier in Amsterdam gebeurde vanuit de veilige en stimulerende omgeving van zijn ouderlijk huis, 'Maar jij, Albèrt, jij kunt op niemand anders terugvallen dan op jezelf in die onbekende plattelandsomgeving.' Ik zwel van trots met dit compliment.
Dorothea is vooral geïnteresseerd in alle personen die ik daar heb

ontmoet. Natuurlijk praten we heel lang over Jeannette maar ook over het gastgezin, de familie Boskamp. Zo hebben we uitgebreid met zijn drieën de belangrijkste gebeurtenissen doorgenomen als er op de deur wordt geklopt en Eugène te horen krijgt dat zijn aanwezigheid dringend gewenst is op de fabriek. Dorothea zegt dat de laatste tijd dit soort oproepen steeds vaker voorkomen en dat hij daardoor veel minder thuis kan zijn. Nadat Dorothea een tweede kopje thee heeft ingeschonken, schuift ze haar stoel iets dichter aan, buigt zich naar mij toe en zegt met zachte stem: 'Weet je Albèrt, enige tijd terug dacht ik waarachtig dat ik mijn kind zou verliezen. Een stekende pijn hier' - ze wijst naar de ronding van haar buik, - 'en een hoofd dat op barsten stond. Iedereen was heel lief voor me hoor. De dokter is geweest, die onderzocht me en zei dat alles in orde was. Die stekende pijn verdween gelukkig maar mijn hoofd kwam maar niet tot rust. Ik moest steeds aan jou denken, ik wist dat er iets mis was met jou. Kun jij dat verklaren?'
Nu ben ik niet bijgelovig en al dat gedoe in die donkere kamers waar geesten worden opgeroepen, spiritisme heet die nieuwe liefhebberij van dames uit de hogere stand, vind ik allemaal grote flauwekul. Maar als ik Dorothea dit hoor vertellen, krijg ik een koude rilling over mijn rug. Ik weet precies waarover die tweelingzus van mij het over heeft toen zij zich zo beroerd voelde. Het moet dat moment geweest zijn waar ik me in Boxmeer volledig verlaten voelde en in de put zat. Dat rampzalige moment waarop ik Jeannette haar brief heb ontvangen waarin ze schreef mij nooit meer te willen zien. De grote eenzaamheid die daarop volgde, met het gevoel uitgestoten te zijn door de gegoede burgerij van Boxmeer. Mijn zwerven door de velden rondom het dorp dat dagenlang duurde. Dorothea haar pijn verdween een dag later. Dat moet geweest zijn op hetzelfde moment waarop ik helder in mijn hoofd was geworden en de weg naar mijzelf terug vond. Hoe is zoiets in godsnaam mogelijk? Als ik dit verhaal van Dorothea hoor, kan ik even niets meer uitbrengen. Maar spreken was in het geheel niet nodig. Dorothea ziet mij van kleur verschieten: 'Zie je wel, ik wist het, ik was er zeker van dat er iets goed fout zat met jou. Vertel eens eerlijk wat is er gebeurd?'
Al zo vaak heb ik gezegd dat ik voor mijn tweelingzus niets kan verzwijgen. Na deze ervaring al helemaal niet. Dus geef ik openhartig en precies alles weer wat er ruim een maand daarvoor in Boxmeer gebeurd is. De alcohol, mijn clownsgedrag met carnaval, de vernietigende brief

van Jeannette en hoe delicaat het herstel van onze liefdesband is. Dorothea hoort mijn verhaal aan en nadat ik uitgesproken ben, blijft ze enkele ogenblikken stil voor zich uit staren. Ik verwacht dat ze me nu zal gaan uitvragen over Jeannette maar dat doet ze niet. Al haar vragen gaan daarentegen over de personen met wie ik bij de familie Boskamp aan tafel heb gezeten, de familie die ik als mijn tweede thuis heb getypeerd.
Op het moment dat ik de laatste persoon, Maria Boskamp, heb beschreven, schudt ze haar hoofd en zegt: 'Wacht eens even Albèrt, je zit dus dagelijks daar aan tafel met twee ongehuwde dames en met één van hen kun je vaak hartelijk lachen. Het is de vrouw die door jouw Jeannette is aangeduid als degene waarvan algemeen bekend staat dat het een verderfelijke vrouw is…'
Ik val haar in de rede: 'Nee Dorothea, dat schreef Jeannette omdat ze verschrikkelijk kwaad op me was, Maria heeft echt die naam niet.'
Dorothea schudt haar hoofd en zegt: 'Als ik Jeannette was en hoorde met hoeveel hartstocht je deze Maria nu aan het verdedigen bent, dan zou ik het wel weten en zeggen: "Goedendag meneer, zoek het zelf maar uit met die huisgenote van jou!" Nee, Albèrt, ook al heb je helemaal gelijk en heb je niks met die vrouw, daar wonen bij die familie met ene Maria onder één dak, dat kan echt niet. Het geeft geen pas, daar zullen alle mensen schande van spreken. Het kan niet en zo maak je jouw relatie met Jeannette onmogelijk.'
Het zijn harde woorden. Mijn hart heb ik aan Jeannette verpand maar de familie Boskamp biedt me een veilige thuisbasis. De woorden van Dorothea geven me veel te overdenken. Moet ik echt kiezen? Gelukkig hoef ik dat probleem nu niet meteen op te lossen.

Anton en oom Jan Grijpink

Enkele dagen na dit bezoek komt de eerste brief van Jeannette. Dat is heel snel, ze moet die direct verzonden hebben nadat ze mijn brief ontvangen heeft. Ik zie dat als een goed voorteken. Zenuwachtig scheur ik de enveloppe open. En ja hoor, wat een geluk-makende brief is het. Jeannette schrijft dat ze na mijn vertrek veel heeft nagedacht over die laatste keer dat wij samen waren. Ze vindt het jammer dat ze die keer helemaal niets gezegd heeft en alleen maar instemmend geknikt over het

voortzetten van ons contact in de vorm van brieven. Want hoe meer ze haar gedachten laat gaan over wat ik haar toen heb verteld, des te meer begint haar vertrouwen in mij terug te keren. Mijn gevoelens voor haar lijken werkelijk oprecht te zijn en ik beteken voor haar meer dan iedere andere manspersoon.

Dat lezend begint mijn hart te gloeien. Wat kan Jeannette mooi en openhartig schrijven. Deze brief is als een kostbare diamant voor mij. Ze verklaart in haar brief hoe zijzelf vaak met haar eigen koppige karakter worstelt. 'Als ik niet zo stijfhoofdig was geweest, dan hadden we op een andere wijze afscheid kunnen nemen.' Ze schrijft verder: 'Ik hoop dat ik met deze uitleg toch iets heb kunnen rechtzetten.' Dezelfde avond schrijf ik Jeannette een brief terug waarin ik mijn vreugde uit over alles wat ze mij op papier heeft toevertrouwd. Ik schrijf hoe sterk mijn gevoelens voor haar zijn. Ja, het lijkt met deze correspondentie wel of de liefde tussen ons alleen maar verder opbloeit nu we op grote afstand van elkander wonen.

Eind maart is het Pasen. Anton is inmiddels ook thuis gekomen. Hij heeft me eerder geschreven met mij te willen praten, dus er is iets. Als ik hem daarnaar vraag, geeft hij een ontwijkend antwoord. 'Nu even niet, dat komt wel.' Dus ik heb niet verder aangedrongen. Zelf heb ik die dagen voor Pasen toch al genoeg te doen met het opzoeken van al mijn vrienden hier in de stad. Maar zelfs na Pasen heeft Anton niets gezegd en twee weken na Paaszondag moet hij alweer terug naar zijn kostschool. Er is een afspraak gemaakt dat enkele dagen vóór Antons vertrek onze familie bij elkaar zal komen. De reden daarvoor is Anton zijn verjaardag. Op 17 april wordt Anton 18 jaar. Nu Ida en Dorothea getrouwd zijn, passen we met een beetje inschikken toch nog net allemaal in het huis van moeder. Het is een gedenkwaardige verjaardag geworden met een grote verrassing.

Na het opdienen van de koffie met verjaardagstaart wil Anton iets zeggen. Wij gaan stilletjes naar achteren zitten in de verwachting dat hij een dank-je-wel toespraakje zal gaan houden. Maar het loopt anders. Nadat Anton ieder heeft bedankt, zegt hij: 'Morgen ga ik niet terug naar Sittard. Toen mijn grote broer - hier wees Anton naar mij - 18 jaar is geworden, heeft hij mij en iedereen uitgelegd dat je helemaal niks hebt aan een schoolopleiding.'

Inderdaad, een paar jaar terug heb ik gloedvolle betogen gehouden dat

een schoolopleiding helemaal niks voorstelt en alleen het echte leven de werkelijke leermeester behoort te zijn. Dat betoog heeft Anton verdraaid goed onthouden, bijna woordelijk komt het nu aan de familietafel weer terug. Erger nog, hij heeft het niet alleen bij woorden gelaten, vertelt hij, ook zijn leraren en de directeur van de school heeft hij op de hoogte gesteld dat hij na de paasvakantie niet terug zal keren.
Opgelucht dat hij het gezegd heeft, gaat Anton weer zitten, ons in verbijstering achterlatend. Moeder begint te snikken, tante Anna te schreeuwen, Anna doet haar vingers in de oren en ik, ik kijk Anton strak aan en zodra de stilte teruggekeerd is, zeg ik: 'Anton, ik hoor dat je lef hebt en zo een grote stap hebt gemaakt naar je volwassenheid. Nogmaals proficiat. Nu moeten we heel snel met elkaar praten hoe je toekomst er uit gaat zien.' De rust keert daarop terug in de familie. Moeder kijkt me vragend aan en Anton zegt: 'Dank je wel Albèrt, ik heb gehoopt dat je zo zou reageren.'
Ik ken Anton natuurlijk als geen ander. Ik weet dat hij van mij veel wil aannemen maar dat ik nu niet moet proberen dit slechte plan uit zijn hoofd te praten. Inderdaad heb ik een paar jaar terug beweerd wat Anton nu met mijn eigen woorden heeft herhaald. Maar inmiddels ben ik ouder en wijzer geworden. Ik heb ervaren dat een beroepsstart met een handelsdiploma heel wat voorspoediger en succesvoller is dan mijn moeizaam begin als sigarenfabrikant. Om invloed te krijgen op Anton zijn voornemen, zou iemand anders hem moeten overtuigen dan ik of Eugène. Want Eugène is ook iemand die steeds heeft beweerd dat je in de praktijk wordt gevormd en dat een schooldiploma weinig voorstelt. Daarom gaan mijn gedachten uit naar iemand anders, een ver familielid, maar voor mij een nabije vriend.
Die persoon heet Jan Grijpink. Hij is een rasechte Amsterdammer. Met weinig anderen heb ik me zo vertrouwd gevoeld als met oom Jan. Hij is de zoon van een van de grootste kaashandelaren in Amsterdam en bijna twintig jaar ouder dan ik. Oom Jan is familie van ons. Dat zit zo. Moeder, ik bedoel mijn echte moeder, Aafje Smit dus, die had een broer Oom Cor die ook in Amsterdam woonde. Bij oom Cor en tante Maria Smit kwamen we graag. Daar viel voor ons kinderen altijd wat te beleven want de hele buurt kwam er spelen. Tante Maria haar broer woonde bijna naast hen. Die broer, dat is Jan Grijpink. Dorothea en ik gingen vaak samen bij oom Cor of nog liever bij de familie Grijpink thuis spelen. Dorothea

dolde met al die kleine meisjes die daar rondliepen en ik kon er heerlijk ravotten, daar mocht je veel meer dan thuis. Toen ik zo verdrietig was na het overlijden van vader, kon ik zonder me te schamen uithuilen aan de huistafel daar en was het meneer Grijpink, zeg maar Oom Jan, die me troostte met woorden als: 'Jongen, als je denkt nergens heen te kunnen, dan weet je dat wij hier zijn, dat je altijd hier kunt zitten huilen, of lachen, net wat je voelt.'
Voor Dorothea en mij werd Jan Grijpink de oudere broer of jonge oom, die wij nooit hebben gehad. Ja oom, zo spraken we hem altijd aan, dat is grappig. Toen bij het trouwen van Dorothea gevraagd werd wie daar getuigen moesten zijn, sprak Dorothea steeds over Oom Jan. En nu nog, kijk maar naar haar trouwakte, daar staat voor altijd: "Getuige Jan Grijpink, oom van de bruid." Jan Grijpink.[60]
Natuurlijk ben ik in deze paastijd enkele keren bij de familie Grijpink langs geweest. Zij wonen aan de Egelantiersgracht, daar werden destijds nog de kazen aan- en afgevoerd. Als iemand naar Jan zijn beroep vroeg, grapte hij graag: 'Kom maar wat dichterbij staan, dan kun je het ruiken'. Want ook al waste hij zich ongetwijfeld heel goed, die kaaslucht dringt diep door in alle poriën en de vezels van je kleren. Oom Jan zijn vader heette bijna hetzelfde als ik Albertus, 'Niet zo deftig Albèrt!' zei oom Jan nadat ik net terug uit Boxmeer met hem sprak. 'Doe maar gewoon, ik noem je Albertus.' Het is bij hen altijd zo ongedwongen. Er worden voortdurend grappen gemaakt en heel veel gelachen. Ja, ik kom daar graag. Maar niet alleen daarom. Vader Albertus en oom Jan kunnen ook hele ernstige gesprekken voeren. Vader Albertus kan bijvoorbeeld heel boeiend vertellen over zijn opa. Hoe die op de markt kazen verkocht. 'Ja, daar liep niemand langs zijn marktstal voorbij zonder een ronde kaas te kopen. Maar nu zijn de tijden anders. Vandaag de dag verkopen we onze kazen aan de Pruisen. Want nergens in de wereld maken ze zulke kwaliteit als hier in Holland We laden zelfs kazen in op de grote stoomschepen die naar Portugal varen. We doen er dan wel een laagje parafine op om ze goed te houden. Dat doen we zeker als ze naar Amerika varen.'
Dit alles vertel ik allemaal omdat ik van hen iets nieuws heb geleerd. Want al praten vader Albertus en oom Jan als een marktkoopman, ze kunnen me ook uitleggen dat voor de moderne handel meer nodig is dan alleen maar hard kunnen roepen. Wil je nu meetellen met de groten dan moet je verschillende talen kunnen spreken, offertes opstellen, brieven

schrijven, op de beurs erbij zijn. En vooral weten hoe je de grote heren in de politiek moet benaderen om voor je belangen op te komen. 'Als je tegenwoordig geen goede schoolopleiding hebt, dan blijf je met je kazen op de markt staan roepen. Ik zal tegen mijn kinderen altijd blijven zeggen – goed leren, je diploma's halen dan leer ik je de rest wel'- zei ook oom Jan tegen mij. Daar moest ik aan denken toen Anton opbiechtte dat hij wilde stoppen met school. Oom Jan heb ik gevraagd of hij eens met Anton wil praten en dat heeft gewerkt.
Anton en ik zijn samen naar hem toe gestapt en na vijf minuten, toen ze met elkaar aan de praat waren, ben ik ergens anders heen gegaan. Een paar uur later kom ik terug en zie Anton weer. Hij is in de wolken. Oom Jan heeft hem het bedrijf laten zien en hem gezegd dat hij vast en zeker een eersteklas zakenman in de dop wordt. 'Ja, Oom Jan heeft me ook duidelijk gemaakt, dat wanneer ik goed in talen ben en in boekhouding, dat hij iemand als ik goed kan gebruiken. Maar ja, dat moet ik ook aantonen met diploma's. Ik heb tegen Oom Jan gezegd dat in de handel toch geen latijn wordt gesproken, dus dat die school van mij helemaal niks waard is. Maar hij heeft mij uitgelegd dat als ik dit schooljaar goed ga afsluiten, hij met dat papiertje er voor zal zorgen dat ik hier in Amsterdam op de handelsschool kan komen. Nou, dat vind ik een heel goed idee. Maar ja, wat zal ik nou doen? Ik heb op school gezegd dat ik niet meer terug kom.'
In zo een korte tijd had Jan het voor elkaar gekregen om Anton zijn voornemen helemaal te wijzigen. Ik ben hem erg dankbaar. Tegen Anton heb ik gezegd dat het een heel verstandig besluit is dat hij nu heeft genomen en die praktische probleempjes over het terugkomen op zijn school, daar kan ik hem mee helpen. Heerlijk, alweer een probleem opgelost.

Een nieuwe generatie en een retourtje Boxmeer

We hebben in april en mei een mooi voorjaar in Amsterdam en het lentegevoel wordt nog versterkt door de briefwisseling met Jeannette. Wat zij misschien niet durfde te zeggen tegen mij, schreef ze wel in de lange brieven die ik van haar ontving. Vele vellen lang beschrijft ze wat er in Boxmeer zoal voorvalt: hoe haar dagen er uit zien: wat voor mooi

ontwerp haar broer Leo heeft gemaakt, zelfs met een schets van de nieuwe ontwerpen zilverwerk erbij. Hoe verdrietig haar moeder nog steeds is, over het genoegen zij er in schept om mij te kunnen schrijven. En, ja echt, dat ze me mist….

***

In de maand mei, om precies te zijn op 8 mei vindt een historische gebeurtenis plaats. Mijn oudste zus Ida en haar man Hugo kunnen vol trots het bericht in de krant plaatsen over de geboorte van hun dochter. Dit kleine ding is gewikkeld in heel veel doeken. Verwonderd kijkt de eersteling van de nieuwe generatie naar haar nieuwe wereld. Daarover schrijf ik aan Jeannette. Ik schrijf hoe bijzonder het is om mijn zus nu terug te zien als een zorgzame moeder, hoe gelukkig Ida en Hugo zijn. Daaraan voeg ik toe dat mijn gedachten uitgaan naar die andere geboorte welke niet lang daarna zal moeten volgen, die van Dorothea. Ik schrijf haar:

'Lieve Jeannette moeder Ida en bijna-moeder Dorothea dringen zo vaak aan of U niet hier in Amsterdam kunt komen om kennis te maken met hun beiden en zo heel direct de nieuwe geboortelingen kunt aanschouwen.'

Zo snel als de posterijen het kunnen presteren, ontvang ik daarop van Jeannette een antwoord in opnieuw een lange brief. Ze vraagt me om Ida en Hugo te feliciteren en hoe graag zij dat zelf zou willen doen maar dat de reis naar Amsterdam een te grote opgave vormt om aan die wens gehoor te kunnen geven. Zij wil graag mijn familie leren kennen en vindt het jammer dat de afstand voor haar te groot is. Daarbovenop voorziet zij allerlei moeilijkheden over de plaats waar ze zou kunnen verblijven in Amsterdam. Voor mij is het een heel mooi bericht want wat ik daarvan onthoud, is dat Jeannette blijkbaar graag wil komen. Zo snel als ik kan, schrijf ik haar een antwoord. Ik laat haar weten dat ik ze per direct in Boxmeer kom ophalen. We kunnen dan samen terugreizen naar Amsterdam.

In vroegere tijden zou dit onmogelijk zijn geweest maar nu rijden de treinen ieder jaar steeds frequenter en steeds sneller. Ik hoop dat Jeannette op tijd de brief krijgt.

Eind mei ben ik terug. Slechts één dag nadat Jeannette mijn brief hierover heeft ontvangen. Het is raar om hier opnieuw te staan, op het treinstation van Boxmeer. Behalve vanwege het verlangen Jeannette weer terug te zien, heb ik nog een andere reden om hier te zijn. Het is de hoogste tijd om poolshoogte te nemen over de stand van zaken in mijn pas begonnen sigarenfabriek. De contacten daarover zijn natuurlijk gedurende mijn afwezigheid al die tijd op papier onderhouden. Iedere week schreef of ontving ik wel een brief waarin de familie Boskamp me informeerde over de inkomsten en uitgaven. Maar hoe het er werkelijk toegaat op de werkplaats, dat moet ik nu toch echt zelf in ogenschouw gaan nemen.
In de hoop dat over mijn terugkeer in Boxmeer nog niet uitgebreid is geroddeld, bedenk ik dat het een goed idee zal zijn om onverwacht bij mijn fabriek langs te komen. Voorman Hendrik van de Heuvel draagt al die tijd de verantwoording voor de sigarenproductie. Mijn onverwachte bezoek daar is een aangename verrassing. Zoals ik van Jozef Boskamp al heb gehoord, heeft Hendrik wekenlang een vaste ploeg van sigarenmakers aan het werk. Met acht man werken ze in serie onder het toeziend oog van Hendrik aan de assemblage van tabaksblad tot sigaar. Ik betaal Hendrik meer dan iedere andere sigarenmaker in het dorp. Hier merk ik hoe lonend het is het werk te kunnen toevertrouwen aan zo een vakman. Met Hendrik neem ik nog eens de gehele gang van zaken door: de aanlevering van de bladeren, het persen en snijden, de stukprijs die de werkers krijgen, welke gereedschappen nog nodig zijn, de verpakking en het transport van de klaar gemaakte dozen met Hogenbosch sigaren. Natuurlijk zeg ik dit niet hardop, maar ik moet toegeven dat, de productie zo nog vlotter verloopt dan wanneer ik er dagelijks bij aanwezig zou zijn. Ik kan me beter bezighouden met mijn specialiteit: het aan de man brengen van mijn sigaren.
Jozef en vader Boskamp kan ik ook een groot compliment geven. Als een volleerd boekhouder houdt vader Boskamp alle inkomsten en uitgaven nauwgezet bij. Met zijn kroontjespen tekent hij in het grote kasboek de uitgaven en ontvangsten heel precies op. Alles gebeurt uiterst nauwgezet in dat keurige handschrift van hem. Met Jozef bespreek ik de overige geldzaken die nodig zijn voor de betaling van de lonen en de transportkosten. Over de wijze waarop mijn zaken hier worden waargenomen in de tijd dat ik afwezig ben, daarover ben ik uiterst tevreden.

***

Het weerzien met Jeannette is hartverwarmend. Ach, wat heb ik haar gemist en hoe lieftallig lacht ze me op het station toe. Ik voel me zo dicht verbonden met haar, zo gelukkig en dat gevoel straal ik naar haar uit. Ze antwoordt met haar oogopslag, haar glimlach, ja alles straalt. We zijn verliefd.
Het gesprek met moeder Potjes verloopt helaas anders dan gehoopt. Ik word weliswaar keurig ontvangen en er is veel belangstelling voor mijn belevenissen in Amsterdam. Moeder Potjes heeft natuurlijk van Jeannette al het nodige gehoord dankzij onze briefwisseling, zoals over de geboorte van de dochter van Ida enkele weken terug. Hier aan tafel kan ik in geuren en kleuren vertellen hoe ik het voor elkaar heb gekregen dat Anton toch zal doorzetten met zijn schoolopleiding. Het gesprek begint enigszins pijnlijk te worden, nadat moeder Potjes achteloos opmerkt hoe belangrijk een goede schoolopleiding voor de huwbare man heden ten dage is. Met die opmerking stem ik van harte in. Ik zeg: 'Jazeker, dat is ook wat mijn oom Jan aan Anton heeft gezegd, daarom gaat hij na de kostschool in Sittard het volgende schooljaar verder leren in de handelsvakken.' Tot zover is er niks aan de hand, we zijn het allemaal roerend eens met elkaar.
Echter mijn laatste opmerking over Anton geeft moeder Potjes de ruimte om uitgebreid te vertellen hoe gelukkig haar man en zij zelf twee jaar eerder waren. Toen trouwde hun oudste dochter Elisabeth.[61] Over haar heb ik wel horen vertellen maar ik heb ze nog niet ontmoet. Ze wonen ver weg, in Giethoorn.
Eenmaal gezeten op haar praatstoel is moeder Potjes niet meer te stoppen: 'Ach weet U, dat was zo een prachtige huwelijksdag. Onze Elisabeth en Thomas, haar man, zijn allebei niet de jongsten meer en we zijn zo gelukkig dat die elkaar gevonden hebben. Thomas is hoofd der school in Giethoorn, ja, heel ver weg wonen ze. Daarna wilden mijn man en ik' - ze snikt kort en hierna herneemt zich weer – 'nu ja, het is er daarna niet meer van gekomen naar hen toe te gaan. Maar wat ik wil zeggen is dit. Bij dat huwelijk was de broer van Thomas getuige, dat is *doctor* Kramps.' Het woord doctor spreekt ze heel nadrukkelijk uit, alsof

het zijn roepnaam is. 'Doctor Kramps komt het volgende schooljaar vanuit Meppel naar Roermond, hij heeft een aanstelling als leraar natuurlijke historie en natuurkunde op de Rijks Hogere Burgerschool in Roermond. Uw broer heeft weliswaar interesse in de handelsvakken maar is het geen alleraardigst idee om aan uw broer voor te stellen zich aan te melden op deze school in Roermond?'
Ja, zo geslepen is de moeder van Jeannette! Ze wacht mijn antwoord op haar retorische vraag zelfs niet af, maar vertelt levendig hoe Maria, de andere zus van Jeannette, kennis heeft gemaakt met Peter van Aken. Wat ze vooral niet vergeet te vermelden, is zijn beroep: hoofd der school in Ravenstein, hier vlakbij. Haar ogen richtend op het plafond zegt ze: 'Maria en Jeannette en Peter, wat voor levendige en interessante gesprekken voerden die hier aan tafel bij het lezen van dat mooie natuurboek dat doctor Kramps ons heeft toegestuurd.'
Mijn hoofddoel van de reis naar Boxmeer is om de moeder van Jeannette toestemming te vragen met Jeannette samen terug te reizen naar Amsterdam zodat ik haar kan voorstellen aan mijn zusters, aan moeder, oom Jan, ja aan de hele familie. Vooraf heb ik me voorbereid op een uitgebreide lijst met vragen die moeder Potjes me zou kunnen stellen, zoals: 'Hoelang denkt U dat deze reis zal gaan duren? Op welke manier regelt u de overnachtingen van Jeannette in Amsterdam?' Dat soort vragen. Echter, na dit lange verhaal van moeder Potjes over die schoonzoon en zijn familie ben ik er zelfs niet aan begonnen om te durven vragen samen met Jeannette terug te reizen. Ik heb geen academische graad, ik ben geen hoofd van een school en wie ik wel ben en wat ik nu eigenlijk voorstel, dat moet ik eerst maar eens bewijzen. Pas als mijn naam in Boxmeer is gevestigd als welvarende sigarenfabrikant kan ik aanstalten maken haar schoonzoon te worden. Die boodschap is kraakhelder ook al wordt deze niet hardop uitgesproken. We moeten geduld hebben Jeannette!
Enkele uren later hoef ik Jeannette niet te verklaren waarom ik haar moeder geen toestemming heb gevraagd om samen naar Amsterdam te reizen. Onze verliefdheid heeft ons niet volledig blind gemaakt voor de harde werkelijkheid. Er zal nog heel wat water door de Maas moeten vloeien voordat ik mijn naam in Boxmeer heb gevestigd en ik als een waardige echtgenoot tot de familie toegelaten zal worden. Het is jammer maar het maakt me niet werkelijk bedroefd. Het belangrijkste is dat

Jeannette en ik elkaar hebben gezien. We weten nu allebei dat onze liefde er niet een is die alleen kan gedijen op afstand, zoals beschreven op briefpapier met gedichten en lieve woordjes. Hoe mooi zijn deze twee weken hier in elkanders nabijheid. Ik zal terugkomen naar Boxmeer, terugkeren naar Jeannette. Ik ga tonen wat ik kan. Een schitterende toekomst ligt voor ons in het verschiet.

***

Terug In Amsterdam heb ik heel wat uit te leggen over mijn solo-aankomst zonder Jeannette. Maar al snel wordt de aandacht van de familie verlegd, want de volgende blijde gebeurtenis kondigt zich aan. Begin juli is het zover met de geboorte van een zoon, de tweede Eugène Goulmy komt ter wereld. Vanaf die datum is Dorothea begonnen aan haar nieuwe levenstaak met haar eerste eigen kind. Vader Eugène is maar wat trots. Een zoon met zijn naam. Hij verklapt mij: 'Zie je, ik heb woord gehouden toen ik Dorothea beloofde dat haar zorgtaak niet in het klooster moest liggen, maar hier thuis. En dit is pas het begin, let maar op!'

De Heer en Mevrouw EUGÈNE GOULMY—HOGENBOSCH betuigen hun hartelijken dank voor de vele bewijzen van belangstelling, ondervonden bij de geboorte van hun Zoon.
AMSTERDAM, 6 Juli 1891. (5410)

DE TIJD 8 JULI 1891

Uitleg over mijn erfdeel

De tijd in Amsterdam moet ik gebruiken om er voor te zorgen dat mijn inkomsten veilig worden gesteld. Voogd Peter is de aangewezen persoon om vast te stellen wat ik aan geldelijke middelen kan verwachten. In de zomervakantie reis ik daarom samen met Anton, net als een paar jaar daarvoor, naar zijn landhuis in Laren. Voogd Peter ontvangt ons hartelijk en informeert uitgebreid naar onze bezigheden. We bespreken natuurlijk alle familiezaken en filosoferen over de toekomst van de jongste telg in de familie, Eugène Goulmy junior. Al fantaserend over zijn toekomst gaan onze gedachten uit naar de nieuwe tijd waarin hij zal opgroeien. We hebben een boeiend gesprek over de toekomst.

'Ja', zeg ik, 'over die toekomst van ons, daar willen wij het met U ook over hebben.' Voogd Peter fronst daarop zijn wenkbrauwen en vraagt: 'Er is toch niks mis hoop ik, jij ontvangt toch iedere maand de cheques die ik je de laatste twee jaar toestuur?' Dat kan ik alleen maar beamen, want dankzij het geld dat hij me toestuurt, kan ik de investeringen bekostigen die voor mijn avontuur als sigarenfabrikant nodig zijn. Ik stel Voogd Peter daarover gerust en leg hem uit dat het mij gaat om een goed overzicht te krijgen van wat ik in de toekomst kan verwachten aan inkomsten.

Anton sluit zich bij die vraag aan. Hij vertelt dat hij na het volgend schooljaar net als Voogd Peter in de handel wil, koopman wil worden en dat daarvoor ook geld nodig zal zijn. Voor Voogd Peter is dit aanleiding om ons mee te nemen naar de andere kamer met rechte ongemakkelijke bureaustoelen en een grote tafel. Hij nodigt ons daar uit aan die tafel plaats te nemen, terwijl hij uit een afgesloten kluis een stapel papieren pakt. Hij neemt met ons die hele stapel papieren door, laat ons lezen wat op de belangrijkste documenten geschreven staat. Het zijn kopieën van testamenten, eigendomspapieren, obligaties, aandelen en nog wat aantekeningen van tegoeden die uitstaan bij verschillende personen.

'Ja', zegt Voogd Peter, 'misschien is dit wel een goed moment om dit allemaal eens samen door te nemen Albèrt.' 'Hé, ik ben er ook nog, ik wil dat ook graag weten', zegt Anton heel alert. 'Dat begrijp ik Anton, 'antwoordt Voogd Peter, 'maar dat ik me tot Albèrt richt, heeft zijn reden. Je bent welkom om hier mee aan tafel te zitten en alles aan te horen, maar toen jullie vader overleed, ben ik benoemd tot toeziend

voogd van je zus Anna en jou. Dat houdt in dat jullie moeder mijn ondersteuning heeft gekregen als ze bij jullie opvoeding hulp behoefde. Daarom ben ik destijds, na het overlijden van je vader zo vaak over de vloer gekomen bij jullie. Je zult je die droeve tijd misschien nog wel herinneren. Maar alles wat met geld heeft te maken, de erfenis van jullie vader, daarover had en heb ik nooit iets te zeggen gehad. Je moeder, Anton, vroeg mij wel eens raad daarover, maar uiteindelijk was zij het die de beslissingen heeft genomen. Ik dacht dat je daar al eens met je moeder over hebt gesproken?' Anton kijkt onze voogd verbaasd aan: 'Nou, eigenlijk niet, moeder zegt altijd als ik over geld begin, ja je vader voogd die weet dat allemaal beter dan ik en ik geloof dat ze wel veel bespreekt met haar zus tante Anna, nooit met mij. Nu ik dit hoor, wil ik thuis met moeder heel precies nagaan hoe in de toekomst mijn inkomen geregeld is.' Voor Anton zit er niks anders op dan de kamer te verlaten wat hij met tegenzin doet.

Daarna neemt Voogd Peter met mij één voor één de papieren door die voor ons liggen. Bij ieder document verklaart hij me alle details over de betreffende personen en bedragen. Ik denk dat het voor U heel saai zou zijn om dat allemaal te moeten aanhoren. Uit dat hele lange verhaal heb ik onthouden wat voor mij van belang is. Ik beperk me daarom tot de hoofdzaak.

Ik ben de oudste zoon van mijn overleden vader en om die reden de voornaamste erfgenaam in de familie. Voor hun dood hebben mijn beide ouders goed nagedacht over het beheer van hun nalatenschap. Ze wilden dit laten beheren door twee personen. Behalve Voogd Peter werd er nog een voogd aangesteld. Dat is de toeziend voogd Albert Smit.[62] Hij is de broer van mijn moeder, Aafje Smit. Deze oom Albert kende ik van de tijd dat hij in Amsterdam woonde, maar evenals Voogd Peter is hij naar het Gooi verhuisd en woont nu in Hilversum, niet ver van Voogd Peter. Voogd Peter heeft mij vandaag verteld dat hij ieder jaar mijn oom Albert ontmoet met als onderwerp het beheer van de financiën. De verplichte zakelijke contacten tussen de beide voogden zijn binnenkort afgelopen. Over enkele maanden ben ik 21 en meerderjarig, vanaf dan beheer ik al mijn financiën helemaal zelfstandig.

Uit de stapel papieren blijkt verder dat mijn grootvader, Antonie en zijn vrouw, mijn grootmoeder Joanna Schaap, zeer vermogend waren. Voogd Peter zijn verhaal komt er op neer dat grootvader een boerderij in de

buurt van Haarlem bezat die na zijn dood in 1872 verkocht is.[63] Bovendien bezat de familie met anderen ook in Friesland een boerderij die onlangs verkocht is.[64] Mijn echte vader had een flink bedrag ontvangen bij de overdracht van de blauwdrukkerij aan de familie Van der Meer. Daarbovenop liggen er nog wat obligaties en aandelen waarover jaarlijks een bedrag wordt uitgekeerd. Het meeste daarvan staat op mijn naam.
Ik wil niet zeggen dat ik me na dit gesprek miljonair voel, maar ik ben zeer opgelucht om te merken dat ik voldoende garanties heb gekregen voor een goed inkomen. Voogd Peter zegt aan het eind van dit zakelijk gesprek: 'Albèrt, geen gekke sprongen maken, verstandig met dat geld omgaan, dan kan het alleen nog maar vermeerderen.' Dat advies heb ik mijn hele leven lang goed in mijn oren geknoopt. Of het me gelukt is wilt U weten? Ach, daar laat ik me niet over uit. Hoort eerst mijn hele verhaal aan en oordeel dan zelf.
Die avond zijn we rond de open haard gaan zitten. Het is een koude zomer daarom steken we de haard aan met het hout dat we gedrieën gesprokkeld hebben uit de bosschages rondom het landhuis. Voogd Peter schenkt ons een glas wijn in van uitstekende kwaliteit, hetzelfde zegt hij over de sigaar die ik hem aanbied. Nadat laat op de avond de tweede fles geopend is, begint Voogd Peter over vroeger te mijmeren.
'Ja jongens, al die papieren die ik vanmiddag uit de kast heb gehaald, daarmee komen weer zoveel herinneringen van vroeger terug.' 'O ja? Waar moest U dan aan denken?' vraagt Anton. Voogd Peter antwoordt: 'Met al die papieren van vroeger die door mijn handen gingen, bedenk ik dat mijn zus Dorothea en ik nog de enige in leven zijn van onze familie. Mijn vader, die is dertien keer vader geworden. Wij zijn met ons tweeën nog als enigen overgebleven. Ik loop nu tegen de zestig, mijn zus Dorothea is al een eind op weg naar de zeventig. Ik ben bang dat over tien jaar in de volgende eeuw wij er niet meer zijn. Als het zover is dan blijft er niemand van onze generatie meer over. Dan is alles wat er in deze eeuw is gebeurd weg en vergeten.'
'Ach toch,' zeg ik, 'nu zie ik zelfs een traan in uw oog. Bent U zo bedroefd omdat U veel treurige herinneringen heeft als U aan vroeger denkt?'
'Nee Albèrt, bedroefd is niet het goede woord. Ik word van mijn eigen gedachten weemoedig. Dat komt meer voor als je ouder wordt en steeds

meer gaat piekeren over vroeger. Dat ik zelf nooit kinderen heb gehad met Anna, dat heeft me wel vaak droevig gestemd. Van Anna mag ik dat nooit zeggen, die roept dan meteen: 'Wij hebben toch Herman en Johan die noemen ons vader en moeder. Zij kunnen zich zelfs hun eigen ouders niet herinneren.' Dan zeg ik tegen Anna: 'Ja, dat is zo, maar als de jongens zo oud zijn als Albèrt en ze stellen zich aan hun vriendin voor dan zeggen ze 'Hallo, ik heet Hoelen', dan zijn wij de ouders niet meer.'
Ik probeer mijn voogd te bevrijden van zijn sombere overpeinzingen: 'U hebt in ieder geval heel veel ervaring met het opvoeden van kinderen, ook met ons. Als U steeds aan vroeger moet denken, misschien wilt U ons iets vertellen over het gezin van onze opa, uw vader?' Voogd Peter is aangenaam verrast met mijn vraag: 'Ja Albèrt dat zal ik doen, wie weet schrijft iemand het ooit op, dan blijft er toch nog iets bewaard van mijn herinneringen aan vroeger.'
Anton legt nog een paar takken op het smeulende vuur die direct vlam vatten. We schuiven de stoelen naar elkaar toe, Voogd Peter neemt een slok wijn en begint te vertellen.
'De reden dat ik me zo weemoedig voel, komt door al die sterfgevallen. Pas dan bedenk je dat ook ik niet het eeuwige leven heb. Vlak na elkaar hebben we onlangs twee begrafenissen meegemaakt: die van mijn schoonvader en die van jullie oudtante Elisabeth Schaap. 'Voogd Peter zwijgt een ogenblik om daarna verder te gaan met een krachtigere stem. 'Weten jullie eigenlijk wel dat ik getuige ben geweest bij het huwelijk van mijn vader?' Anton begint te lachen: 'Ach dat kan toch niet, niemand kan aanwezig zijn bij het huwelijk van zijn vader. U moest toen nog geboren worden!' Voogd Peter laat niet blijken dat hij het een onnozele opmerking vindt en geeft ernstig kijkend antwoord:
'Ja, zo gaat dat meestal, maar bij mijn vader Antonie, waar jij naar bent genoemd Anton, ging het anders. Hij is drie keer getrouwd. Van die drie echtgenoten weet ik zeker, hij heeft mij het zelf verteld, dat hij het meeste heeft gehouden van mijn moeder, zijn eerste vrouw. Daar begint het verhaal waar ik vaak aan terugdenk. Mijn vader was toen nog knecht bij de blauwdrukkerij van zijn tante en ik was de jongste van het gezin. Herman, mijn broer vertelde mij wel eens dat ze heel eenvoudig woonden, met zijn vieren eigenlijk gewoon in een grote kamer, vlak bij de blauwdrukkerij op de Overtoom. Toen ik werd geboren, waren we met zijn vijven daar. Net zoals jij Albèrt, heb ik mijn moeder nooit gekend,

want toen ik nog niet één was, is ze gestorven. Vader was al die tijd, behalve in de fabriek, ook actief in de parochie en daar heeft hij jullie oma ontmoet, de oma waarvan ik Albèrt vanmiddag de huwelijkspapieren heb laten zien. Voor zijn dood heeft vader Antonie mij nog verteld hoeveel moeite het heeft gekost om te mogen trouwen. Jullie oma heette Joanna Schaap en vader Schaap was een vermogend man. Hij wilde niet dat zijn dochter met zo een armoedzaaier met drie kinderen zou trouwen. Mijn vader is een doorzetter want zonder vrouw kon hij niet leven. Uiteindelijk heeft hij toch toestemming gekregen. Maar wel op één voorwaarde: voordat ze trouwden moesten ze eerst naar de notaris. Daar staat zwart op wit beschreven dat bij overlijden van Joanna de bezittingen niet overgaan naar de echtgenoot, mijn vader. Notarissen noemen dat trouwen onder huwelijkse voorwaarden. Twintig jaar heeft hun huwelijk geduurd en ze kregen vijf kinderen, jouw vader Albèrt was er een van, hij was de oudste. Daarna kwam tante Agnes, de moeder van onze pleegkinderen Herman en Johan. Na Agnes kwamen nog drie kinderen, alle drie jong gestorven.
Na de dood van jullie oma Joanna was de familie heel welvarend. De blauwdrukkerij breidde zich uit, de zaken liepen goed. Twee jaar later, trouwde vader Anton opnieuw, nu met de jongere zus van Joanna, Elisabeth Schaap. Zij was toen veertig jaar oud, een groot leeftijdsverschil met mijn vader. Hij was op de dag van zijn derde huwelijk al zestig jaar. Dit huwelijk werd nog voor jouw geboorte voltrokken, Albèrt. Voor Antonie was het opnieuw niet eenvoudig toestemming te krijgen om met haar te mogen trouwen. Die goedkeuring hoefde hij natuurlijk niet van Elisabeths ouders te krijgen. Die waren al lang overleden. Nee, de toestemming moest ditmaal komen van koning Willem. Het was een formaliteit maar wel noodzakelijk. Elisabeth en Joanna zijn zussen en het was verboden te trouwen met een familielid. De koning heeft ontheffing van dat verbod verleend.[65] Op hun trouwdag was ik was ongeveer even oud als jij, Albèrt. Daar was ik, de volwassen zoon, getuige.
Kort voor haar trouwen is tante Elisabeth eerst naar de notaris gegaan om dezelfde reden als haar oudere zuster denk ik. Namelijk er voor zorgen dat ze zelf haar zegje kon blijven doen over haar eigen bezittingen. Misschien heeft mijn oude vader haar daartoe wel aangespoord. Die wilde denk ik ook niet dat bij zijn dood al de bezittingen automatisch over zouden gaan naar de vrouw die hij op het einde van zijn leven trouwde.

Kort voor tante Elisabeth haar dood is zij opnieuw naar de notaris gegaan.[66] Die papieren heb ik je vanmiddag laten zien, Albèrt, daarin kun je lezen dat jij als stamhouder van de Hogenbosch familie een behoorlijk erfdeel zult ontvangen.'
Ik vind het zo bijzonder dat Voogd Peter net als ik zijn echte moeder niet heeft gekend. De geschiedenis herhaalt zich, moest ik toen denken.
Het was een lang verhaal. Het haardvuur is intussen uit gegaan, maar Anton en ik blijven Voogd Peter bestoken met vragen. Daar ga ik nu niet verder op in, maar ik dacht, het is toch belangrijk om dit avondgesprek uit de vergetelheid terug te halen. Zo zie je maar Alexander, als ik die avond niets had gevraagd dan was de vrees van Voogd Peter uitgekomen en zou wellicht een groot deel van de familiehistorie voor altijd vergeten en verloren zijn gegaan.

Verhuizen naar Utrecht

Na het bezoek aan Voogd Peter en weer terug in Amsterdam ben ik reuze benieuwd naar nieuws van Jeannette. Er zijn twee brieven aangekomen. Hele lieve brieven. Ik ben in de wolken met wat ze schrijft. In de tweede vraagt Jeannette wanneer ik weer terug zal komen naar haar in Boxmeer. Daarna lees ik de brief van Jozef Boskamp over de voortgang bij de sigarenfabriek. Hij heeft geen grote moeilijkheden met de boekhouding en de betalingen. Er zijn nieuwe werkers aangesteld en het zou goed zijn als ik ter plekke poolshoogte neem.
Zelf wil ik het liefst weer snel naar Jeannette en dan voor goed. Er was echter één bepaling in het testament waar Voogd Peter mij met nadruk op heeft gewezen. In verschillende van de papieren staat dat ik pas na mijn verjaardag volledig recht kan laten gelden op de erfenis. Wil ik echt helemaal eigen baas zijn, onafhankelijk van door derden toegestuurde cheques, dan moet ik nog even wachten. Over een kleine drie maanden, op 14 november, is het zover. Dan vier ik mijn drieëntwintigste verjaardag en kan ik de gewenste machtiging bij de notaris ophalen. Het eerste wat ik daarom doe, is Jeannette uitvoerig schrijven waarom ik eerst ná mijn verjaardag zal terugkeren.
Jeannette is teleurgesteld. Ze schrijft dat ik zelf moet weten wat ik doe maar ze vindt het niet leuk van me. Ik heb haar toch beloofd in augustus

terug te komen. Er zijn veel lieve woorden van mijn kant voor nodig voordat ze met het uitstel vrede kan hebben. Dat moet allemaal per brief gebeuren. We hebben nog geen telefoon, dus zo een brief-gesprek neemt vele weken in beslag.
Mijn bijgestelde plannen heb ik met moeder besproken. 'Oh' zegt tante Anna, 'dan moet je wel wat meer kostgeld betalen, Amsterdam is een dure stad.' Het bedrag dat ze vraagt, is exorbitant hoog. Dus ik zeg haar dat ik in september wil verhuizen naar Utrecht. Dat is een leuke stad waar ik goede vrienden heb en het leven is er niet zo duur als in Amsterdam. Het bijgestelde plan is niet alleen voortgekomen vanwege de hogere prijs van kost- en inwoning die moeder nu ineens van mij verlangt. Het idee broeide al langer. Ik ben nu al vanaf maart in Amsterdam bij haar in huis. Het is voor mij heel ongewoon om met anderen samen te wonen in kleine ruimtes. In Boxmeer heb ik de kamers voor mij helemaal alleen. En hier, 's morgens al bij het opstaan als ik me wil scheren, moet ik die opmerkingen van tante Anna aanhoren. 'Zo loopt een heer toch niet door het huis, half aangekleed, het is een schande, een schande zeg ik.' Ja, die tante Anna, daar kan ik me behoorlijk aan ergeren, steeds en altijd heeft die iets op te merken. Nooit kan ik met moeder alleen eens wat bespreken. Bijvoorbeeld de keer dat ik vertelde over langer hier blijven wonen. Het was niet moeder die daarop over kostgeld begon, het was tante Anna die riep: 'Nee, nee, dat kan zomaar niet.' Altijd heeft dat mens wat te zeuren.
Als ik vertel dat Utrecht mij meer aantrekt dan hier te blijven, verwacht ik dat tante Anna opgelucht zal zijn over mijn voorgenomen plan weg te gaan. Tot mijn verbazing reageert ze heel anders: 'Ja wat een goed idee, Utrecht dat moet zo een mooie stad zijn, zonder die stank, niet zo druk en niet zo duur. Kunnen wij daar ook niet heen gaan Helena?' Ik ben stilletjes weggegaan. Ik denk laat die twee maar verder praten, ik weet wat me te doen staat, mijn spulletjes bij elkaar pakken en wegwezen.
Ik heb eerder al verteld over het mooie portret dat van mij geschilderd is in Utrecht. Die portretschilder kwam vaak langs in de kunsthandel van Albertus Beguin. Mijn naamgenoot Albertus heeft die zaak samen met de familie Bourier. Het idee om daar in de buurt een onderkomen te zoeken voor die paar maanden trekt me heel sterk aan. Een paar maanden vrijheid in Utrecht alvorens mij dan - financieel helemaal onafhankelijk - definitief te vestigen in Boxmeer.

Een week later heb ik een leuke woning gevonden in Utrecht, niet ver van de kunsthandel van Albertus. Met dat nieuws ben ik teruggekeerd naar Amsterdam in de hoop dat moeder, tante Anna en Anna mij niet zullen volgen. Gelukkig is dat niet gebeurd dankzij Anna. Mijn lieve halfzus Anna, ik mag niet meer zusje zeggen want ze is met haar negentien jaar inmiddels een mooie jong volwassen vrouw geworden. Ze kan flink van zich afbijten. Dat blijkt tijdens het familieberaad waar Anna haar stem stevig laat klinken. In dat gesprek kiest ze duidelijk partij voor moeder die helemaal niet graag uit Amsterdam weg wil. Haar ouders en voorouders zijn geboren Amsterdammers. Ze vindt dat zij daar en alleen daar thuis hoort. Tante Anna die bij haar zus mag inwonen maar denkt dat ze de baas is, kan tegen zoveel tegenwind niet op. Maar de wind van verandering heeft door het huis gewaaid. De verhuishobby van mijn moeder is gewekt: de geest is uit de fles. Het resultaat? Verhuizen jawel, maar voorlopig wel hier, in Amsterdam.
Zo is het gekomen dat in korte tijd twee weken twee verhuizingen plaats vinden. Die van moeder met de twee Anna's en die van mij. De eerste week die ik in Utrecht doorbreng, is dezelfde week waarin moeder en tante Anna een ander huis hebben gevonden. Vanaf eind oktober zal hun nieuwe adres Van Baerlestraat 46 zijn.
Hun huis aan de Van Baerlestraat is ruimer. Als Anton het volgend schooljaar terugkeert naar Amsterdam, is er ook voor hem voldoende plek. Halfzus Anna is ook in haar nopjes met de verhuizing. Ik vertel haar hoe blij ik ben dat ze moeder heeft gesteund met haar wens in Amsterdam te blijven wonen. Anna legt me uit dat zij hier haar vriendinnen en haar werk heeft maar vooral dat Amsterdam ook haar geboortestad is. Omdat ze nieuwsgierig is naar mijn nieuwe woonplek en omdat Utrecht met de trein snel is te bereiken, reist Anna met me mee naar mijn nieuwe kamer.
We zijn eerst bij Albert Beguin langs gegaan. Dat is een voltreffer, Anna toont heel veel interesse in de tentoongestelde schilderijen en Albert, dat kan iedereen zien, vindt het geweldig om uitgebreid de tijd te nemen Anna alles uit te leggen. Mijn kamer kan Anna gestolen worden, haar belangstelling gaat uit naar de kunsthandel. Of is het Albert Beguin? Van hem kan ze geen genoeg krijgen. Albert vertelt haar dat hij veel nieuwe ideeën opdoet in Amsterdam. Daar kan hij schilderijen aankopen die nieuw zijn voor het Utrechtse publiek. Zo is het gekomen dat Anna

sinds dat gesprek met Albert regelmatig naar Utrecht reist. Die twee hebben in de kunst een gemeenschappelijke interesse, dat legt de kiem voor iets wat verder gaat. Over de lijsten van de schilderijen kruisen zich hun blikken steeds vaker. De kunst biedt voldoende gelegenheid om elkaar regelmatig te ontmoeten. Het ziet er naar uit dat tussen die twee misschien wel iets moois kan ontstaan.[67]

Boxmeer, mijn nieuwe thuis

Met al die verhuizingen zijn we inmiddels aanbeland in november, de maand dat Dorothea en ik onze verjaardag vieren. Wij worden op 14 november 1891 allebei drieëntwintig jaar. Zij viert het als getrouwde vrouw en moeder - wacht even - niet alleen moeder van één kind. Nee, op haar verjaardag vertelt ze trots dat ze juist van de huisarts te horen heeft gekregen dat ze opnieuw moeder gaat worden. En ik, de andere jarige, vier feest omdat ik verliefd ben. En om nog een reden is het feest. Vanaf die dag zit ik met de machtigingen op zak en kan voortaan zelf mijn eigen geldzaken regelen. Dat is mijn mooiste cadeau, ik ben helemaal klaar om me te gaan vestigen in Boxmeer.
Met Eugène bespreek ik op het verjaardagsfeest uitgebreid mijn plannen. Hij zit vol ideeën hoe de fabriek veel groter opgezet kan worden. Maar keer op keer moet ik hem onderbreken. Hoewel ik een mateloze bewondering heb voor het ondernemerschap van Eugène moet ik hem een halt toe roepen bij die lawine van nieuwe ideeën die hij over me uitstort. Ik maak opmerkingen als: 'Ja Eugène, goed idee hoor voor Amsterdam, maar daar moet je in Boxmeer echt niet mee aankomen.' Na mijn zoveelste onderbreking roept Eugène ongeduldig uit: 'Dat wil ik dan wel eens zien, daar wil ik zelf bij zijn. Weet je wat, ik ga met je mee naar Boxmeer, wat denk je daar van?'
Ik ben zeer verrast over dit voorstel en ik niet alleen. Dorothea heeft tijdens ons gesprek niet veel gezegd maar haar blik spreekt boekdelen. Daarom doe ik maar het woord voor haar. 'Kan dat zomaar met je werk en je gezin niet te vergeten?' Eugène wuift alle bezwaren weg. 'Thuis heeft Dorothea hulp genoeg, die gaat het wel redden. Op de fabriek, ach daar valt ook wel een mouw aan te passen dankzij Rudolf, mijn compagnon, die van alles minstens zo goed op de hoogte is als ik.

Bovendien blijf ik geen eeuwigheid in Boxmeer.' Uiteindelijk is het resultaat van ons gesprek dat Eugène met mij mee gaat naar Boxmeer en kort voor kerstmis weer naar huis terugkeert.
Ik heb gemengde gevoelens bij dit plan. De sigarenfabriek, hoe klein en onbetekenend ook, is *mijn* fabriek. Ik heb dat alleen voor elkaar gekregen. Met de grote Eugène in Boxmeer vrees ik me dan te gaan voelen als de knecht die zijn meester rondleidt. Van de andere kant, Goulmy-Baar begint landelijk meer en meer bekendheid te krijgen. Ik heb daar met het opscheppen over de grandeur van zijn fabriek, juist in Boxmeer, mijn steentje aan bijgedragen. Het zal toch een enorme steun in de rug zijn als die wonderman Eugène, mijn zwager, samen met mij gaat verder bouwen aan *mijn* sigarenfabriek.
Ik vermoed dat Eugène nog meer - niet uitgesproken - redenen heeft om met dit onverwachte voorstel te komen. Misschien voelt hij zich wel schuldig omdat hij het jaar daarvoor toch heel veel druk op mij heeft uitgeoefend om naar Boxmeer te gaan. Een schuldgevoel dat is gegroeid nadat hij van mij te horen heeft gekregen hoe moeizaam het is om in die contreien een fabriek te beginnen. Of misschien vindt hij het ook wel een leuke afwisseling te kunnen ontsnappen aan de druk huisvader en fabrieksdirecteur zijn. Ik denk dat nog een ander motief de doorslag heeft gegeven. Eugène is altijd op zijn best als hij kan uitleggen hoe en waarom je iets zus of zo moet aanpakken. Zo kennen wij elkaar vanaf het begin en in die rol: hij de leermeester en ik de leerling. Jaja, ik moet zelfs toegeven, wij koesteren in die rolverdeling een grote sympathie voor elkaar. Dat is het andere verjaardagscadeau op die merkwaardige verjaardag bij Dorothea thuis: Eugène en ik reizen eind november samen naar Boxmeer.[68]

***

De eerste dag van december sta ik opnieuw bij de gemeente ambtenaar om mij te laten inschrijven. Maar wat een verschil met de vorige keer, een jaar eerder. Toen antwoordde ik op de vraag 'Wat is uw beroep?' met de flair van een luchtkastelenbouwer, sigarenfabrikant. Een jaar later staat in de burgerlijke stand opnieuw genoteerd: Albertus Hogenbosch, sigarenfabrikant. De datum is 1 december 1891. Het is sinds deze dag

voor het eerst dat ik daar werkelijk sta met het gevoel te behoren tot de beroepsgroep van fabrikanten. Net zoals mijn opa en net zoals mijn vader dat vele jaren zijn geweest. Ik ben me ervan bewust: er staan mij opnieuw grote opgaven te wachten maar ik heb alle reden om optimistisch te zijn. Ik verkeer in een gelukzalige toestand. Ik ben verliefd op een meisje van goud, de dochter van een goudsmid. Ik heb hier vrienden gemaakt en op de Sambeekseweg zijn een tiental arbeiders in mijn fabriek aan het werk. Zij maken de kwaliteitssigaar waar op het bandje mijn familienaam reeds prijkt.

INSCHRIJVING BURGERLIJKE STAND IN BOXMEER DECEMBER 1891

Geamuseerd kijk ik gedurende die eerste dagen in Boxmeer naar Eugène die hier verbaasd rondloopt. Met een vorsende blik neemt hij de nieuwe omgeving in zich op. Ik herken mijzelf in die verwondering. Hoe ik een jaar eerder vanuit Amsterdam in dit Brabantse dorp rondwandelde. Voor Eugène is de overgang nog groter. Hij komt zelden buiten de stad. Dit Brabants dorpje moet voor een stadsmens een merkwaardige ervaring zijn. Alsof je in een vreemd land arriveert. Het doet mij genoegen dat voor korte tijd de rollen van meester en leerling zijn omgekeerd. Nu ben ik degene die kan uitleggen hoe hier geleefd wordt: welke personen in Boxmeer het voor het zeggen hebben. Wat het karakter is van die verschillende personen. Waar je vooral op letten moet in het sociale verkeer. Natuurlijk gaat Eugène zijn aandacht vooral uit naar mijn uitleg over de verschillende sigarenfabrieken en fabriekjes.
Ik ben blij dat Eugène nu met eigen ogen kan bekijken op welke wijze hier gewerkt wordt. Dat hij de mensen heeft leren kennen waarmee ik dagelijks van doen heb. Zijn ideeën over het verbeteren van de productielijn in mijn fabriek, heb ik goed onthouden. Al moet ik hem ook duidelijk maken dat nu, met de winter voor de deur, het heel lastig wordt om zijn ideeën te realiseren.
Eugène heeft het hier een paar weken vol gehouden. Al snel krijgt hij heimwee naar zijn Amsterdam. Het zijn mooie weken die we hier samen

doorbrengen. Wat mij tijdens Eugène zijn verblijf mij het meest heeft verheugd is wel dat moeder Potjes zo in haar nopjes is met mijn zwager.

Mijn opgave, nu weer helemaal alleen, zal zijn mijn bestaan hier op te gaan bouwen. Pas dan kan Jeannette mijn vrouw worden. Ja, ik weet wat ik wil en ben vast besloten: hier wil ik mijn gezin stichten en onderwijl de sigarenfabriek uitbreiden tot ongekende grootte. Tenminste naar de maatstaven van de Boxmeerse burgerij. Met vallen en opstaan heb ik het afgelopen jaar reeds de basis gelegd. Het verder uitbouwen, dat zal toch een niet zo moeilijke opgave zijn voor de energieke, welbespraakte en optimistische persoonlijkheid die ik ben…..

Met het weerzien van Jeannette is mijn vertrouwen in die rooskleurige toekomst alleen maar versterkt. Ze is teder, lieftallig ja, ze omarmt me zelfs innig en fluistert in mijn oor hoe blij ze is me te zien. Jeannette heeft me gemist vertelt ze. Het gemis is nog sterker geworden vanwege die nieuwe streek die haar moeder al die tijd met haar heeft uitgehaald. Gedurende mijn afwezigheid heeft haar moeder op zondagen deftige families uitgenodigd voor de middagtafel. Het gezelschap dat dan op bezoek komt, bestaat steevast uit wat oude tantes of bekenden èn een ongetrouwde heer van mijn leeftijd. Na het vertrek van het gezelschap maakt moeder Potjes langs haar neus weg steeds dezelfde soort opmerkingen: 'Deze heer X is werkelijk alleraardigst, iemand waarmee je goed voor de dag kunt komen, vind je ook niet?' Of: 'Wat een hulpvaardige persoon is die heer Y en dan te bedenken dat hij nu reeds kandidaat notaris is. Indrukwekkend nietwaar?'
Haar moeder heeft al die tijd dat ik niet in de buurt ben geweest onophoudelijk allerlei huwelijkskandidaten tevoorschijn getoverd. Natuurlijk steevast personen die zij meer kans wil geven dan mij. Maar Jeannette heeft voor mij gekozen, voor niemand anders en standvastig als zij is, blijft ze bij die keuze. Ik ben zeer verheugd deze zelfverzekerde Jeannette zo terug te zien. De zaken zien er veelbelovend uit. Ik ben baas over mijn eigen geld en onze liefde is groot en houdt zelfs in zwaar weer stand. Wat is het leven toch heerlijk. Het gaat me voor de wind, alles zit mee. Jammer genoeg duurt deze fase van geluk, ja ik kan wel zeggen euforie, slechts heel kort.

***

Natuurlijk keer ik terug naar mijn woonruimte bij de familie Boskamp. En daar, op een maandagmorgen in dat huis, gebeurt er iets wat mij heel zelden overkomt en zeker nooit zo heftig.
Ik kijk naar buiten en zie een donkere lucht, de vale muur, de kale takken, schurende wind, miezerregen die tegen de ramen slaat. De hele wereld is grijs en grauw. Deze grauwheid van buiten slaat met een niet tegen te houden kracht naar binnen in mijn hoofd. Mijn hersenen aanschouwen uitsluitend donkerte, gevaar, zinloosheid. Ik blijf op mijn rug liggen en staar naar het plafond. Het lukt me zelfs niet om armen of benen te bewegen. Het ontbreekt me aan de kracht om overeind te komen. In die houding volhard ik vele uren. Uiteindelijk strompel ik met een zware hoofdpijn naar de wastafel. Ik zie in de staande spiegel mijn grauwe, uitgebluste gezichtsuitdrukking. Ik strompel verder, door de kamer naar de stoel. Ik ga zitten en zet mijn twee handen langs mijn gezicht met beide ellebogen op tafel en merk dat op de tafel mijn tranen vallen. Een huilbui begint die ik niet kan laten stoppen.
Op dat moment wordt er op de deur geklopt. Ik wis gauw mijn tranen en roep 'Ja, wat is er? Het ís huisgenoot Maria, ze zegt: 'Ach meneer Hogenbosch, wij maken ons zorgen omdat u vanochtend niet hebben gezien. Hoe gaat het met U, bent U ziek?' Haar stem klinkt oprecht bezorgd en ik probeer haar daarom gerust te stellen. Het lukt niet. Mijn stemgeluid krijgt juist een andere uitwerking. Ze is er nu zeker van dat er iets niet in orde is en ze vraagt bezorgd: 'Vindt U het goed als ik binnenkom?' Dat wil ik niet maar de kracht ontbreekt me om een duidelijk antwoord te geven. Het gevolg is dat de deur op een kier opengaat. Maria moet me toen hebben zien zitten aan die tafel, mijn hoofd gebogen, een verloren hoopje mens. Daarop opent ze de deur helemaal en komt naar me toe: 'Ach meneer Hogenbosch, wat is er gebeurd? U ziet er zo bedroefd uit. Wat is er toch aan de hand?' Ik kijk met half geopende ogen haar aan en zie haar bezorgde blik. Op dat moment gebeurt iets dat ik altijd voor iedereen verborgen heb gehouden, al vanaf mijn veertiende. Verborgen houden wat zo vaak is gebeurd in dat verschrikkelijke eerste jaar op de kostschool. De herinnering die ik

meende diep weg te hebben gestoken. Het zijn de eenzame nachten daar. De nachten waarin ik heel lang en heel stil heb liggen snikken.
Het is die blik van Maria waarin zij zich zo oprecht bezorgd toont. Op dat moment breekt een onverklaarbaar groot verdriet ongeremd los. De tranen springen uit mijn ogen, zelfs een steunende huiltoon ontsnapt uit mijn mond. Maria schuift de andere stoel dichterbij, legt haar hand op mijn schouder en zegt zachtjes: 'Soms is het goed om toe te geven aan al die opgekropte spanning. Huil maar, het geeft niet.' Ik hoor in haar stem de zorgzame moeder die ik nooit heb gehad. Het leidt tot een nieuwe niet te stuiten huilbui.
Na enige tijd, ik weet niet meer of het minuten of kwartieren zijn geweest, komt er weer rust in mijn lichaam. Wellicht door de huilbui, waarvoor ik me tegenover Maria natuurlijk diep schaam, voel ik weer enige kracht in mijn lichaam terugkeren. Maria zit met gevouwen handen op haar schoot naast mij en vraagt of ik al kan vertellen wat er toch aan de hand is. Ik probeer het uit te leggen, maar omdat ik het zelf niet weet, komt er geen duidelijk antwoord. Maria zegt: 'Mijn ex- vriend in Haarlem, die kon soms zomaar heel somber zijn. Misschien komt het wel door de winter die voor de deur staat, veel mensen kunnen daar triest van worden.' Ik kijk haar aan en knik instemmend: 'Ja, dat zal het zijn, dank je wel Maria.'
De rest van de dag heb ik het rustig aan gedaan. Op de sigarenfabriek waar ik in de namiddag naar toe ben gegaan vragen nog meer lieden of het goed met me gaat want blijkbaar zie ik bleek. Met weinig overtuigingskracht tracht ik iedereen, inclusief mijzelf, gerust te stellen. De dagen daarna komt gelukkig mijn energie en positief levensgevoel langzaam weer helemaal terug. Ik ga bij mezelf te rade wat de oorzaak geweest kan zijn van mijn kortstondige maar o zo hevige mentale inzinking. Nog steeds heb ik daarover geen eensluidend antwoord gevonden. Sombere buien heb ik wel vaker en die trekken als laaghangende wolken vanzelf weer weg. Gelukkig heb ik er daarna jarenlang geen last van gehad. Vandaar dat ik deze episode het liefst helemaal wil vergeten. Ik spreek er met niemand meer over. Niet met Maria, voor wie ik me doodschaam, en dom genoeg zelfs niet met Jeannette.
Maar ik had moeten bedenken te wonen in een dorp. Die gebeurtenis krijgt nog een heel vervelende nasleep. Gedurende enige tijd zijn op die trieste ochtend Maria Boskamp en ik, wij getweeën, in mijn vertrek

geweest. De deur moet hebben open gestaan en vast moet iemand van de familie Boskamp iets hebben gezien. De kostganger die met gebogen hoofd in nachthemd aan tafel zit en daarnaast een jonge vrouw die haar arm op de schouder van de kostganger heeft liggen. Dit beeld is in de roddel van het dorp van deur tot deur gegaan en natuurlijk is de deur van de familie Potjes daarbij niet overgeslagen.

De ontploffing vindt plaats op de derde dag na kerstmis. Jeannette vliegt me aan en schreeuwt me toe:' Nu is het gebeurd. Zie je wel, ik wist het, hoe kun je me zo bedriegen. Het is uit, het is afgelopen.' Daarna komen haar onstuitbare tranen. Ze wil me niet in de buurt hebben om haar te troosten. Ik ben immers opnieuw de oorzaak van haar verdriet. Vergeleken met het rampzalige gedoe, vorig jaar na carnaval, is de situatie nu echter anders. Inmiddels hebben wij samen een heel sterke band opgebouwd. Jeannette en ik hebben een verbintenis die zich niet zo gemakkelijk laat verbreken. In tegenstelling tot het jaar daarvoor zijn wij samen gegroeid. Er is vertrouwen ontstaan. Het bewijs daarvoor is dat we met elkaar kunnen praten. Enkele dagen later kan ik aan Jeannette uitleggen wat er werkelijk is gebeurd. Ik vertel haar dat de roddel die zij heeft gehoord kwaadsprekerij is. Het heeft niets te maken heeft met de werkelijkheid.

Ik kan haar ervan overtuigen dat ik haar niet heb bedrogen. En ik heb meer gedaan. Ik spreek over mijzelf. Dat is nieuw. Ik vertel over de onverklaarbare buien van somberheid die geheel onverwacht komen aandrijven. Hoe op die vervloekte maandagochtend dat in een ongekend hevige vorm mij heeft overvallen. Ik bied Jeannette mijn excuses aan dat ik daarover niet eerder met haar heb gesproken. Het verzwijgen van die gemoedstoestand, dat mag ze me met reden kwalijk nemen. Niet de onzin van de roddelaars. Ik beloof haar in de toekomst openhartiger over mijzelf te zijn.

Ik ben heel erg blij dat Jeannette geduldig naar me heeft geluisterd en mij gelooft. Ze komt na mijn bekentenis met haar geheim dat ze nog nooit met iemand heeft gedeeld. Ook Jeannette heeft soms onverklaarbaar sombere buien. Zij weet hoe verschrikkelijk dat kan voelen. 'Maar', voegt ze na die bekentenis er aan toe: 'dat jij daar woont in één huis met die vrouw', ze doelt natuurlijk op Maria, 'dat is iets wat ik niet langer accepteer. Als jij daar niet weggaat, dan is het tussen ons afgelopen.'

Dit hele voorval komt precies overeen met wat Dorothea mij enkele maanden eerder heeft voorspeld toen ze zei: 'Wonen onder hetzelfde dak met die Maria, dat is onmogelijk.' Ik zal met de familie Boskamp moeten gaan praten.
Met Jozef en vader Boskamp heb ik daarom kort daarop een gesprek waarin ik vertel een ander onderkomen te willen zoeken. Het nieuws maakt de beide mannnen bedroefd en ze begrijpen het niet. Blijkbaar is de roddel die in het dorp over mijn persoon rondgaat, alleen door de vrouwen van Boxmeer gevoerd want Jozef en vader Boskamp hebben geen enkel idee waarom ik weg wil. Moeder Boskamp wordt er bijgehaald en met haar erbij, heb ik niet veel hoeven te zeggen. Mijn beweegredenen beginnen bij Jozef en vader Boskamp door te dringen. De familie woont nu bijna twee jaar in Boxmeer en gedurende die tijd zijn er voortdurend geldzorgen geweest. Jozef vertelt dat ze al eerder, voor mijn komst, op het punt hebben gestaan een kleiner huis te betrekken vanwege de hoge huur. Met mijn pensiongeld konden ze toch hier blijven wonen. Als ik zal weggaan zullen ook zij hun huis voor een goedkopere woning moeten verruilen. Bij die gedachte staan bij moeder Boskamp de tranen in de ogen. Ze probeert mij te overreden maar ze merkt al snel dat het zinloos is. Hoe het daarna is verder gegaan weet ik niet precies maar mijn aangekondigde vertrek heeft een onverwacht gevolg. Enkele dagen na het gesprek met Boskamp blijkt dat de familie toch niet hoeft te verkassen. Waarom niet? Waarschijnlijk heeft Maria zich opgeofferd. Sinds die huilbui van mij zijn wij zoveel als mogelijk is uit elkanders omgeving gebleven. Ik omdat ik me schaam, zij omdat de roddels over ons samenzijn ook haar ter ore zijn gekomen. Ze wil geen aanleiding geven voor een vervolg met nieuwe roddels. Vanwege mijn verhuisplan, moet zij gezegd hebben: 'Als ik de oorzaak ben van het probleem dan vertrek ik en wel onmiddellijk.'
Later hebben vrienden me verteld dat Maria al langer rondliep met plannen om weg te gaan. Ze heeft hiervoor in Haarlem de vrijheid gekend van een grote stad en moet zich in Boxmeer bekneld hebben gevoeld. Temeer nu zij gezien is als de oorzaak van deze dorpsroddel. Ze heeft vrienden in Nijmegen en daar zal ze bij intrekken.
Zodoende kan ik bij de familie Boskamp blijven wonen. Ik heb immers voldaan aan Jeannette haar voorwaarde: ook al vertrek niet ik maar Maria. Er liggen kansen voor een nieuw begin. Misschien gaat het me lukken de

schade die dit voorval teweeg heeft gebracht ongedaan te maken. Nee, nog beter: het kan de band tussen Jeannette en mij alleen maar sterker maken.
Op Oudjaarsavond, met de overheerlijke oliebollen van Jeannette, vertel ik het heuglijke nieuws over het vertrek van Maria. Moeder Potjes reageert met afgemeten stem: 'Zo, heeft die dame een nieuw slachtoffer gevonden?' Ik wil protesteren en zeggen hoe gemeen het is om deze opoffering van Maria zo te bekritiseren, maar ik voel de blik van Jeannette op mij rusten. Daarbij komt dat ik de woorden van Dorothea niet vergeten ben. Zij heeft immers gezegd dat ik zo hartstochtelijk spreek over Maria. Ik verbijt mijn woede en zwijg. Voor Mevrouw Potjes is de affaire Maria Boskamp met deze gemene natrap afgedaan. Maria verlaat Boxmeer op 2 januari 1892.[69] Haar nieuwe woonplaats wordt Nijmegen. Pas vele jaren later ben ik haar weer tegengekomen. Dat verhaal vertel ik later nog wel eens.
Helaas blijven in het dorp de roddels voortduren. Als blijkt dat zelfs het vertrek van Maria niet voldoende is om het geklets te doen stoppen, heb ik toch de knoop doorgehakt. Ik ben verhuisd naar een nieuw adres, niet ver van de Steenstraat en het station, de Begijnenhoek.[70] Voor de familie Bosman heb ik gelukkig een andere kostganger kunnen vinden. Zodoende hoeven er geen tranen meer te vloeien bij moeder Bosman over de huurinkomsten. De familie hoeft niet weg te gaan. Vanuit mijn nieuwe woning kan ik toewerken aan het bestendigen van mijn liefdesrelatie met Jeannette zonder al te veel argwaan van achterdochtige dorpsbewoners.
Het jaar 1892 lijkt zo voor ons, Jeannette en mij, een goed jaar te worden. Ik kan met een schone lei beginnen. Alles waarover ik droom, begint langzaam maar zeker vorm te krijgen.

Het beroep van sigarenfabrikant

Ik ga me met volle kracht richten op mijn werk. Mijn aanzien als succesvolle sigarenfabrikant is noodzakelijk om Jeannette te kunnen huwen. Niemand anders dan ik ben haar meest ernst te nemen huwelijkskandidaat. Met schade en schande heb ik het jaar daarvoor immers geleerd wat een heer in een dorp als Boxmeer wel en niet geacht wordt te doen. Ik heb echt mijn lesje geleerd en zal me beter gedragen. Vanaf nu is alles wat ik doe geheel conform de moraal die in deze gemeenschap geldt. Nog steeds kan ik dit jaar vrolijk het glas heffen met carnaval. Zolang ik niet vergeet dat bij dit feest het vrolijk zijn niet moet uitlopen op joligheid en dronkenschap. Bij dit alles natuurlijk voortdurend gepaste afstand houden tot het werkvolk. Mijn witte boord is niet losgeraakt en de vrolijke dronk gaat onverminderd door. Ja, zo kan carnaval ook gevierd worden.
De beslommeringen van mijn familie- en liefdesleven vergen echter soms te veel van mijn energie. Het is er de oorzaak van dat mijn sigarenfabriek in het begin een kleine fabriek is gebleven. Hoogste tijd om daar nu al mijn krachten aan te geven.
De dagelijkse leiding van de fabriek blijft in handen van de protestant Hendrik van de Heuvel, de man die wegens zijn geloof door de pastoor ontslagen is in zijn sigarenfabriekje. Ik ben zeer in mijn nopjes met deze voorman. Zonder hem zou het niet mogelijk geweest zijn om mijn beroep als sigarenfabrikant te behouden. Hendrik kent niet alleen de technische kneepjes van het vak, hij verstaat ook de kunst om met de eenvoudige werklui om te gaan. Hij heeft bovendien een goede neus voor het aannemen van de juiste personen. De arbeiders in mijn fabriek, blijven langer dan in al die nabij gelegen sigaren-werkplaatsjes. Sigarenmakers zijn een apart slag mensen. Er is nauwelijks vakkennis voor nodig, iedereen kan het doen. Veel van die lieden zwerven rond van de ene plek naar de andere. Een bekende uitdrukking die lang opgeld heeft gedaan luidt: 'Maandag houden.' Het betekent dat op die ochtend er niet gewerkt wordt want de meeste arbeiders zijn dan nog niet van hun alcoholroes bevrijd. Werken in een tochtige fabriekshal vol stof is geen lolletje. Arbeidsdagen van twaalf uur zijn standaard, alles afhankelijk van de tijd van het jaar. In de winter is het vroeg donker en vaak te koud om de tabaksbladeren te kunnen bewerken.[71]

In het jaar dat ik nu actief ben als sigarenfabrikant zijn er intussen al drie fabriekjes gesloten en zijn vier andere erbij gekomen. Als paddenstoelen in de herfst, zo snel verschijnen er fabriekjes die even snel weer onder de grond verdwijnen. Het is aan Hendrik te danken dat mij een trieste afgang bespaard is gebleven.

***

In het voorjaar van 1892 word ik onrustig. De routine van iedere dag begint me tegen te staan en ik voel me opgesloten in dit kleine Brabantse dorp. Voor de jongeman die ik ben, moeten er meer uitdagende opgaven bestaan dan het dagelijkse bezoek aan mijn fabriekje. Temeer omdat het werk in mijn afwezigheid even goed doorgang vindt.
De warme zonnestralen van het voorjaar zijn er de oorzaak van dat ik mijn blik naar een verder weg gelegen horizon begin te richten, veel verder dan de gemeentegrens van Boxmeer. Niet dat ik, zoals het jaar daarvoor, van plan ben om te gaan verhuizen. Nee ik heb me deze keer voorgenomen op zakenreis te gaan. Misschien is het juister het aan te duiden als studiereis. Wat ik wil is van hier weg gaan en pas enkele weken later terugkeren met een fris hoofd vol nieuwe ideeën.
Mijn eerste reisdoel is mijn voormalige woonplaats Utrecht. Ik vind opnieuw onderdak in de buurt van de kunsthandel van Beguin en Bourier. Daar hoef ik niet, gekleed in driedelig pak met witte boord, de hele dag meneer Hogenbosch te zijn. Met Albertus en August en hun vrienden kunnen we tot laat in de avond bij elkaar zitten en dat extra glas, die extra fles drinken, zonder ons zorgen te maken over de vraag wat de buren er wel niet van zullen zeggen. Heerlijke avonden zijn dat en niet alleen gezellig, nee ik kan wel zeggen ook uiterst productief. We zitten daar samen met schilders, tekenaars, dichters, het soort artistiekelingen die je in Boxmeer niet snel tegen zult komen.
Op een van die avonden vraagt Alfons, een begaafd tekenaar, aan mij wat ik daar in Boxmeer nu eigenlijk uitvoer. Hij neemt geen genoegen met mijn antwoord: 'Ik ben sigarenfabrikant.' Daarom begin ik met een gedetailleerd verhaal vol bijzonderheden over al die zaken waar ik als sigarenfabrikant mee van doen heb. Na mij een tijdje aangehoord te hebben, onderbreekt Alfons mijn monoloog: 'Wacht nou eens even

Albèrt, het zijn allemaal woorden, ik snap er geen snars van, ik moet het voor me zien.
Hij pakt een heel groot vel papier en met Alfons en nog vier vrienden gaan we rond de tafel zitten. "Wat ik snap van je verhaal Albèrt, is dat jij de baas bent en er voor moet zorgen dat een heleboel werk allemaal goed voor mekaar komt, nietwaar?' Terwijl hij dit zegt, tekent hij een dikke man, op een wolkje liggend, naar beneden kijkend met een sigaar in de hand waarvan hij de as naar beneden strooit. 'Als je nu nog eens gaat vertellen wat jij' - hij wijst daarbij naar het zojuist getekende dikke mannetje op de wolk - 'allemaal moet verrichten, dan teken ik het hier meteen op papier.'
De uitnodiging neem ik maar wat graag aan, want ik praat graag over mijn nieuwe vak. Al babbelend en drinkend ontstaat zo een waar getekend meesterwerkje dat heel lang thuis aan de muur heeft gehangen. Bij een verhuizing ben ik het later kwijtgeraakt maar ik kan me nog goed herinneren welke figuren en schetsjes er allemaal op dat vel staan. Links van het midden is een groot tabaksveld getekend met tabaksbladeren waaraan pijlen hangen in de richting van een schip dat naar een haven vaart. Daarnaast een haven met loodsen en daaronder een paar tabakshandelaren: daarnaast een treinwagon. Dan, heel groot getekend, een sigarenfabriek, kasten met sigaren en sigarenhandelaren geleund tegen een treinwagon. Daarachter de spoorlijn die leidt naar een stad voer vol loodsen. Vanuit die loodsen lopen pijlen naar een sigarenwinkel. Aan de zijkant, heel knap getekend, staan onze gezichten, allemaal met een grote rokende sigaar in de mond.
Jammer dat ik het allemaal in woorden moet vertellen en het niet kan tekenen. Ik hoop dat U met die beschrijving toch snapt dat het werk van een sigarenfabrikant meer inhoudt dan de godganse dag van huis naar de sigarenfabriek te sloffen. Als fabrikant moet je alles in de gaten houden: van plantage tot en met de gelukzalige roker. En wat zo aardig is. Op die avond, steeds als ik tijdens mijn opsomming van taken zeg: 'Ja, daar moet ik nog meer aandacht aan besteden', dan tekent Alfons dat met een gekleurd potlood het er nog extra bij.
Laat ik een voorbeeld noemen: de verpakking. De verpakking van sigaren begint steeds belangrijker te worden. Een kwaliteitssigaar moet er aan de buitenkant voornaam uitzien. Deze kunstenaars bieden mij spontaan een helpende hand. Ze maken tekeningen die naar de drukkerij gaan. Het

drukwerk wordt op de sigarendozen geplakt met mijn firmanaam er op. Niet heel veel, dat is te kostbaar en de productie moet eerst opgeschroefd worden.
Het is wel heel jammer dat al die dozen later verloren zijn gegaan. Tekenaar Alfons heeft later voor mij ook nog de ontwerpen gemaakt voor de sigarenbandjes. Heel mooi, met mijn naam erop, ja echt voornaam. Jammer dat ik geen verzamelaar ben. Ik heb er geen een bewaard.
Die reis naar Utrecht heeft me goed gedaan. Ik keer terug naar Boxmeer met een hoofd vol nieuwe ideeën en met nieuwe contacten die voor mijn handel van belang kunnen zijn. Het overzicht van al die verschillende taken die ik als fabrikant heb te behartigen krijgt steeds meer gestalte. U zult nu wel begrijpen dat het vak van sigarenfabrikant echt iets meer voorstelt dan lui op een wolkje liggen en afstandelijk naar het werkvolk kijken.
Terug in fabriek bespreek ik met Hendrik de aanschaf van enkele nieuwe weegschalen en persmachines. Er komen meer tafels en zo ontstaat er een nieuwe productierij waarvoor we acht werkers aantrekken. Daarmee wordt de productie verdubbeld. Het is mijn taak om ervoor te zorgen dat de vele dozen sigaren die aan het einde van de productierij worden opgestapeld niet te hoog wordt. In Boxmeer heb ik een veilige en droge opslagruimte gevonden vlak bij het treinstation. Van daar uit moet de vervoerder mijn sigarendozen naar Utrecht brengen. In die stad heb ik eenzelfde soort opslagruimte ter beschikking waar de sigarenhandelaren de dozen kunnen ophalen voor de verkoop in sigarenwinkels en koffiehuizen.
Eindelijk begin ik in de loop van dat jaar inkomsten te ontvangen van mijn sigarenfabriek. In Utrecht heb ik zelf de contacten geregeld met de groothandel. Het is stevig concurreren met die grote sigarenfabrikant daar van de gebroeders Hagen.[72] Die mogen zelfs "Koninklijke" voor hun naam zetten. Maar omdat zij bij de verkoop zich vooral richten op hun eigen sigarenwinkels kan ik met enkele detailhandelaren goede afspraken maken over de afname van mijn sigaren.
Het lukt me om mijn sigaren goed te verkopen omdat de kwaliteit die ik lever zich duidelijk onderscheidt van de meeste andere producenten. Die kwaliteit kan ik op mijn beurt weer leveren dankzij mijn contacten met Eugène die de beste neus heeft voor de aankoop van tabak. Haha, ja bij

het kopen van tabak heb je letterlijk een goede neus nodig. De meeste tabaksbladeren die in mijn fabriek worden verwerkt, komen uit Cuba. Vanuit Amsterdam waar ze in de zeehaven arriveren loopt de lijn door naar verschillende tussenstations tot aan Boxmeer. Het is me niet gelukt om in 's-Hertogenbosch eenzelfde centrum op te bouwen als in Utrecht. Eugène was daar fel op tegen want zijn broer heeft er een sigarenfabriek en hijzelf heeft plannen om daar binnenkort mee verder te gaan. 'We zijn zwagers, we moeten geen concurrent van elkaar gaan worden.'
Ook zonder Den Bosch heb ik het druk genoeg. Ik ben na mijn reis naar Utrecht de hele week in de weer met mijn sigarenfabriek. Als fabrikant heb ik de verantwoording voor aankoop, transport, opslag, productie, verkoop en de boekhouding. Mijn behendigheid om over te schakelen naar de vele rollen die nodig zijn, groeit van jaar tot jaar. Ik heb er plezier in om al die verschillende contacten te onderhouden met de mensen die een stukje van dit gecompliceerde arbeidsproces op zich hebben genomen. Het grootste genoegen is en blijft de verkoop. Op de momenten dat ik het in Boxmeer te benauwd begin te krijgen, stap ik in de trein en neem mijn lievelingstaak op me: met handelaren praten over de verkoop van mijn sigaren. Op heel ontspannen wijze praten en roken, een glaasje erbij, een kwinkslag, een ander glas en het opsteken van een nieuwe sigaar. Het is mijn kracht om zo in contact treden met de juiste personen. Dat is de ambiance waarin ik me het beste thuis voel. Temeer omdat ik na afloop weet dat het genoeglijke samenzijn me geen windeieren heeft gelegd. Ja, ja, de verkoop van mijn kwaliteitsproduct verloopt in een dergelijke sfeervolle omgeving uiterst voorspoedig.

***

Langzaamaan, we zijn nu aanbeland in het jaar 1892, begint er enige regelmaat in mijn leven te ontstaan. Veel tijd besteden aan het werk in de sigarenfabriek, regelmatig erop uit trekken om frisse ideeën opdoen, het is allemaal een routine maar wel eentje die me prima bevalt. Steeds als ik in mijn thuishaven terugkeer, staat daar mijn Jeannette die met veel belangstelling naar mijn reisverhalen luistert. Tot mijn opluchting vertelt zij dat in mijn afwezigheid haar moeder is opgehouden families uit te nodigen met potentiële andere huwelijkskandidaten. Het lijkt er op dat ze

mij steeds meer begint te zien als haar toekomstige schoonzoon. Mijn voorbeeldige gedrag in Boxmeer, de groei van mijn sigarenfabriek en de acceptatie van mij door de gegoede Boxmeerse kringen, dat alles heeft haar acceptatie van mij goed gedaan. Maar dat niet alleen. Ook met de broer van Jeannette, Leo en haar zus Maria kan ik goed overweg. Ik mag zelfs zeggen dat Leo de laatste jaren is uitgegroeid tot een van mijn beste vrienden.

Mijn huwelijk met Jeannette

Vroeg in het jaar is niemand er verbaasd over dat we aan de huistafel bij de familie Potjes het onderwerp verloving ter sprake brengen. ‘Ach wat enig’, reageert Jeannette haar zus Maria. ‘Fijn voor jullie, meent Leo en moeder Potjes zegt: ‘Wat had ik toch graag gehad dat Jan er bij kon zijn. In zijn plaats moeten jullie eerst toestemming gaan vragen aan zijn zwager oom Theo in Ravenstein.’[73]
Jeannette haar oom, Theo Holla, heb ik enkele maanden eerder leren kennen tijdens zijn bezoek aan de familie Potjes. Oom Theo, al vanaf het eerste begin mag ik hem zo aanspreken, is een vriendelijke oudere heer die oprecht belangstelling toont in mijn activiteiten. Hij is nog eerder dan mevrouw Potjes met mij meegegaan naar mijn sigarenfabriek. Na afloop van zijn bezoek hebben we samen een glaasje gedronken, hij natuurlijk volop genietend van mijn kwaliteitssigaar. Oom Theo is een fijn iemand om mee te praten. Het zal wel te maken hebben met zijn beroep: commissionair. Hij houdt zich bezig met de aan- en verkoop van goud en zilverwerk en heeft alleen daarom veel contact gehad met zijn zwager, Jan Potjes. Oom Theo was getrouwd met de zus van moeder Potjes. Er heeft altijd een sterke band bestaan tussen de familie Holla en Potjes. Oom Theo is een huisvriend voor alle familieleden.
Reeds bij mijn eerste ontmoeting met hem, zegt hij glimlachend, mij van onderuit zijn ooghoeken aankijkend: ’Van sigaren heb ik geen verstand maar als ik U zo hoor praten over uw vak, dan merk ik wel dat wij uit hetzelfde soort hout zijn gesneden. Handel drijven dat zit U ook in het bloed.’ Natuurlijk ben ik verguld met dit compliment en heb bewondering voor zijn alertheid. Want hij heeft het bij het rechte eind.

De types die goed zijn in de handel, die herken je snel als je daar op let; ze praten graag, zijn beweeglijk en je zult ze niet vaak alleen zien zitten. Zijn opmerkingen leiden tot een gesprek over onszelf.
Oom Theo vertelt over het verdriet dat hij de laatste twee jaar heeft ervaren. Enkele maanden voor mijn aankomst in Boxmeer is zijn vrouw overleden. Ik zeg: 'Alsnog mijn condoleances. Het moet een verschrikkelijk jaar voor U en voor de familie zijn geweest want kort daarop is toch immers de vader van Jeannette zo plotseling gestorven?' Oom Theo knikt. 'Ja, het is waar wat u zegt, een verschrikkelijk jaar. Mijn vrouw is de jongste zus van Jan en hij was zijn leven lang zeer betrokken bij Maria. Ze had een zwakke gezondheid en net als Jan een zwak hart, daardoor is ze zo vroeg al overleden, vierenvijftig jaar pas. Toen Jan het doodsbericht van zijn zus hoorde, heeft hij acuut een lichte attack gekregen. Ik denk echt dat op zijn verjaardag door het gemis van Maria, hij die hartaanval kreeg waaraan hij zo plotseling is gestorven.'
De voorbereidingen van ons huwelijk zijn begonnen. Oom Theo is degene die in plaats van Jeannette haar vader toestemming moet geven voor ons huwelijk. Op een zondag zijn Jeannette, haar moeder, broer Leo, zus Maria en ik naar hem toe gereisd. In de linker zak van mijn jas heb ik een verrassing verstopt. Leo heeft mij daarbij geholpen. Aangekomen bij oom Theo, gaan we op een koude januaridag rond de kachel zitten. Ik open het gesprek: 'Oom Theo, ik ben gekomen om uw toestemming te vragen mijn leven te mogen delen met deze lieftallige dame.' Daarbij kijk ik Jeannette aan die mijn blik verlegen lachend beantwoordt. Het is een vraag die volgens de geldende etiquette gesteld moet worden, maar ik geloof stellig dat alle familieleden het als een romantisch moment ervaren. Toch schrik ik van de reactie van oom Theo. Hij wrijft na het horen van mijn vraag, nadenkend over zijn kin, kijkt ons beide één voor één ernstig aan voordat hij langzaam antwoord geeft. 'Dat kan alleen maar onder één voorwaarde.' Mijn hart begint te bonzen, toch niet opnieuw geduvel denk ik, maar de onzekerheid duurt niet lang. Daar komt de verlossende vraag: 'Je krijgt alleen toestemming indien ik bij jullie huwelijk getuige kan zijn.' Lachend neem ik de rechterhand van Jeannette en vraag haar of ik haar echtgenoot mag worden. Nadat Jeannette als antwoord blij lacht en knikt, haal ik de verlovingsringen uit mijn jaszak, leg haar hand in de mijne en vraag haar de verlovingsring te mogen schenken. Vroeg in het jaar vindt op deze

wijze onze verloving plaats. Het is voor ons beiden een gelukkig moment, onze verloving in Ravenstein.[74]
Als verloofd paar gaan wij na die heuglijke dag in Boxmeer op zoek naar het huis dat wij later dat jaar als getrouwd paar kunnen betrekken. Pas na onze verloving kan ik mevrouw Potjes, ik noem haar nog niet moeder, toestemming vragen voor iets dat ik ruim een jaar eerder al van plan was: samen met Jeannette naar Amsterdam reizen zodat ik haar aan mijn familieleden kan voorstellen. Die reis kunnen we pas in de eerste zomermaand van 1892 ondernemen.

***

Voor Jeannette is de aankomst in Amsterdam overweldigend. Het is de eerste keer dat ze onze hoofdstad bezoekt en ze kijkt haar ogen uit. De grootste steden die zij ooit heeft bezocht dat zijn de provinciestadjes Nijmegen en Venlo, niet te vergelijken met mijn dynamische hoofdstad. Ze wordt stil van al die mensen die snel wandelend voor onze ogen voorbij schieten. Ze kijkt vol bewondering naar de grachtenpanden, naar het botenverkeer op de grachten, maar ze trekt wel een vies gezicht door de stank die op deze warme zomermiddag vanuit de grachten omhoog walmt. Jeannette blijft logeren bij oom Cor, hij is de broer van mijn moeder, die mooi centraal woont. Oom Cor Smit is bijna de buurman van oom Jan Grijpink, die oom waarover ik eerder heb verteld. Zij wonen niet ver van ons huis en dat van Dorothea en Eugène.
Met Jeannette ben ik bij heel veel familieleden langs gegaan. Te beginnen thuis natuurlijk, handjes schudden, kopje thee drinken met moeder en haar zus tante Anna, mijn zus Anna, daarna naar tante Anna op de Overtoom, vlak bij de plek waar vader en opa vroeger hun blauwververij hadden. Tante Anna Scheepens-Hogenbosch is de nicht van oma en zij woont in bij haar dochter. Van daar door naar tante Anna aan de Leidschekade. Ja, het zijn allemaal Anna's en dan ben ik pas bij de letter A! Nee hoor, dat is een grapje. Maar het is wel waar dat we iedere dag ergens op bezoek zijn geweest. En overal natuurlijk dezelfde vragen: 'Hoe maakt U het.?' Of: 'Is de reis niet te vermoeiend geweest.?' Weer een ander vraagt of Jeannette al eerder in Amsterdam is geweest? Of zij die afschuwelijke hitte kan verdragen? En heel soms met een knipoogje een

toespeling op mij, dat Albèrt vroeger toch zo een kleine schavuit was. Ja Jeannette heeft het allemaal vriendelijk lachend en knikkend doorstaan. Vooral de kennismaking met Dorothea maakt mij blij. Ze zijn verhuisd naar hetzelfde pand als waar de sigarenfabriek zich bevindt, de Oude Zijds Achterburgwal.[75]

O.Z. VOORBURGWAL, 1E SIGAREN FABRIEK LATER OOK WOONHUIS FAM. E. GOULMY

Hun huis heeft sinds mijn vorige bezoek een heel ander aanzien gekregen. Toen bestond de familie uit drie personen, nu is daar nog een dochtertje bijgekomen. Dorothea mag niet te veel bewegen van de dokter want het volgende kind trappelt al in haar buik. Het is mede de reden dat zij veel hulp krijgt in haar huishouding. Nu is het hele huis vol met personeel en kinderen. Er is een kindermeisje, een keukenhulp en de dienstbode die al langer bij hen in huis verblijft.

Ik ben bij binnenkomst gespannen. Het is de eerste keer dat Dorothea en Jeannette elkaar zullen ontmoeten: de twee belangrijkste vrouwen in mijn leven. Gelukkig krijg ik op dat moment hulp van Eugène junior. Hij is ontsnapt aan de zorgen van zijn kindermeisje en wandelt met een wortel snel naar zijn moeder. Totdat hij mij en Jeannette ziet. Als bevroren blijft

hij ons bedremmeld aanstaren. Jeannette herkent haar eigen verlegenheid in de blik van het kleine jongetje. Ze overwint haar schroom op een vindingrijke manier door de kleine Eugène op te pakken. Terwijl ze naar Dorothea toeloopt zegt ze tegen hem: 'Jij heet denk ik Eugène. Ik ben je tante Jeannette. Zullen we samen die wortel naar mama brengen?' Op dat moment wordt het ineens druk in de kamer. Het kindermeisje wil binnenkomen om Eugène weer onder haar hoede te nemen, maar Eugène senior is haar voor. Eugène zegt: 'Kijk eens aan, is deze elegante dame misschien de nieuwe gouvernante?' Het ijs is gebroken. Door de onwennigheid van het moment wordt om de scherts van Eugène extra hard gelachen. Zo kunnen wij op een ontspannen manier met elkaar kennis maken. Even later zijn Dorothea en Jeannette volop in gesprek over allerlei vrouwenzaken waar Eugène en ik geen weet van hoeven te hebben. Behalve dan dat ik aan de gezichten van de twee kan aflezen dat ze elkaar graag mogen. Later vertrouwt Dorothea me toe dat 'Ik deze aller-charmantste lieve vrouw moet tonen haar waard te zijn.' U moet in het vervolg van dit verhaal zelf maar beoordelen of ik haar opdracht heb waargemaakt.

Tijdens het uur dat de vrouwen met elkaar in gesprek zijn, kunnen Eugène en ik de tijd nemen om de stand van zaken van onze sigarenfabrieken te bespreken. Wat voel ik me in die fauteuil daar trots dat ik hier als collega sigarenfabrikant met Eugène over kan spreken. Twee collega's, al moet ik toegeven dat mijn positie niet echt gelijkwaardig is. Misschien gaat het nog komen? Ik maak Eugène in ieder geval duidelijk dat ik hard aan het werk ben en dat de zaken naar volledige tevredenheid lopen.

Heel lang kunnen we niet blijven. Dorothea heeft veel rust nodig want het zal slechts enkele weken duren voordat haar tweede zoon geboren wordt. Drie jaar huwelijk, drie kinderen, met de regelmaat van een klok zal Dorothea één kind per jaar ter wereld brengen. Een regelmaat die ze heel veel jaren heeft vol gehouden.

Na deze visite gaan we bij mijn oudste zus Ida op bezoek. Hugo en Ida Goulmy. Ida vindt het als mijn oudste zus niet leuk dat ik Jeannette hier in Amsterdam niet als eerste aan haar heb voorgesteld. Bij het afscheid nemen fluistert Ida in mijn oor: 'Met zo snel kinderen krijgen is Dorothea niet bij te houden.'

***

Niet alleen met het doel Jeannette voor te stellen aan mijn familie zijn wij naar Amsterdam gekomen. Aan het einde van het schooljaar 1892 – 1893 heeft mijn halfbroer Anton aangegeven dat hij nu lang genoeg school heeft gegaan. Met mij bespreekt hij zijn toekomstplannen. Het liefste wil hij net als Voogd Peter koopman worden. Eigenlijk maakt het voor hem niet uit wat voor zaken. Hij denkt aan spiegels, aan textiel en somt zo nog wat zaken op waarvan hij denkt dat de handel daarin heel lucratief kan worden. Ik onderbreek zijn opsomming en vertel over de wijze waarop ik me bezig houd met de verkoop van sigaren. Dat gebeurt voornamelijk in Utrecht. Ik bied hem aan als verkoper partner te worden in mijn sigarenfabriek. Anton aarzelt. Hij wil niet gebonden zijn aan de sigaren die ik produceer maar zelf onderhandelen en alleen dat verkopen wat volgens hem het meeste opbrengt. Ik wijs hem er op hoe succesvol onze zwager Eugène is, net als zoveel andere jonge ondernemers tegenwoordig succesvol zijn in de tabakshandel. Al pratend en onderhandelend komen we zo samen tot een werkbare afspraak. Anton gaat de vrije hand krijgen in zijn toekomstige tabakshandel. Hij zal een variabel kwantum afnemen van mijn sigarenproductie. Hoeveel precies zal afhangen van hoe succesvol hij gaat worden met de verkoop. Om kosten te sparen wil Anton geen dure ruimte huren maar de handel vanuit het huis van moeder beginnen. Daar wonen sinds ons vertrek niet meer zoveel familieleden dus is er ruimte ontstaan. Wanneer Anton er in gaat slagen de verkoop te vergroten, kan hij altijd nog extra opslagruimte of een kantoor huren. Ik dring er bij Anton op aan dat hij zich gaat inschrijven bij het kantongerecht.
Moeder sputtert aanvankelijk wat tegen. Het idee om haar zoon als ondernemer in huis te hebben, staat haar aanvankelijk niet aan. Maar zodra zij en haar zus Anna met Anton overeenstemming hebben bereikt over een schikkelijke huurprijs gaan ze maar wat graag akkoord. Een maand later heeft Anton het allemaal voor elkaar en kan een bericht in de krant worden geplaatst. Ik ben erg blij met deze overeenkomst in de familie. Het levert een extra plek op waar mijn sigaren verkocht gaan worden. Bovendien kan ik zo Anton van dienst zijn bij zijn eerste stappen in de wereld van volwassenheid als kersverse sigarenhandelaar.

GERECHTELIJKE AANKONDIGINGEN.

*** Bij akte, verleden den 16den Augustus 1893, is door den rechter in het tweede kanton, arrondissement Amsterdam, aan den heer *Antonius Petrus Hogenbosch*, gedomicilieerd ten huize van zijne moeder mevrouw *Helena Schoonenbosch*, weduwe van den heer *Joannes Albertus Hogenbosch*, wonende aldaar aan de van Baerlestraat n°. 46, verleend handlichting tot het uitoefenen van handel in tabak, sigaren en al wat daartoe behoort.

Voor extract conform,
De Griffier van het tweede kanton te Amsterdam,
(2527) J. J. LEUVELING TJEENK.

ANTON ZIJN EERSTE ONDERNEMING STAATSCOURANT 30-8-1893

***

We zijn weer terug in Boxmeer. Samen met Jeannette in onze eigen woonkamer, de laatste zonnestralen vallen op ons gezicht. Onze handen verstrengeld en elkaar gelukzalig aankijkend op een plek alleen voor ons tweetjes. Het is een droombeeld dat mij regelmatig voor de geest komt tijdens het wandelen van mijn huis naar dat van Jeannette. Om deze romantische wens te realiseren, moeten we een woning vinden die wij met ons tweetjes mogen bestempelen als ons eigen thuis. Niet alleen voor ons tweetjes, het moet ruim genoeg zijn voor onze kinderen die vast en zeker gauw zullen komen na ons trouwen.

Ik wil het liefst een ruime woning buiten het steeds drukker wordende centrum, in de buurt van mijn sigarenfabriek. Jeannette heeft als wens een huis niet te ver van haar ouderlijke woning zodat zij, als dat nodig mocht zijn, haar moeder kan helpen of misschien Leo, haar broer. Leo is steeds druk in de weer met de fabricatie van gouden en zilveren sieraden. Daarom kan hij in de winkel hulp gebruiken. Ik stem in met Jeannette haar wens want moeder Potjes is te oud voor het werk in de winkel en ze voelt zich zonder haar man vaak eenzaam. Jeannette haar zus, Maria, heeft inmiddels ook verlovingsplannen en zal niet veel later het huis verlaten. Ik verbind er wel de voorwaarde aan dat Jeannette niet in de

winkel als vaste hulp zal gaan werken. Een keertje inspringen bij bijzondere gelegenheden, à la, vooruit, dat kan ik toestaan. Maar meer ook niet. Een vrouw die getrouwd is, hoeft toch niet een beroep als verkoopster uit te oefenen! Alleen ik kan de kostwinnaar zijn. Ja, dat begrijpt Jeannette ook, voor haar is de hoofdzak een geschikt thuis te vinden voor ons tweeën, dicht bij haar moeder.
We hoeven niet lang te zoeken en vinden ons droomhuis op de Keistraat nummer 6.[76] Dezelfde straat waar de familie Potjes woont. Het huis is pas gebouwd en we kunnen het huren voor een schappelijke prijs. Omdat alles nog nieuw is en het huis niet gemeubileerd, kunnen we het eerst aan het einde van het jaar betrekken. Jeannette wil met de huwelijksvoorbereidingen starten en verlangt daarvoor een datum om alle uitnodigen tijdig te kunnen verzenden. Met de huiseigenaar spreken we af dat het huis vanaf 1 oktober voor ons gereed zal zijn. Met de pastoor maken we een afspraak wanneer we gaan trouwen. Het zal eind oktober worden. Dat geeft voldoende gelegenheid om stoffering, meubels, kasten en wat zoal nodig is voor de inrichting op tijd klaar te hebben. [77]

KEISTRAAT ROND 1895

Jeannette is die tijd sinds onze terugkeer uit Amsterdam heel druk in de weer met alle noodzakelijke voorbereidingen voor ons huwelijk. Ondertussen moet ik me natuurlijk richten op mijn werk. Dat houdt in veel aanwezig zijn in de sigarenfabriek. Ik heb wat goed te maken. Veel te

lang ben ik daar weggebleven. Het is niet zoals het hoort. Daarom ben ik nu dagelijks in gesprek met de arbeiders in mijn fabriek. Van Hendrik leer ik wat voor soort problemen hij moet oplossen om er voor te kunnen zorgen dat de sigarenproductie op peil blijft. We lopen samen rond en ik raak vertrouwd met de karakters van de verschillende sigarenmakers. Dankzij Hendrik blijven de arbeiders dagelijks, zes dagen in de week, tien uur lang achtereen aan het werk. Van collega-sigarenfabrikanten hoor ik de klacht dat zij veel problemen hebben met het steeds opnieuw vinden van ervaren krachten. Veel van die lieden hebben zeer slechte gewoontes. De meeste sigarenmakers verkiezen liever op de betaaldag de vrijheid met veel alcohol. Hebben ze hun roes uitgeslapen dan verdwijnen ze, om daarna op een andere plek hun geluk te beproeven. Het betalen van een beter loon is in mijn fabriek het beste middel om te voorkomen dat we steeds weer op zoek moeten naar nieuw werkvolk. Nu breekt een periode aan van rust en stabiliteit. Het past nog niet helemaal bij mijn ongedurig karakter maar als fabrikant begrijp ik hoe belangrijk rust en kalmte zijn voor maatschappelijk succes.

***

De trouwdatum hebben we vastgesteld op dinsdag 24 oktober 1893. Eind september zijn Jeannette en ik druk in de weer met de laatste voorbereidingen van ons huwelijk. Zij en ik hebben verschillende kleermakers want ik mag tot op de grote dag niets weten over haar bruidsjurk. De uitnodigingen worden door de drukkerij op ons nieuwe adres bezorgd. We hebben enkele dagen nodig om alles verzendklaar bij de posterijen af te leveren. De dinsdag is uitgekozen omdat veel familie en vrienden van ver komen. Zij moeten de tijd kunnen nemen een goede plek te vinden en ook iets van ons dorp kunnen zien. Jeannette haar oudere zus Elisabeth komt met haar man helemaal uit Giethoorn. Zij zullen in het huis van moeder Potjes blijven slapen. Dat geeft Jeannette en haar zussen de beste gelegenheid om rustig alle voorbereidingen voor het huwelijk te treffen zonder dat ik in de buurt zal zijn.

De maandag voor de grote dag rijden op het station de paarden taxi's af en aan om mijn familieleden uit Amsterdam naar hun logement te vervoeren. Het is een groot gezelschap. Voor mijn familie heb ik hotel Riche afgehuurd dat vlak bij de kerk staat. De families Goulmy – Hogenbosch hebben de kinderen thuis gelaten. Voor Ida en Dorothea valt dat niet mee. 'De kindjes hadden zo geweend', vertrouwt Dorothea me toe. Maar nu, hier in Boxmeer, ver verwijderd van hun kroost, voelen mijn zusters zich vrij en besteden alle aandacht aan de kleding die zijzelf op de grote dag gaan aantrekken. Het is amusant om te zien hoe deze jonge moeders als jonge meisjes in de weer zijn met het aan- en uittrekken van juist die kleding welke het meest zal bijdragen aan het feestelijke gevoel, passend bij dit huwelijk. Deze bezigheden doen hun voor even de druk van huishouden en moederschap vergeten. Het plezier en saamhorigheidsgevoel wordt nog versterkt als even later mijn halfzus Anna zich bij hen voegt. Plagend en lachend stuiven de zussen als jonge meisjes om elkander heen met pauwenveren op hun hoed, met poederdozen en al die dames attributen welke bijdragen tot vermeerdering van de vrouwelijke schoonheid. 'Ach Albèrt', zal Ida later tegen mij zeggen, 'het is lang geleden dat we samen zo veel plezier hebben gehad, ja, Anna die heeft de ganse middag geschaterd van het lachen.'
De ontvangst van alle gasten is op de dag voor het huwelijk mijn voornaamste bezigheid. Moeder en haar zus Anna reizen samen met mijn halfzus Anna, halfbroer Anton en Voogd Peter. Natuurlijk moet ik dit kleine gezelschap eerst voorstellen aan moeder Potjes en de familie. Daar is Oom Theo Holla al aanwezig. Het is een spannend moment deze ontmoeting van de Amsterdamse dames en de plattelandsvrouwen van Boxmeer. Gelukkig zijn Jeannette en Voogd Peter in staat om de cultuurschok aan beide zijden te verzachten. Ik heb zelfs geen tijd om ze verder te begeleiden naar het hotel waar ze samen met de Goulmy families zullen verblijven. Ik moet snel terug naar het station want de volgende groep gasten staat al enige tijd te wachten op mijn onthaal. Voor het station staan onder aanvoering van oom Jan Grijpink de andere familieleden van mijn echte moeder, de familie Smit. Naast hem staat oom Cor Smit op mij te wachten. Hij is mijn toeziend voogd uit Utrecht en hij is in gezelschap van tante Anna Smit uit Woerden. De familie Smit heeft onderwijl kennis gemaakt met de andere groep bruiloftsgasten die

met dezelfde stoomtrein zijn gearriveerd. Het zijn mijn vrienden uit Utrecht, de groep kunstenaars onder aanvoering van kunsthandelaar Albert Beguin. Albert zijn eerste vraag is of mijn zus Anna toch wel aanwezig zal zijn morgen. Later zal ik Anna niet meer samen zien met haar zussen. Zij blijft voortdurend in de nabijheid van Albert. Aan de blikken die zij samen uitwisselen kan eenieder die slechts kort toekijkt wel zien dat hier een innige verbondenheid aan het ontstaan is. Hun verhaal komt nog.

Later op die dag, nadat ieder zich heeft geïnstalleerd, ben ik met de heren uit het gezelschap naar mijn sigarenfabriek gegaan. Natuurlijk had ik het liefste een plek getoond zo groot als die in Amsterdam bij Eugène, met honderden sigarenmakers die in rijen naast elkaar druk in de weer zijn. Voorafgaand aan het bezoek begin ik daarom de verwachtingen te temperen door uit te leggen dat een sigarenmakerij in een dorp als Boxmeer van een geheel andere orde is dan die in een stad als Amsterdam. Ja, ja, zeggen Eugène, Hugo en de anderen, natuurlijk, dat begrijpen we wel. Tijdens het bezoek en mijn uitleg over wat er in de fabriek allemaal gebeurt, let ik scherp op de gezichten van mijn familieleden en vrienden. Ik ben vol trots over hetgeen ik - bijna uit het niets - hier tot stand heb gebracht. Maar ik meen op te merken uit de reacties van mijn vrienden en zwagers dat ze meer hadden verwacht. Enigszins teleurgesteld door de matte reacties - waar ik op enthousiaste kreten van bewondering heb gehoopt - ben ik op de tocht terug enigszins stil gevallen. Dat merkt Albert uit Utrecht op, die daarna erg zijn best doet om me weer in een feestelijke stemming terug te brengen. Een stemming die beter past bij een huwelijk. Albert verplaatst onze gedachten naar de gezellige avond die we samen zullen hebben voorafgaand aan wat de mooiste dag van mijn leven moet worden. Zijn vrolijkheid heeft me geholpen. De avond voor mijn trouwen is er werkelijk een vol geschater. Ja, wel met iets te veel drank, maar wanneer komt het nadien nog voor dat je zoveel vrienden op hetzelfde moment om je heen hebt. Het, is immers mijn laatste avond als ongetrouwde man. Dat hebben we samen uitbundig gevierd.

Over de trouwdag zelf zal ik kort zijn. Jeannette en ik zien er mooi uit. Het verloopt allemaal zoals we gehoopt hebben. Oom Theo begeleidt Jeannette naar het altaar waar wij het ja-woord, de belofte van eeuwige trouw uitspreken, te midden van al onze vrienden en familieleden. Of het

de gelukkigste dag van ons leven is geweest, durf ik niet te beweren. Wat ik wel weet, is dat Jeannette en ik op deze bijzondere dag een waarachtig geluksgevoel hebben uitgestraald.

De eerste huwelijksjaren

De verwachtingen over ons huwelijk zijn zowel bij Jeannette als bij mij, hoog gespannen. Te hoog zoals al gauw zal blijken. Over sommige zaken wil ik niets vertellen, dat behoort enkel en alleen tot het domein van man en vrouw. Daar hebben anderen niets mee te maken. Het enige wat ik kwijt wil is dat niet alles gaat zoals men zich het zich vooraf heeft voorgesteld. Enfin, overdag blijven we nog korte tijd in de roes van het bijzondere feest verkeren. Jeannette praat honderduit. Ze kent direct alle namen van mijn familieleden en vrienden en is nog vol van alle conversaties. Het vermoeit mij om al deze vrouwenverhalen te moeten aanhoren maar als pas gehuwde man wil ik haar niet teleurstellen. Ik veins zo goed als ik kan belangstelling voor al haar herinneringen. Ik blijf daarom met een glimlach instemmend knikken als Jeannette voor de zoveelste keer opnieuw een belevenis van de trouwdag terughaalt. Achteraf moet ik zeggen, ik bleef iets te lang mijn instemming betonen, ook als ik aan de herinnering een geheel andere belevenis verbond. Laat ik een voorbeeld geven.
Aan het eind van die week zeg ik tegen Jeannette: 'Lieve schat, ik ga vanavond even naar Logement De Keizer, ze zullen de rekening nu wel klaar hebben.' Jeannette zegt: 'Pas op hoor, ik ken de eigenaar, die rekent al te graag naar zichzelf toe.' In Logement De Keizer heb ik die avond gezellig zitten nakaarten over het bonte gezelschap dat de afgelopen dagen in zijn hotel verbleef. Als ik 's avonds wat aan de late kant thuis kom, heeft Jeannette een heel korte vraag: 'En?' Ja, daarop wil ik natuurlijk gaan vertellen wie er allemaal aan tafel zaten en waarover we zo gezellig met elkaar gesproken hebben. Maar al na de eerste zin, valt Jeannette bars uit: 'Nee, dat hoef ik allemaal niet te horen. Hoe ziet de rekening er uit?' Ja, daarop moet ik het antwoord schuldig blijven. In al die gezelligheid en warme belangstelling van zoveel bekenden daar, heb ik totaal vergeten naar de rekening te vragen. Op die bekentenis volgt Jeannettes strenge vermaning: 'Het is toch niet mogelijk! Ik denk alsmaar

dat je zo lang weg blijft omdat je de rekening aan het bespreken bent. Morgen moet je echt direct terug gaan en het in orde maken.' Daarop heb ik glimlachend instemmend geknikt: 'Ja schat, je hebt gelijk, daar maak ik morgen werk van.' Zo kan ik nog heel veel andere voorbeelden geven, steeds gaat het over zulke kleine dingen waar ik geen punt van wil maken. Zoals over beloftes die ik maak en die ik niet in alle gevallen inlos. Met als gevolg dat Jeannette met een steeds venijnigere uitval reageert.
De eerste onaangename onenigheid ontstaat rondom mijn verjaardag. Die valt op 14 november, dus drie weken na ons huwelijk. Ik word dan 25 jaar. Dat is een heel mooi getal en ik stel Jeannette voor om dat gezellig met haar familie en onze vrienden in Logement De Keizer te vieren. Jeannette reageert heel verbaasd op mijn voorstel: 'Maar Albèrt, we hebben toch gekeken naar onze rekeningen, je hebt zelf gezegd dat alle kosten die we de afgelopen weken hebben gemaakt hoger zijn dan je zelf hebt gedacht.'
Die toon die ze tegen mij aanslaat. Ongehoord. Zoiets kan ik natuurlijk niet over mijn kant laten gaan. Alleszins te begrijpen dat ik voor de eerste keer Jeannette werkelijk terecht moet wijzen. Op barse toon antwoord ik haar: 'Jeannette, als jij je met het huishouden bemoeit en ik met de kosten dan is alles prima geregeld.' Ja, ik vind werkelijk dat de vrouw niet te vaak met meningen moet komen die niet tot haar zorgen behoren. Jeannette haar reactie echter is niet zoals ik van een liefhebbende echtgenote verwacht. Ze kijkt een andere kant uit en houdt haar mond. Dat heeft ze twee dagen vol gehouden. Het waren heel ongezellige dagen mag ik wel zeggen. Voor ons allebei. Na een paar dagen is de situatie aan onze eettafel niet langer houdbaar. Ik maak een lieve opmerking. Jeannette laat zich verleiden en antwoordt met een glimlach. De onenigheid is uit de lucht en we kunnen weer normaal verder. Verder? Nou ja, tot de volgende periode van zwijgen en goedmaken. Het is een patroon dat - helaas moet ik zeggen - kenmerkend begint te worden in onze prille verhouding als gehuwden. Steeds krijg ik het gevoel dat ik iets wat in mijn ogen vanzelfsprekend is, moet bevechten.

***

Rond de kerstdagen ontvang ik een brief van Voogd Peter die mij iets in herinnering brengt dat hij mij zeer nadrukkelijk op mijn trouwdag heeft verteld. Ik ben het glad vergeten omdat al die geldzaken mij niet de hele dag kunnen bezighouden. Echter nu ben ik vast van plan zijn advies op te volgen. Voogd Peter benadrukt in zijn brief nogmaals hoe belangrijk het is om als getrouwde man naar de notaris te gaan. Mijn opa Antonie had dat allemaal niet nodig gevonden maar moest dat onder druk van zijn schoonvader doen. Nu kan de hele familie blij zijn dat bij de notaris destijds alles goed geregeld is. Er staat duidelijk op papier wie wat zal erven bij overlijden. In Voogd Peter zijn brief staat het zo beschreven: 'Het is nu zo dat jij er profijt van hebt en zult blijven houden omdat je opa, je vader en ik, steeds na ons trouwen naar de notaris zijn gegaan om alles duidelijk te regelen.'
Met Jeannette en familie bespreek ik tijdens de kerstdagen de brief van Voogd Peter en zij stemmen in met wat hij schrijft. Moeder Potjes bekrachtigt zijn mening: 'Je moet er niet aan denken hoeveel familievetes zouden blijven bestaan zonder bij de notaris veilig opgeborgen testamenten.' Daarom zijn Jeannette en ik al op de tweede dag van het nieuwe jaar 1894 naar notaris Verbunt gegaan in Vierlingsbeek. Daar zijn twee aktes op gemaakt waarin staat dat wij ons wederzijds benoemen tot erfgenaam in geval van overlijden.
Nog net op tijd voor onze gang naar de notaris krijg ik te horen dat we voor die gelegenheid zelf een getuige mee moeten nemen. Die kan ik vinden dankzij mijn connecties met "de Amsterdammers". Ja, zo noemen de mensen uit het dorp het groepje Hollanders dat in de sociëteit graag samenklit om de laatste grachtenberichten te bespreken. Mijn stadsgenoot Gerard Tillermans, van oudsher in Amsterdam een tabakshandelaar, vindt het wel interessant om in zijn beste pak bij de notaris aan te schuiven. Behalve reclame maken voor mijn kwaliteits-sigaar, die we tijdens het voorlezen van de aktes met genoegen hebben gerookt, heeft dat bezoek uiteindelijk alleen de notaris iets opgeleverd. Direct na afloop overhandig ik hem zijn honorarium. [78]

***

Enkele maanden later mag ik zelf, maar dan bij een gans andere gelegenheid, getuige zijn. Misschien wel onder het motto goed voorbeeld doet volgen, maken Maria, de zus van Jeannette en haar verloofde Frans van Aken, haast met hun plannen om te gaan trouwen. Nou ja, de woorden haast maken, moet U niet al te letterlijk nemen. Maria met haar vierendertig en Frans, die zelfs al veertig is, zijn werkelijk niet de jongsten om in het huwelijk te treden. De reden hiervoor heeft broer Leo me in die dagen uitgelegd. Het heeft alles te maken met wijlen vader Potjes en zijn extreem hoge eisen aan de huwelijkskandidaten voor zijn dochters. De oudste zus, Elisabeth is ook pas op haar tweeëndertigste levensjaar getrouwd. Een huwelijk dat pas tot stand is gekomen dankzij de bemiddeling van de broer van de nog net niet bejaarde bruidegom Kramps met zijn eenenveertig jaren. Misschien herinnert U zich die broer nog wel, dat is die heer met als roepnaam *doctor* Kramps. 'Ja', zei Leo, 'als mijn vader nog had geleefd dan was Jeannette nu nog niet getrouwd.'

In de maand januari komt zus Maria bijna iedere dag bij ons langs, want wij hebben de meest recente ervaring met de organisatie van een huwelijksfeest. Maria heeft al ontdekt dat haar schoolmeester niet zo voortvarend is met het voorbereiden van zijn huwelijk. Voor ons is het fijn om over die mooie dagen met elkaar te spreken en we kunnen Maria goede raad geven over wat ze allemaal moet regelen. Haar toekomstige man, net als die van oudste zus Elisabeth, is schoolhoofd van een lagere school. Frans van Aken zijn school staat gelukkig niet zo ver weg: in Ravenstein, vlak bij het huis van oom Theo Holla.

Ik voel me heel vereerd dat Maria mij, samen met haar oom Theo, vraagt om getuige te zijn bij hun huwelijk dat over enkele maanden plaats zal vinden, namelijk op 17 april in Boxmeer.[79]

***

Enfin, zo verloopt de tijd in de lente van het jaar 1894. Tijdens de donkere dagen zitten Jeannette en ik te dicht op elkaar en kleine onenigheden - zoals begonnen kort voor mijn verjaardag - komen meer en meer voor. De eerste maanden van ons huwelijk kan ik daarom niet karakteriseren als de wittebroodsweken waarnaar ik heb verlangd. Te vaak moet ik me inhouden. De vriendelijke glimlach verdwijnt meer en meer

van mijn gezicht zodra ik de huisdeur open. Een andere oorzaak hiervan is mijn werk als sigarenfabrikant. Voor mijn trouwen was ik gewend regelmatig naar Utrecht of Amsterdam te reizen om de inkoop en verkoop van de sigaren te behartigen. Nu, als gehuwd man voel ik een grote druk om in de buurt te blijven, in Boxmeer, in de fabriek. En als ik dan toch op zakenreis ga, zijn het steevast ééndaagse reizen. Langere momenten van ontsnapping komen allengs minder voor.

Niet dat het de hele tijd kommer en kwel is hoor, zeker niet. We kennen in die periode ook een zeer heuglijk moment. Het is kort na de carnavalsdagen, dat Jeannette naar de dokter is geweest. Ze heeft te horen gekregen dat ze in blijde verwachting is van ons eerste kind. Het is een bijzonder bericht. Jeannette heeft tranen in haar ogen van ontroering als ze me het blijde nieuws vertelt. Ik ben blij en trots. Het gevoel van innige verbondenheid keert terug en daar hebben we van genoten, die dag en enkele dagen daarna.

Jammer genoeg is het geluksgevoel maar van korte duur. Misschien heeft het te maken met het in verwachting zijn van Jeannette, ik weet het niet, maar ik merk wel dat enkele weken later Jeannette haar gedrag verandert. Ze krijgt vaak op onverwachte momenten huilbuien en als ik dan vraag: 'Jeannette, lieverd, wat is er toch aan de hand?' dan kan ze even opkijken met haar rood betraande ogen. Met haar hand maakt ze een wegwerpgebaar en zegt dan: 'Ach niks, er is helemaal niks.' Dit soort onvoorspelbaar gedrag veroorzaakt bij mij onrust, wrevel en te vaak een slecht humeur. De lente, normaal een periode van nieuwe energie, gaat aan ons te vaak in mineurstemming voorbij. Ik verlies mijn natuurlijke opgewektheid.

Mijn omgeving merkt het op. Jeannette merkt het op en ik merk het pas op als het te laat is. Ik heb wekenlang de opmerkingen genegeerd van Jeannette dat ik wel eens meer belangstelling mag tonen voor haar. In de sociëteit krijg ik te horen dat ik mijn gezicht daar bijna nooit meer laat zien. Hendrik op de sigarenfabriek meldt dat het tijd wordt voor de aanschaf van nieuwe sigarenmallen. Mijn zwager Leo Potjes is verbaasd dat ik bedank voor zijn uitnodiging om langs te komen bij zijn pas gestarte kegelclub. In mijn hoofd blijft de gedachte rondtollen: 'Ziet zo de rest van mijn leven er uit.?' Hier verkommeren in dit dorp? Dag in dag uit naar dezelfde plekken slenteren?' Er is niemand met wie ik hier werkelijk

over kan praten. Waar ik ook heen ga, welke gedachte er ook in mij opkomt, steeds keert het terug, dat gevoel van ongekende somberheid.
Op een ochtend barst de bom. Ik ben juist naar de coiffeur geweest en voel me na het scheren en de keurige verzorging van snor en haren helemaal opgefrist om de werkdag te beginnen. Op het moment dat ik de deur van de kapperssalon achter me dichtsla, kom ik Edmond van der Voort tegen. Hij is een collega die tegelijk met mij met mij als sigarenfabrikant is begonnen. We treffen elkander met nog meer collega's regelmatig in de sociëteit. Edmond vraagt waarom ik de avond daarvoor er niet was. Ik mompel iets vaags als: 'Ach ja, als gehuwde man ben je niet altijd meer baas over je eigen tijd.' Ik vraag hem of ik iets gemist heb. 'Jazeker', zegt Edmond, 'groot nieuws, Verkuijl heeft een nieuwe investeerder gevonden en gaat hier een gebouw van twee verdiepingen neerzetten met ruimte voor wel honderd arbeiders. En Boes die liet gisteren zich ook horen en meldde dat hij binnen een paar maanden gaat verhuizen naar een groter pand en op zoek is naar twaalf ervaren sigarenmakers.' [80]
Alsof dat alles nog niet genoeg is, voegt Edmond er bijna terloops aan toe: 'En ach, ik had ook nog een nieuwtje. Samen met een nieuwe bekende van mij, Godefroid Majoie, gaan we eerst hier uitbreiden. Als dat goed gaat dan starten we een nieuwe fabriek in Tilburg.'
Dit nieuws komt bij mij binnen als een donderslag bij heldere hemel. Ik ben tot dat moment best tevreden met de grootte van mijn sigarenfabriek. Ik verdien er ons dagelijks brood mee en meen op deze voet nog enkele jaren door te kunnen gaan. Maar wat ik nu hoor, verandert het beeld volkomen. De sigarenproductie zal zich hier zo sterk gaan uitbreiden dat de concurrentie voor mijn fabriek moordend lijkt te worden. Ik til bij wijze van groet mijn hoed op, neem haastig afscheid van Edmond en spoed me naar huis. Allerlei gedachten tollen door mijn hoofd. Hoe heb ik zo onnadenkend kunnen zijn om gisterenavond geen acte de présence te geven in de sociëteit. Verkuijl, Boes en dan ook nog van der Voort, alle drie zijn natuurlijk uitgebreid aan het woord geweest om over hun plannen te praten. En waarom was ik er niet bij? Ja, om Jeannette en plezier te doen, om huiselijk te zijn. Ik, sigarenfabrikant, zit bij de gaslamp het Boxmeers Nieuwsblad te lezen terwijl het echte nieuws op enkele honderden meters afstand van mij te horen is! Daar had ik bij moeten zijn. Misschien had ik mijn zegje kunnen doen. Of tenminste

direct uit eerste hand alle bijzonderheden te horen krijgen over de investeerders. Ik had daar moeten zijn om de mogelijkheden te bespreken voor samenwerking. Samen zijn bij mijn collega's zodat ook ik kan gaan uitbreiden.
Een golf van zelfverwijten overspoelt mij. Na het openen van de voordeur richt ik mijn verwijten tot Jeannette die me verbaasd aanstaart. Achteraf heb ik spijt van al die onterechte verwijten die ik haar gemaakt heb. Maar op dat moment moet ik mijn woede kwijt en Jeannette is dan de enige in de buurt bij wie ik dat kan. Enfin, enfin, voor niemand een leuke dag. Jeannette laat zich ook niet alles welgevallen Het ene woord lokt het andere uit en zo is onze eerste grote ruzie als jonggehuwden ontstaan. De nare sfeer is de volgende dag nog niet verdwenen. Vooral omdat mijn gevoel van radeloosheid als een donkere wolk in mijn hoofd blijft hangen. Jeannette lijkt de daaropvolgende dag zelfs opgelucht te kijken als ik haar vertel weg te moeten. Al het nieuws dat ik zo kort daarvoor heb vernomen, moet goed besproken worden. De aangewezen persoon daarvoor is Eugène. Om die reden kan ik niet thuis blijven. Ik moet naar Amsterdam toe.

***

In de trein kom ik langzaam weer tot bezinning en begin allengs spijt te krijgen van de ruzie met Jeannette. Ook denk ik na over de oorzaken van al die sterke roerselen in mijn gemoed. Ik voel teleurstelling over mijzelf maar bedenk hoe weinig zulke gedachten mij vooruit helpen. Ik moet weer de energieke ondernemer worden die op zijn eentje, bijna uit het niets een sigarenfabriek is gestart in een volkomen vreemde omgeving. Ik moet op een vindingrijke manier nadenken over de voortzetting daarvan. Eén ding is zeker, ik laat me niet afschrikken door de uitbreidingsplannen van de andere sigarenfabrikanten. Mijn opgave moet het zijn om nog betere plannen te maken. Met deze goede voornemens en een positief gemoed heb ik voldoende kracht opgebouwd voor de contacten met mijn zus en andere zielsverwanten in mijn geboortestad. De reis naar Amsterdam doet me goed.
Er heerst weer rust in mijn hoofd als ik bij Eugène en Dorothea onverwacht aanbel. Dorothea is ontzet door wat ik vertel over de reden

van mijn plotselinge verschijnen. Ze neemt het me zeer kwalijk dat ik Jeannette juist in haar situatie als bijna-moeder, zomaar alleen heb gelaten. Maar ze signaleert evenzeer de wanhoop bij mij.
Slechts twee dagen ben ik Amsterdam gebleven. Een avond lang heb ik alleen met Eugène gesproken. Hij vraagt me het hemd van het lijf. Ik geef heel precies antwoord op al zijn vragen over mijn sigarenfabriek en wat er allemaal nog meer speelt in Boxmeer bij de sigarenproductie. Het is een openhartig gesprek en Eugène spaart mij niet als hij al mijn fouten een voor een opsomt. Soms is het nodig dat je een spiegel wordt voorgehouden zodat je dan kantjes van jezelf ziet die je liever verborgen houdt, ook voor jezelf. Gelukkig ben ik tijdens het gesprek niet in mijn eigen valkuil getrapt door in woede uit te barsten. Nee, ik heb Eugène bedankt voor zijn eerlijke directheid en gezegd: 'Van die fouten moet ik leren.' Aan het einde van dezelfde week keer ik met hernieuwde energie huiswaarts.
Met Jeannette heb ik alles goed kunnen uitpraten. Ik pak weer mijn werk op en probeer de schade veroorzaakt door mijn uitval te herstellen. Kort na mijn terugkeer krijgen we een lange brief van Dorothea en Eugène. Ze schrijven hoezeer ze aangedaan zijn door de gebeurtenissen, hoe moeilijk het moet zijn voor Jeannette en mij en dat ze hebben nagedacht over de wijze waarop ze ons terzijde kunnen staan. Hun idee is een geheel ongekende en onverwachte verrassing. Eugène en Dorothea Goulmy zijn van plan om gedurende de zomermaanden met de kinderen naar Boxmeer te verhuizen. Eugène kan zich vrij maken van de fabriek in Amsterdam omdat het compagnon schap met Rudolf Baar zo goed werkt, dat Rudolf zonder problemen de leiding alleen zal dragen. Dorothea kan dan bij ons in Boxmeer haar vierde kind krijgen. Haar kind en ons kind zullen rond dezelfde tijd geboren worden. Dorothea kan Jeannette de nodige adviezen geven want zij is met het krijgen van kinderen de moeder met ervaring.
Jeannette en ik zijn zeer onder de indruk van dit genereuze aanbod. Zij verheugt zich op de komst van haar schoonzus want de twee vrouwen mogen elkaar heel graag. Al die tijd zullen Eugène en ik dan in de gelegenheid zijn om de gang van zaken bij mij op de sigarenfabriek te bekijken.

***

Ik ga direct aan het werk met het schrijven van een bedankbrief en het huren van een groot huis voor de familie Goulmy met hun drie, ja bijna vier, kinderen. Het vooruitzicht samen met Eugène aan het werk te zijn, vind ik opwindend. Zo zijn wij in Amsterdam bijna acht jaar eerder, hij als jong ondernemer, ik als schooljongen met elkaar bekend geraakt. Misschien zal iets van dat gevoel weer terugkeren.
Het is me net op tijd gelukt een groot en gemeubileerd huis te huren, ruim genoeg voor de hele familie. Alweer door toeval heb ik dit voor elkaar gekregen. Toen ik pas in Boxmeer ben komen wonen, zat bij iedere zondagsmis steevast vooraan in de kerk een voorname dame. Waarom voornaam? Werkelijke adel herken je al voordat je hun titel als gravin of jonkvrouw hebt horen uitspreken. Het is zichtbaar door te letten op de manier waarop zij zich bewegen, hoe ze spreken. Een adellijke opvoeding verloochent zich nooit. Het was daarom een aangename verrassing te merken dat - toen ik me als nieuwkomer in Boxmeer aan haar voorstelde - er geen spoor van neerbuigendheid in haar stem was te bemerken. Integendeel, zij vond het geloof ik wel amusant de hand te schudden van een jongeman die met licht Amsterdams accent zich als sigarenfabrikant aan haar voorstelde.
Ik spreek nu over jonkvrouw Van Grotenhuis van Onstein. Ze heeft me een keer uitgenodigd voor een bezoek bij haar thuis. De woning ligt niet ver van de rivier aan een weg met schitterende villa's. "Op het Zand" heet dat dorpsdeel. Bij zo een bezoek doe ik geweldig mijn best om de goede manieren die Voogd Peter mij heeft proberen aan te leren in praktijk te brengen. De onwennigheid om met deze deftige dame te converseren verdwijnt al snel door haar hartelijkheid. Zozeer zelfs dat ik nog voor een tweede bezoek ben uitgenodigd. Bij die gelegenheid vertelt ze me hoe eenzaam het is alleen te leven in dit grote huis. Net als alle oude dames doen, praat ook de jonkvrouw het liefst over vroeger. Ze vertelt over de lange tijd dat ze hier in dit huis gelukkig is geweest, samen met haar broer en schoonzus. Haar broer, de jonkheer is een aantal jaren terug overleden, evenals enkele maanden daarna haar schoonzus. De jonkvrouw houdt het in dat grote huis alleen niet meer uit en ze wil haar laatste levensdagen slijten in de omgeving van enkele familieleden die in 's Heerenberg wonen. [81]

We hebben een interessante conversatie gevoerd waarin ze me de historische band heeft verklaard tussen die plaats en de Heerlijkheid Boxmeer. Ze vertelt met veel weemoed over haar broer. Hoe deze als belastingontvanger verbonden was met het bijzondere verleden van Boxmeer, wat tot uitdrukking komt in dat merkwaardige woord "Heerlijkheid". Maar dat is weer een ander verhaal. Enfin, zo ben ik in contact gekomen met de jonkvrouw.
Na de ontvangst van die brief van Eugène en Dorothea met hun plan naar Boxmeer te komen, ben ik direct aan de slag gegaan om voor het grote gezin een geschikte woonruimte te vinden. Natuurlijk zijn mijn gedachten daarbij direct uitgegaan naar de leegstaande villa van de jonkvrouw. Ik heb in een brief aan haar de situatie beschreven. Al heel snel heeft ze me een antwoord gestuurd met haar toestemming. Met een zaakwaarnemer in Boxmeer heb ik alles op tijd kunnen regelen. De familie Goulmy mag zo lang als ze willen de ruime villa van deze jonkvrouw betrekken.

Vader worden in een zinderende zomer

VILLA OP HET ZAND 8 (FOTO 2021)

Enkele weken later arriveert de hele familie Goulmy in Boxmeer. Op de dag van hun aankomst moeten vanaf het station twee rijtuigen de inboedel van de familie vervoeren. Ik heb ze begeleid naar het mooie huis gelegen in de villawijk Op het Zand. Het ziet er daar piekfijn uit, de dienstbode die is meegekomen, moet alleen de lakens van de meubels afhalen en wat afstoffen, dat is alles. Dorothea en Eugène zijn verrukt over de nieuwe woning met de parkachtige tuin er om heen: 'Heerlijk de buitenlucht hier, het is allemaal zo ongerept en kijk toch eens hoe prachtig de bomen hier in bloei staan. Zo een zonnig oord, daar zou ik altijd wel willen wonen', mijmert Dorothea bij aankomst. Eugène moet lachen,' Ja wie weet gaat dat later nog eens gebeuren. Laten we deze zomer maar bekijken hoe het ons hier bevalt.' Ik kan met veel voldoening nu al verklappen, dat het ze heel goed is bevallen. De kleine Eugène met zijn dribbelbeentjes kan overal vrij rond lopen. Het is heerlijk weer zodat de wieg van Johan overdag voor de openslaande deuren kan staan. Het op een na jongste kindje, Céline, vindt het heerlijk de hele dag door het kindermeisje rondgedragen te worden.

Ik heb me vooraf zorgen gemaakt dat het saai zal zijn in het stille dorpje Boxmeer voor een gezin dat aan een drukke Amsterdamse gracht woont. Het blijkt geen probleem te zijn, juist omdat al heel snel na hun aankomst het grootse evenement op stapel staat dat hier jaarlijks plaats vindt. Het is een eeuwenoude traditie, een processie die hier een heel aparte naam heeft: De Vaart.[82] In enkele andere plaatsen in en buiten Nederland komen vergelijkbare herdenkingen voor maar daar onder een andere

naam, namelijk bloedprocessie. Al heel lang wordt met de processie herdacht hoe eeuwen geleden, tijdens de eucharistieviering een wonder is geschied. Het gebeurde tijdens de consecratie, het moment waarop brood en wijn verandert in het lichaam en bloed van Christus. Precies op dat bijzondere ogenblik is ergens op het kleed van de priester een druppel bloed gevallen. Het kleed met deze goddelijke bloedvlek wordt nu al eeuwenlang in de vorm van een processie aan het volk getoond rond Pinksteren. Het kleed wordt bewaard in een reliekhouder dat door een zeer vroege voorganger van Leo Potjes is gemaakt, een Boxmeerse zilversmid uit de zestiende eeuw. De processie trekt uit de wijde omgeving heel veel toeschouwers.
De processie gaat vlak voor de deur van het zomerverblijf van de familie Goulmy-Hogenbosch voorbij. Het is een lange stoet en een drukte van belang daar bij hun voordeur. Voor de familie valt er dus genoeg te beleven aan deze kleurrijke optocht en het blijft nog lang daarna het gesprek van de dag.

***

Jeannette en Dorothea zien elkaar in de eerste zomermaand heel regelmatig. Voor Jeannette is het fijn om een vriendin te hebben waar ze haar vragen kwijt kan. Dat is wat ik vermoed omdat beide vrouwen in verwachting zijn. Dorothea van haar vierde en Jeannette van ons eerste kind. Je kunt er zeker van zijn dat Jeannette aan die ervaren schoonzus van haar vragen stelt over hoe dat zal gaan bij de geboorte. Al is Dorothea een paar jaar jonger dan Jeannette, met het krijgen van kinderen is Dorothea de meest ervaren vrouw.
Hoe dan ook, de kindjes zijn bijna op dezelfde dag geboren. Dorothea's dochter Afra op 7 augustus 1894 en twee dagen later word ik de vader van een dochter.[83] We hebben haar de naam van Jeannettes moeder gegeven, Elisabeth en als tweede naam Eugènie. Men placht te zeggen: 'Het belangrijkste is dat moeder en kind gezond zijn.' Dat kan ik alleen maar beamen. Moeder Jeannette en dochter Bets, zoals we ons kindje later noemen, zijn kerngezond. Als ik eerlijk ben moet ik erbij zeggen dat ik voor alles een zoon wenste. Ik heb er niet om getreurd, we zijn nog jong en er zullen vast nog zonen volgen. Al weet ik zeker, dat ik het hoge

tempo van de familie Goulmy niet van plan ben te gaan volgen. Na de bevalling is Jeannette dezelfde mening toegedaan. Mooi dat we het over zulk een belangrijk onderwerp helemaal eens zijn.

***

Mijn zorgen over de nieuwe ontwikkelingen rondom mijn sigarenfabriek zijn de aanleiding voor de familie Goulmy naar hier te komen. Eugène zijn aanwezigheid helpt mij zeker verder, maar hij heeft me ook met vragen achter gelaten waar ik na zijn vertrek nog geen goed antwoord op weet. Gedurende zijn verblijf is de sigarenfabriek het centrale onderwerp. Ik spreek hierover veelvuldig met Eugène. Het is natuurlijk ook iets dat ons beiden dag en nacht bezighoudt. Er gebeurt zoveel in de tabaksindustrie. Misschien ben ik daar nog drukker mee bezig dan met mijn vaderschap. Het is nu voor Eugène niet zo vreemd meer om te zien hoe het in mijn sigarenfabriek er aan toe gaat, vergeleken met zijn eerste bezoek een aantal jaren eerder. Eugène lanceerde destijds veel wilde ideeën over verbeteringen in de fabriek. Ik heb er geen enkele van opgevolgd want het was destijds winter en dat is niet de beste tijd om veranderingen door te voeren. Maar nu, hartje zomer, bevinden we ons in een veel productievere tijd. Daarbij komt dat Eugène inmiddels de situatie hier in Boxmeer veel beter heeft leren kennen.
Op warme dagen in juli zoeken we graag bij de fabriek de schaduw op van de dicht bijstaande hoge populieren. In de hal is het dan niet te harden. Het zweet gutst zo snel over onze hoge boord, dat we al vroeg in de ochtend een knoopje los moeten maken. Sinds kort moeten wij fabrikanten ons houden aan de Hinderwet. Daarin staan allerlei voorschriften over de luchtverversing in fabriekshallen. [84] Ik ben er nog niet aan toe gekomen al die wetregeltjes te bestuderen, laat staan in mijn fabriek daarmee aan het werk te gaan. Eugène dringt er bij mij op aan om daar haast mee te maken. Ik wuif het weg, want ik weet dat controles op die wet pas jaren nadien komen. Maar Eugène is vasthoudend. Hij zegt: 'Nee Albèrt, het gaat niet om die controles. Heb jij een idee, hoe het nu is, om in die fabriekshal te moeten werken van dageraad tot aan de schemer 's avonds?' Nee, echt een idee daarvan heb ik niet, maar dat wil ik natuurlijk niet meteen toegeven, dus ik maak een grapje: 'Nou ja, als

arbeider hoef je tenminste geen hoge boord en een colbert te dragen zoals wij.' Eugène gaat niet mee met mijn scherts en antwoordt: 'Nee Albèrt, je begrijpt niet wat ik bedoel. Het gaat niet om de controles, het gaat om de mensen die daar werken. In Amsterdam zorg ik er voor dat de arbeiders bij mij niks te klagen hebben, niet over hun loon en niet over het werk. En weet je waarom ik dat allemaal doe? Niet omdat ik aardig gevonden wil worden, maar omdat ik weet dat als ik niks doe, er een heleboel geduvel van gaat komen. Wat ik niet wil is dat de socialisten ons fabrikanten gaan vertellen wat wij moeten doen. Ik wil zelf baas blijven over mijn eigen zaken.'

Sindsdien hebben we vaak hierover gesproken: hoe ga je om met de werkers in je fabriek? Eugène zijn mening is duidelijk. Voorkom moeilijkheden door beter te zorgen voor jouw arbeiders dan alle anderen bij jou in de buurt. Hij heeft dat idee altijd al gehad en voelt zich gesterkt als hij zondags in Amsterdam naar de kerk gaat. Met instemming luistert hij graag naar de preekt van zijn pastoor. Vanaf de kansel legt hij uit wat paus Leo XIII heeft geschreven in zijn kort hiervoor verschenen encycliek Rerum Novarum.[85] De paus vindt het een christelijke plicht om te zorgen voor een menswaardige werkomgeving. Arbeiders zijn ook mensen, zo kun je zijn boodschap bondig samen vatten. Daar wordt deze dagen in Amsterdam veel over gesproken.

Bij ons in Boxmeer hoor ik er nu pas over omdat Eugène het me vertelt. Van onze pastoor horen we niets en dat komt denk ik omdat hij een heel andere opvatting heeft dan die in de encycliek wordt verkondigd. In Amsterdam voelen de katholieken zich gesterkt in hun plannen om eigen katholieke vakbonden op te richten en zo een halt toe te roepen aan het goddeloze socialisme dat alleen maar tot verderf kan leiden. Zorg dragen voor de belangen van de arbeiders, dat vinden veel katholieken de veiligste manier om het socialisme een halt toe te roepen. Enkele priesters, zoals Alfons Ariëns, zijn actieve voorvechters van deze opvatting. Zij moedigen aan tot de oprichting van een katholieke vakbeweging. Anderen willen niet zo ver gaan maar zijn actief in liefdadigheid en geven hulp aan de armen. Zij strijden tegen kinderarbeid en voor werktijden die rechtvaardiger zijn. Dat zal ervoor zorgen dat de arbeiders hun werkgevers dankbaar zijn en zich niet tegen de gevestigde macht zullen keren.

Het behouden van de gevestigde macht. Dat is de opvatting bij de katholieke gemeenschap hier in Boxmeer. En niet alleen daar, maar overal op het katholieke platteland waar de machtsverhoudingen al eeuwenlang duidelijk zijn. Op mijn kostschool ben ik hiermee opgegroeid. De priesters die vertellen hoe zij deze eeuw strijd hebben gevoerd tegen de protestanten die jammerlijk genoeg van het rechte pad zijn afgedwaald. Zij houden ons voor hoe wij katholieken in ons land nu eindelijk een stem beginnen te krijgen. Een stem die alleen maar gehoord zal worden als we onze geestelijke leidsmannen blijven volgen. Daar moeten wij voor zorgen. Wij, de elite, die meer geleerd heeft en daardoor nauw verbonden blijft met onze katholieke leidsmannen. Wij moeten de werkende klasse duidelijk maken dat deemoedig gedrag en trouw aan de kerk de enige weg kan zijn naar vooruitgang. Kort samengevat, de pastoor en de gegoede burgerij weten wat goed voor U is.
Eugène brengt me in verwarring. Hij hoort van de kansel heel andere geluiden dan ik. Tussen die twee opvattingen moet ik mijn weg zien te vinden. Aan de ene kant de Amsterdamse: zorg goed voor de arbeider. En aan de andere kant de traditionele leer van de pastoor hier in Boxmeer: zorg ervoor dat de arbeiders hun gezagsdragers blijven respecteren. Wat zal ik kiezen? Waar wordt uiteindelijk iedereen beter van?
Het is een puzzel die ik voor me uitschuif. De Amsterdamse gedachte die Eugène zo gloedvol verkondigt, spreekt mij het meeste aan maar ik geef het niet meteen volmondig toe. Als ik daarin meega, moet ik heel wat meer geld investeren in mijn fabriek om het werk aangenamer te maken voor mijn arbeiders. Geld dat zich misschien zal terugverdienen, maar misschien ook niet. Eugène legt me het vuur aan de schenen, hij wil weten waar ik sta.
Ik red me uit de netelige situatie. Ik kan wel een klein stapje in de richting van Eugène maken en daarmee hem mijn goede wil tonen. De volgende dag reeds neem ik contact op met de timmerman. Ik vraag hem in de wanden van de fabriek extra deuren te maken. Die kunnen op hete dagen open zodat het wat beter doortocht. Op een hete namiddag roep ik alle werkers bijeen en vertel wat voor weldaad ik voor hen aan het voorbereiden ben. Mijn plan krijgt natuurlijk grote bijval van ieder. Zo kan ik met weinig kosten heel veel partijen tevreden stellen en onderwijl blijven nadenken hoe ik met dit vraagstuk over de rechten van de

arbeider om zal gaan. Hier in Boxmeer hoeft dat allemaal niet zo snel te gaan als in Amsterdam. Ik heb nog tijd dacht ik toen. Laat ik nu vast verklappen dat ik geen jaren de tijd heb gekregen om een duidelijk standpunt in te nemen. Hoe dat is gegaan komt later want eerst moet ik iets vertellen over een andere familiegebeurtenis.

***

Nog steeds is de familie Goulmy bij ons in Boxmeer want het feest dat op 4 september staat te gebeuren, willen ze beslist niet missen. Mijn zwager Leo Potjes zal misschien wel geïnspireerd zijn door alle zussen die het ouderlijk huis vanwege hun huwelijk al hebben verlaten. Feit is dat onverwacht snel na het huwelijk van mij en slechts enkele maanden na dat van Leo's zus Maria, nu ook Leo zijn huwelijk aankondigt. Leo's toekomstige vrouw is nog jong, net 21 jaar, zeker een normale huwelijksleeftijd, maar bij de Potjes is alleen Jeannette midden twintig op haar trouwdag. De twee andere zussen zijn dan de dertig al ruim gepasseerd. Leo zal gaan trouwen met Alida Timmermans.[86] Dit meisje ken ik goed want de familie komt uit Amsterdam dus zij behoort ook tot het groepje Hollanders dat elkander in Boxmeer regelmatig ziet. De familie Timmermans is kort na hun aankomst al spoedig opgenomen in de dorpsgemeenschap van Boxmeer. Dit komt door Alida's vader die al spoedig een graag gezien raadslid in Boxmeer is geworden.
Het stelt me wel teleur dat Leo mij niet heeft gevraagd getuige te zijn bij zijn huwelijk. Niet alleen ikzelf, nee echt iedereen, vond het prachtig hoe ik een paar maanden terug die rol heb vervuld bij het huwelijk van zijn zus. Leo vertelt me dat hij als getuige natuurlijk zijn oom Theo zal vragen maar ook bovenmeester Frans, sinds enkele maanden zijn zwager. Beide mannen komen uit Ravenstein. Leo ziet de teleurstelling op mijn gezicht en haast zich om enkele excuses aan te dragen waarom ik niet gevraagd ben. Waarom ik zo verbaasd ben, kun je pas snappen als je de voorgeschiedenis van hun ontmoeting kent.
Leo heeft zijn mooie Alida dankzij mij leren kennen. Enkele jaren terug heeft zij haar vader vergezeld in de sociëteit waar 'de Hollanders' als clubje bij elkaar komen. Ik raak met dit lieftallige meisje in gesprek en maak een compliment over het mooie sieraad dat ze om haar hals draagt.

Het meiske begint daarop zowaar te blozen maar ze overwint toch haar verlegenheid en vertelt dat ze meer dan andere meisjes van haar leeftijd altijd al interesse heeft gehad in het maken van sieraden. De halsketting die ze draagt, is helemaal door haarzelf bedacht en gemaakt. Er volgen nog meer ontboezemingen over haar aanvankelijke schrik om te verhuizen vanuit Amsterdam naar het platteland hier. Maar nu ze ontdekt heeft hoeveel zilver- en goudsmederijen er zijn, hoopt ze haar vaardigheid in het maken van sieraden verder te ontwikkelen. Het is een verlegen meisje die Alida want op mijn vraag bij welke zilversmederijen zij al langs is geweest, kan ze er geen enkele noemen. Het spreekt vanzelf dat ik daarop uitgebreid vertel over Leo Potjes. Alida is zeer verheugd als ik haar voorstel samen bij de goud- en zilversmederij van Leo Potjes langs te gaan. De ontmoeting tussen die twee is voor beiden een schot in de roos. Hun gemeenschappelijke interesse in het maken van sieraden vormt het begin van een relatie die nu tot dit huwelijk leidt. Ik ben dus degene die het tweetal met elkaar in contact heeft gebracht.
Het is daarom niet verbazingwekkend dat ik me afvraag waarom ik geen getuige kan zijn. Leo heeft geprobeerd het me uit te leggen. Het heeft te maken met al die Amsterdammers onder elkaar. Alida's familie uit Amsterdam zou overkomen, Eugène en Dorothea zijn van de partij en dan ik natuurlijk. Leo vindt dat het er beter uit ziet indien hij de Boxmeerse gemeenschap kan tonen dat hij niet op zijn Amsterdams gaat trouwen. Hij wil laten zien dat hijzelf en Alida werkelijk hier in Boxmeer thuis horen. Om dat beeld te versterken, moeten de getuigen uit de buurt komen. Enfin, het is een mooi dorpsfeest geworden

***

Enkele weken later nemen we afscheid van Dorothea en Eugène. Dorothea haar baby Afra is inmiddels twee maanden oud en sterk genoeg om de reis naar Amsterdam aan te kunnen. Er vloeien veel afscheidstranen op het station bij het uitwuiven. Ja, ik moet toegeven, ik ben ook ontroerd. Dorothea heeft me de avond voor haar vertrek toevertrouwd dat ze de zomer hier in de dorpse omgeving van Boxmeer als een weldaad heeft ervaren. Hier, zonder de drukte en de stank van de grachten en in de nabijheid van Jeannette en mij, heeft ze volop genoten

van deze drie maanden. Zozeer zelfs dat ze er bij Eugène op zal aandringen de volgende zomer weer hier door te brengen.
En wat vind ik er van? Mijn angst dat Eugène mijn patroonschap zou overnemen is ongegrond gebleken. Het oude gevoel van vijf jaar terug, is teruggekeerd met dit verschil dat ik me nu eerder als een collega kan manifesteren dan als de leerling die ik destijds in Amsterdam bij Eugène zijn eerste fabriek op de O. Z. Voorburgwal ben geweest. Maar vooral ben ik blij dat de geboorte van Bets zo goed is verlopen. Ik moet erbij zeggen: dankzij Dorothea die voor Jeannette de meest ervaren raadsvrouw is geweest die ze zich kon wensen.
De trein richting Amsterdam is vertrokken, de koude maanden breken aan die wij, zonder al die feesten en stadsmensen, moeten zien door te komen.

Groot nieuws – Staking in Boxmeer

Teruggekomen van het station is het in ons huis niet doodstil zoals ik gevreesd heb. Nee, het is oorverdovend het gehuil dat voortgebracht wordt door de longetjes van ons nog geen twee maanden oud kindje. Bets laat van zich horen met luid gehuil, alsof ze wil zeggen: 'Nu ben ik aan de beurt en snel.' Van zulk gedrag ben ik niet gediend en pak daarom meteen weer mijn hoed en wandel het hele eind naar mijn fabriek. Het geeft me de rust om mijn gedachten te ordenen en af te wegen wat het bezoek van Eugène mij heeft opgeleverd.
Zijn belangrijkste aanwijzing is meer tijd aan de fabriek te besteden. Zeker met dat gehuil thuis heb ik daar wel oren naar. Die tijd op de fabriek moet mij een beter zicht geven op wat daar werkelijk gebeurt. Want hoe goed de voorman ook kan zijn, het is toch steeds zijn waarneming die ik te horen krijg. Ik houd me voor dat het beter is mijn eigen oren en ogen te gebruiken en me niet te schamen om de minderen wat te vragen.' De sigarenmakers zullen je dankbaar zijn dat je interesse toont in hun werk'. Het is een goede aanwijzing van Eugène.
Ik krijg op deze manier meer contacten met het gewone volk. Soms gaat het niet alleen over het werk en krijg ik andere verhalen en belevenissen te horen. Ik leer de verschillende karakters kennen van mijn werkploeg doordat de lieden met wie ik spreek me beginnen te vertrouwen. Pikante familiebelevenissen worden zonder enige gêne verteld. Zolang het geen

ellenlange klaagzangen zijn, luister ik er graag naar. Het vreemde is dat al die gezellige praattijd geen schade toebrengt aan de productie. Het aantal sigaren dat in die herfstmaanden wordt gefabriceerd ligt nu nog hoger dan het jaar daarvoor. Misschien komt het door de goede werkgeest die in de fabriekshal heerst. Het geeft mij veel voldoening om te ervaren dat er meer samenhorigheid ontstaat.

Thuis beginnen we te wennen aan de nieuwe situatie niet langer met zijn tweetjes te zijn. Jeannette krijgt veel afleiding door ons dochtertje. Ze is haar pronkstuk. Er ontstaat in ons gezinnetje zo enige regelmaat waar we ons wel bij voelen.
Al vroeg in het daaropvolgende jaar - we zijn inmiddels aangeland in 1895 - ontvangen we het heuglijke bericht dat de familie Goulmy opnieuw de zomer bij ons in Boxmeer wil gaan doorbrengen.

***

Begin januari 1895 verspreidt zich een gerucht dat er iets broeit onder de arbeiders. Dankzij de openhartige sfeer die inmiddels in mijn fabriek is ontstaan, krijg ik als een van de eersten te horen wat er speelt.
Er zijn enkele zogenaamde sigarenmakers in het dorp aangekomen die druk in de weer zijn om andere sigarenmakers warm te laten lopen voor een nieuw idee. Het zijn arbeiders die lid zijn van een vakvereniging van arbeiders. De nieuwelingen spreken veel andere sigarenmakers aan om ook lid te worden van hun vereniging. Natuurlijk ben ik meteen aan het werk gegaan om uit te zoeken wat hier precies speelt. Het is te danken aan het gewonnen vertrouwen bij mijn sigarenmakers dat ik het hele verhaal te horen krijg.
Voordat ik daarover begin wil ik eerst iets in herinnering brengen wat bijna iedereen vergeten is: de geschiedenis van de Nederlandse sigarenmakers bond.[87] Vijfentwintig jaar geleden in 1870 zijn er in Amsterdam twee verenigingen van sigarenmakers met hele mooie namen: ‘Eensgezindheid baart vreugde’, zo heet de ene. Ja dank U wel, zullen de fabrikanten daar wel gedacht hebben, de vreugde moet echt van twee kanten komen. De andere vereniging heet: ‘Door vriendschap bloeiende.’

Enfin, bij die twee verenigingen is het idee geboren om een vakvereniging op te richten voor het hele land: de Nederlandsche Sigarenmakers bond. In alle grote steden sluiten zich heel veel verenigingen daarbij aan. De ware aard van die bond komt al een paar jaar later tot uiting als de leden in heel veel steden om loonsverhoging vragen, nee, niet vragen, ze *eisen* het.
Ja, op zo een manier moet je natuurlijk niet bij de fabrikanten aankomen. Het vervolg is eenvoudig te voorspellen: vanzelfsprekend loopt het verkeerd af. Want wat gebeurt er als de arbeiders denken ons fabrikanten hun wil op te kunnen leggen door te gaan staken? Voor de fabrikanten is er dan maar één mogelijkheid. Al die onruststokers eruit gooien en hen zo duidelijk maken dat ze met staken precies het tegendeel bereiken, namelijk alleen maar ellende voor iedereen. Het ontslag van de opruiers heeft toen in Amsterdam, Rotterdam en nog wat meer van die grote steden geholpen. De arbeiders, ook die onruststokers, zijn met hangende pootjes teruggekeerd naar de fabriek. De Nederlandsche Sigarenmakers bond is vervolgens opgeheven. Einde geduvel, overal pais en vree en iedereen gelukkig. Dat is de situatie rond 1874.
Wij, sigarenfabrikanten hebben het dus goed voor elkaar, maar wij leven niet op een eiland. Overal in de grotere steden ontstaan in de daarop volgende jaren nieuwe fabrieken en de trek naar de stad is daarmee begonnen.[88] De steden groeien als kool. Haha dat is een mooie vergelijking, want waar komen die arbeiders vandaan? Juist ja van het platteland, de boertjes trekken weg van de kool. Ze verlaten huis en haard waar geen droog brood valt te verdienen. En als die boertjes dan in de stad aankomen, zijn ze de weg kwijt. Wie gaan die nieuwkomers van het platteland de weg wijzen? Was het maar van de eerwaarde pastoor! Nee, opruiende geluiden krijgen ze te horen uit een heel andere hoek. Bijvoorbeeld van een zekere meneer Troelstra, notabene een predikant van huis uit, met zijn verwanten. Die komen met een goddeloze boodschap aanzetten die niets meer te maken heeft met verenigingen voor een bloeiende vriendschap. Nee, dat zijn vakverenigingen waarvan je alleen lid kunt worden als je contributie betaalt. En waarvoor? Voor de stakingskas. Dat is waar die lui op uit zijn. Onrust stoken onder de arbeiders! Opstaan tegen het wettelijke gezag en als ze hun zin niet krijgen, staken.

In 1873 lukte het de Sigarenmakers bond niet en winnen de fabrikanten maar in 1887, onder invloed van kampioen onruststokers zoals die Troelstra, begint er een nog veel gevaarlijker gezwel te groeien. In Amsterdam is een aantal jaren voor mijn komst naar Boxmeer een nieuwe vereniging opgericht de Nederlandsche Sigarenmakers- en Tabaksbewerkersbond. Met godsdienst willen die mensen niks te maken hebben. Ze is opgericht op eerste kerstdag. De samenzweerders tonen zelfs geen eerbied voor de dag dat Christus is geboren. De hele club verhuist in de jaren daarna naar Rotterdam en daar klinkt nu, in 1895 dus, hetzelfde liedje van vroeger: een staking.
Het is goed om weet te hebben van deze geschiedenis nu we weer terugkeren naar Boxmeer. De arbeiders in mijn fabriek vertellen me dat in februari bij collega Boes drie sigarenmakers in dienst zijn genomen. Het drietal heeft daarvoor in Valkenswaard gewerkt, het stadje waar in die tijd het grootste aantal sigarenfabrieken is te vinden. Het wemelt daar van arbeiders die elkander na het werk opzoeken. Wat doet het werkvolk het liefste als ze onder elkaar zijn? Ja, natuurlijk, klagen over hun werk en klagen over hun baas. Daar lopen heel wat wijsneuzen rond die vriendjes hebben in Rotterdam, leden van de pas opgerichte vakbond.
Met deze drie gasten uit Valkenswaard is de onrust in Boxmeer begonnen. Zij zijn eveneens lid van diezelfde goddeloze bond van sigarenmakers en willen nu de onrust van de grote steden over brengen naar de kleinere plaatsen. Wat aanvankelijk voor Boxmeer een onrust van ver weg leek te zijn, is nu hier geland. Dat verduvelde drietal zoekt eerst sujetten uit die altijd en overal lopen te klagen. Of ze spreken de praatjesmakers aan die net als zij, goed hun woordje kunnen doen. Er vormen zich clubjes van sigarenmakers waar het Valkenswaards drietal het hoogste woord heeft. Onder het mom een eerlijk loon te willen verdienen, beginnen ze hun collega's op te stoken. Zo van: 'Zullen we zondagmiddag op het veldje van Jansen bij elkaar komen voor een gratis borrel?' Ja, zo bloeit de vriendschap wel op tussen allerlei sigarenmakers in die januarimaand van het jaar 1895.
Ik wil graag weten wat mijn werkers nou eigenlijk van plan zijn. Daar krijg ik heel vage antwoorden over te horen. Ze hebben het over ontmoetingen als sigarenmakers onder elkaar. Ook hoor ik vaak de namen van die oude Amsterdamse verenigingen met woorden als: 'eensgezindheid' en 'vriendschap.' Ik kan er niet goed wijs uit worden.

Het lijkt mij dat er veel meer speelt dat ik niet te horen krijg. Er broeit iets, een smeulend vuurtje onder de grond, maar onzichtbaar voor mij. Ik word er zeer onrustig van en bespreek de ontwikkelingen op de sociëteit. Mijn collega fabrikanten zien geen probleem. Alleen collega Verkuijl wordt onrustig van mijn verhaal. 'Ja', zegt hij, 'Hogenbosch, misschien heb je gelijk, net als een veenbrand, je ziet het pas als het te laat is en de vlammen uitslaan. Ik denk dat we met de pastoor moeten praten.'[89]

***

Eind januari zijn Verkuijl en ik naar Pastoor Ter Haar gegaan. In de muffe pastorie luistert hij zonder een woord te zeggen naar mijn verhaal. Zodra ik ben uitgesproken wrijft hij herhaaldelijk over zijn onderkin, snuift enkele malen diep zijn neus en zegt dan met barse stem: 'Het is goed dat jullie hier zijn gekomen want ik weet dat het al veel erger is dan jullie denken. Ik hoor natuurlijk veel meer van mijn schapen. 'Ja echt, zo zei hij dat, deze man die zich als Gods Herder zeer verheven voelt en hier het biechtgeheim aan het schenden is. 'En', zo gaat hij verder, 'ik kan Verkuijl gerust stellen, hij zal geen last krijgen van die goddelozen, bij hem werken de werklieden al tientallen jaren, maar bij Hogenbosch en bij die andere nieuwkomers, daar kan het helemaal mis gaan. Het zijn de sigarenmakers die pas kort hier wonen die voor al die onrust zorgen. Dit gedoe kunnen we in ons Boxmeer niet gebruiken. Met Gods woord zal ik pal achter jullie gaan staan. Ik zal het werkvolk op zijn plaats wijzen.'
De eerstvolgende zondag kunnen we van de kansel horen wat Pastoor Ter Haar daarmee bedoelt. De kerkdienst duurt nog langer dan anders want tijdens de preek heeft hij er heel veel woorden voor nodig om zijn standpunt duidelijk te maken: 'Er heerst een goddelijke orde in de wereld, die heden ten dage door goddelozen uit de grote stad wordt aangevochten. Het gevaar kent steeds een andere naam. Nu is dat het socialisme, dat de eenvoudigen van geest wijs maakt het goede te brengen, doch onder dat mom de goddelijke orde wil verwoesten.' Bij die woorden leest hij een krantenartikel voor dat onder de kop "De socialisten in Noord Brabant" enkele dagen daarvoor in het Noord Brabantsch Dagblad heeft gestaan.[90]

Te Boxmeer hebben waarachtig de socialisten beproefd een partij-organisatie in het leven te roepen en niet meer of minder een socialistische vereniging die vergaderingen houdt, partijbladen ontvangt en … al 20 leden telt, meest sigarenmakers van twee bekende fabrieken. De verlichte tijd en de verbetering van de sociale toestanden breekt nu aan voor het land van Cuijk.
De pastoor neemt er ruim de tijd voor om die laatste zin over zogenaamde verbetering voor het land van Cuijk met hoongelach en veel misbaar te verwerpen. Hij schreeuwt het van de kansel: 'Zo ver is het dus al gekomen dat al die kranten schrijven over het schandaal ontstaan bij ons, bij onze Boxmeerse sigarenmakers.' Dezelfde preek herhaalt de pastoor in alle kerkdiensten en ze wordt door het kerkvolk met veel instemming ontvangen. Behalve natuurlijk bij de mannen die zich al bij de bond hebben aangesloten. Zij zijn al te ver van het herderlijke pastoorspad afgedwaald om nog oren te hebben naar zijn vermanende woorden.
Daarmee is het conflict begonnen. De pastoor is razend over de brutaliteit van deze figuren die geen gehoor geven aan zijn uitspraken. Het is voor hem en de burgemeester aanleiding om alle sigarenfabrikanten bij elkaar te roepen, een week na zijn donderpreek.
De woede van de pastoor komt niet alleen voort uit de ongehoorzaamheid van zijn 'schapen.' Zowel de burgemeester als de pastoor zelf hebben een kleine sigarenmakerij en zijn als collega-sigarenfabrikant persoonlijk gedupeerd.
De burgemeester nodigt ons uit op het gemeentehuis. Met zijn burgemeestershamer opent hij de bijeenkomst en vraagt de kantonrechter Mr. Verheyen van Esvelt of hij de bespreking wil leiden. 'Want', zo zegt de burgervader, 'U als lid van de provinciale staten en als rechter, verkeert in de meest onafhankelijke positie in deze samenkomst.' Wat hij daarmee bedoelt te zeggen is dat de burgemeester en de pastoor de handen in onschuld kunnen wassen als het verkeerd loopt. Mislukt de bespreking hier dan kan de pastoor zich achter de rug van de kantonrechter verschuilen. Maar zoiets blijft natuurlijk ongezegd.
Het is een gedenkwaardige bespreking geworden en de uitkomst hiervan is maandenlang in alle kranten te lezen. Ik heb er een erg slecht gevoel aan over gehouden, nooit eerder ben ik in het openbaar zo gekrenkt als daar te midden van mijn collega's. Dit is er gebeurd.
Voorzitter Verheyen van Esvelt vraagt de aanwezigen hun mening te geven over de vraag hoe de werklieden die geen gehoor hebben gegeven

aan de pastoor zijn oproep, tot de orde geroepen kunnen worden. Hij voegt er aan toe dat we vooral moeten voorkomen dat nog meer lieden zich bij hen aansluiten.
De openingsvraag is gesteld en een doodse stilte volgt. De raadkamer waarin wij zitten, is gevuld met de sigarenrook van acht Boxmeerse fabrikanten. Na meer dan een minuut verbreekt Verkuijl de stilte en zegt: 'Ach meneer de voorzitter, daar hoeven we toch niet lang over te praten. Weg met dat schoelje, alle 19 ontslaan en klaar.' Mr. Verheyen van Esvelt knikt instemmend maar zoals een echte voorzitter betaamt reageert hij met de volgende vraag; 'Juist Verkuijl, uw opvatting is duidelijk. Zijn er nog andere meningen?'
Verkuijl is met de pastoor de oudste van de deelnemers. Zij zullen niets te lijden hebben van het ontslag van deze negentien kersverse vakbondsleden. Voor collega Edmond van der Voort en voor mij, als jongste deelnemer aan deze vergadering, is de situatie veel bedreigender. De fabriek van collega Boes en onze fabrieken zullen met zekerheid ervaren sigarenmakers kwijt raken als dat ontslag doorgaat. Nog erger zal het worden wanneer dat aanleiding geeft voor nog meer geduvel.
Met Edmond heb ik hierover vooraf gesproken en ik heb hem verteld over de gedachten van mijn zeer ervaren zwager Eugène. Edmond vindt het een heel goed idee om dat geluid in de vergadering te laten horen. Hij heeft in het vooroverleg tegen mij gezegd: 'Ach Albèrt, jij bent zo een knappe verteller, dat moet jij op de vergadering zelf zeggen. Het zou geweldig zijn als we de anderen voor dat idee meekrijgen.'
Nogmaals herhaalt Verheyen van Esvelt zijn vraag; 'Zijn er nog andere meningen?' Ik zie Edmond van onderuit mij toe knikken. Mijn hart bonst, maar met zijn aanmoediging waag ik het er op. Ik steek mijn vinger op en krijg het woord. Al pratende vergeet ik mijn zenuwen en ik houd een gloedvol betoog waarbij ik de fout maak me te veel te concentreren op mijn eigen verhaal en niet te letten op de signalen van afwijzing van de toehoorders.
Ik begin mijn verhaal met uitleggen dat de paus net zoals wij over het vraagstuk van de arbeidersbeweging heeft nagedacht. Hij heeft een antwoord gevonden dat in zijn encycliek beschreven. Zijn boodschap luidt dat wij, de fabrikanten, niet moeten proberen samenscholingen hardhandig een halt toe te roepen. Onze opgave moet zijn de onrust in goede banen te leiden. Het is immers het goede recht van de arbeiders

om zich te verenigen vindt de paus, want te veel van onze collega-fabrikanten maken misbruik van de situatie dat arbeiders geen enkel recht hebben. Ze laten die arme drommels voor een hongerloon werken tot ze volledig uitgeput zijn. Arbeiders, zo houdt de paus ons voor, hebben net als wij hetzelfde geloof en van daar uit moet de oplossing komen, vanuit de Kerk dus. Geestelijke leiders zoals de pastoors kunnen het voortouw nemen om de arbeiders de juiste richting te wijzen. Daarom stel ik voor om samen met de stakers een katholieke arbeidersbeweging op te richten. Deze zal een halt toeroepen aan al die goddeloze opruiende bewegingen van de socialisten. Die zijn er uitsluitend op uit om alles wat wij als fabrikanten ontwikkeld hebben onderuit te halen.
Ik eindig mijn verhaal met de woorden: 'Leiding geven aan onze arbeiders binnen de Kerk is de opdracht die Paus Leo XIII ons heeft gegeven in zijn encycliek Rerum Novarum. Zou zijn Nieuwe Weg ons richting kunnen geven door te spreken met de arbeiders en ze te bewegen om naar een katholieke vakbond over te stappen?'
Ik heb een gloedvol betoog afgestoken. Ik verwacht geen applaus maar op zijn minst een paar bewonderende blikken. Ik ga zitten en kijk vragend in het rond. Niemand zegt iets. Ik zie zelfs geen instemmend geknik. Mijn collega-fabrikanten kijken strak voor zich uit. De doodse stilte duurt voort totdat pastoor Ter Haar op staat en in staccato begint te spreken.
'Deze heer Hogenbosch afkomstig uit de grote stad Amsterdam en als junior fabrikant hier aanwezig meent mij, Pastoor ter Haar, te moeten uitleggen wat onze Heilige Vader heeft opgeschreven in zijn encycliek.'
Een dreigende stilte volgt totdat pastoor Ter Haar er spottend aan toe voegt: 'Misschien kan ik U uitnodigen een volgende zondag op de kansel mijn plaats in te nemen?'
Met deze laatste toevoeging is de spanning gebroken. Verkuijl zijn schaterende lach weerklinkt, gevolgd door die van de burgemeester, ja van allen daar. Zelfs Edmond doet meesmuilend mee. Mijn hoofd kleurt en ik kan wel door de grond zakken. Nimmer ben ik in het openbaar zo vernederd. De rest van de vergadering heb ik gezwegen. Natuurlijk gaat de vergadering zonder verder overleg direct akkoord met het voorstel van Verkuijl: ontsla de negentien oproerkraaiers die zich bij de bond hebben aangesloten. Dat zal een voorbeeld zijn voor al die andere sigarenmakers. Laat niemand van hen ooit nog in ernst overwegen om ook lid te worden van die bond.

Natuurlijk moet ik daarin meegaan, want alleen een unaniem besluit zal bij de bevolking geloofwaardig overkomen. Collega Boes doet nog een succesvolle poging om dit onheilzame besluit te verzachten. 'Geef die groep nog tot eind volgende week bedenktijd. Er zitten ook kostwinners bij. Wij tonen zo onze goede wil en als er eentje op het rechte pad terugkeert dan is hun eenheid gebroken.'
Niemand is zo gebroken als ik bij het verlaten van de vergadering. De burgemeester, pastoor en kantonrechter staan met hun drieën voldaan elkaar toe te lachen. Ik kan als een geslagen hond het pand verlaten. Mijn reputatie ligt aan diggelen.[91]
Het unanieme besluit wordt in de lokale pers toegejuicht. De tien dagen respijt heeft geen effect. Als de bedenktijd is verstreken, volharden de negentien bondsleden in hun standpunt, zij blijven lid van de bond. Het gevolg is dat het ontslag van zes van mijn sigarenmakers definitief is. Het geschiedt met pijn in mijn hart. Twee van hen hebben een gezin. De ontslagen arbeiders nemen het gelaten op. Iedere zondag preekt de pastoor van de kansel hetzelfde verhaal: 'Men kan dwalen doch zoals de verloren zoon neemt de Kerk haar zondaars weer in haar midden op, vergevensgezind als de Kerk is.' Het helpt niet. De staking blijft voortduren. De 19 mannen worden betaald uit de verenigingskas van hun bond en hangen rond in het dorp. Ze vertellen aan wie het maar wil horen welk onrecht hun is aangedaan. Dit tot grote woede van de pastoor die zijn preek over vergevingsgezindheid vergeet. Hij roept ons, de fabrikanten, opnieuw bij elkaar en houdt ons voor; 'Nu moeten we sterk staan en die socialisten tonen dat zij hier geen voet aan de grond krijgen.' Dit is de les die ik heb geleerd over deze gebeurtenis. In een conflict gaat het altijd zo, ieder verhardt en is ongenegen tot een compromis. Zo ook wij, de partij van de sigarenfabrikanten. Wij spreken af dat nooit en te nimmer vakbondsleden hier in Boxmeer aan de slag komen. Ja, om iedere kans daartoe onmogelijk te maken, gaat de verordening uit dat we tot het jaar 1900 geen van de stakers zullen aannemen. Als één van de fabrikanten deze afspraak schendt, staat daar een boete op van honderd gulden, te betalen aan ieder van de hier aanwezige sigarenfabrikanten. Om dit bericht aan de bevolking over te brengen hebben we geen dopsomroeper nodig. De pastoor neemt maar wat graag vanaf de kansel die rol op zich. Wekenlang blijft hij in naam van God de stakers vervloeken.

De staking heeft maandenlang geduurd. De bondsleden krijgen steun vanuit Rotterdam. Ze worden uit de stakingskas betaald. Iedere dag hangen ze rond in het dorp en vertellen tegen ieder die het wil horen hoe onrechtvaardig ze behandeld zijn. Een slimmerik van het hoofdkantoor van de bond uit Rotterdam bedenkt zelfs een andere manier. Hij stelt een pamflet op met als kop: "*Aan de ingezetenen van Boxmeer.*" De bedoeling hiervan is begrip te kweken voor de 19 stakers. Misschien is een pamflet een slim idee voor een grote stad als Rotterdam, maar hier heeft het een averechtse uitwerking. Collega Van de Ven grapt nog tegen mij: 'Zeg Hogenbosch, in dat pamflet wordt de encycliek van de Paus genoemd, heb jij ze misschien geholpen met de tekst?' Nee werkelijk, een pamflet is geen geëigend middel om de bevolking op andere gedachten te brengen. De eenvoudigen van geest snappen zo een lang verhaal niet. Degenen die het wel kunnen lezen zijn de personen die hier wat in de melk te brokkelen hebben. Zulke mensen krijg je echt niet mee met zo een afsluitende zin:
"*Helaas…dit alles is een kwestie van macht. Want het was alleen de macht van den Pastoor van Boxmeer, die de uitsluiting van de 19 werklieden mogelijk maakte.'*
De staking werkt voor collega Boes en mij het meest nadelig uit. Bij mij zijn zes ervaren sigarenmakers weg, bij collega Boes zelfs tien. Hij heeft nog maar twee sigarenmakers over. Ik wil heel graag met Eugène de situatie door spreken, deze is onhoudbaar. Eerst mijn reputatieschade en nu een fabriek die slechts op halve kracht kan draaien. Dit mag werkelijk niet al te lang voortduren.

***

Al die tijd hebben wij gedurende het voorjaar en de lente een levendige correspondentie onderhouden met Eugène en Dorothea. Jeannette schrijft bladzijden vol over de tandjes en de eerste woordjes van Bets, niks over de huilbuien. Daarna krijgen we uit Amsterdam eenzelfde soort relaas te lezen van Dorothea met nog meer anekdotes over haar baby en peuters. In de laatste brief die we ontvangen, schrijft Dorothea hoe ze zich verheugt opnieuw de zomer te kunnen doorbrengen in Boxmeer. Het huis van de jonkvrouw staat nog steeds leeg dus zonder veel voorbereidingen mijnerzijds kunnen ze daar weer intrekken. Ik verheug

me evenzeer op het weerzien met de familie. We hebben elkaar al lange tijd niet gezien, maar de belangrijkste reden is voor mij natuurlijk de staking en mijn netelige positie bij de fabrikanten. Ik heb al een poging gewaagd in een van de brieven de situatie hier te beschrijven maar het valt niet mee om mijn gedachten helder op papier uiteen te zetten. Ik ben daarom in zeer goede luim op de dag dat de stoomtrein met de familie het station binnenrijdt. Dat is op woensdag 22 mei 1895, een prachtige lentedag. Er staan al twee paardentaxi's klaar en de hele optocht van trein naar taxi begint. De stoet is dit jaar extra lang want de speelgoedkist van de kinderen moet ook nog mee. Ja, ja, die kindjes beginnen zo jong als ze zijn met zeuren over wat ze allemaal mee willen nemen. Dorothea verlaat het station als eerste. Ze is alweer zo rond als een tonnetje. Zij duwt zelf de kinderwagen met Afra, de enige Goulmy telg geboren in Boxmeer, die nieuwsgierig haar hoofdje boven de rand van de kinderwagen uitsteekt. Daarachter volgt Eugène met aan zijn hand de kleine Eugène, daarachter het kindermeisje met aan haar hand de peutertjes Celine en Johan en tot slot de dragers met voldoende bagage voor een jaar zo lijkt het wel.
De zomer samen met de families Goulmy is van korte duur. Dorothea voorvoelt dat de geboorte snel kan beginnen en ze wil de bevalling geen tweede keer laten plaats vinden in Boxmeer. Niet dat ze zich zorgen maakt over de geboorte zelf, ze heeft inmiddels zoveel ervaring; tegen de bevalling zelf kijkt ze niet langer op. Nee de reden is dat ze met een pas geboren kindje geen lange treinreis wil maken. Het vorig jaar heeft ze met de een maand oude Afra die reis ondernomen en dat is heel slecht bevallen.

***

Zoals ik al zei wil ik met Eugène de arbeidsonrust bespreken. Ik ben blij om te merken dat onze opvattingen niet ver uiteen liggen. In Amsterdam zijn eveneens stakingen uitgebroken bij enkele sigarenfabrikanten, maar niet bij Eugène. Uitgebreid vertel ik hem over de vergadering met de pastoor en de andere fabrikanten. Hij heeft er al over gelezen in de krant. Het ontslag en daarna de afspraak niemand meer aan te nemen tot het jaar 1900 is namelijk nieuws dat ver buiten Boxmeer in vrijwel alle kranten te lezen was. Het ontslag verdeelt de mensen in en rond

Boxmeer, schrijven de kranten. De krantenredacties uit de omgeving zijn eensgezind in hun oordeel over het besluit van de sigarenfabrikanten: 'Goed zo, krachtig optreden, die socialisten moeten hun lesje leren.' Terwijl het in de grote industriesteden als een stuiptrekking wordt gezien van verkrampte oude machthebbers.
Nog steeds zit ik in de put over mijn beschadigde reputatie en over de uitwerking van de staking op de productie in mijn fabriek. Eugène is de eerste met verstand van zaken met wie ik volledig open kaart kan spelen. Hij luistert aandachtig en in het gesprek dat we hebben, maakt hij een opmerking waarmee hij de spijker precies op de kop slaat. Die ene zin heb ik de rest van mijn leven altijd onthouden. Eigenlijk is de inhoud van zijn boodschap heel eenvoudig: 'Je kunt gelijk hebben, maar waar het om gaat is gelijk krijgen.'
Daarom vindt Eugène het heel verstandig van mij dat ik in die vergadering tegen mijn opvatting in ben meegegaan met het besluit tot collectief ontslag van de vakbondsleden. "Kijk Albèrt, over vijf jaar, als we in 1900 leven, zal eenieder, ook de inwoners van Boxmeer, het de gewoonste zaak van de wereld vinden dat sigarenmakers lid zijn van een katholieke vakvereniging. Jij was met jouw voorstel een paar jaar te vroeg. Wat wij nu moeten doen is de contacten met je collega's weer goed op orde krijgen. Tevens moeten we een manier zien te vinden om nieuwe werklui aan te nemen in je fabriek.'
Verstandige woorden, zeker, maar de wonden zijn bij mij te diep en te vers om daar direct mee aan de slag te gaan. Gelukkig hoeft dat ook niet want kort na ons gesprek volgt er een droef bericht dat merkwaardig genoeg een grote opluchting betekent voor mij.

***

Het is begin juni. Er belt een jongeman van de postdienst aan met een ijlbericht. Het is een telegram, verzonden vanuit Amsterdam. Sinds kort bestaat de mogelijkheid om in Boxmeer telegrammen te verzenden[92] en te ontvangen. De afzender weet dat de familie Goulmy hier logeert. De inhoud van het telegram luidt kort en bondig:

OVERLEDEN CORNELIA SCHEEPENS
BEGRAFENIS 4 JUNI RIGARDUS TAVERNE

Met dit bericht spoed ik me direct naar de woning van de familie Goulmy. De overleden vrouw is een oudtante van ons. Ik ken haar nauwelijks maar ik kan me herinneren dat Dorothea regelmatig bij haar op bezoek ging, naar de Overtoom in Nieuwer-Amstel, de vroegere woonplaats van onze voorouders.[93] Dorothea is zichtbaar geschrokken en geroerd door het feit dat de familie zoveel moeite heeft genomen om haar dit droeve nieuws tijdig te melden. In haar toestand - het zal niet lang duren alvorens haar kind wordt geboren - kan ze echter onmogelijk bij de begrafenis aanwezig zijn. Na kort familieberaad besluiten we dat Eugène en ik, namens de Hogenbosch familie, de honneurs zullen waarnemen. Zo komt het dat wij één dag later samen in een eerste klas treincoupé naar Amsterdam zitten. Dat geeft ons ruimschoots de tijd om letterlijk afstand te nemen van het arbeidsconflict. In alle rust kunnen we de stappen bespreken die ik kan zetten om een eind te maken aan mijn geschonden reputatie. Ik wil niets liever dan mijn plaats als gewaardeerde collega-fabrikant opnieuw innemen. Wat heerlijk is het om zo op afstand samen te puzzelen. Ons eerste doel is de sigaren productie te verhogen door tenminste tien nieuwe werkwilligen aan te nemen. Ik ga een net iets hoger dagloon uitbetalen dan de collega-fabrikanten. Voor het herstellen van mijn reputatie heb ik de ruggensteun nodig van Eugène. Zodra we terugkeren In Boxmeer zullen Eugène en ik samen optrekken. Samen nemen we contact op met de gegoede burgerij van Boxmeer. Ik kan in die gesprekken mijzelf opnieuw bewijzen. Het aanzien dat Eugène overal in het land geniet als een der grootste sigarenfabrikanten, zal tegelijk met zijn welwillende woorden op mij stralen.
Zowaar begin ik aan het eind van de treinreis weer perspectief te zien in mijn gevecht het aanzien te behouden als volwaardig sigarenfabrikant. Op een blaadje papier schrijf ik de tekst die ik direct na terugkeer in het Boxmeers weekblad wil plaatsen. In augustus zal dat geschieden. In die advertentie vraag ik om tien sigarenmakers, want ik verwacht niet dat ervaren krachten zich zullen melden. De nieuwkomers moeten het vak eerst leren. Voor zulke beginnelingen is een dagloon van 35 cent ruim voldoende. Zodra ik een ervaren sigarenmaker weet te strikken, kan ik die altijd nog het dubbele bedrag betalen.
Enfin, wat ben ik blij weg te zijn uit Boxmeer om voor een korte periode terug te keren in mijn geboortestad Amsterdam. We komen op tijd aan bij de begrafenis van mijn oudtante Cornelia. De condoleances van

Dorothea hebben we in briefvorm overhandigd aan de moeder van de overledene. Tante Cornelia was op de dag van haar overlijden pas drieënveertig jaar oud. Het is vooral voor haar moeder intens droevig, zij is de laatste Hogenbosch die op de Overtoom heeft gewoond. De oude dame van negenenzestig, vertelt me nog veel bijzonderheden over het leven van mijn grootvader Antonie. Deze heeft tijdens hun kindertijd lang met haar in hetzelfde huis gewoond.

ADVERTENTIE BOXMEERSE WEEKBLAD AUGUSTUS 1895

Zoals dat vaak het geval is op begrafenissen kom je daar na afloop veel personen tegen die je lang niet gezien hebt. Mijn halfbroer Anton bijvoorbeeld die steen en been klaagt over hoe slecht de handel verloopt in tabak en sigaren. Hij ligt vaak overhoop met moeder en tante Anna over het kostgeld dat hij moet betalen. Daarom verlangt hij van mij een hogere marge voor de verkoop van mijn sigaren. Ja, daar kan ik zeker in de huidige situatie niet aan beginnen dus heb ik de hele handel met hem in Amsterdam opgezegd. Jammer, vooral omdat we daar kwaad en met rode hoofden tegenover elkaar staan. Ik raad Anton nog aan eens verder rond te kijken in de handel, dan alleen maar de tegenvallende verkoop van sigaren. Maar door Antons slechte gemoedstoestand zijn al mijn goede raadgevingen aan dovemans oren gericht.
Met mijn halfzus Anna is het aangenamer converseren. Haar ogen sprankelen tijdens het gesprek over de verlovingsplannen met Albert Beguin. Ja, ik heb de twinkeling in hun blikken tijdens mijn huwelijk goed

ingeschat, de twee zijn stapelverliefd. Het komt mij voor dat het een gelukkig huwelijk wordt, beiden hebben een grote passie voor kunst. Met de schilderijenwinkel van Albert verkeren zij in de gelukkige omstandigheid dat ze met deze gemeenschappelijke liefhebberij hun bestaan kunnen opbouwen.
Eugène wil in Amsterdam natuurlijk de tijd nemen om met Rudolf Baar de laatste ontwikkelingen in hun sigarenfabriek door te spreken. Zus Anna neemt mij de dag na de begrafenis mee naar het museum. Ik wil graag naar het Rijksmuseum.[94] Tien jaar terug zijn we bij de opening daar al naar toe geweest maar Anna komt met een veel beter voorstel. Op het gebied van kunst is zij de expert. 'Het Rijksmuseum is net een archief' zegt ze, 'daar gaat niemand meer heen. Nee, je bent net op het goede moment hier want er is een prachtig nieuw museum dat net is geopend, het Stedelijk Museum.[95] Daar kun je de schilderijen pas echt goed bekijken en hoef je niet zoals in het Rijks in het donker te zoeken. De schilderijen komen van schilders die nu nog leven, dat moet je echt gaan zien.' In het museum wijst Anna me in het gebouw op het moderne ontwerp met de mooie lichtval in de zalen. Ze zorgt voor een magnifieke rondleiding. Ze leidt me eerst mee naar de zaal met de oude meesters en troont me daarna mee naar de schilderijen van nu nog levende schilders uit Frankrijk en ons land waarvoor zij de meeste bewondering heeft. Ik vind het prachtig om dit met haar te beleven maar het meeste heb ik toch genoten van de uren na ons bezoek aan het museum.
Het is een uitgelezen kans om voor de tweede maal in mijn geboortestad een wereldtentoonstelling te bezoeken. Kort voor onze aankomst is deze geopend.[96] Ver hoeven we niet te wandelen want het tentoonstellingsterrein bevindt zich op het Museumplein. Van deze tentoonstelling heb ik werkelijk met volle teugen genoten. Vooral het hoofdonderwerp - Reizen – spreekt mij aan. Ik droom weg bij het bezoeken van de paviljoens afkomstig uit alle continenten. Zal ik die ooit nog eens kunnen bezoeken? Ter plekke zijn op de plantages in Indië, Virginia of Cuba om daar mijn eigen tabaksbladeren te kopen? Hetzelfde jeugdige gevoel dat ik ruim tien jaar daarvoor heb ervaren, bij die vorige wereldtentoonstelling, keert terug. En nu ben ik opnieuw hier, in mijn geboortestad, alleen, zonder vrouw of kind. Hoe heerlijk is deze vrijheid. Ik kan ongestoord rondlopen en dromen over al die mogelijkheden die zich hier voor mijn ogen openbaren. Met behagen snuif ik de exotische

geuren op. Ik begeef me tussen de kosmopolieten van de hele wereld die naar mijn stad zijn getogen. Heerlijke dagen heb ik daar in mijn Amsterdam beleefd.
Pas in de trein terug met Eugène begint het weer tot me door te dringen dat mijn situatie nu een geheel andere is dan die van vroeger. Ja, ik kan wel zeggen dat het een ontnuchterende reis terug is. Terug naar het leven met mijn gezin en de burgerij in Boxmeer. Thuis, in de rivierklei, met de alledaagse zorgen moet ik de dromen over verre landen en grote reizen van me afschudden en proberen er het beste van te maken.
De derde augustusweek staat de familie Goulmy opnieuw gepakt en gezakt klaar voor vertrek terug. In mijn afwezigheid hebben mijn tweelingzus en Jeannette veel met elkaar gesproken. Dorothea, nu zo rond als twee tonnetjes, kijkt me bij het afscheid ernstig aan en met haar hand op mijn arm drukkend zegt ze: 'Zo broer, zul je goed zorgen voor je vrouw en dochtertje, ze hebben het hard nodig.' Ik weet niet precies wat ik ervan moet denken. Het is niet het geschikte moment om er naar te vragen. Ik knik enigszins verbaasd, ja zelfs verdwaasd, omdat ik werkelijk meen me alweer in mijn rol van voorbeeldige huisvader geschikt te hebben.
Kort na aankomst van de familie Goulmy in Amsterdam krijgen we een telegram. Daaruit blijkt dat de familie nauwelijks tijd heeft gehad alles uit te pakken want de volgende telg is geboren. Dorothea wordt moeder van een zoon die evenals zijn vader een Franse naam krijgt, Pierre.

Onrust in de familie en de fabriek

Het uitstapje naar Amsterdam en de contacten met Eugène hebben mij nieuwe energie gegeven. De oproep voor nieuwe werklui in de krant heeft effect. Vier jonge knapen hebben zich gemeld en zij kunnen meteen beginnen. Hierdoor ontstaat er een nieuwe situatie. Ik ken dit viertal niet en weet niet wat voor invloed zij gaan hebben op het werkklimaat. Dat is een van de reden dat op de fabriek de afstand tussen mij en de overgebleven werkers groter is geworden. Dat ik een aantal oud-collega's moest ontslaan kan bij de overgebleven arbeiders op weinig begrip rekenen. Voor een sigarenfabrikant is het niet eenvoudig om te achterhalen welke ideeën bij deze lui leven. De vertrouwelijkheid die we

voor de staking hebben gekend, keert niet vanzelf terug. Daarom ben ik op zoek naar een arbeider die een brug zou kunnen vormen tussen mij en de oudgedienden in de fabriek. Ik wil mijn oor te luister leggen op die plekken waar arbeiders onderling hun zaakjes bespreken. Zo een oor heb ik gevonden in de persoon van Hendrik Wuite.[97]

Hendrik ontmoet ik op dezelfde dag dat we de familie Goulmy naar het station begeleiden. Na het uitwuiven staat op het perron een jongeman met een grote reistas en nog wat plunjezakken vol bagage. Ik schat hem niet ouder dan twintig jaar. Hij probeert zich groot te houden door stoer in het rond te kijken maar ik moet glimlachen als ik hem nader bekijk. Deze jongeman is heel wat sjofeler gekleed dan ik destijds. Maar in de persoon die daar zo verloren en alleen staat met al zijn bagage naast hem, herken ik veel van mijzelf. In mijn hoofd komen de beelden terug. Hoe ik die keer daar op dezelfde plek heb gestaan. Nog pas vijf jaar eerder stond ik daar net zo rond te kijken. Het is het begin van mijn loopbaan geweest hier en het komt mij voor dat deze jongeman in eenzelfde positie verkeert als ik destijds. Ik vereenzelvig mij met hem, zo moederziel alleen op dit perron.

Vandaar dat ik de jongen aanspreek en vraag of hij met me mee terug wenst te rijden in de paardentaxi naar het centrum. Het duurt even voordat hij mijn vraag begrijpt want zijn moedertaal is Fries. Hij moet nog gewend raken aan het verstaan van Algemeen Beschaafd Nederlands. Nadat hij door heeft wat de vraag is, knikt hij dankbaar. We laden zijn spullen in en rijden zo naar mijn huis. De jongeman heeft een open gezicht en is zeer beleefd. Omdat ik met hem te doen heb, nodig ik hem uit om een kopje thee te drinken. In de voorkamer beginnen we allengs aan elkanders taal te wennen en ik krijg zijn relaas te horen.

Zijn naam heb ik al genoemd, Hendrik Wuite. Hendriks vader, geboren en getogen in Friesland, is een veenbaas van beroep. Heel lang heeft Hendrik gedacht hetzelfde werk te kunnen doen. Vele generaties gaat dat zo. De werkelijkheid van de laatste jaren is echter dat met turfsteken niks meer te verdienen valt. Jongens zoals Hendrik hebben in het dorp niets anders om handen en hangen doelloos rond in het dorp. Oh ja, ze proberen het wel. 's Morgensvroeg op zoek gaan naar werk in het veen, maar aan het einde van de dag is het steeds hetzelfde liedje. Ze komen moedeloos met lege handen thuis aan de eettafel, waar iedere week het eten schaarser wordt. Nergens kunnen jongens zoals Hendrik terecht.

Zelfs als hij heel vroeg in de ochtend helemaal naar Heerenveen of Oranjewoud snelt, komt hij ‘s avonds met hetzelfde verhaal thuis: niks verdiend. Omdat steeds meer bewoners hun kachel met steenkool stoken, is de prijs van het turf extreem laag geworden. Het wordt zelfs zo erg dat er niet eens voldoende geld overblijft om eten te kopen. Hendrik heeft van zijn ooms en oudere vrienden gehoord dat in het zuiden in de buurt van de Peel de fabrieksschoorstenen roken. Daar zal hij vast wel een baan vinden.
Wat een aandoenlijk verhaal vertelt die Hendrik. Met zijn laatste geld is hij helemaal hierheen gereisd zonder enige zekerheid over onderdak of werk. Ik heb het met hem te doen en neem me voor om deze zeventienjarige jongeman een helpende hand toe te steken.
Ik neem hem mee naar de schuur achter ons huis en bied hem aan daar zijn bagage neer te zetten. Hendrik kijkt me onzeker aan: ‘Ja, meneer maar, hoe dan? Ik kan U toch niets betalen?’ Ik stel hem gerust: ‘Geduld Hendrik, we vinden wel een manier hoe je me kunt betalen.’ De volgende dag vergezel ik hem naar de fabriek en stel hem voor aan zijn naamgenoot, mijn voorman Hendrik de Heuvel. Laat ik die voor alle duidelijkheid maar Hendrik senior noemen. Beide Hendrikken zijn protestant wat in het katholieke Boxmeer tussen deze twee al vanaf het begin een band smeedt. Hendrik senior, die als voorman een goed oog heeft voor het uitzoeken van geschikte arbeiders, is zeer in zijn sas als ik voorstel Hendrik junior aan te stellen als knecht. De jongen heeft natuurlijk geen snars verstand van sigaren maken. Dat is nog niet nodig. Er zijn genoeg andere klusjes te doen waarvoor Hendrik senior of ik hem kunnen inzetten. Als hij hier langer blijft, kan hij beetje bij beetje wat leren over de sigarenmakerij.
Ik kijk met voldoening terug op de dag dat ik Hendrik in dienst heb genomen. Het kost me bijna geen cent, want zijn loon is kost en inwoning. Hendrik junior is mij zo dankbaar als een zwerfhond die een baas heeft gevonden. En Hendrik senior spreekt de maanden die volgen lovend over onze nieuwe knecht die blaakt van werklust. Het extra oor dat ik met deze Hendrik heb gekregen is voor mij een mooi extraatje. Op rustige momenten in de avond kan ik zo langs mijn neus weg hem eens vragen wat hij zoal op de fabriek gehoord heeft. De belangstelling die ik toon voor zijn vaak onbeduidende verhalen, maakt dat ik tot in de kleinste bijzonderheden op de hoogte ben over wat er allemaal speelt.

Dankzij Hendrik Wuite ben ik als eerste op de hoogte hoe de arbeiders denken over hun ontslagen collega's, over mij, de pastoor en de andere bazen. Met mijn Hendrik lijkt het alsof ik naast de arbeiders op de bank zit en ze zelf kan horen praten. Zo levendig brengt hij dagelijks verslag uit. Die kennis kan ik heel goed gebruiken in mijn contacten met de collega fabrikanten. Zodra die merken dat ik heel goed op de hoogte ben van wat er op de werkvloer speelt, voel ik me weer opgenomen in hun midden. Ik ben naar mijn gevoel enigszins gerehabiliteerd.
Wel houd ik tot aan het einde van pastoor Ter Haar zijn loopbaan een gepaste afstand tot hem. Gelukkig heeft zijn heerschappij niet lang meer geduurd. Tot opluchting van vele inwoners, komt er in 1898 een opvolger. Zijn naam is pastoor Kersten. Het is een jong iemand die aan het begin van zijn benoeming de vorsende ogen van zijn voorganger voelt. In de eerste maanden wil hij tot in het ridicule Ter Haar zijn beleid voortzetten. Met satanisch genoegen lees ik enkele jaren later een opzienbarend krantenartikel hardop voor.[98] Het betreft een gerucht dat Hendrik junior me al enkele keren heeft verteld. Nu heeft het zelfs de oren van socialist en Kamerlid Troelstra bereikt. Ik heb het in Boxmeer niet gewaagd hardop te vertellen wat Troelstra in de Kamer wel deed; Pastoor Kersten raadde in de biecht de vrouwen van stakende sigarenmakers aan zich van seksuele omgang met hun mannen te onthouden, zolang zij staakten.
Nooit eerder hebben wij fabrikanten zo hard gelachen om een verslag van de zitting van het Parlement. Deze keer is iemand anders dan ik het slachtoffer, namelijk die jonge pastoor Kersten. Het krantenknipsel met wat Troelstra in de Staten Generaal heeft gezegd, heb ik goed bewaard:

Hij deelde o.a. mede, dat bij de sigarenmakers-werkstaking te Boxmeer een R. K. geestelijke den vrouwen in de biecht aanraadde, zich van sexueelen omgang met hunne mannen te onthouden, zoolang zij staakten.

De Voorzitter verzocht den spreker niet in dergelijke bizonderheden af te dalen, waarop de heer Troelstra opmerkte, dat hij zou willen dat die priester ook niet in die bijzonderheden afdaalde (gelach).

Verslag Staten generaal 7 dec 1899

Ach arme pastoor Kersten, achteraf blijkt hij de beste pastoor die Boxmeer zich kan wensen. Nadat hij de briesende adem van oud-pastoor Ter Haar niet meer voelde, is hij zijn eigen weg gegaan. Met enige trots kan ik wel zeggen dat het precies dezelfde weg is als ik in die vervloekte vergadering van januari 1895 heb voorgesteld: zorg voor goede arbeidsomstandigheden en laat de arbeiders zich verenigen in een katholieke vakvereniging. Alleen, jammer voor mij, iedereen is later vergeten dat ik degene ben geweest die met dit voorstel is gekomen. Eugène heeft het zo treffend verwoord: 'Je kunt gelijk hebben, maar waar het om gaat is gelijk krijgen.' Zo is het maar net!

***

Met die episode over pastoor Kersten ben ik in de tijd te snel vooruit geschoten. Ik ben met mijn verhaal blijven steken in het jaar 1895, het jaar dat de staking is uitgeroepen. Over wat er in de rest van dat jaar is gebeurd, kan ik kort zijn: niet veel. Beetje bij beetje lukt het me om de sigarenproductie nagenoeg terug te brengen op het oude peil. Omdat in meer plaatsen stakingen zijn uitgebroken, is er een terugval in de totale productie. In de handel gaat het altijd zo: als er van iets minder voorhanden is, dan wordt de vraag groter. Daarom heb ik geen moeite om mijn sigaren aan de man te brengen. De verkoop loopt goed en de

prijzen zijn voor ons fabrikanten niet slecht. Bij de jaarwisseling kan ik met een voldaan gevoel terugkijken op dat woelige jaar 1895.
Met het uitspreken van onze nieuwjaarswensen voor 1896 heb ik goede hoop eindelijk mijn ambities te kunnen realiseren. Nu ik de moeilijkheden op het werk te boven ben, breekt het moment aan voor grootsere plannen. Ik denk aan het overnemen van Boes[99] zijn sigarenfabriek die vlak bij het centrum ligt. Een ander plan waar ik aan wil werken is het vinden van een nieuwe afzetmarkt. Eugène heeft mij er op gewezen dat de vraag naar Hollandse sigaren in Duitsland flink gestegen is. Hier in Boxmeer woon ik vlakbij Gennep vanwaar een spoorlijn loopt die Nederland verbindt met Duitsland: het Duits lijntje. In Gennep kun je instappen en in Berlijn uitstappen. Als ik toch eens daar mijn Hogenbosch-sigaar zou kunnen afzetten…. Ja, veel plannen heb ik, al zijn ze nog niet tot in detail uitgewerkt. Mijn hoop is gevestigd op de zomervakantie. Dan zal ik mijn slag kunnen slaan met wat hulp van Eugène.
Ik ben op dit idee over uitbreiding gekomen na het lezen van de brief van Dorothea en Eugène. Zij hebben de laatste zomer in Boxmeer zo genoten van hun tijd hier dat ze al heel vroeg in het jaar laten weten graag terug te keren. Hugo en Ida, weet U nog, de broer van Eugène die getrouwd is met mijn oudste zus Ida, wonen in Amsterdam in hetzelfde grote grachtenpand als Dorothea.[100] Zij zien elkaar dagelijks en hebben natuurlijk alle verhalen gehoord over het rustiek, landelijke Boxmeer met die prachtige villa. Ze zijn nieuwsgierig geworden en willen deze zomer meekomen. Meer nog dan de andere jaren verheug ik me op hun komst. Deze zomer is het zover. Ik zal mijn uitbreidingsplannen samen met mijn zwagers gaan uitvoeren.

***

Eind januari 1896 wordt mijn geluk nog groter: Jeannette verwacht ons tweede kind. We voelen ons bevoorrecht. Jeannette is hoopvol gestemd. Enkele maanden later breekt de voorjaarszon door. We zitten buiten en genieten als we kijken naar de bedrijvigheid van onze Bets. Zij speelt met haar poppenwagen. We voelen ons alle drie - of mag je reeds zeggen alle vier – nauw met elkander verbonden. Het lentegevoel tintelt in al mijn

vezels. Ik houd Jeannette haar hand vast, druk er een lichte kus op en zeg: 'Wie weet zien we hier over een jaar dat Bets niet met de poppenwagen speelt maar met haar broertje.' Vaak gaan dit voorjaar mijn gedachten uit naar onze zoon die binnen Jeannette groeit. De vroedvrouw, Jeannette haar vriendinnen, ja ieder die het kan weten, zegt dat het een zoon wordt. Met hem zal mijn mooiste droom werkelijkheid worden. Hij zal de persoon zijn die alles wat ik nu aan het opbouwen ben, gaat erven. Mijn zoon zal in de moderne tijd daarop verder bouwen. Ik fantaseer over een modelfabriek. Niet hier in Boxmeer maar in een grote stad zoals Amsterdam……
Kom Albèrt, niet wegdromen, ja soms moet ik mezelf toespreken om terug te keren naar hier en nu. Jeannette haar zwangerschap verloopt goed. Ze is niet zo angstig als die eerste keer. Afleiding heeft ze ook. Haar broer Leo, die niet ver van ons in zijn ouderlijk huis woont, heeft sinds enkele maanden een dochtertje. Het kindje is net zoals onze dochter vernoemd naar haar oma Potjes: Elisabeth. Het meisje is twee dagen voor mijn verjaardag geboren en Jeannette gaat vaak op bezoek bij haar schoonzus Alida. Natuurlijk wordt zij vergezeld door onze Bets. Jeannette komt daar steeds blij van terug. Ze kan Alida raad geven terwijl de twee kindjes, onze Bets en hun Elisabeth met elkander spelen. Nou ja, spelen, Elisabeth doet niet veel anders dan kirren en dat soort baby geluidjes uitstoten maar het vrouwenvolk vindt zoiets enig.

***

De grootste veranderingen vinden niet bij ons in Boxmeer plaats maar bij mijn familie. Van mijn halfzus Anna ontvangen we een uitnodiging voor

haar bruiloft. Die vindt plaats in Amsterdam op 28 mei 1896. Al die tijd daarvoor heeft Anna bij moeder thuis gewoond in Amsterdam.

ANNA HOGENBOSCH EN ALBERTUS BEGUIN
ZOON THEO IS GEBOREN OP 24-3-1897

Na haar huwelijk zal Anna verhuizen naar Utrecht om daar te gaan wonen met Albert Beguin, boven hun schilderijenwinkel.
De verhuisplannen van Anna blijven niet zonder gevolgen. Moeder en haar zus Anna krijgen de bekende verhuiskriebels. Ze willen weg uit Amsterdam, maar toch blijven wonen in een grote stad. Het liefst niet ver van Anna. In dezelfde maand dat Anna verhuist, in mei, trekken moeder en haar zus eveneens naar Utrecht. Nu wonen heel veel van mijn familieleden in de provincie Utrecht. Voogd Peter woont daar al langer. Kort na de verhuizing van moeder trekken ook tante Anna, de vrouw van Voogd Peter, en hun twee pleegzonen Hoelen weg uit Amsterdam. Zij voegen zich bij Voogd Peter in Baarn.[101] De leegloop uit Amsterdam is

daarmee begonnen. Enkele jaren later verlaten de families Goulmy en mijn halfbroer Anton eveneens Amsterdam.

***

Na de verhuizing van moeder heeft Anton geen ouderlijk huis meer vanwaar hij zijn handel in tabak kan voortzetten. De verkoop verloopt niet succesvol. We hebben daar onenigheid over gehad. Anton heb ik een jaar eerder verteld dat hij niet langer mijn sigaren kan verkopen. Ik probeer hem uit te leggen waarom, maar hij blijft daar lang ontstemd over. Om die reden hebben we elkaar al een tijd niet meer gezien of geschreven. Pas op Anna's bruiloft spreek ik hem weer. Daar vertelt hij honderduit over zijn nieuwe plannen. Hij heeft iemand ontmoet met wie hij een compagnon schap wil beginnen. Johan van der Baan, zo heet zijn nieuwe vriend met wie hij zich in de schulden steekt voor de inrichting van hun winkel in glas.

In de negentiger jaren verandert in alle grote steden het exterieur van de winkels enorm. De kleine venstertjes worden uitgebroken en vervangen door grote spiegelruiten. Zo beproeven de winkeliers klanten te lokken door hun koopwaar zo aantrekkelijk mogelijk uit te stallen.[102] Anton is niet te stuiten zodra hij over dit onderwerp begint: 'Let maar eens op Albèrt, etalage ruiten dat is de toekomst, daarmee is het grote geld te verdienen.'

Ik tracht te achterhalen op welke wijze dan die bergen geld naar hem toe gaan stromen en stel vragen hoe hij dat concreet voor zich ziet. Daarop geeft Anton uitsluitend zeer vage antwoorden. Het is duidelijk dat hij voor zijn onderneming grote schulden maakt. Tot nu toe heeft hij nog geen cent verdiend. Mijn zorgen daarover durf ik niet uit te spreken want ik wil niet opnieuw ruzie. Maar zelfs het stellen van enkele voor de hand liggende vragen vallen bij hem verkeerd. Of is het mijn gelaatsuitdrukking? In ieder geval, mijn voorzichtige reactie is voldoende om Anton te laten uitroepen: 'Ach jij, jij zult me nooit eens steunen of een compliment geven.' Hij keert zich van me af en opnieuw duurt het een lange tijd voordat we elkander weer spreken.

***

Het is een drukke meimaand in het gedenkwaardige jaar 1896. Eén week voor de bruiloft van Anna zijn de families Goulmy gearriveerd. Een ongekend grote optocht trekt dit jaar naar villa Op het Zand. In opperbeste stemming komen we eerst bij mij thuis allemaal samen. Dorothea zet de jaarlijkse traditie van zwanger zijn voort. Dit jaar met een iets latere aanvang. Bij de aankomst is ze druk in gesprek met zus Ida. Hun spelende kinderen dartelen rondom hen heen. Daarachter staan Hugo en Eugène, genietend van een ongetwijfeld zelf gefabriceerde sigaar. Het is heerlijk zacht weer. Dit zal ongetwijfeld opnieuw een hele mooie zomer worden. Heel lang kijk ik al uit naar het samenzijn met juist deze familieleden. Ik ben blij dat onze zoon binnenkort geboren wordt. Maar wat een spanning die laatste julimaand! Zal onze zoon gezond ter wereld komen?

Op woensdag 31 juli 1896 is het zover. De vroedvrouw, een andere dan die van de zoon- voorspelling, feliciteert mij met een gezond kind. Ze feliciteert mij met, nee het kan niet waar zijn, met een dochter!

Ik frommel uit kwaadheid het naambriefje van mijn zoon kapot en ga snel een borrel halen om bij te komen van de schrik. Enkele uren later als ik weer thuis ben, ligt Jeannette met rode ogen in het kraambed. Ik doe echt mijn best om niet uit te vallen. Het lukt niet, toch ontglipt me: 'Jeannette, je weet toch dat het een zoon moest zijn.' Ja, achteraf bedenk ik ook wel dat andere woorden meer gepast zijn, maar dat is achteraf. Ida die bij de geboorte aanwezig is geweest, reageert woedend. Ik krijg een lawine aan verwensingen naar mijn hoofd geslingerd. Dat deed ze vroeger als oudste zus altijd al. Toen luisterde ik nauwelijks naar haar en nu als volwassen man al helemaal niet. Kom toch gauw, daar ben ik nu werkelijk te oud voor. Liever blijf ik in mijn boosheid volharden.

Wat Jeannette wel goed heeft uitgevoerd is dat ze ons tweede kindje helemaal gezond en wel op de wereld heeft gezet. Jammer genoeg beschikt deze baby over nog betere stembanden dan onze Bets. Terwijl Ida bezig is mij met luide stem de les te lezen, opper ik het idee om een kindje dat even hard kan blèren als Ida, de naam Ida te geven. De ironie daarvan ontgaat haar. Zodra ik in alle ernst de naam Ida voor ons kindje bevestig, keert de rust in de familie terug. Op het zachte snikken na van Jeannette. Ida, zegt: 'Ja echt, krijgt het kindje mijn naam?' Ze kijkt

glimlachend en vertederd naar de pasgeborene. En Ida, die houdt op haar beurt op met het intense geschrei. De geboorte is volgens de vroedvrouw goed verlopen, maar Jeannette en ik houden er geen vreugdevolle herinneringen aan over. Onze tweede dochter staat in de burgerlijke stand ingeschreven als Ida Leonarda Antonia Maria. Later kent iedereen haar als Iet.

***

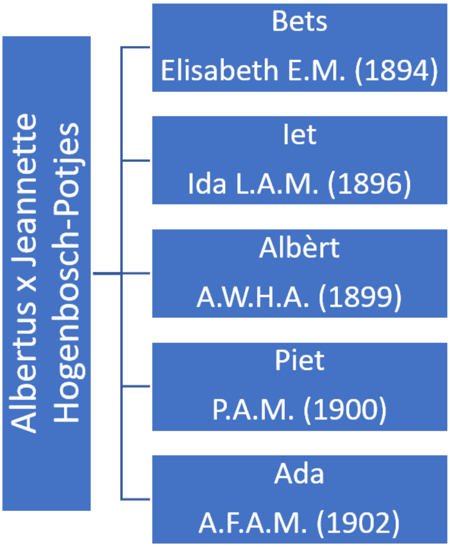

FAMILIE HOGENBOSCH - POTJES

De nazomer van 1896 zal ik me nog lang heugen. De problemen blijven zich opstapelen. Op de fabriek zijn de nieuwe sigarenmakers geen aanwinst. Meesterknecht Hendrik klaagt steen en been: ‘Had ik mijn oude ploeg nog maar hier, deze mannetjes zijn alleen geïnteresseerd in de fles. Op maandagochtend zijn ze nog niet nuchter en het werk interesseert ze geen snars.’ Daarop heb ik de hele ploeg bij elkaar geroepen en ze duidelijk gemaakt dat het zo niet verder kan. Helaas, mijn toespraak heeft

geen enkel effect. Zelfs nadat ik twee van de grootste boosdoeners heb ontslagen, vertelt Hendrik junior mij dat de nieuwkomers wel leuke grappen kunnen vertellen maar vooral een grote mond hebben. 'Hard werken voor dat loontje', zeggen ze honend: 'daar hebben we geen zin in.' Veel fabrikanten kampen met hetzelfde probleem maar mij biedt die wetenschap geen troost. Vanuit mijn huidige netelige positie hoef ik bij Eugène al helemaal niet aan te komen met uitbreidingsplannen zoals de overname van Boes' zijn fabriek. Het eigen schip drijvend houden, dat is zelfs een opgave die me boven het hoofd dreigt te groeien. Een moment om tot bezinning te komen, kan ik niet meer vinden. Kommer en kwel op de fabriek en niet alleen daar.

Mijn onrust wordt natuurlijk opgemerkt door mijn tweelingzus. Dorothea schudt haar hoofd als ze me ziet en spreekt me net als vroeger vermanend toe. Ida is alle tijd bezig met de kleintjes. Om alle drukte te vermijden ga in niet te veel naar de villa. Thuis is het echter niet veel beter. Ontspanning is hier, met twee krijsende kinderen, in het geheel niet te vinden.

De bom barst op een zaterdagmiddag. Op de fabriek is er waterschade waardoor een hele partij sigaren die klaar staat voor verzending in één klap waardeloos wordt. Alles kan ik zo weggooien. Hendrik senior heeft me er al eerder op gewezen dat een dak reparatie noodzakelijk is. Echter door al die drukte met de familie en daarbij ook nog de geboorte van Iet, is het gewoon te veel. Ik ben er niet toe gekomen om die dak reparatie tijdig uit te laten voeren. De verwijtende blik van Hendrik heeft mijn woede gewekt die ik dan nog kan bedwingen.

Gespannen als een veer kom ik die dag thuis. Ik wil net mijn fauteuil opzoeken om even tot bedaren te komen. Juist op dat moment valt Bets over een steen, bats op haar gezicht. Bebloed rent ze luid gillend de goede kamer in, waar ik net met gesloten ogen eindelijk een moment van verdiende rust meen te vinden. Kleine Iet die normaal de hele dag slaapt, begint mee te krijsen. Enkele tellen later stormt Jeannette de kamer in met een gillende Iet op haar arm. Ze roept dat zij het niet meer aan kan en nú mijn hulp nodig heeft. Drie schreeuwende vrouwspersonen staan daar in de goede kamer mijn rust te verstoren. Het is meer dan ik kan verdragen. Mijn driftbuien heb ik meer en meer leren beheersen, echter hier komt abrupt een einde aan mijn getergde lankmoedigheid. Enfin, enfin, laat ik niet tot in alle details afdalen. U begrijpt dat tussen Jeannette

en mij allesbehalve vriendelijke woorden zijn uitgewisseld. Ja, ja, het klopt dat de Engelsen dit een *understatement* noemen.
Het gevolg is dat Jeannette het huis verlaat en naar broer Leo is gestapt. Zus Ida komt langs en begint op mij in te praten. Er volgt familieberaad met Dorothea, Hugo en Eugène erbij. Een dag later verschijnen Leo met zijn vrouw Alida maar zonder Jeannette. Ze vertellen me dat Jeannette nog volkomen overstuur is en zelfs niet de kinderen, laat staan mij, wil zien. Ik denk dan: 'Ach ja, Jeannette die is zo gevoelig het waait wel over.' Helaas dat gebeurt niet. De dokter is er zelfs bij gehaald en die spreekt van een zenuwinzinking. Opnieuw volgt familieberaad samen met Leo en Dorothea. Leo kent zijn zus natuurlijk al heel lang en er wordt goed naar hem geluisterd. Volgens hem heeft Jeannette rust nodig. Maar we hebben twee jonge kinderen, Betsje van net twee en Ietje met pas twee maanden. Rust krijg je thuis niet met de zorg voor die twee afhankelijke meisjes. Dorothea biedt daarop aan langer te blijven met haar gezin zodat zij de eerste weken onze dochters mee kan opvangen, samen met de hulp van haar kindermeisje. Het lijkt Leo een goed idee en met dat voorstel zijn Jeannette en ik opnieuw aan de praat geraakt. Jeannette is uitgeput, ik ben nog steeds gespannen. Toch komen we tot een oplossing. Preciezer gezegd, Ida komt met een onverwacht idee.
Ze herinnert Dorothea en mij er aan hoe wij vroeger thuis ook een crisis hebben gekend na het overlijden van vader. Die geschiedenis speelde veertien jaar terug. Moeder was toen - net als Jeannette nu - helemaal van de kaart en kon het niet meer aan. Het was de reden dat Voogd Peter ons destijds heeft toegesproken en wij allemaal het huis en de stad hebben verlaten. Dit verhaal heb ik al eerder verteld: hoe ik eerst alleen en later met Anton naar kostschool ben gestuurd. Ida en Dorothea gingen naar een internaat in Venray, dat ligt vlakbij Boxmeer. Volgens Ida moeten nu onze kindjes daar ook naar toe.
Leo zegt: 'Hoe kan dat nou. Jullie waren toen wees en al minstens dertien jaar oud, maar Bets en zeker Ida, die is pas net op de wereld, die kunnen zo jong toch niet van hun moeder weg!' Ida antwoordt: 'Ja dat is waar. Laten wij, Albèrt' - ze kijkt me gebiedend aan - 'in Venray samen navraag doen. We moeten achterhalen of er bij de zusters een verblijfmogelijkheid is voor hele jonge kinderen.' Gewoonlijk keer ik me af van een gebiedende oudste zus, maar ik voel me erg schuldig, dat is een heel naar

gevoel. Wellicht kan deze oplossing Jeannette ontlasten en kan ik met haar weer in het reine komen. Ik stem daarom in met Ida's voorstel. Direct de volgende dag zijn we naar de voormalige kostschool van mijn zussen gereisd: Het reisje met paardentaxi is minder dan twee uur gaans. Voor Ida - die vroeger bekend stond als de grote belhamel van het internaat - is het een hele belevenis om enkele van de nu stokoude zusters terug te zien. Ze keert terug in een nieuwe positie: die van moeder en als Mevrouw Goulmy. Ze geniet zichtbaar van haar nieuwe status en zij zou daar nog veel meer over kunnen vertellen. Maar dat is weer een heel ander verhaal. Wij zijn gekomen om te horen of mijn dochtertjes hier kunnen verblijven voor een aantal maanden. 'Nee' zeggen de zusters van de orde Zusters van Liefde. 'Hier kan dat niet, maar heel misschien wel in een ander klooster van onze zusterorde, in Oerle.'[103] Het is een dorpje vlakbij Eindhoven. Met de aanwijzingen van de abdis en haar aanbevelingsbrief krijgen we kort na het bezoek een brief waarin staat dat we met onze twee dochtertjes in Oerle terecht kunnen. De zusters daar hebben al tientallen jaren een schooltje dat steeds groter is geworden. De school met kinderopvang is voornamelijk bedoeld voor weeskinderen of kinderen uit arme gezinnen. Dat levert de Zusters niet veel geld op en om de school en weeshuis toch te laten bestaan, kunnen sinds kort ook kinderen uit de gegoede burgerij daar tegen betaling terecht.
Met Ida en met mijn twee dochtertjes zijn we begin november naar Oerle gereisd. De meiskes zijn daar goed opgevangen. Sommige van de jonge zusters zijn ingetreden in het klooster op een moment dat ze er misschien over droomden zelf moeder te worden en zuigelingen groot te brengen. Zonder barensweeën krijgen die daar gelegenheid om te zorgen voor vondelingen of zeer jonge weesjes. Aan twee van de zusters zijn onze dochtertjes toevertrouwd tot het voorjaar van 1897.
Jeannette is na enkele weken voldoende hersteld en we durven het aan om de kindjes weer terug naar huis te halen. Kleine Iet heeft bij het afscheid lang, heel lang gehuild. De zuster die voor haar heeft gezorgd - Ietje weet niet beter – is in feite haar moeder geworden. Het heeft nog een hele tijd geduurd voordat onze meisjes en Jeannette weer met elkaar zo vertrouwd zijn geworden, als gewoon is voor een moeder met haar dochters.

***

Als ik zo terugkijk naar de roerige dagen dan ben ik verheugd dat alles toch weer op zijn pootjes terecht is gekomen. Door al die strubbelingen zijn Dorothea en de familie tot november in Boxmeer gebleven. Kort voor onze verjaardag is ze met de kinderen teruggekeerd naar Amsterdam. Gelegenheid om haar verjaardag te vieren is er niet geweest. Ruim een week na aankomst thuis heeft Dorothea een dochtertje gekregen met dezelfde roepnaam als ons meiske: Ida. Het is een eerbetoon aan onze oudste zus die gedurende de crisis-dagen in Boxmeer een heldenrol heeft vervuld. Ida is de hele tijd bij Jeannette gebleven. Ze is heel begripvol en neemt de tijd om naar haar te luisteren. Het heeft ons allebei, ik bedoel Jeannette en mijzelf, geholpen om het opnieuw aan te durven en weer tot elkaar te komen.
Eugène heb ik tijdens de crisisperiode niet vaak gezien. Hij is voortdurend op reis. Naar Amsterdam waar een geweldige uitbreiding van zijn fabriek staat aan te komen. Is hij niet daar dan is hij in 's-Hertogenbosch, zijn geboortestad en de plek waar zijn hart het meest naar uit gaat. Daar is hij met zijn broer druk in de weer om een wensdroom te realiseren, een sigarenfabriek van ongekende omvang. En dat niet alleen. Eugène heeft een origineel idee om de sigarenmakers, die vaak dronken op het werk komen, cultureel te verheffen: door muziek. Eugène heeft dat idee niet zelf bedacht. Het is afkomstig van een andere Bosschenaar: Ferdinand Van den Eerenbeemt. Die heeft een paar jaar eerder een harmonie opgericht met de bedoeling 'het moreel van de arbeiders te verbeteren' zoals hij dat zo plechtstatig heeft uitgesproken bij de oprichting. Eugène vindt dat een geweldige vondst. Hij heeft nog wat geld over en dat heeft hij gestoken in de Harmonie. Voor wat hoort wat en in ruil voor Eugène zijn gulle bijdrage krijgt de harmonie de naam van zijn bedrijf: 'Muziekcorps der Nederlandsche Sigarenfabrieken Eugène Goulmy & Baar.'[104] Waar andere sigarenfabrikanten kapitalen kwijt zijn aan advertenties in de kranten om bekendheid te geven aan hun koopwaar, kan Eugène bij iedere manifestatie in Den Bosch met zijn naam pronken. En niet alleen daar. Die Harmonie reist door het hele land en treedt op in een heleboel andere steden. Het is een Harmonie met kwaliteit, ze winnen de ene prijs na de andere. De buitenwacht denkt: 'Als die Harmonie zo goed is, dan moeten die sigaren het zeker ook zijn, laat

ik er maar eens eentje opsteken.' Een betere reclame kan men zich immers niet wensen.
Er is nog een andere reden waarom Eugène zo vaak in Den Bosch is. Hij is op zoek naar een huis, een groot huis want zijn familie is inmiddels opnieuw gegroeid: ze zijn nu al met zijn achten. Hij heeft al eerder in Rosmalen een zomerhuis gekocht met veel grond erom heen, een heerlijke plek voor de kinderen. Maar het is een zomerhuis, niet gebouwd om er gedurende de koude winter in te kunnen vertoeven. Een jaar later vindt hij in Den Bosch, niet ver van de fabriek, een woonhuis waar Dorothea mee kan instemmen. Kan ze echt ermee instemmen of is het omdat Eugène zo graag terug wil naar zijn geboortestad? Ze heeft me nooit verteld wat zij nu echt wil. Zo gaat het nu eenmaal, je volgt natuurlijk de plek die je echtgenoot kiest. Maar ik geloof werkelijk dat zij, net als ik, zich het meest thuis voelt in de wervelende omgeving van Amsterdam. Onze geboorteplek is als stad toonaangevend geworden in deze moderne tijd.
Hoe het ook zij, zeker is dat er voor de familie Goulmy heel veel veranderingen hebben plaats gevonden. Zo is er bijvoorbeeld voor het eerst na jaren gebroken met een traditie. Vanaf het eerste huwelijksjaar is voor Dorothea altijd de versregel opgegaan welke we zo graag in de lente uitspreken zodra we de vogels horen fluiten: In mei leggen alle vogels een ei. Deze lente verloopt anders want Dorothea krijgt geen kind. Heel uitzonderlijk. Twaalf jaar nadien blijven de kinderen komen.
Aan een andere, meer jonge traditie, komt dit jaar eveneens een einde: de zomervakanties van de Goulmy familie in Boxmeer. Ik kan er heel veel logische en onschuldige oorzaken voor bedenken. De werkelijke reden is echter nooit hardop uitgesproken. Ik ben er zeker van dat het gedoe na de geboorte van Iet, niet heeft bijgedragen aan het versterken van onze familieband. Feit is dat de verwijdering tussen onze families gedurende de zomermaanden dit jaar is begonnen.
Eugène leeft in dat roemruchte jaar 1897 in twee steden. Alleen al in Amsterdam moet hij heel wat gesprekken voeren met architecten, want hem staat een revolutionair ontwerp voor ogen van een zeer moderne sigarenfabriek op een van Amsterdam meest prestigieuze plekken, het Rokin.[105] Hoe hij het voor elkaar heeft gekregen is me nog steeds een raadsel. Zijn compagnon Rudolf Baar zal in Amsterdam vast wel heel veel werk verzet hebben maar dan toch, ga er maar aan staan: in één en

dezelfde periode werken aan twee grote nieuwe fabrieken en ondertussen de hele fabricatie met honderden arbeiders gaande houden.[106]

FABRIEK GOULMY BAAR ROKIN

Ja, bij de familie van Eugène en Dorothea is alles groot, groter, grootst. Of het nu gaat over het fabriceren van sigaren of over het maken van kinderen, zulke aantallen daar kan niemand tegen op. Ik moet toegeven: voor mij geldt dat een grote bescheidenheid over mijn prestaties op zijn plaats is. In alle opzichten toont leermeester Eugène zich de meerdere. Ik moet zelfs erkennen dat hij er niet over loopt te pochen. Dat is ook niet nodig. Opscheppers zijn personen die niks presteren maar met het vertellen van sterke verhalen proberen indruk te maken. Eugène heeft dat niet nodig. Die hoeft alleen maar ergens binnen te komen, geen woord te zeggen. Zijn vorsende blik voldoet om de hele ruimte te vullen.
Hoe komt het toch dat ik al die tijd over die familie van mijn zus aan het vertellen ben? Het is toch verdorie mijn verhaal! De reden kan misschien zijn dat het zo fijn is om een succesverhaal te vertellen. Ja, eerlijk is eerlijk, ik kijk jaloers toe naar al die bezigheden van de Goulmy familie. Daar lijkt alles van een leien dakje lijkt te gaan. Nee, dat is niet waar. Ze

hebben natuurlijk niet alleen maar geluk gekend. In het jaar 1899 overlijdt hun lieve zoontje Pierre. Het was zo een guitig jochie met zijn krullenbol en pas vier jaar oud. Ik vermoed dat heel hard werken de manier is geweest voor allebei de ouders om het verdriet te verwerken.
Enfin, genoeg over mijn ijverige familie die vanaf mei 1897 in Den Bosch woont. Ik ga verder waar ik gebleven ben met mijn verhaal, dus terug naar Boxmeer.

***

Door die staking en al die verwikkelingen thuis, heb ik twee stappen achteruit moeten zetten. Ik mag hopen dat ik in het jaar 1897 weer één stap vooruit kan gaan. Het zal niet eenvoudig zijn. Voor de productie van sigaren is een andere tijd aangebroken. De aanduiding fabrikant is in de jaarverslagen van de gemeente uitsluitend toegestaan indien er sprake is van een fabriek waar tenminste twintig personen werken. Bovendien moet in de fabriek gebruik maken van mechanische kracht.
Het is voor alle sigarenfabrikanten hier een te hoge norm Alleen met de investering van heel veel geld lukt dat. Bijvoorbeeld door het overnemen of laten samengaan van twee of meer sigarenfabriekjes, kan aan de nieuwe voorschriften voldaan worden. Ik heb de nodige jeneverglaasjes in de huiskamers van mijn collega fabrikanten geledigd met het doel gemeenschappelijk verder te komen. Niemand heeft er oren naar. Iedereen denkt beter te slagen door baas te blijven van zijn eigen bedrijfje. Heel onverstandig, want de naweeën van de staking blijven voortduren en bekwame vakkrachten vinden blijft een probleem.
Even heb ik in het voorjaar van 1897 hoop op verbetering. Het is een aangename verrassing als ik vanaf de kansel hoor dat pastoor Ter Haar zijn laatste preek gaat houden. De opvolger, pastoor Kersten, is een jonge kapelaan die een nieuwe wind moet laten waaien. Die verwachting is na enkele jaren uitgekomen, maar juist in het begin van zijn loopbaan, in de tijd dat ik zijn steun het meest kan gebruiken, is het faliekant mis gegaan. Krampachtig blijft hij het eerste jaar de lijn van pastoor Ter Haar volgen. Ik heb al verteld hoe hard we gelachen hebben toen hij zelfs de vrouwen van stakers in de biecht heeft aangespoord om via de slaapkamer het gelijk van zijn voorganger te bewerkstelligen. Ach, achteraf terugkijkend

snap ik het allemaal wel. Zo een jonge pastoor is zoekende en heeft tijd nodig om zijn eigen stempel te drukken. Voor mij is zijn nieuwe beleid net te laat gekomen.
Als huisvader die op stand moet blijven leven, heb ik te weinig geld om andere bedrijven over te nemen. Evenmin ben ik in staat nieuwe machines te kopen die duizenden sigaren, ingepakt en wel in dozen, kunnen afleveren. Mijn handelsmerk is altijd al de productie van handgemaakte kwaliteitssigaren van de beste tabaksbladeren. Sigaren zijn geen potloden maar een genotsproduct door mij met zorg samengesteld. Dat idee wil ik niet los laten. De moderne tijd die zich in Boxmeer steeds meer doet gelden, verhoudt zich slecht met mijn ambitie om een vooraanstaande sigarenfabrikant te worden van handgemaakte sigaren. Meer en meer begin ik na te denken over andere groeimogelijkheden. Het werk van de sigarenfabrikant, of moet ik nu zeggen, de bedrijfsleider, bestaat uit veel verschillende opgaven. De meeste collega's zijn de ganse tijd in de fabriek te vinden. Sommigen hebben zichzelf zelfs actief ingeschakeld bij de productie. Zij zijn net als gewone sigarenmakers de ganse dag bezig met drogen, persen, snijden en draaien van de tabaksbladeren. Anderen richten hun aandacht op de afwerking en het inpakken. Het is allemaal noodzakelijk maar dankzij mijn vakkundige meesterknecht hoef ik daar niet met mijn neus bovenop te zitten. Wat ik het liefste doe is contact hebben met ondernemende figuren. Ik ben een stadsmens. Ik kan niet op één en dezelfde plek rondhangen. Nieuwe gezichten moet ik zien. Daarin zit het leukste deel van mijn baan als sigarenfabrikant: de verkoop.
Meer en meer ben ik me er bewust van dat de grenzen aan de groei van mijn sigarenfabriek in Boxmeer zijn bereikt. Ik zal het elders moeten zoeken. Natuurlijk in de handel. Ik ben in 1898 veel op stap gegaan om uit te vinden of er nieuwe plekken zijn waar ik mijn sigaren kan afzetten. Met het Duitse lijntje en de aansluitende treinverbindingen kan ik heel snel naar Den Bosch, Eindhoven of Tilburg reizen. Daar zijn de grote centra van de sigarenindustrie te vinden en daar moet ik bij zijn. Ik heb dit jaar veel nieuwe contacten gelegd.
Natuurlijk helpt het om in Den Bosch regelmatig even langs te gaan bij Eugène en daar kennis te maken met de grote bazen van de sigarenindustrie. Via hen leer ik veel nieuwe fabrikanten en handelaren kennen waar ik mijn voordeel mee doe. Daar pik ik heel wat nieuwe

ideeën op. In 1898 bijvoorbeeld zijn enkele fabrikanten met hun echtgenoten naar een tentoonstelling over vrouwenarbeid geweest in Amersfoort. Iemand heeft daar verteld dat:

…Vrouwen fijner bewerktuigd is dan de man, kan zij de melange van bladeren losser en makkelijker laten rollen, waardoor de cigaar beter trekt.[107]

Een ander heeft ervaren dat in de fabriek een aparte vrouwenafdeling onder vrouwelijke leiding tot betere resultaten leidt. Een heel goed idee. Zo verbetert de kwaliteit met minder kosten, want de vrouwen krijgen minder loon uitbetaald. Weer iemand anders heeft een andere regeling getroffen met het loon. Niet per dag uitbetalen maar naar de hoeveelheid sigaren die een arbeider of arbeidster rolt. Zoveel ideeën doe ik op in deze kringen van sigarenfabrikanten en andere handelaren. Hier te verkeren behoort tot het meest aantrekkelijke deel van mijn werk. Thuis gekomen probeer ik natuurlijk iets te realiseren van wat ik daar gehoord heb, maar dat is me niet meegevallen.

Vader van een zoon

VADER EN ZOON ALBERT HOGENBOSCH ROND 1904

Jeannette, onze twee dochtertjes en ik slagen er onderwijl in om dichter bij elkaar te komen. We moeten soms zo lachen om ons Betsje. Bijvoorbeeld op de dag dat het meiske juist haar vierde verjaardag heeft gevierd met taart. We zitten met de kindjes, Ietje kan net over de tafelrand kijken, gezellig bij elkaar te smullen van het feestelijke gebak als Betsje zegt: 'Moeder U mag niet meer eten want U bent heel dik aan het worden.' Ach die Bets, ze kan werkelijk heel goed rondkijken en iedere verandering bij haar moeder opmerken. Deze keer heeft ze het goed gezien. Al begrijpt U wel, het is niet door de taart gekomen, dat Jeannette ronder en ronder aan het worden is.

Anders dan bij de tweede zwangerschap heb ik me ditmaal stilgehouden. Ik neem mezelf voor geen opmerkingen te maken of voorspellingen te doen over de aanstaande geboorte. Het valt me niet licht. Hoe vurig wens ik in stilte dat nu eindelijk Jeannette een zoon op de wereld zal zetten. Maar het is me gelukt. Tot en met 28 maart 1899 heb ik mijn innigste wens niet hardop uitgesproken. Daarvoor zijn we beloond. Eindelijk, eindelijk het is zover. Drie jaar na de geboorte van Iet komt op een dinsdagmorgen om half zeven, ja hij is er vroeg bij, een kerngezond en energiek jongetje op de wereld.

Trots als een pauw ben ik met Leo, Jeannette haar broer, naar het gemeentehuis getogen om aangifte te doen. De gemeentesecretaris Willem Kemps heb ik mijn beste sigaar aangeboden en gevraagd de tijd te nemen om met hele mooie letters zijn naam in te schrijven:

Albert Willem Henri Antoon.

Mijn zoon zal zijn eerste stapjes maken na de eeuwwisseling. Door hem krijgt het geslacht Hogenbosch weer toekomst. Met de bijbel in gedachten moet ik hem eigenlijk Petrus noemen, wat voor mij vertaald betekent: op hem zal ik mijn nalatenschap bouwen. Jeannette haar hand heb ik gekust. Zelfs een heerlijke ruiker heb ik voor haar geplukt en in een vaas gezet. Mijn geluk kan niet op. Met Albert krijgt het leven hernieuwde betekenis.

De eerste week van april leef ik in de wolken. Vader van een zoon, ik herhaal dat als een dichtregel honderdmaal: vader van een zoon. Zo lang

heb ik daar op gewacht en nu is deze grootste wens van mij in vervulling gegaan. Het geluksgevoel straal ik naar alle kanten uit. In de sociëteit steek ik met grote regelmaat mijn vinger op naar de garçon om nog een rondje te bestellen. En zodra de kleine borrelglaasjes op de ronde tafel voor ons staan, hef ik het glas en laat mijn stem schallen met een, ‘op de gezondheid van mijn *zoon* Albèrt. Jaja, ik wil dat ieder doordrongen is van het goede nieuws. Er komt een nieuwe eeuw aan. Dit wordt de eeuw van mij met mijn zoon Albèrt.

***

De eeuwwisseling vieren we uitbundig. De godganse dag bakt de keukenmeid oliebollen. Om mijn goede wil te tonen geef ik opdracht om voor iedere werker in mijn fabriek twee oliebollen te bakken. Betsje en Iet zijn niet weg te slaan uit de keuken. Onder begeleiding van Jeannette en samen met de keukenmeid schuiven de kleine meisjes de melkbussen gevuld met oliebollen de keuken uit in de richting van de paardenkar. Hiermee gaat die ganse voorraad heerlijkheden naar de fabriek. Bij het verdelen van de lekkernijen verwacht ik wat meer dankbaarheid. In plaats daarvan hoor ik mompelen: ‘Bij Van der Ven krijgen ze er drie.’ Ach ja, het is ook nooit goed. Maar ik laat me daardoor niet uit het veld slaan. Ik geef welgemoed alle arbeiders twee uur extra vrij zonder één cent van hun loon in te houden.
Oudejaarsavond voel ik me de koning te rijk. Een gedenkwaardige avond omdat het deze keer niet om een gewone jaarwisseling gaat. Nee, we staan op de drempel van een nieuwe eeuw. Aan het begin van de avond heerst er een geroezemoes van heel veel stemmen. Voor de kleine Albèrt wordt de drukte te veel. Hij overschreeuwt het hele gezelschap zodat Jeannette lange tijd in de weer is om hem stil te krijgen. Nadat Bets en Ida op de sofa tegen elkaar liggen en daar in slaap zijn gevallen, verdwijnen die twee ook van het familietoneel, evenals de kleintjes van mijn zwager Leo en Alida. Tegen de klok van twaalf blijven alleen de groten over in onze knusse huiskamer.
Ik heb het grote moment van de eeuwwisseling goed voorbereid. De champagnecoupes staan klaar en ik schenk ze tot aan de rand toe vol. De nieuwe eeuw is aangebroken: we staan met onze fonkelende glazen in een

kring. Moeder Potjes, Jeannette, Leo, Alida en ik wensen elkander alle goeds toe voor de toekomst. Later op de avond, ach U weet hoe dat gaat, na enkele flessen goed gerijpte wijn, en gezeten rond de gloeiende potkachel, ontstaan de beste gesprekken. Er volgen diepgaande bespiegelingen over het merkwaardige tijdgewricht waarin wij leven. Moeder Potjes begint als eerste met haar mijmeringen. Ze spreekt met een bedroefde stem: 'Terug kijken doe ik niet graag, steeds moet ik dan denken aan vader. Het is bijna tien jaar geleden maar iedere dag denk ik aan hem. En dan zo kort geleden jullie kindje.' Ze kijkt Leo en Alida aan die twee jaar terug hun dochtertje Caroline van één maand oud ten grave hebben gedragen. Beide vrouwen pinken een traan weg en moeder Potjes vervolgt haar klaagzang: 'Hoe moet het toch verder in deze tijd waar alles anders is, behalve ik zelf. Nieuw, nieuw daar staan de kranten nu vol van. Dit is mijn tijd niet meer. Oud en gebrekkig zijn, dat is alles wat mij te wachten staat.' Jeannette en Alida gaan naast haar zitten. Jeannette legt een arm om haar moeders schouder. Alida herinnert haar schoonmoeder aan de kleinkinderen die toch zoveel vreugde in ons aller leven brengen. Jeannette spreekt over de grote gemakken die in deze moderne tijd het huishouden zo aangenaam maken. Hiermee begint de troostende vrouwenpraat waar wij, Leo en ik, ons niet in moeten mengen. Wij kunnen ons nu richten op verder reikende denkbeelden en pogen de oude en de nieuwe tijd te doorgronden.
Wellicht aangestoken door de somberte van mijn schoonmoeder, begin ik met op te merken in wat voor zorgelijke toestand we in 1900 verzeild zijn geraakt. 'Kijk toch eens wat voor ellende de nieuwe denkbeelden van Troelstra en zijn socialisten ons brengen. Overal stakingen, onrust, geen enkel respect meer van de arbeider voor ons fabrikanten. Zelfs als ik gratis oliebollen uitdeel, hoor je gemor dat het niet genoeg is. Als dat zo doorgaat, dan duurt het niet lang meer of er breekt weer een nieuwe Franse revolutie uit, of nog erger, oorlog.' Leo, altijd optimistisch van nature, zeker na een volgend glas wijn, heeft daar andere gedachten over. 'Kijk toch eens naar wat hier in Boxmeer is gebeurd nadat pastoor Ter Haar is vertrokken. Onze nieuwe pastoor Kersten laat toch zien hoe je vandaag de dag met de arbeiders om kunt gaan. Dag in dag uit is hij in de weer om ze te organiseren in de katholieke vakbond. Die luitjes zijn gelukkig omdat hij naar ze luistert. Maar tevens wijst hij hen op de plaats die ze moeten innemen. Dat is toch vooruitgang of niet soms?'

Daar valt weinig tegen in te brengen en dit positieve geluid mist zijn uitwerking op mij niet. Ik begin mijn verwondering uit te spreken over alle nieuwigheden die ik in Amsterdam bij de wereldtentoonstelling heb gezien. Hoe verbaasd ik jaren geleden ben geweest toen met één druk op een knop de elektrische lampen aangingen bij Krasnapolsky, over de snelheid van de nieuwe stoomlocomotieven, over de nog grotere snelheid van telegrammen die van heel ver komend ons in luttele seconden bereiken.
Eenmaal begonnen over de hoopgevende uitvindingen van de moderne tijd kunnen we niet meer stoppen. De rij is eindeloos. We praten over de telefoon die net is geïnstalleerd in het gemeentehuis, over de bewegende beelden die op een scherm voor een groot publiek worden getoond, over de sportievelingen zich vanuit de stad Nijmegen op een rijwiel voortbewegen, helemaal tot hier bij ons in de Keistraat. En niet te vergeten het allernieuwste: een rijtuig dat zonder paard met luid geraas over de weg dendert. Als een waterval komen de beelden van al deze nieuwigheden bij ons binnen. Na nog een glas wijn komen we samen tot de volgende conclusie: nog nooit eerder in de geschiedenis zijn zo snel en zoveel uitvindingen gedaan die het dagelijkse leven van ons ieder hebben veranderd.
Leo zegt: ‘Als de mensheid zo slim is dat ze dit allemaal kunnen bedenken, dan kun je er toch zeker van zijn dat de wereld ervan af nu alleen maar beter op wordt. Oorlog dat was iets van vroeger, daar zullen wij nooit meer last mee krijgen.’ Ik schenk ons laatste glas in en terwijl we deze laten klinken zeg ik: ’Leo, treffender openingswoorden aan het begin van deze eeuw had ik niet kunnen uitspreken. Laat ons proosten op de vooruitgang.’
De gesprekken op de gedenkwaardige eeuwwisseling blijven lang in mijn hoofd rondspoken. Een gevoel van dankbaarheid voor de warmte die het samenzijn met mijn familie heeft gebracht doorstroomt mij. Maar voor alles ben ik dankbaar dat het ons gelukt is in een diepgaand gesprek de huidige tijd te duiden. Mijn gevoelens sluiten naadloos aan op dit tijdsgewricht waarin optimisme overheerst. De vooruitgang is alom aanwezig, dat kun je overal horen en lezen.
Het eerste ontbijt van deze eeuw met mijn vrouw en kinderen is een gedenkwaardig moment. Ik kijk met voldane blik rond vanaf mijn plek aan het hoofd van de tafel. Aan de andere zijde zit Jeannette en aan de

lange zijde Bets met Iet, daar tegenover, vlak bij mijn stoel, onze zoon Albèrt. Een vredig beeld nietwaar?

Helaas blijft het geluksgevoel niet lang voortduren. Als ik enkele weken later overdenk hoe het jaar 1899 is verlopen, kan ik in feite slechts één gebeurtenis aanwijzen die heeft bijgedragen aan ons geluksgevoel: Albèrt's geboorte. De maanden daarna kenmerken zich door een grote onrust.

Het lukt mij niet om in alle rust deel te nemen aan het gezinsleven. Als ik bijvoorbeeld aan de huistafel zit en het Boxmeers Weekblad wil doornemen, gaat het te vaak helemaal mis. Het is namelijk zo dat Albèrt beschikt over de beste kwaliteit longen van alle drie de kinderen. Op de meest ongelegen momenten geeft hij daar blijk van. Hij begint luidkeelsmet een concert dat niet goed is voor mijn oren en daarmee evenmin voor mijn gemoedstoestand. Wat kan dat joch blèren. Alsof zijn leven er van afhangt.

De komst van Albèrt leidt tot het vertrek van onze kostganger Hendrik. Het kan niet anders. De eerste weken na de geboorte staat de wieg van mijn zoon naast het kraambed van Jeannette. De twee meisjes slapen op één kamer en Albèrt moet een eigen kamer krijgen. Helaas voor onze Hendrik, die kan daarom niet langer bij ons blijven. Ik draag hem voor zijn vertrek op de kamer om te toveren tot een kinderkamer door alle wanden een fris kleurtje te geven. De wieg gaat onder luid gekrijs van Albèrt naar die kamer. Van daaruit is het gebrul in de nacht voor mij minder storend.

Een maand na Albèrt's geboorte begeleid ik Hendrik naar zijn nieuwe woonplaats, Den Bosch. Als luisterend oor in de fabriek en als huisgenoot, natuurlijk alles op gepaste afstand, is de jongeman mij dierbaar geworden. Inmiddels is hij een volwassen man en niet alleen voor ons gezin, ook voor hemzelf, is het beter dat hij op eigen benen komt te staan. In Boxmeer heeft hij het vak van sigaren maken geleerd. Hij heeft kennis gemaakt met ons familieleven en gezien hoe het er in een keurig gezin aan toe gaat. Gewapend met die kennis en beschaving, moet hij nu verder zonder mijn hulp. De laatste steun die ik hem bied, is een aanbeveling bij Eugène. In zijn fabriek vinden voortdurend uitbreidingen plaats. Er is een grote vraag naar ervaren sigarenmakers dus mijn aanbeveling maakt iedereen blij: Jeannette, Eugène en uiteindelijk ook Hendrik. Alleen Betsje is in tranen. Hendrik is haar beste speelkameraad

en ja, ikzelf verlies in hem een luisterend oor in de fabriek. Mijn zoon, zijn opvolger, ligt nog in de wieg wanneer Hendrik het huis verlaat. Ik had hem graag langer gehouden. Zoals gezegd, deze jongeman is mij dierbaar is geworden. Ik zal hem niet alleen als werker maar ook als persoon gaan missen.

Het jaar 1900

In de lente van het jaar 1900 geniet ik met volle teugen van de eerste zonnestralen. Soms betrap ik mijzelf erop tijdens het wandelen de melodie van een nieuwe schlager hardop te neuriën. Mijn vrolijke stemming mist zijn uitwerking niet op Jeannette. Op paaszondag lopen we gearmd naar de kerk. Jeannette krijgt blosjes op haar wangen en ik kan haar zelfs betrappen op een glimlach als ze ziet hoe Iet Albèrt in het gras ondersteunt bij zijn eerste stapjes. We genieten met volle teugen van deze lente en voelen ons opnieuw verbonden met elkaar.
Het wekt daarom niet mijn verbazing als Jeannette mij vertelt dat ze voor de vierde keer in verwachting is. Net als de vorige keer laat ik niet merken opnieuw van haar te verwachten dat het een zoon moet worden. Ja, ik heb mijn lesje wel geleerd. Dus feliciteer ik haar terwijl ik er zeker van ben dat ons vierde kind weer een jongen is. Het is zelfs zo erg dat ik enkele maanden later beweer twee zonen te hebben! Maar dat is weer een ander verhaal, dat vertel ik zo meteen wel.

***

In de zomermaanden ben ik druk in de weer met mijn werk op de sigarenfabriek. Steeds duidelijker tekent zich af dat een fatsoenlijk bestaan voor mijn familie alleen mogelijk blijft indien ik de fabriek ga moderniseren. Mijn handelsmerk waarmee ik naam poog te maken, is de handgedraaide sigaar in het topsegment. Het is een branche in de markt waar de concurrentie moordend is. Wil je daarin mee komen dan zijn flinke investeringen nodig voor een fabriek met heel veel vaklieden. Andere collega's kopen machines waarmee zij de productie aanzienlijk verhogen in vergelijking met de gangbare fabricatie. Het kenmerk

handgedraaid gaat hiermee verloren. Het is een keuze voor kwantiteit. Als het de fabrikant lukt om voldoende tabaksbladeren voor een gunstige prijs in te kopen dan doet de moderne techniek de rest. Met machines is het heden ten dage mogelijk om het duizelingwekkende aantal van duizend sigaren af te leveren. Iedere dag opnieuw en dat niet alleen. Die liggen kant en klaar in de sigarendoos. Natuurlijk kun je voor dat soort machinaal gefabriceerde sigaren niet al te veel geld vragen. Maar dat hoeft ook niet, want de vraag naar goedkope sigaren is in het begin van deze eeuw geëxplodeerd. Niet alleen in het koffiehuis maar zelfs gewoon op straat loopt de eenvoudige burgerman zijn sigaartje te roken.
Enfin, voor mij zie ik twee wegen die ik kan inslaan om mee te gaan met de moderne tijd. Ik zal moeten kiezen:
Óf flink uitbreiden in menskracht. Dat betekent een nieuwe hal met tientallen sigarenmakers voor het maken van mijn top- kwaliteitsproduct: de dure handgemaakte sigaar.
Óf machines aanschaffen voor een massaproduct. Ik kan dan volstaan met een gering aantal sigarenmakers die de techniek van de apparaten goed beheersen. Zo kun je de productie torenhoog opvoeren met goedkope sigaren voor de gewone man.
Welke weg zal ik inslaan? Wat ik ook doe, in beide gevallen is een flinke investering noodzakelijk. Ik begrijp dat het verstandig is om niet op eigen houtje te kiezen. De eerste die ik om raad wil vragen is natuurlijk mijn zwager Eugène. Het gezin van de familie Goulmy brengt echter niet langer de zomer door in Boxmeer. Reizen is met onze steeds omvangrijker wordende gezinnen welhaast onmogelijk. Hierdoor hebben we elkander al geruime tijd niet meer gesproken. De laatste keer was toen ik Hendrik naar 's-Hertogenbosch begeleidde. Dat is nu alweer ruim een jaar geleden. Het wordt hoog tijd om terug te keren naar Den Bosch, naar Dorothea en Eugène.
Treinreizen in de eerste klas vind ik altijd zeer aangenaam. Niets is fijner dan me in de canapé te vlijen met een kop koffie en mijn geurige kwaliteitssigaar. Heerlijk om ontspannen naar buiten staren. Vaak smaak ik het genoegen van een interessante conversatie met medereizigers terwijl het landschap aan onze ogen voorbijflitst. Heerlijke uren vind ik dat. Zelfs de wachttijd bij het overstappen herinner ik me als een behaaglijk oponthoud. De nieuwe stationshallen bieden alle comfort met hun fluwelen fauteuils rondom de warme potkachel.

Zo anders is het reizen met kleine kinderen. Ik krijg al hoofdpijn als ik er aan terug denk. Voor het eerst maken we deze reis met ons gezin: de drie kindjes en wij twee. Tussen Boxmeer en 's -Hertogenbosch bestaat geen directe treinverbinding, met als gevolg heel vaak overstappen. Met een eigenwijs dochtertje van zes, Iet van vier en Albèrt in de kinderwagen is het een opgave die Jeannette en ik niet licht zullen vergeten. Eerst met de trein naar Oeffelt. Daar overstappen in de volgende trein. Vervolgens via Haps, Eerde, Schijndel naar Boxtel, de eindhalte van het Duitse lijntje.[108] Van daaruit bereiken we met alweer een volgende trein onze bestemming: station 's-Hertogenbosch. Doodmoe komen we aan bij mijn zus Dorothea. Gelukkig is hun huis zo ingericht dat wij volwassenen geen hinder ondervinden van de kinderschare. Terwijl zij zich vermaken onder het toeziend oog van Dorothea en Jeannette, samen met het kindermeisje, krijgen Eugène en ik de gelegenheid om van gedachten te wisselen.

In zijn werkkamer hangt een grote foto die kort geleden is gemaakt bij de opening van zijn fabriek. Werkelijk een imposant beeld. De burgemeester en nog veel andere hoogwaardigheidsbekleders zijn daar aanwezig. Daaromheen kijken misschien wel meer dan duizend belangstellenden toe. Eugène geniet nog na als hij vertelt over die opening van de op dat moment misschien wel grootste sigarenfabriek van Nederland. In detail krijg ik te horen hoe in de toespraken met veel lovende woorden gesproken is over de weldaad van deze fabriek voor de werkgelegenheid in Den Bosch.

Op het moment dat hij wil beginnen om het repertoire van "de beste harmonie van Nederland" op te sommen, val ik hem bruusk in de rede: 'Eugène, kunnen we de aandacht nu richten op een vraag waar ik de laatste maanden mee worstel?' Verstoord in zijn nagenieten kijkt hij me fronsend aan: 'Wat dan, de staking is toch al lang voorbij, wat is het probleem?'

Ik zwijg, nee sterker nog, ik val helemaal stil. De stilte blijft voortduren, ik gebruik de tijd om de situatie in ogenschouw te nemen. Een nieuw inzicht breekt door. Ik zie mijzelf plotseling op deze stoel zitten door de ogen van Eugène. Het is een ontluisterend beeld. Ik besef dat de oude kameraadschap tussen Eugène en mij is verdwenen. Mijn leermeester is te hoog gestegen. Misschien dat het gevoel van vriendschap terug zal keren in de huiskamer, samen met Dorothea, Jeannette en de kinderen, al

pratende over het gezin en de ondeugden van de kinderen. Doch nu hier in deze werkkamer zie ik me zitten als een kleine dwerg die niet kan verlangen dat de zo hoog gestegen fabrieksdirecteur zich in alle ernst gaat buigen over de netelige probleempjes van een fabrikantje woonachtig aan de rand van de provincie.

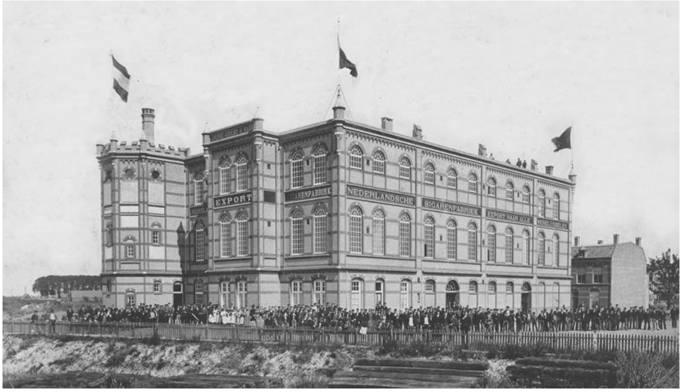

[109]

GROOTSTE NEDERLANDSE SIGARENFABRIEK GOULMY BAAR

Het is Eugène die de inmiddels pijnlijk geworden stilte doorbreekt. ‘Zullen we morgenvroeg in de fabriek een kijkje gaan nemen samen met Dorothea en Jeannette?’ Ik stem toe en slik de vraag in over mijn toekomst. Zonder dat we het hebben uitgesproken, vermoed ik dat Eugène de oorzaak voor mijn stilzwijgen heeft begrepen. In het familiecontact nadien is hij naar Jeannette en mij uiterst hoffelijk. Dorothea neemt mij bij de bezichtiging van de fabriek bij de arm en fluistert hoe blij ze is dat ik hier samen met haar loop. Het samenzijn met mijn tweelingzus vind ik hartverwarmend. Het vormt het hoogtepunt van ons bezoek aan de familie Goulmy. Met Eugène heb ik sindsdien nooit meer in afzondering samen gezeten om te praten over de moeilijke keuzes waarmee ik als sigarenfabrikant te kampen heb.

***

Een belangrijk persoon aan het begin van mijn leven is mijn stiefmoeder. Zoals ik al eerder heb uitgelegd, is mijn echte moeder in het kraambed gestorven. Helena Schoonenbosch is de meisjesnaam van mijn stiefmoeder die ik altijd met moeder aanspreek. Ik heb haar al tijden niet gezien. Bij ons bezoek aan de familie Goulmy kan ik niet aan haar deur voorbij gaan. Sinds enkele weken woont moeder met haar onafscheidelijke zus tante Anna bij Dorothea in de buurt, slechts enkele straten verder. Haar zoveelste verhuizing heeft ook deze keer onverwacht plaats gevonden.
Mijn moeder ken ik niet anders dan als een vrouw vol met spanningen. Ik denk dat het komt door de dood van vader. Destijds groeiden de problemen haar boven het hoofd. Als moeder ernstige zorgen ervaart dan zoekt ze een eigenaardige oplossing. Het huis waarin ze woont is plotsklaps niet goed meer: ze kan er geen dag langer vertoeven. De enige uitweg is dan verhuizen. Ik zou vele bladzijden kunnen vullen met verhalen over de omzwervingen van moeder.[110] Aanvankelijk beperkten de verplaatsingen zich tot haar geboortestad Amsterdam. Het huwelijk van mijn halfzus Anna biedt haar een aanleiding om verder weg te trekken. Vanwege Anna verlaat ze Amsterdam. Ze verkast naar Utrecht en betrekt een huis vlak bij dat van Anna. Korte tijd heeft ze het idee dat met die verhuizing, alle problemen uit de wereld zijn. Al heel gauw bevalt het haar in dat Utrechtse huis natuurlijk niet. In een nog hoger tempo trekt ze sindsdien van het ene huis naar het andere: minstens twee keer in de tijd van een paar jaar. Nu volgt het laatste nieuwtje.
Moeder en tante Anna, haar onafscheidelijke zus, krijgen in het begin van het jaar een uitnodiging van Dorothea om enkele dagen te komen logeren. Dorothea vertelt dat moeder en tante Anna het zo prachtig vinden in Den Bosch. ‘Ze weten het nu zeker’, zegt moeder, ‘wat is dit toch een mooie stad, hier kan ik me echt thuis voelen, veel beter dan in dat kille Utrecht’. Er valt Dorothea niks te binnen dat moeder kan tegen houden. Ze heeft toen een paar keer diep adem gehaald en ten slotte tegen moeder gezegd: ‘Goed, als dat echt is wat jullie willen, dan zal ik hier eens rondkijken.’ Enkele maanden later, eind juni, is het zover en laden de verhuizers moeders nieuwe huisje in Den Bosch helemaal vol. Het huis ligt ver genoeg weg om dagelijkse bezoeken van moeder te

voorkomen. Ik denk dat Eugène niet heeft staan juichen bij het idee zijn schoonmoeder met haar zus naast de deur te hebben. Ik ben even bij hen op bezoek geweest en nodig ze uit om bij de familie Goulmy op de thee te komen. Het huisje waar ze wonen, is te klein om Jeannette en mij met onze kinderen te kunnen ontvangen. Stel je voor dat we allemaal bij elkaar komen: Dorothea met haar acht kinderen plus mijn drietal met Jeannette, het is waarlijk een groot gezelschap. Dorothea die is geloof ik niet verrukt van het idee, maar ja, er is geen weg terug. De uitnodiging heb ik al gedaan.
Het wordt al met al toch een gezellig samenzijn. De neefjes en de nichtjes leren bij deze gelegenheid elkaar en hun oma kennen. Het is een van de weinige momenten waarop we zoveel familieleden bij elkaar hebben gekregen. We wonen nu allemaal verspreid door het hele land. Anton verblijft in Amsterdam, evenals Ida en haar familie. Anna zit met haar gezinnetje in Utrecht, Dorothea en moeder wonen in Den Bosch en wij in Boxmeer. Soms denk ik wel eens: woonden we allemaal maar in Amsterdam, dat is toch ons echte thuis, of niet soms?

***

Enfin, na de zomervakantie keren we weer terug naar Boxmeer. Rond die tijd ontstaat in mij een onrust die mij niet vreemd is: het beklemmende gevoel opgesloten te zijn in dit kleine dorp. Op een septembermorgen ontvang ik na lange tijd een levensteken van mijn halfbroer Anton uit Amsterdam. De brief zie ik als een uitnodiging te ontsnappen aan dit beklemde gevoel. Een mogelijkheid om te kunnen vertrekken naar Amsterdam, deze keer een treinreis helemaal alleen. Heerlijk om weer terug te keren in mijn geliefde Amsterdam, al zal het slechts voor enkele dagen zijn.
De brief van Anton verbaast me. Ik heb al lang niets van hem gehoord. Dorothea, Ida en Anna kennen evenmin bijzonderheden over zijn leven van nu. Op een brief die ik hem een jaar terug heb geschreven bij de geboorte van Albèrt, heeft hij zelfs niet geantwoord. Anton heb ik voor de laatste keer vier jaar terug in Utrecht gezien, bij het huwelijk van Anna. En nu deze onverwachte brief. In de luchtig geschreven brief staat niet

veel anders dan: 'Hallo broer, lang niet gezien, hoe gaat het, kom eens een keertje langs, het allerbeste.'
Jeannette die zijn schrijfsel natuurlijk meeleest, zegt meteen: 'Mooi hoor dat hij weer een levensteken geeft. Maar er is toch niks aan de hand. Wat is dan de reden om naar hem toe te gaan?' Ik ken Anton langer dan wie ook. Ik leg aan Jeannette uit dat achter die luchtige toon meer schuil gaat. Het is niet zomaar dat hij na vier jaar ineens contact opneemt. Het is een goed teken dat Anton het initiatief nam mij te benaderen. Ik zie dit als een goede mogelijkheid om onze stroeve verhouding te verbeteren. Anton is al zijn hele leven lang jaloers op mij. Keer op keer probeer ik hem te helpen, maar steeds neemt zijn wantrouwen alleen maar toe. Al eerder heb ik verteld dat hij enige tijd bij moeder heeft ingewoond en hoe hij van daaruit een handel in rookwaren is begonnen. Korte tijd verkocht hij zelfs mijn sigaren. Het was geen succes en al spoedig volgde zijn faillissement. Tijdens onze laatste ontmoeting, stond hij in vuur en vlam over zijn nieuwe onderneming: de verkoop van glas en spiegelruiten. Ik vermoed dat mijn kritische vragen hem zo hebben verbitterd dat hij nadien alle contact heeft afgehouden. Dit alles zit ik in de trein richting Amsterdam te overdenken: ik hoop zo dat Antons brief is geschreven omdat hij me een succesverhaal wil gaan vertellen. Zijn hartenwens is mij jaloers te maken.
In Amsterdam komt Anton langs bij mijn logeeradres, het huis van Ida en Hugo. Zijn neerhangende schouders en zijn gelaat maken woorden overbodig. Zijn spiegelhandel is een fiasco geworden, het faillissement is een week daarvoor uitgesproken.
Om Anton wat op te vrolijken lijkt het me een goed idee om met z'n drieën de stad in te gaan. Eerst gaan we met Hugo naar het Rokin om de prachtige sigarenfabriek Goulmy Baar op het Rokin te bewonderen. Ik kijk goed rond in deze modelfabriek, wellicht doe ik nog wat goede ideeën op voor Boxmeer. Direct bij binnenkomst verbaas ik me over dit moderne gebouw. De directeurskamer bevindt zich op de derde verdieping maar trappenlopen is tegenwoordig niet meer nodig. Een lift tilt ons op naar dit hoge niveau. Voor het eerst in mijn leven word ik in een dergelijke enge ruimte omhoog gehesen. Rudolf Baar ontvangt ons hoogstpersoonlijk in zijn weelderig ingerichte directeurskamer. Hij verkeert in een uitgelaten stemming want kort daarvoor heeft het compagnon schap Goulmy-Baar een heuglijk bericht ontvangen: de

fabriek mag voortaan het predicaat 'Koninklijke' dragen. Wat we te zien krijgen in de fabriek is indrukwekkend: een gebouw geheel opgezet volgens een nieuw concept. Er bestaat nationaal en zelfs internationaal veel belangstelling voor. Ik kan het merken aan de rondleiding die Rudolf voor ons verzorgt: dit verhaal heeft hij vaak afgestoken. Echt nieuwe ideeën doe ik hier niet op. De afmetingen alleen al zijn weergaloos en in vergelijking met mijn sigarenfabriekje in Boxmeer onovertrefbaar.[111]

***

Na dit bezoek zijn we moe en zoeken een plekje op om bij te komen. We zijn verzeild geraakt in een café vlak bij het Paleis op de Dam, in de Kalverstraat: Café Oost-Indië. Daar genieten we van een likeurtje en onderwijl rookwolken verspreiden met het laatste Goulmy Baar maaksel, een sigaartje eigenlijk bedoeld voor de dames. Zeer genoeglijk allemaal, alleen stelt het me teleur dat ik er niet in slaag om het sombere humeur van Anton op te vrolijken. Dat lukt even later iemand anders wel. De persoon die binnenkomt is een oude bekende van Anton. De heer schudt hem vriendelijk de hand en klopt Anton op de schouder. Anton glimlacht en stelt de binnengekomen heer aan ons voor als zijn vroegere schoolmeester op de lagere school. De man waarmee we kennis maken, heet Stempels. Hugo maakt nog een grapje: 'Zo, bent U iemand van de oude stempel? 'Hahaha' lacht de heer Stempels voluit, 'nee, in het geheel niet. U moet weten dat de reden waarom ik hier ben alles te maken heeft met een nieuwigheid die mijn zoon Floris zo dadelijk gaat aankondigen.' Onze nieuwsgierigheid is natuurlijk gewekt. Een verdere uitleg hoeft hij zelf niet te geven, want direct na onze kennismaking komen er enkele luidruchtige jongelui binnen. Eén van hen omhelst de heer Stempels en stelt zich aan ons voor als Floris. De heer Stempels, - 'Zeg maar Jan' - nodigt ons daarop uit om mee te gaan naar het daarboven gelegen zaaltje. 'Want', zo zegt hij zacht en geheimzinnig, met opgestoken vinger, 'daar staat iets bijzonders te gebeuren.' Wij gedrieën volgen de mannen naar het zaaltje waar een soort van vergadering begint. Zoon Floris opent die bijeenkomst met het voorlezen van een brief, die hij kort daarvoor heeft ontvangen.
En waar gaat al dat gedoe nu allemaal om? De jongemannen die daar aan

tafel zitten, vormen het voltallige bestuur van de pas opgerichte voetbalvereniging 'Ajax'. De brief die Floris welluidend voorleest, is de bevestiging dat de vereniging sinds vandaag is toegelaten als lid van de Amsterdamsche Voetbalbond.[112]
Wij mogen delen in de feestvreugde en krijgen een uitnodiging de eerste wedstrijd van het seizoen bij te wonen. Hugo en Anton hebben geen interesse maar ik ben wel nieuwsgierig naar deze nieuwe uit Engeland overgewaaide sport. Over wind gesproken, daar sta ik de volgende dag middenin, op een tochtig grasveld vlak bij de Overtoom. Samen met vader Jan Stempels kijk ik vol verbazing naar hard rennende zwoegers die achter een bal lopen. Het schijnt de bedoeling te zijn dat de Ajax spelers, in hun zwarte tenues, de bal met de voeten voortbewegen in de richting van twee rechtopstaande doelpalen. Dat wordt verhinderd door spelers in blauwwitte tenues die - rennend in tegenoverliggende richting - hetzelfde pogen te doen. Na enige tijd breekt een pauze aan. Om dank te zeggen voor de uitnodiging deze match te mogen aanschouwen en tevens om wat reclame te maken voor mijn fabriek, trakteer ik in de pauze op een dun sigaartje. Zelfs voor zo een klein sigaartje ontbreekt het de Ajax spelers aan voldoende tijd om deze volledig op te roken. Bij het begin van de tweede helft leggen de spelers hun rookwaar aan de kant, met uitzondering van de doelverdediger die het merendeel van de tijd toch niks staat te doen. Al leunend tegen een doelpaal, tikt hij dankzeggend tegen zijn pet en geniet met volle teugen van een tweede verse sigaar. Onderwijl gaat de voetbalmatch door. Langs het veld en door een man met een fluit in zijn mond worden voortdurend Engelse kreten geroepen die voor mij onbegrijpelijk zijn, zoals 'Hands', 'Off Side" en heel luid 'Goal.' Na afloop begeven we ons met alle spelers naar een soort clubhuis.
Daar vraag ik aan Floris of er iemand gewonnen heeft. Hij kijkt me verbaasd aan, blijkbaar ben ik de enige die de spelregels niet volledig heeft begrepen. Nee, niemand zegt hij, 'het is 2 -2.' Ik zeg: 'Oh, net als bij mij thuis'. Nu kijkt Floris mij verbaasd aan. 'Ja', verklaar ik, 'daar is de stand ook 2 -2, twee dochters en misschien twee zonen.
'Haha 'lacht hij, 'maar als de wedstijd daar nog niet is afgelopen, dan wordt het snel tijd om te scoren.'

***

De voorbarige voorspelling op het voetbalveld over het aantal zonen dat ik zei te bezitten, komt aan het einde van het jaar inderdaad uit. Op 27 november 1900 is onze tweede zoon geboren. Als een bekroning van het openingsjaar van de twintigste eeuw vieren we deze gezinsuitbreiding. Op het gemeentehuis heb ik hem laten inschrijven met de namen Petrus Antonius. Over de naamgeving is geen twijfel mogelijk: Bij Albèrt twijfelde ik nog, nu weet ik het zeker. Denkend aan Voogd Peter en aan het recente weerzien van Anton ken ik de namen van mijn tweede zoon: Petrus Antonius is de naam die moet blijven voortleven in de Hogenbosch stam.
De wieg van Piet, dat is zijn roepnaam, hebben we geplaatst in de kamer bij Albèrt. Ik heb zorgen over de herrie welke die twee samen kunnen voortbrengen. Die vrees is al snel ten onrechte gebleken. Vanaf het moment dat het wiegje van onze kleine Piet in de jongenskamer staat, hebben we van Albèrt zijn gehuil geen last meer. In het gezelschap van Piet gedraagt Albèrt zich als een zorgzame oudere broer. De twee jongens zijn mijn hele verdere leven lang onafscheidelijk gebleven.
Nog altijd kijk ik met voldoening terug naar het jaar 1900. Ik ben trots als ik het bedje en wiegje zie staan van mijn erfgenamen. Wat er later ook gebeurt, dit is zeker: Jeannette en ik kunnen nu al trots op deze nieuwe loten aan de Hogenbosch stam.

Inspiratie opdoen voor verandering

Al is het bezoek aan Anton niet succesvol, ik krijg van de dagen in Amsterdam toch weer even wat energie. Thuis besteed ik die aan het gezin en aan mijn werk als fabrikant. Echter het ontstoken vuur dooft snel uit. Steeds dezelfde taken blijven uitvoeren dat kan ik niet langer. Het is tijd voor verandering. Vroeg in het daaropvolgende jaar, we zijn inmiddels aangekomen in 1901, ontstaat opnieuw een rusteloosheid in mij die een uitweg moet vinden. Ik kamp nog steeds met onopgeloste vragen over mijn beroep als sigarenfabrikant. Tijdens het contact met Eugène heb ik geen antwoord gekregen op de belangrijkste vraag in mijn carrière: Moet ik me met mijn fabriek richten op het topsegment met vakspecialisten of overstappen op massaproductie met nieuwe machines.

Eén ding is duidelijk, linksom of rechtsom, investeren zal noodzakelijk zijn. De laatste paar jaar heb ik de fabriek draaiende gehouden. Met de regels van de vorige eeuw zou ik nog tientallen jaren op dezelfde voet door kunnen gaan. Maar die tijd is voorgoed voorbij, dat was de negentiende eeuw. Nu in de moderne tijd moeten de bakens verzet worden. Stilstaan is vandaag de dag achteruitgang. Ik moet veranderen, maar welke richting zal ik uitgaan?
Mijn gedachten keren terug naar de tijd dat ik als achttienjarige worstelde met een soortgelijke keuze. Ik moet vaststellen dat nu opnieuw mijn gedachten steeds blijven ronddraaien in hetzelfde kringetje. Ik heb behoefte aan een goed gesprek met iemand die op afstand staat van mij maar me tevens door en door kent. Als vanzelfsprekend kom ik dan iedere keer weer uit bij de man die ik vroeger heb moeten aanspreken als vader nadat mijn echte vader gestorven was. De man die ik destijds haatte maar waar ik later altijd bij terecht kon. Juist op de momenten waarop ik als achttienjarige, voor moeilijke keuzes stond. Ik verbaas me erover dat ik niet eerder aan hem heb gedacht: mijn raadsman in moeilijke tijden was en zal zijn Voogd Peter. Destijds ging het er om of ik koopman of sigarenfabrikant zou worden. Toen heeft Voogd Peter mij geholpen, niet door te zeggen wat ik moet kiezen maar door welwillend te luisteren. Wie weet kan dat zoveel jaren later weer gebeuren.
Ik kom pas op deze gedachte nadat ik een oud verhuiskaartje heb teruggevonden van de familie Hogenbosch-Numan. Ik staar naar het kaartje in mijn hand en besef wat mij te doen staat. Ik ga naar Voogd Peter.
Vroeger kon ik gewoon in de trein stappen en overal naar toe reizen op momenten dat ik daar zin in had. Nu ben ik hoofd van een familie die bestaat uit zes personen en dient een familiebezoek zorgvuldig te worden voorbereid. Jeannette wil met mij mee, haar laatste uitstapje is alweer een jaar terug, naar de familie Goulmy in 's Hertogenbosch. Naar een dergelijke vermoeiende treinreis verlangen zij en ik bepaald niet terug. Daarom moeten we voor onze nog grotere familie een oplossing vinden. We willen verschoond blijven van te veel ongemak. Onze reddende engel is Alida, mijn lieve schoonzus. Jeannette heeft haar zorgen geuit over al dat gedoe van een treinreis met kleine kinderen. Ze heeft niets gevraagd aan Alida. Dat is niet nodig want zij biedt uit zichzelf aan om Albèrt en Piet bij haar in huis te halen. 'Want' zegt ze, 'dan kan ik vast wennen aan

een groot gezin en voor de jongetjes is het toch veel rustiger als ze hier samen spelen met mijn kinderen.' Een goed idee al moeten we bij het afscheid Albèrt heel wat zoetigheden toestoppen om hem stil te krijgen. Nu kan onze reis beginnen, samen met onze twee dochters. Bets is al zeven jaar en wil zelf haar valies dragen. Ida van vijf doet net als haar grote zus geweldig haar best om mee te helpen en zo slagen wij er in zonder al te veel ergernissen de reis te ondernemen. Ons reisplan is eerst samen naar mijn zus Anna te gaan die met haar jonge gezin in Utrecht woont. Jeannette zal dan met de kinderen bij mijn zus logeren en ik ga een paar daagjes bij Voogd Peter in Baarn.
Voogd Peter woont sinds enige tijd in Baarn. Zijn grote landgoed aan de Naarderstraatweg vlak bij Laren heeft hij nog steeds niet verkocht. Het was de plek waar ik vroeger samen met Anton graag naar toe ging. Dat gebeurde tijdens de periode dat tante Anna met de pleegzonen Herman en Jan Hoelen nog in Amsterdam verbleven. Voogd Peter vindt het heerlijk om te wonen de bossen van het Gooi in zijn huis met de welluidende naam Vila Groenendaal.[113] Hij is de enige van zijn familie die de stilte om het huis kan waarderen. Na lang aandringen van zijn vrouw en de jongens Hoelen is hij overstag gegaan en heeft zijn villa verhuurd. Hij heeft wat vrienden in Laren die makelaar zijn. Met hun hulp vindt de familie daar een huis aan de Nassaukade, net groot genoeg voor het gezinnetje van vier personen. Lang hebben ze daar niet gewoond. Hun zonen zwermen uit en ze kunnen, opnieuw met hulp van een bevriende makelaar, een huis vinden in het centrum van Baarn, De Brink.[114]
Op de Brink ontmoet ik Voogd Peter samen met tante Anna en hun jongste pleegzoon Jan. Het verhaal over al deze verhuizingen krijg ik te horen van Jan Hoelen, direct al bij mijn aankomst in de vroege namiddag: 'Hallo, ja ik ben de enige in het huis die wakker is', grapt Jan met een guitige blik bij het openen van de voordeur. De laatste keer dat ik hem gezien heb was hij een jongetje van twaalf. Nu staat in de deuropening een volwassen man van vierentwintig. Het is Jan die mij niet alleen bijpraat over al de verhuizingen maar ook over het leven van Voogd Peter en tante Anna nu. 'De oudjes zijn bijna zeventig en daarom heb ik ze naar bed gestuurd zodat ze kunnen rusten,' zo verklaart Jan de afwezigheid van zijn pleegouders.
Het biedt ons de gelegenheid om van elkander te horen wat in onze

levens de laatste tien jaar is voorgevallen. Jan vertelt me dat zijn broer Herman in Amsterdam is, op bezoek bij zijn twee andere broers. Ik uit mijn verbazing. Ik kan me niet herinneren dat er nog twee andere broers Hoelen bestaan. Natuurlijk had ik het kunnen weten maar in die tijd dat de jongens Hoelen geadopteerd werden, had ik zoveel ellende aan mijn hoofd door het sterven van vader en mijn eigen adoptie. Later heb ik met de jongens Hoelen bijna geen contact meer gehad en eerlijk gezegd, heb ik als jongeling niet veel interesse getoond in al die familieverhalen. Nu zit ik hier met Jan Hoelen en nemen we de tijd om onze familieband uit te diepen. Jan vindt het maar wat fijn dat hij aan een familielid zijn geschiedenis uit de doeken kan doen.
Ik moet me goed inspannen om Jan zijn verhaal te volgen want het is ingewikkeld maar hij legt het intrieste verhaal haarfijn uit. Het begint allemaal lang geleden, met het huwelijk van Eduard Hoelen en mijn oudtante Agnes Hogenbosch. Wat ik niet weet en pas nu begrijp door Jan zijn verhaal, is dat tante Agnes is getrouwd met een weduwnaar die op het tijdstip van zijn tweede huwelijk al twee zoontjes heeft. Oudtante Agnes krijgt in haar kortstondige huwelijk twee kinderen. Dat zijn Jan die hier voor me zit en zijn broer Herman. Voogd Peter heeft me wel eens verteld hoe mooi de familie Hoelen-Hogenbosch aan de Prinsengracht heeft gewoond. Eduard Hoelen was destijds zijn zwager, een collega en een goede vriend van hem. Het familiegeluk van de Hoelens duurt niet lang. Tante Agnes overlijdt in het kraambed bij de geboorte van haar derde zoon. De baby sterft twee weken later. Vader Hoelen is twee maanden eerder overleden en zo blijven er vier wezen achter in dat mooie grachtenpand. Twee van de jongens komen bij een familie aan vaders zijde, de andere twee – Herman en Jan – zijn geadopteerd door Voogd Peter en tante Anna.[115]
Met grote belangstelling luister ik naar de bijzondere maar ook afschuwelijke start van zijn leven. Jan is zichtbaar aangedaan na het vertellen over het trieste begin van de familie Hoelen. Ik prijs hem over de liefdevolle wijze waarop hij nu zorg draagt voor zijn hulpbehoevende pleegouders. ‘Ach weet je Albèrt, wij waren toen twee en drie jaar oud toen onze ouders overleden. Dit zijn onze vader en moeder, andere ouders hebben wij nooit gekend. Bij jou is dat heel anders. Jij was al veertien jaar toen mijn vader je adopteerde.’ Het is waar wat hij zegt en

door dit gesprek voel ik me sterk verbonden met Jan. Het is alsof ik met een jongere broer aan het praten ben.
Nadat Jan zijn verhaal heeft verteld, komt onvermijdelijk zijn vraag hoe het met mij gaat. Gewoonlijk ontsnap ik gemakkelijk aan dat soort 'hoe-gaat-het-vragen', maar na Jan zijn openhartigheid wil ik met hem open kaart spelen. Dus ik begin uitvoerig te vertellen over mijn gezin en daarna over de sigarenfabriek. Openharig ben ik ook over de moeilijkheden daarbij zoals de concurrentie. Ik praat over de nieuwe tijd met het toenemend aantal machines in fabrieken en het lastige dilemma waarin ik verzeild ben geraakt. Zelfs geef ik toe dat ik me soms afvraag welke weg ik in mijn beroep zal kiezen. Daar aangekomen besluit ik mijn verhaal met: 'Weet je Jan, ik zeg het zo vaak, in de tegenwoordige tijd is het hollen en nog eens hollen, rustig stilstaan kan niet meer, dan sta je meteen op achterstand. De concurrentie is moordend, Moordend zeg ik je!'
Na zo een openlijke bekentenis verwacht ik van Jan een begripvolle of tenminste een nadenkende blik. Maar nee, hij reageert heel vreemd: 'Wat zei je ook alweer waar je woont, Boxmeer?' Ik knik ja. 'Spreek dat nu eens langzaam uit Albèrt.' Ik doe wat hij zegt en hij roept hard lachend uit. "Nee, niet zo, luister goed.' Hij gaat er bij staan en beweegt zijn gebogen rechterarm naar voren. "Boks", hij wacht een seconde, "Méér"! Hard lachend gaat hij zitten. 'De naam van je woonplaats geeft je het beste advies.' Ik hoop dat later in het gesprek met Voogd Peter een beter advies zal volgen….
Tante Anna en oom Peter heb ik lange tijd niet gezien. Bij het weerzien schrik ik vooral van de verschijning van Voogd Peter. Hij kan zich niet voortbewegen zonder wandelstok. Als hij door de kamer loopt, doet hij dat heel langzaam, stap voor stap, gebogen naar de grond kijkend alsof hij een verloren geraakt muntstuk zoekt. Voogd Peter is een avondmens en pas heel laat in de avond, als wij getweeën bij elkaar zitten, keert de vertrouwde sfeer terug zoals ik mij die herinner van onze gesprekken vroeger, alweer heel wat jaren geleden. Uitgebreid spreek ik met hem om in alle ernst de vragen over mijn toekomst voor te leggen. Zodra ik ben uitgesproken, zie ik de twinkeling van weleer terugkeren in zijn ogen. Hij komt met een onverwachte vraag.
'Albèrt, weet je zeker dat het beroep van sigarenfabrikant het beste bij je past?'
Ik reageer verontwaardigd. Dit beroep heb ik meer dan tien jaar geleden

gekozen. Ik ben daar al die tijd volop mee in de weer en wil niet van dat spoor afgebracht worden. Inmiddels ben ik de stamhouder van de familie: een gezinshoofd die al zijn jarenlange ervaring en kracht besteedt om de toekomst van mijn kinderen veilig te stellen. Het kost me daarom moeite de vraag niet als een belediging op te vatten. Ik ben trots op wat ik heb bereikt. In een voor mij levensvreemde omgeving zomaar een fabriek opbouwen! Ik, Hogenbosch, word algemeen gezien als een gerespecteerd medeburger en daarom reageer ik geagiteerd.
'Dat is mijn vraag helemaal niet. Ik wil graag uw mening horen of ik nu moet investeren in machines voor massaproductie, *of* in vaklieden voor een kwaliteitssigaar!'
Voogd Peter reageert heel rustig. 'Kalm, kalm jongen. Natuurlijk ben ik onder de indruk van wat je allemaal in die uithoek daar in het zuiden hebt gepresteerd. Ik wil je niet beledigen. Maar je bent toch niet naar mij gekomen om alleen maar complimentjes te horen?' Ik knik instemmend. Ik ben immers naar hem toegegaan om te ontsnappen aan mijn eigen beperkte gedachtenkringetje. Nu moet ik tonen dat ik open sta voor andere ideeën en mijn trots mag daarbij geen sta in de weg zijn.
Voogd Peter vervolgt. 'Toen jij met Anton hier jaren geleden bij mij op bezoek kwam en ik je vroeg wat je met je toelage wilde gaan doen, toen hield je begeesterde verhalen over reizen maken, met mensen praten. Je had interesse in mijn beroep van commissionair. Geen uitdaging leek te groot voor jou. Je kon de hele wereld aan. Waarom ben je daarna sigarenfabrikant geworden?'
Vanzelfsprekend begin ik daarop mijn keuze van destijds gloedvol te verdedigen. Ik leg omstandig uit welke uitdagende kanten het beroep van sigarenfabrikant met zich meebrengt. 'Weet U dat mijn beroep alles omhelst wat ik vroeger wilde ervaren? Inkopen van de goede soort tabak, contacten leggen met heel veel personen om mijn sigaren aan de man te brengen, overleggen met collega's in Boxmeer, reizen om me te informeren over de nieuwste ontwikkelingen.'
Voogd Peter schudt zijn hoofd. 'Jazeker, ik neem meteen van je aan dat het een uitdagend beroep is, maar alles wat je nu vertelt zijn argumenten om sigarenfabrikant te blijven. Wat ik graag van je wil weten is: Hoe het nou eigenlijk in jouw leven zo is gelopen dat je sigarenfabrikant bent *geworden*?'
Ik val een moment stil en zeg dan aarzelend: 'Hm, ja, daar moet ik wel

even over nadenken. Ik denk dat het komt door Eugène. Toen ik in die levensfase naar zijn mening te lang aan het lanterfanten was, heb ik met Eugène en Dorothea gepraat. Ze waren toen nog niet getrouwd. Eugène heeft me die keer het vuur aan de schenen gelegd door steeds te blijven vragen: 'En jij, wat ga jij nu doen? En waar? En wanneer? En hoe?' Allemaal vragen waar ik nog nauwelijks over nagedacht had. Ik snapte die avond heus wel dat Eugène gelijk had. Het was de hoogste tijd om een keuze te maken over mijn kostwinning. Eugène was toen al een succesvol sigarenfabrikant. Hij kan je met heel dwingende ogen aankijken. Onder die druk heb ik gezegd: 'Sigarenfabrikant wil ik worden.'
Voogd Peter glimlacht. 'Mooi Albèrt dat jij dat zo eerlijk vertelt. Ik vraag je dit omdat het me destijds heeft verbaasd dat jij je in zo een gehucht ging verstoppen, jij een goed gebekte Amsterdammer die altijd zijn woordje klaar heeft. Ik heb jou altijd gezien als een geboren handelaar.'
Ineens dringt het beeld zich aan me op hoe Voogd Peter mij meer dan tien jaar geleden moet hebben gezien. Ik de druk pratende jongeman die alle mogelijkheden van een glorieuze toekomst voor zich ziet. En ik vergelijk het met mijn huidige uitstraling: een in het zwart geklede man met de eerste rimpels in zijn gezicht die met een zorgelijke blik komt vragen wat hij aan moet met zijn leven.
Voogd Peter leest in mijn gelaatsuitdrukking de verandering af van mijn gemoedstoestand. 'Kom, kom jongen, nu niet somber worden. Weet je wat, ik schenk nog een glas wijn in en ik rook graag die topsigaar uit jouw fabriek. Laten we dan net als vroeger nog eens praten over de toekomst. Gewoon heel vrij onze gedachten laten gaan.'
Wat ben ik blij om nu hier te zitten, samen met Voogd Peter. Hij is werkelijk de man die mij van jongs af aan het beste kent en hij weet een sfeer te scheppen waarin ik me vrij voel. Er begint weer iets te tintelen in mijn bloed. Een stortvloed aan ideeën en wensen komen boven. Ik vertel vrij en frank honderduit met de gewaarwording dat alles mogelijk is. Het oplossen van praktische problemen komt later wel.
Voogd Peter snuift genietend aan zijn sigaar. Hij maakt me er een compliment over. 'Je weet dat ik heel veel jaren niet meer actief ben als commissionair. Misschien vind je het leerzaam om te horen hoe ik de afgelopen jaren mijn inkomen heb vermeerderd?' Daarop volgt een lange uiteenzetting over geld.[116] Voogd Peter heeft zich goed laten informeren over aan- en verkoop van aandelen, obligaties of hoe al die

waardepapieren ook mogen heten. Hij staat in nauw contact met een beurshandelaar en krijgt van verschillende vakspecialisten adviezen. Hij speurt dagelijks in de dagbladen en kent als geen ander de kanshebbers op de geldmarkt. Volgens hem loop je nauwelijks enig risico als je zou beleggen in petroleum of in de spoorwegen. Met een waarschuwende vinger benadrukt hij dat je heel goed moet uitkijken want er scharrelen de nodige beunhazen rond. 'Nooit al je geld op één firma zetten anders word je op een slechte ochtend wakker en ben je zomaar ineens alles kwijt,' waarschuwt hij.
Uit deze eerste les over investeren begrijp ik dat het een spannende bezigheid is. 'Er zijn van die figuren', vertelt Voogd Peter, 'die denken dat beleggen zoiets is als gokken bij de paardenraces. Die zetten al hun geld in op een fonds dat gouden bergen belooft. Zonder eventjes na te denken of verder na te vragen denken die gokkers alleen maar aan het dividend van dit ogenblik. De volgende dag zetten ze in op een ander fonds dat nog meer belooft. Totdat ze na een paar jaar plotseling wakker worden en gewaarworden dat ze helemaal blut zijn omdat hun aandelen 0,0 waard zijn.' Ik vind het een spannend idee en wil beslist meer aan de weet komen over deze materie.
We blijven tot diep in de nacht met elkaar praten. Misschien met iets te veel glaasjes op. Wat we in die kleine uurtjes allemaal besproken hebben? Daar heb ik geen duidelijke herinneringen meer aan en dat doet er ook niet toe. Belangrijk is dat Voogd Peter een aantal vastgeroeste ideeën in mijn hoofd heeft losgeweekt. Hij heeft me geholpen open en vrij over mijn toekomst na te denken. Sinds die avond ben ik me ervan bewust dat ik niet tot aan het graf sigarenfabrikant hoef te blijven. Het leven biedt meer kansen als je maar durft te kiezen.

***

Van Baarn naar Utrecht reizen duurt niet lang. Met hernieuwde energie begroet ik Jeannette en mijn dochtertjes. Mijn zus Anna moet glimlachen zodra ze me zo met de meisjes in de weer ziet. Ik gooi ze hoog in de lucht waarbij Ida het uitgiert van de pret en Bets in haar kanten jurkje, met het volle gewicht van een zevenjarig meisje, me een steek in de rug bezorgt. Jeannette heeft met onze dochtertjes genoten van de dagen bij Albert,

Anna en hun twee peuters Theo en Anna. Het kleine grut kan in hun tuin naar hartenlust spelen.
Albert laat ons later op de dag vol trots de aanwinsten zien die in zijn schilderijengalerij hangen. De pronkstukken van zijn collectie komen wondermooi uit dankzij de elektrische verlichting die sinds kort in steeds meer huizen voorhanden is. Voor schilderijen heb ik nooit een bijzondere interesse getoond. Bij Albert en Anna ligt dat anders, het is hun beroep. Zij zijn er vol van, ieder gesprek met hen eindigt op enigerlei wijze over schilderkunst. De ene keer luister ik naar een gloedvol betoog over de revolutie in de kunstwereld. De andere keer is het een nieuwe tentoonstelling maar altijd gaat het over schilderkunst.
Om hen te plezieren, stel ik bij het bekijken van hun aanwinsten vaak een vraag, zoals: 'Wat voor bezoekers zijn het zoal die deze schilderijen kopen?' Voor Albert is deze vraag een uitnodiging om een bevlogen betoog af te steken over de handel in schilderijen: 'De meeste van deze doeken breng ik weer terug naar de schilder omdat niemand het koopt. Ik heb ook mijn geluksmomenten hoor. Bijvoorbeeld als iemand de winkel binnenkomt, een schilderij ziet en op slag verliefd raakt op die afbeelding. Dat zijn de heerschappen met wie ik het liefst van doen heb: de oprechte bewonderaars van mooie kunst. Het komt wel eens voor dat zo iemand heel graag een doek wil kopen maar het niet in één keer kan betalen. Als ik dan merk dat het een echte liefhebber is, spreek ik met hem af dat hij in termijnen mag betalen. Dat gaat bijna altijd goed, Heel soms lijd ik daardoor wel eens verlies, bijvoorbeeld als zo iemand plots onvindbaar blijft en ik de schilder reeds heb uitbetaald.'
Ik vraag aan Albert wat voor soort kopers het zijn die hij liever ziet gaan dan komen. Albert haalt zijn schouders op en zucht: 'Ja dat zijn me toch figuren. Die struinen hier de winkel rond, kijken niet echt naar de schilderijen en vragen alleen maar: Hoeveel kost deze? Hoeveel kost die? Het lijkt verdorie wel alsof ze bij de slager staan om worst te kopen.'
Natuurlijk wil ik graag weten wat dan het genoegen is van dit soort types om hier binnen te komen. Daarover kan Albert kort zijn: 'Beleggen! Die figuren zijn uitsluitend geïnteresseerd in de prijs van een schilderij nu en bijvoorbeeld tien jaar later. Ik kan daarop wel honderd keer zeggen dat niemand zoiets van tevoren weet. Maar je moest eens weten hoe vaak ik jaren na de verkoop zo iemand terug zie met een kwaad gezicht. En

waarom? Omdat hij mij de schuld geeft dat zijn aankoop nu minder waard is dan destijds.'

Na het gesprek met Voogd Peter, waar beleggen als inkomstenbron is besproken, begin ik me plotseling meer voor de uitgestalde schilderijen te interesseren. Na de afkeurende toon van Albert over dit soort opkopers moet ik behoedzaam te werk gaan: 'Hm, interessant wat je daar vertelt. Maar valt er helemaal niks te zeggen over de waarde van een schilderij in de toekomst?' Albert antwoordt zeer resoluut: 'Nee, niemand kan in de toekomst kijken. Als ik dat als enige wel zou kunnen dan was ik nu schatrijk. Natuurlijk heb ik soms wel een vermoeden. Een hoogst enkele keer krijg ik van deze of gene een aanwijzing dat een bepaalde schilder succesvol kan worden.' Onderwijl wijst hij naar een schildering van een schaapherder die met zijn kudde en hond en over een groot heideveld loopt. Dit schilderij is van Louwrens Hanedoes[117] een leerling van de bekende romanticus Koekkoek. Ik heb horen fluisteren dat hij in zijn nadagen hier in Utrecht misschien zijn werk gaat tentoonstellen. Zeker is dat ze bezig zijn met het voorbereiden van een expositie over Koekkoek en zijn school. Als dat allemaal doorgaat, nou dan is er een heel grote kans dat dit schilderij heel snel een veelvoud van de huidige prijs gaat opbrengen.'

Nu is mijn interesse helemaal gewekt. Ik kijk met aandacht naar het tafereel. Het is een herder die met zijn grote kudde schapen aan de bosrand over de heide heen trekt. Ik wil de indruk wekken een kenner te zijn. Met een schuin gehouden hoofd kijk ik er naar en zeg: 'hm, Hm, hoe treffend'. En: 'wat een mooi kleurgebruik' en nog meer van dat soort opmerkingen die ik mijn zus Anna een tijd terug heb horen zeggen toen ze mij door het pas geopende Stedelijk Museum aan het rondleiden was. Nadat ik ook nog de compositie geroemd heb, ben ik er in geslaagd om bij Albert de indruk te wekken, dat ik echte interesse heb voor schilderkunst. Albert kijkt met zijn kennersblik naar het schilderij en zegt: 'Ja, treffend is dit rustieke beeld zeker, soms kun je ineens gepakt worden door de kracht van zo een afbeelding, heerlijk niet?' Daarop waag ik het Albert naar de prijs te vragen. Hij hoeft voor het antwoord geen catalogus te raadplegen en zegt direct: 'De prijs is veertig gulden.' Ik antwoord spontaan: 'Dit is echt schitterend en ik zou het willen kopen, maar veertig gulden, tja dat is wel veel.' Zo komen we uit op de schappelijke prijs van vijfendertig gulden waarbij alleen Jeannette heel zuinig staat te kijken. Bij

het inpakken van mijn belegging vertelt Albert me nog enkele bijzonderheden over Louwrens Hanedoes en zijn leermeester B. C. Koekkoek. Die kunstschilder woonde niet ver van Boxmeer, namelijk in Kleef.
Deze gebeurtenis is me altijd bijgebleven. Rijk ben ik door de aankoop nooit geworden. Maar de afbeelding op dit schilderij zal mij later helpen bij de keuze voor een ingrijpende verandering in ons gezinsleven.

***

Terug in Boxmeer probeer ik de draad weer op te pakken. Ik maak het gezellig in huis door de zojuist aangekochte belegging op een mooie plaats in de goede kamer op te hangen. We verbazen ons er over om te zien hoe in de paar weken waarin we weg zijn geweest, Piet zo gegroeid is. En dat is niet het enige, hij kan zelfs helemaal alleen staan. Albèrt heeft het bij Alida en Leo zo naar zijn zin gehad, die wil aanvankelijk niet eens mee naar huis. Er is nog meer goed nieuws: Jeannette komt met een verheugende mededeling. Ze heeft van de huisarts te horen gekregen dat haar vermoeden klopt, ze is opnieuw, nu voor de vijfde maal, in verwachting.
Ondanks al die verheugende gebeurtenissen blijf ik gedurende de rest van het jaar bevangen door onzekerheid over mijn toekomst. Op mijn vragen hoe te handelen als sigarenfabrikant, heb ik na het contact met Eugène en het gesprek met Voogd Peter nog steeds geen antwoord. Door Eugène voel ik me met mijn vragen als fabrikant genegeerd en Voogd Peter heeft me aan het twijfelen gebracht over de keuze van mijn beroep.
Jaarwisselingen zijn van dat soort momenten om je leven te overdenken en om goede voornemens te maken. Ik heb er maar eentje. Het maken van een definitieve keuze staat binnenkort te gebeuren. Voor mij is het een uitgemaakte zaak dat ik bij de volgende jaarwisseling niet langer aan het twijfelen ben. Ik moet en zal een antwoord vinden op de meest prangende vraag: hoe ga ik verder met mijn werk?
Misschien moet ik achteraf bezien wel toegeven dat het antwoord nauwelijks door mijzelf is bedacht. Onbedoeld heeft Jeannette het mij in de schoot geworpen. Een raar toeval heeft ertoe geleid dat mijn leven in het nieuwe jaar een heel andere wending neemt.

Het begint allemaal kort na 2 februari 1902, de dag dat ons dochtertje is geboren. Het is een kerngezonde baby maar ach toch, opnieuw een meisje. Op onze schoonzus Alida kunnen we als altijd een beroep doen voor hulp. Als blijk van waardering geven we het meiske haar naam: Alida. Natuurlijk tonen veel vrienden en familieleden hoe verheugd zij zijn. Er valt een stroom aan felicitatiekaarten op de mat. Twee weken na de geboorte, Jeannette is alweer op de been en druk in de weer, drinken we samen een kopje thee en nemen de kaarten nog eens door. Om beurten maken we opmerkingen in de trant van, 'ach hoe aardig', 'dat is lief', totdat Jeannette een minuscuul kleine kaart openvouwt. Door het geringe formaat is het kaartje voorheen aan haar en mijn aandacht ontsnapt. Er staat:

'Beste Albèrt en mevrouw Hogenbosch, mede namens mijn broer Leo, moeder en mijzelf willen wij U van harte gelukwensen met de geboorte van uw dochter.'

De felicitatie is ondertekend door Maria Boskamp.

Misschien bent U vergeten wie dat ook alweer is? Nou, Jeannette bepaald niet! Ze leest het briefje met gefronste wenkbrauwen over en over, verfrommelt het en werpt het in de verste hoek, roepend: 'Nee toch, begint dat nu alweer?'

Ik ben vanzelfsprekend hoogst verlegen met Maria's gelukwens en kan me voor het hoofd slaan dat ik het kaartje niet eerder heb opgemerkt. Een pijnlijke vergissing, want na dit briefje is het gezellige samenzijn met Jeannette helemaal over. Het is natuurlijk allemaal drukte om niks, maar probeer dat Jeannette maar eens aan het verstand te brengen.

De woede van Jeannette over het opnieuw opduiken van die Maria Boskamp is onterecht maar alleszins verklaarbaar. Ik zal eerst in herinnering brengen hoe dat ook alweer zat.

Ruim tien jaar geleden woonde ik in hetzelfde huis als Maria, bij de familie Boskamp. Jeannette heeft mij destijds voor de keus gesteld: 'Of zij er uit, of anders is het einde en uit tussen ons.' Maria voelde zich daardoor gedwongen haar ouderlijk huis te verlaten. Ze is eerst naar Nijmegen en later naar Venlo vertrokken Die affaire bracht heel wat spanning met zich mee tussen Jeannette en mij, maar doordat Maria van het toneel verdween, konden wij weer tot elkaar komen.

De situatie verandert een jaar of wat terug na het overlijden van vader

Boskamp. Met moeder Boskamp gaat het dan steeds slechter. Op den duur is ze zelfs niet meer in staat het huishouden zelfstandig te doen. Maria komt daarom vaak terug om haar oude moeder bij te staan. Tenslotte besluit Maria om blijvend terug te keren naar haar ouderlijk huis in Boxmeer.[118] Zo nu en dan komen wij elkaar in het centrum wel eens tegen. Een enkele keer voeren we gesprekjes, allemaal onschuldige ontmoetingen. Het heeft niets te betekenen, maar thuis aan tafel zwijg ik daarover als het graf, anders heb je meteen de poppen aan het dansen.
Na dat briefje doe ik geweldig mijn best om die contacten met Maria in het juiste perspectief te plaatsen voor Jeannette, maar vergeefs. Ze heeft haar uitspraak van tien jaar terug niet vergeten. Witheet van woede roept ze uit: 'Zij er uit, of jij er uit.' Natuurlijk vind ik dit in onze situatie volkomen misplaatst, ja zelfs belachelijk. Dergelijke uitlatingen passen bij een kind, een getrouwde vrouw met vijf kinderen moet toch beter weten. Dat gebeurt gelukkig na een vervelende week. Jeannette kalmeert en spoedig pakken we ons leven weer op alsof er niets is voorgevallen.
De reden dat ik zo uitgebreid over dit onbeduidende incident vertel komt door die uitroep van Jeannette, 'of zij er uit of jij er uit. 'Dat vormt nu precies het passende puzzelstukje dat ik nodig heb om de vraag over mijn toekomst te kunnen beantwoorden. Ik blijf namelijk doordenken over dat ene zinnetje, 'of jij er uit!'…er uit…. ER UIT…. Dat blijft maar rond gonzen in mijn hoofd en daarmee spreek ik mijzelf toe: 'Neem dat nu eens ernstig Albèrt, gá er uit! Ik vul die gedachte aan met een lawine van aanstormende ideeën. Weg gaan uit Boxmeer betekent geen gezichtsverlies bij de burgerij en mijn collega's, dat is alvast winst. De volgende gedachte is: alles verkopen wat ik heb, dan heb ik toch een beetje kapitaal om iets anders te beginnen. Mijn hoofd dendert door: wat was ook alweer mijn ambitie vroeger voordat ik min of meer afgedwongen het beroep van sigarenfabrikant koos? Ja natuurlijk, dat is het! Ik wilde altijd al koopman worden want kopen en verkopen dat zit me in het bloed, daar beleef ik veel plezier aan. Ik denk terug aan Voogd Peter zijn opmerkingen over mij. Die zal verheugd zijn wanneer hij deze ingeving te horen krijgt. En de ervaring die ik heb opgedaan als sigarenfabrikant gaat niet verloren. Als fabrikant is de handel altijd al een deel van mijn baan, daar heb ik verstand van. Dan is mijn werk in Boxmeer toch ergens goed voor geweest. Ik zie de kop al in de krant staan:

Handelsagentschap Hogenbosch
Voor al uw tabaksvragen

Ik heb een antwoord gevonden over mijn toekomst. Het wordt helder in mijn hoofd. De rest van mijn gedachten concentreren zich op de uitwerking van dit idee. Koopman klinkt te gewoontjes en is bovendien tegenwoordig te ouderwets. Commissionair klinkt wel goed maar dat is ook iets van vroeger, nee nu weet ik het, ik ga verder door het leven als handelsagent! Handelsagent in tabak.
Eigenlijk moet ik Jeannette bedanken voor haar uitroep 'of jij er uit' want dat zullen we zeker gaan doen: weg, weg van hier. Natuurlijk moet ik de nodige tact aan de dag leggen om Jeannette het geniale van deze inval duidelijk te maken. Daarvoor ga ik te rade bij degene die Jeannette het beste van iedereen kent, haar broer Leo. Ik laat er geen gras over groeien en ga meteen bij hem langs. Met Leo kan ik open kaart spelen over die stortvloed aan ideeën en plannen die mij zo ineens ingevallen zijn.
Het is fijn praten met hem. Hij zit vaak met een loep in de ogen gebogen over zijn werktafel te werken aan een of ander zilveren sieraad. In die houding kan hij goed luisteren. Hier hebben we wel meer diepgaande gesprekken gehad, nou ja gesprekken, meestal ben ik het die daar praat, maar eerlijk is eerlijk, Leo kan soms met een paar woorden meer zeggen dan ik met al mijn gepraat. Zo gaat het ook deze keer.
Na mijn lange verhaal over de noodzaak 'er uit te gaan', kijkt hij even omhoog en vraagt: 'Waarheen dan?' Mijn eerste gedachte is natuurlijk om te zeggen 'Amsterdam' maar gelukkig houd ik me in en stel Leo een wedervraag: 'Leo jij kent je zus als geen ander, waarheen denk jij dat Jeannette zou willen?' Zoals gezegd is Leo iemand van weinig woorden. Met het tangetje in zijn hand, buigend aan het zilverwerk zegt hij: 'Bij Dorothea vond ze het leuk.'
Dank je wel Leo.
Natuurlijk, dat is het, de puzzel is nu af, we gaan naar Den Bosch toe. Stel je toch voor, wat een heerlijk vooruitzicht: wonen op een plek vlak bij mijn tweelingzus. Dorothea zal heel blij zijn. En nu ik toch aan mijn familie denk, tegen iedereen kan ik gaan rondbazuinen dat ik graag in de buurt van mijn oude moeder wil wonen. De zorgzame zoon keert terug. Klinkt dat niet goed? Wat raar dat ik daar niet meteen aan gedacht heb. Een handelsagentschap in tabak moet je vestigen in het centrum van de

tabaksindustrie, wie weet met Eugène als kruiwagen. Natuurlijk moet ik daar handelsagent worden. Den Bosch ligt niet ver van Tilburg en van Valkenswaard, in de hele wereld is er geen plek te vinden waar meer tabak verwerkt wordt dan daar. Het heeft uitstekende spoorverbindingen met Amsterdam en veel andere steden. Het zal de start van mijn nieuwe carrière zeer voorspoedig maken. Ik bedank Leo voor zijn aandacht en complimenteer hem met zijn goede idee.
De overgang zal voor Jeannette heel groot worden dus ik bereid het gesprek met haar over onze toekomstplannen zorgvuldig voor. Ik kan er bijvoorbeeld op wijzen dat in een andere plaats jaloezie niet de kop op kan steken, die vrouw - de naam Maria durf ik in haar nabijheid niet meer uit te spreken - zullen we nooit meer zien. Ik ga in herinnering brengen hoe heerlijk de dagen samen met Dorothea zijn geweest, niet lang geleden tijdens ons verblijf bij de familie Goulmy. Wat een mooie stad Den Bosch is, dat het voor de kinderen alleen maar goed zal zijn als ze in een stad school gaan en daar opgroeien. Ik moet haar duidelijk maken dat het beroep van sigarenfabrikant in de toekomst niet langer voor voldoende inkomsten zorgt en dat we met onze tijd moeten meegaan.
Achteraf kan ik beweren dat het klopt: een goede voorbereiding is het halve werk. Het gesprek met Jeannette voeren we samen met Leo en Alida. Het vertrouwen dat die twee uitstralen is enorm. De argumenten die ik aandraag ondersteunen zij. Het helpt om de weerstand tegen verandering, die zo is ingebakken bij Jeannette, te overwinnen. Ze gaat schoorvoetend overstag al moet ik extra kracht zetten voor het werkelijk zover is. Ik moet bijvoorbeeld door het stof en Jeannette vertellen dat het plan uit nood is geboren. Ik praat liever over de toekomst maar de vragen van Jeannette gaan vooral over de stand van zaken in mijn sigarenfabriek. Het is niet leuk om te moeten vertellen dat de fabriek op sterven na dood is. En al helemaal niet om toe te geven dat mijn besluiteloosheid van de laatste paar jaar daar mede de oorzaak van is. Zo heb ik in afwachting van een beter idee geen nieuwe machines aangeschaft of meer en betere sigarenmakers aangesteld.
Nadat Jeannette deze biecht heeft aangehoord, zegt ze: ‘Hoe kon je zo dom zijn om het maandloon van een paar sigarenmakers uit te geven aan dit schilderij?’ Daarbij wijst ze naar de wandversiering van een herder met zijn schapen. We kijken er beiden naar en ik geef na een korte stilte antwoord: ‘Lieve vrouw, kijk er nog eens goed naar en heb vertrouwen in

mij. Ik ga je nu niet uitleggen waarom die aankoop een waardevolle belegging is.
Kijk zelf naar het beeld dat je daar ziet. Ik ben een zakenman maar ik ben evenzeer, net als de herder op dat schilderij, de patriarch die zijn kudde naar betere grond leidt. Ik zal mijn gezin naar een omgeving voeren waar het leven voor ons er alleen maar op vooruit kan gaan.'[119]

DE SCHAAPHERDER, EEN SCHILDERIJ VAN DUBOIS

Jeannette is onzeker en kijkt me ongelovig aan. Maar door de bedachtzame wijze waarop ik mijn gedachten uitspreek, krijgt ze vertrouwen in me. Ik spreek die woorden zacht uit en houd haar hand vast. Op dat moment geloof ik zelf heilig in wat ik daar beweer. Het kan voor mijn zonen, voor mijn familie alleen maar beter worden als ik werkelijk kan doen waarin ik goed ben: Hogenbosch, de groothandelaar in tabak. Ik speld Jeannette dus niks op de mouw, het zijn geen flauwe praatjes die ik daar verkondig.
Dankzij mijn heilig geloof in het toekomstbeeld dat ik hier schets, kan ik Jeannette overtuigen. Boxmeer zal binnenkort verleden tijd zal zijn.

Dat gaat naar Den Bosch toe

Nu de beslissing is gevallen, ga ik direct aan het werk. Allereerst is het zaak om eervol uit Boxmeer te vertrekken. Over mijn inkomsten hoef ik

me geen grote zorgen te maken. Dankzij Voogd Peter zijn idee heb ik destijds waardepapieren gekocht. Aandelen in goedlopende tabaksplantages met een veelbelovend dividend. Ha, ha dat schilderij, wat een prachtig beeld is dat toch. Ik als de goede herder die al zijn schaapjes inmiddels al op het droge heeft. Nee, het gaat bij eervol vertrekken om iets anders. Ik moet er voor zorgen uit mijn kwijnende fabriek het maximale aan courante middelen te halen.
Jeannette en Leo vraag ik met geen woord te reppen over onze plannen want dat zou mijn voornemen doorkruisen bij de verkoop van de inventaris van de sigarenfabriek. Het is algemeen bekend dat een faillissement met gedwongen verkoop van een inventaris alleen maar gunstig uitvalt voor de kopers: die komen als hongerige aasgieren op zo een buitenkansje toegesneld. Nee, ik ga behoedzaam te werk en vertel in zogenaamde vertrouwelijke gesprekken aan kleine collega sigarenfabrikanten dat de nieuwe sigarenmallen die ik heb gekocht binnenkort in de verkoop zullen komen maar dat ze nu al voor een vriendenprijs in de aanbieding liggen. Alles naar waarheid. Veel collega's menen spekkoper te zijn en aanvaarden mijn vraagprijs. Het geld van deze vroege handel wordt bijgeschreven als zijnde het tegoed van Jeannette. Bij een mogelijk faillissement kunnen eventuele schuldeisers hier dus niet van profiteren. Het advies van Voogd Peter dat hij bij mijn trouwen heeft gegeven, betaalt zich nu uit. We zijn immers kort na ons huwelijk naar de notaris gegaan en hebben daar geregeld dat we op huwelijkse voorwaarden met elkaar verbonden zijn.
Behalve Leo en Alida, kent niemand ons geheim van de verhuizing. Het is de hoogste tijd om naar Den Bosch te reizen en onze plannen met Dorothea en Eugène te bespreken. Het moet allemaal vertrouwelijk, niemand mag er voorlopig iets van weten, want anders zal mijn faillissement de volgende dag beslist een feit zijn.
Die lieve Alida, wat hebben we toch veel aan haar te danken. Zij zegt onmiddellijk: 'Maak je geen zorgen, ga samen met een gerust hart naar Den Bosch. Je weet dat de kinderen graag hier zijn.' Dat laatste is zeker waar. Alida haar kinderen hebben ongeveer dezelfde leeftijd als die van ons. Onze kinderen mogen bij haar meer dan thuis. Voor hen voelt het als een korte vakantie om bij de Potjes te mogen logeren. Jeannette heeft wel moeite ons net geboren meiske Ada achter te laten. Niet alleen omdat ze onze boreling zal missen. De andere reden is dat schoonzus Alida

enkele weken na de geboorte van ons dochtertje een moeilijke bevalling had. Ze kon niet thuis blijven maar moest helemaal naar het ziekenhuis in Eindhoven. Het gaat inmiddels goed met haar en hun zoontje Leo.[120]
Jeannette meent dat we haar niet zo sterk mogen belasten. Uiteindelijk zwicht ze toch omdat ik uitleg waarom we snel moeten handelen. Jeannette komt uit Boxmeer en zij weet als geen ander hoe gezwind een geheim verhuisplan hier op straat ligt.
Het zijn mooie dagen, de meidagen van 1902. Aangekomen in Den Bosch kijkt mijn zus Dorothea ons heel verbaasd aan als we bij haar aanbellen. De verbazing groeit meer en meer na het aanhoren van ons vertrouwelijke verhaal. 'Ja natuurlijk vind ik het wel leuk als je hier in de buurt komt wonen,' zegt Dorothea, 'maar is dit weer zo een plotselinge gril van jou, Albèrt?' Nee en ik leg uit waarom mijn plan uitermate goed overdacht is. Dorothea knikt instemmend als ik uitleg hoe geïsoleerd Boxmeer ligt van de echte wereld. Na la die logeerpartijen weet zij dat als geen ander. Dan begin ik over mijn voornemen te starten met een handelsagentschap in tabak. "Je snapt toch wel Dora, dat je geen handel kunt drijven vanuit een geïsoleerd eiland. Den Bosch ligt in het centrum van de tabaksindustrie. Alleen hier kan ik mijn kwaliteiten pas echt ontplooien' Dorothea kijkt met een strak gezicht voor zich uit. Ze is nog niet overtuigd en stelt kritische vragen. Het gevolg daarvan is dat Jeannette opnieuw begint te twijfelen Zo krijg ik haar niet mee, ik moet uit een ander vaatje tappen.
Ik schuif mijn stoel iets dichter aan. Na Dorathea's vraag, 'En hoe dan?' laat ik een stilte vallen. Ik kijk haar indringend aan. 'Dora, wij twee, al voor onze geboorte waren wij met elkaar verbonden. Nu komen we weer bij elkaar.'
Dorothea slikt even, pinkt een traantje weg en knikt instemmend. Ook ik heb vochtige ogen. Sommige waarheden, zoals ik nu verkondig, spreek je normaal alleen uit bij bijzondere gelegenheden, bij een jubileum of iets van die orde, maar dit is toch ook een uitzonderlijk moment. Het gaat immers om een grote verandering in ons leven. Daarvoor moet ik alle zeilen bij zetten om het zo overtuigend mogelijk te laten klinken. Dorothea is overstag. We praten nog wat na over het versterken van onze familieband. Hoe heerlijk het ook voor moeder zal zijn ons en de kleinkinderen in de buurt te hebben. Net als de neefjes en de nichtjes die elkaar beter zullen leren kennen als wij in de buurt wonen.

Dat Dorothea instemt, heb ik van tevoren al ingecalculeerd. Een veel lastiger obstakel is Eugène. Mijn onderneming kan pas succesvol worden met zijn welwillendheid. Eugène is de spin in het web voor eenieder die in deze regio met tabak van doen heeft. Onze laatste zakelijke ontmoeting was niet bemoedigend. Ik moet deze keer bewerkstelligen dat hij mijn handelsagentschap in Den Bosch goedkeurt.
Hoe ik mijn plan concreet vorm geef, wil ik liever eerst met andere zakenrelaties bespreken. Voordat ik met Eugène mijn idee ga doornemen, zoek ik naar een niet zakelijke ingang.
Wat ik altijd graag doe in gezelschap is het creëren van een positieve sfeer. De familie kan gelukkig hartelijk lachen om mijn anekdotes. Bij het nagerecht vraag ik hoe Dora en Eugène elkaar ook alweer ontmoet hebben. Samen met vragen van de oudste kinderen komt de hele geschiedenis weer levendig terug. Natuurlijk zorg ik er voor om mijn rol als bemiddelaar bij hun kennismaking in geuren en kleuren uit de doeken te doen. De gebeurtenissen van toen brengen ons op wat daarna volgde, de lange zomervakanties die de familie Goulmy in Boxmeer doorbrachten. Hoe aangenaam het was dat de neefjes en nichtjes met elkander optrokken. In deze gemoedelijke en kameraadschappelijke sfeer kan ik het plan lanceren van mijn handel in tabak, hier in Den Bosch. De kinderen reageren verheugd als ze door krijgen dat ons gezin misschien hier in de buurt komt wonen. Eugène wordt meegenomen door dit enthousiasme. Als ook Dorothea beaamt dat ze naar zo een familiehereniging uitkijkt, stelt Eugène voor om de volgende dag mijn plan in kleine kring te bespreken. Natuurlijk stem ik van harte toe want aan alles merk ik dat wij dan als nauw verbonden familieleden met elkaar in gesprek gaan.
De volgende dag vinden wij een tijdstip voor ons gesprek. Wij, dat zijn Jeannette, Dorothea, Eugène en ik. Het is handig dat onze vrouwen erbij zijn. Met vrouwen waaiert zo een gesprek al gauw alle kanten uit die niet echt ter zake doen, zoals het huishouden, de kinderen of de inrichting van het huis. Het voorkomt dat we tot in detail de zakelijke kant van mijn handelsagentschap bespreken. Ik heb natuurlijk wel ideeën hoe ik mijn kantoor wil opzetten. Waar ik zeker ook geen gebrek aan heb, zijn fantasieën over alle mogelijkheden die mij toelachen als commissionair in tabak. Zodra ik deze vis à vis aan Eugene voorleg, kan ik er zeker van zijn dat we verzanden in geharrewar over allerlei details. Ik weet ook wel dat

ideeën en fantasieën nog geen concrete, uitgewerkte plannen zijn. Het genoeglijke familietreffen van de avond daarvoor heeft zijn vruchten afgeworpen. Vandaag spreek ik duidelijk niet met de machtige fabrieksdirecteur maar met de huisvader en familieman Eugène. Dat is de oudere vriend die ik van vroeger ken: gedreven, ideeënrijk en voor alles positief.

Mijn plannen komen nu niet onder het vergrootglas te liggen en ik kan open kaart spelen. Ik vertel vrijuit over mijn toekomstig beroep en de bekostiging. Ik wil mijn handelsagentschap met een klein beginkapitaal starten. Het geld komt voor een groot deel uit de verkoop van mijn bezittingen in Boxmeer. De lijnen voor de aankoop van tabak ken ik vanuit mijn achtergrond als sigarenfabrikant. Oud collega-sigarenfabrikanten wil ik aanbieden gebruik te maken van mijn diensten bij de aankoop van tabaksbladen en de verkoop van hun producten. Met dit laatste, de verkoop, kom ik erg dicht in de buurt van de fabrikant Eugène. Natuurlijk hoort hij bij mijn idee de onderliggende gedachte of de handelsagent Hogenbosch ook de sigaren van Goulmy-Baar kan verkopen?' Het is het enige moment in het gesprek waar Eugène zeer terughoudend blijft. Hij legt uit dat in zijn fabriek hij degene is die vooral betrokken wil blijven bij de verkoop van zijn sigaren. In zijn werk doet hij niets liever dan zoeken naar meer afzetgebieden, hier en in het buitenland. Binnenkort zal hij naar Servië reizen want het is niet uitgesloten dat hij zelfs daar hofleverancier wordt.

Zonder dat dit hardop wordt uitgesproken, maakt hij mij duidelijk dat ik zakelijk gezien geen hoge verwachtingen mag koesteren. Een zakelijke connectie zal niet ontstaan tussen het handelsagentschap Hogenbosch en Goulmy-Baar. Wat Eugène wel toezegt, is dat hij een goed woordje voor me wil doen bij zijn relaties die wellicht voor mij van belang zijn. Die voorspraak kan ik goed gebruiken als startende ondernemer.

Aan het eind van ons overleg zegt Eugène toe dat hij zich zal inspannen bij het zoeken van een geschikt huis voor ons. Jeannette en ik zijn daar erg blij mee. Beter dan wie ook kent Eugène de kring van makelaars en andere specialisten die weet hebben van de huizenmarkt. Dankzij ons constructieve gesprek weten Dorothea en Eugène tevens welk budget wij voor onze huisvesting in gedachten hebben.

De volgende dag na het ontbijt staan onze koffers reeds in de hal gereed voor de terugreis naar Boxmeer. We nemen in opperbeste stemming van

elkaar afscheid in de wetenschap dat bij het volgende weerzien wij elkander als Bosschenaren zullen begroeten.

***

Vanaf dat moment verloopt alles in een sneltreinvaart. In de nazomer van 1902 weet het hele dorp dat Hogenbosch andere plannen heeft. Het is niet zo dat iemand van de familie gepraat heeft. Zelfs Bets die flapuit, zweert plechtig aan tafel dat ze echt niks heeft gezegd. Ik denk dat het geduvel al eerder is begonnen. Kort na onze terugkeer uit Den Bosch heb ik een brief ontvangen van de notaris met het verzoek bij hem langs te komen. Deze legt mij de reden van het treffen uit in het gezelschap van een ander genodigde, mevrouw Johanna Jans uit Boxmeer. Zij is naar de notaris gestapt wegens een wisselprotest. Ik heb op naam van mevrouw Jans tijden geleden eens een wisselbrief uitgeschreven als betaalmiddel. Die mevrouw Jans vertelt bij de notaris dat ze de wisselbrief wilde omzetten in harde guldens maar niemand accepteerde die brief.[121] Dat heeft ze vast en zeker in heel Boxmeer rondbazuind waardoor de roddel is ontstaan dat ik van plan zou zijn het dorp te verlaten.
Wat doet die mevrouw Jans vervolgens? Op hoge poten marcheert ze naar de notaris om daar te beweren dat ik een wanbetaler ben omdat mevrouw haar geld niet meteen krijgt. De domkop. Nu zijn we allebei geld kwijt aan die dure notaris. We hadden zonder extra kosten die hele affaire met elkaar kunnen bespreken en alles in der minne schikken. Ik ben blij dat het, ondanks al dit gedoe, toch lukt om met haar tot overeenstemming te komen. Voor alles moet ik voorkomen dat mijn nieuwe loopbaan begint met de verdachtmaking dat ik een wanbetaler ben.

Enfin, zo gaat dat in een kleine gemeenschap. Mevrouw Jans vertelt een roddel die op halve waarheid berust. De volgende heeft ook iets gehoord, bijvoorbeeld dat Hogenbosch sigarenmallen verkoopt. Dan komt eentje aanzetten met het verhaal dat de productie van sigaren deze maand beduidend lager ligt dan het vorig jaar. Zo smeult de veenbrand verder met gefluister dat “Hogenbosch wel opvallend veel weg is.’ Het sluitstuk vormt dan de bewering dat de fabriek ter ziele is. Voor je het weet ben je door de dorpsgemeenschap failliet verklaard en nemen leveranciers je niet

serieus. Die eisen stante pede contante betalingen. Ja dan, voor je het weet, dreigt de roddel waarheid te worden en is een faillissement onafwendbaar.
Ik heb dat ternauwernood kunnen voorkomen. Want als er achter de naam Hogenbosch "faillissement" staat, raak je het je hele leven lang niet meer kwijt. Ik heb liever een stevig zakelijk gesprek met collega fabrikanten zoals Van der Ven of Van Heekeren, de groten in de Boxmeerse sigarenbranche. Het zou voor alle partijen beter zijn om aan één van hen mijn hele fabriek met alles erop en eraan te verkopen. Desnoods voor een lagere prijs dan gebruikelijk. Maar ja, ik heb niet alles in de hand. Er zit voor mij niets anders op dan wekenlang te lopen leuren met werkbanken, sigarenmallen en zelfs konijnenhokken. Nee, de zaak sluiten is beslist geen lolletje.
Al met al is het me toch gelukt bijna de hele inventaris voor een redelijke prijs te slijten. Niet alles jammer genoeg. Daarom moet ik vlak voor onze verhuizing naar de notaris in Vierlingsbeek om in een openbare verkoop de rest kwijt te raken. In de krant staat wat er allemaal te koop wordt aangeboden. Het armzalige restant van mijn sigarenfabriek. Die tienduizend sigaren en vijftienhonderd sigarenkistjes op zijn lijst heb ik over het hoofd gezien. Ik had die natuurlijk eerder mee moeten nemen naar mijn nieuwe werkplek want daar zouden ze vast meer opleveren dan bij zo een publieke verkoping.

Notaris HERMSEN
te **VIERLINGSBEEK**, zal op **Donderdag den 26 Februari 1903**, prompt 11 uur voormiddag, op verzoek van den heer ALBERT HOGENBOSCH, aan diens vroegere woning te *Boxmeer*, voor hem en nog anderen

Publiek Verkoopen:

De navolgende Voorwerpen, afkomstig van een Sigarenfabriek en meer ander Mobilair, als:

3 groote Werktafels met 14 Banken, 3 Schragen, Bascule met gewichten, Hoeklatten, Bosbak, Brandpers, circa 300 sigarenvormen, 1500 ledige Sigarenkistjes, een partij Reclameplaten en Etiquetten, 10 rollen Touw, 1 kist met Brandijzers, Sorteertafel, 10,000 Sigaren, 4 à 5 Pak- en andere Kisten en 1 kisten Pers; voorts: 1 Bloemenstandaard, Bloemtafeltjes, een mooie groote Oleander, Kleer- en andere Kastjes, eene partij Flesschen, Petroleummachine, 5 Kachels met pijpen, 1 Ledikant Spiegel, Schilderijtjes, ijzeren potten, Stoelen, Tafels, cenige Porcelein en Glaswerk, Ladetafels, een partij planken, Boonstaken, 1 Konijnen- en Hondenkooi en wat verder zal worden te voorschijn gebracht.

N° 138.

INBOEDELVERKOOP DOOR NOTARIS HERMSEN 1903

Na het bezoek aan de familie Goulmy horen we wekenlang niets van hen. Jeannette en ik zitten vol zenuwen omdat we iedere dag menen eindelijk een bericht te ontvangen over ons nieuwe huis. Ik wil snel weg van hier. Ieder uur van de dag denken we aan onze nieuwe woonplaats Den Bosch. Vroeg in de ochtend luister ik scherp naar het klepperen van de brievenbus. Ik hoop toch zo eindelijk een brief te kunnen openen met het verlossende bericht dat Eugène een mooie woning heeft gevonden in het hartje van die mooie stad 's- Hertogenbosch. Pas in het najaar van 1902 komt de verwachte brief. Zenuwachtig scheur ik hem open. Maar wat is dat nou! Er staat niets in over een woning in Den Bosch. Dorothea schrijft wel dat zij iets heeft gevonden, vlak bij Den Bosch. Het is een dorpje ten zuiden daarvan, namelijk Vught. Vroeg in het jaar 1903 komt

daar een huis vrij. Dorothea schrijft: 'Als jullie interesse hebben, zal Eugène zich inspannen en zijn invloed aan wenden om het huis voor jullie te bemachtigen.'
Ik lees het bericht met stijgende ergernis. We hebben toch afgesproken dat we naar Den Bosch komen. Ik wil naar een stad, niet opnieuw terecht komen in een kleine dorpsgemeenschap met bewoners die daar al sinds mensenheugenis wonen. Niet opnieuw tussen mensen die ons zien als indringers van buiten. Een dorpsclan die duidelijk maakt dat ze niet op buitenstaanders zitten te wachten. Meteen na het lezen zit ik al achter mijn schrijftafel om mijn zwager en zus te wijzen op de kolossale vergissing die ze maken. Hoe kan dat toch gebeuren! Jeannette houdt me tegen: 'Wacht toch eens Albèrt, je kent de reden niet'. Natuurlijk ken ik de reden wel. Mijn ergernis neemt alleen maar toe bij het nadenken over de reden. Ik weet precies waarom het zo lang geduurd heeft voordat we deze ergerlijke brief te lezen krijgen. In gedachten hoor ik na ons vertrek bij de familie Goulmy Eugène al uitvallen tegen Dorothea: 'Nou daarmee zijn we mooi in de aap gelogeerd met die broer van jou. Ik ga een huis zoeken op voldoende afstand van ons hier zodat we die niet iedere dag hier over de vloer krijgen.' Daarover heb ik de smoor in. Jeannette weet me echter te kalmeren met haar voorstel om ter plekke de situatie in ogenschouw te gaan nemen.
In het najaar, de bladeren beginnen al flink te verkleuren, reizen wij opnieuw naar Den Bosch. Heel kort deze keer, gewoon heen en weer zonder de kinderen, want mijn schoonmoeder en Alida willen ze voor deze bijzondere gelegenheid weer opvangen.
In Den Bosch is de ontvangst bij Eugène en Dorothea allerhartelijkst. Vooral Dorothea spreekt opgetogen over de aantrekkelijke plek die ze voor ons gevonden meent te hebben. Ik merk dat mijn zus haar blijdschap niet speelt en beetje bij beetje verdwijnt mijn wantouwen. Ze legt omstandig uit hoeveel moeite ze zich getroost heeft een geschikte woning op stand voor ons gezin van zeven personen te vinden. Dorothea maakt duidelijk dat tegenwoordig slechts zelden in Den Bosch een villa of herenhuis vrij komt. En als dat dan bij hoge uitzondering het geval is, dan staat daar steevast een torenhoge prijs tegenover. Daarom is ze in de omgeving gaan kijken. Na lang zoeken ontdekt ze eindelijk de plek die volgens haar volmaakt geschikt is voor ons. Met een handgebaar dwingt Dorothea me te zwijgen en zegt: 'Ja, Albèrt, stil even, ik weet dat

je nu gaat zeggen dat je niet weer in een dorp wil wonen. Wat ik van je vraag is om eerst met mij mee te gaan in de paardentram en te kijken naar dat huis.' De nieuwsgierigheid van Jeannette is gewekt en ik wil niet bij voorbaat mijn onwil tonen.
We trekken onze jassen aan en wandelen naar de halte van de paardentram die ons naar dat dorpje Vught brengt. Binnen de kortste keren zijn we de stad uit en rijden langs prachtige herenhuizen aan een met loofbomen omzoomde weg. Dorothea wijst naar de huizen en merkt op dat ze hoopte hier iets voor ons te vinden doch dat ze steeds bot ving. Na korte tijd arriveren we in Vught en stappen daar uit vlak voor het huis dat Dorothea voor ons op het oog heeft. Het ligt in de Taalstraat enkele stappen verwijderd van het centrum.
Jeannette is aangenaam verrast zodra ze het herenhuis aan de buitenkant heeft bekeken. Dankzij de zorgvuldige voorbereiding van ons bezoek door mijn zus, kunnen we het huis bezichtigen. Ik moet toegeven dat de woning in alle opzichten aan onze wensen voldoet.

HUIS TAALSTRAAT VUGHT 1912

Het heeft een ruime slaapkamer voor de meisjes en op dezelfde verdieping een mooie kamer voor Albèrt en Piet plus een riante slaapkamer voor ons twee. Beneden vind ik de ruimte om een kantoor voor mijn handelsagentschap in te richten. Om het huis is er voldoende

groen om te genieten van de natuur maar gelukkig niet zoveel dat we een tuinier nodig hebben. De doorslag om in te stemmen komt vanwege de uitstekende verbinding met de paardentram naar het centrum van de stad. Ik kan voor onze deur instappen en niet veel later op de Markt in Den Bosch uitstappen. Bovendien hoor ik dat Vught over een dichtbij gelegen treinstation beschikt met goede verbindingen naar Utrecht en Eindhoven. Daarmee verdwijnt mijn angst afgesloten te zijn van de rest van de wereld.[122]
Terug bij de familie Goulmy bedanken we Eugène en Dorothea hartelijk voor hun moeite. We hoeven er geen nacht over te slapen, we stemmen direct in met het voorgelegde huurcontract.
We zijn er nu zeker van dat onze nieuwe woonplaats Vught zal worden.

PAARDENTRAM VUGHT - DEN BOSCH 1900

Het gaat nog enkele maanden duren voordat ik naar het gemeentehuis toe kan stappen om ons gezin te laten inschrijven als inwoner van Vught. Eerst moeten we terug naar Boxmeer om daar afscheid te nemen en de laatste zakelijke beslommeringen af te ronden.

***

Het verhuizen is niet eenvoudig voor Jeannette. Zij is in Boxmeer geboren, heeft daar school gegaan en behalve haar kostschooltijd in

Tilburg, heeft ze nooit ergens anders gewoond dan in de Keistraat, die nu Steenstraat heet. Haar broer, haar moeder, enkele vriendinnen, ja al haar bekenden, wonen nog steeds daar. Regelmatig zie ik Jeannette in tranen bij haar huishoudelijke werkzaamheden. Als ik haar probeer te troosten, zegt ze: 'Ach nee, er is niks aan de hand, ik ben de uien aan het snijden.' Nee, echt haar hart uitstorten en praten over haar zorgen om weg te gaan, dat doet ze niet bij mij. Via een omweg, een vriendin van Jeannette, hoor ik hoe groot haar angst is om de vertrouwde omgeving te verlaten. Het ligt zeker niet aan ons toekomstige huis met alle ruimtes en mogelijkheden die het haar biedt.
Een andere persoon die haar tranen wel overvloedig laat stromen is moeder Potjes. Haar andere twee dochters wonen met hun gezin ver weg. Ze heeft gelukkig nog wel zoon Leo en Alida met de kleinkinderen. Bij de jaarwisseling naar het jaar 1903 jammert ze er vooral over dat ze onze kinderen niet meer zal zien. Zij heeft de kindjes vanaf de wieg zien opgroeien en zeker onze Bets zal haar ook missen. Op die Oudejaarsavond blijft ze maar vertellen over die schatjes van ons: hoe lief Bets loopt met Albèrt aan de ene hand en Piet aan de andere als ze bij haar langs komen. Hoe trots Ida laat zien dat ze met de kinderwagen haar babyzusje Ada kan begeleiden, helemaal van ons huis naar dat van haar. Jeannette laat bij die gelegenheid ook enkele traantjes vallen en tracht toch haar moeder te troosten door te zeggen dat wij niet van de wereld verdwijnen. Wij allebei betogen keer op keer dat ons huis groot genoeg is voor haar. Dat ze altijd kan logeren wanneer ze de kinderen te erg gaat missen. Het is maar goed dat Leo zijn plannen nog niet heeft doorgezet om naar Nijmegen te verhuizen. Nu kan ze tenminste nog blijven genieten van hun kleinkinderen, anders zou het verdriet niet te overzien zijn.

***

De afronding van mijn werk in Boxmeer krijgt in de laatste maanden van het jaar zijn beslag. Mijn fabriek werkt op halve, nee wat zeg ik, op kwart kracht. In december is de sluiting definitief. Veel van de inventaris wordt onderhands verkocht en midden december vindt de eerste openbare verkoping plaats. De tweede en laatste publieke verkoop volgt een week

voor onze verhuizing, eind februari 1903. Een deel van de opbrengt van die verkoop gaat naar de laatste schuldeisers. Al het overige geld plus nog wat extraatjes kan ik investeren in mijn nieuwe onderneming in Vught. Daarmee valt een last van mijn schouders, een last die ik meer dan twaalf jaren heb gedragen. Niet langer hoef ik mij bezig te houden met het in stand houden en winstgevend maken van de sigarenfabriek. Geen zorgen meer over sigarenmakers en hun gezinnen en helemaal klaar met het oplossen van hun problemen. Geen heisa over de nieuwe arbeidswetten of de inrichting van werkplaatsen. Ik kan me richten op een nieuwe start. Ongetwijfeld ontstaan er nieuwe problemen. Deze zie ik als een nieuwe uitdaging. Ik verheug me erop daar mijn energie in te steken.

Vughtenaartjes en het Handelsagentschap Hogenbosch

Hoe vaak heb ik al niet verteld dat ik nooit een Brabander zal zijn omdat mijn wortels in Amsterdam liggen? Zelfs nu, in dit mooi gelegen huis aan de Taalstraat, duiden de mensen in deze nieuwe omgeving mij aan als 'die Amsterdammer.' Daar heb ik geen last van. Voor Jeannette daarentegen is wonen in Vught niet eenvoudig. Voor het eerst woont ze in een onbekende omgeving. Ik vermoed dat ze zich heeft voorgenomen heel flink te zijn en niets te laten merken van de heimwee naar haar geboortedorp. Jeannette is nogal gesloten over haar gevoel, althans zolang ik niet de oorzaak van het leed ben. Het blijft daarom gissen wat er nu precies in haar omgaat. Het enige vertrouwde in ons nieuwe huis zijn de kinderen. Met meer energie dan ooit daarvoor stort Jeannette zich op de opvoeding. Haar aandacht gaat vooral uit naar Bets die het de eerste weken moeilijk heeft. De kinderen in de nieuwe school lachen haar uit om haar kanten jurkje met lakschoentjes. Jeannette is druk in de weer met naald en draad om de kleding van Bets aan te passen aan de Vughtse schoolmode van deze tijd. Op zondagen als we met de oudste dochters over het Marktplein naar de Petruskerk wandelen, mag Bets haar lakschoentjes weer dragen. Het kinderleed is snel voorbij zodra Bets een vriendinnetje heeft gevonden. Het is een klasgenootje, een meisje van dezelfde leeftijd als Bets. Ze heet Ellen Hillen en woont om de hoek op het Maurickplein.[123] De twee meiskes zijn al snel onafscheidelijk en via Ellen maken wij kennis met haar ouders. Door onze kinderen leren we

gaandeweg meer bewoners uit onze omgeving kennen. Na enige maanden wordt voor Jeannette de overgang hierdoor heel wat draaglijker.
Albèrt en Piet zijn nog te jong om naar school te gaan. Jeannette laat ze in de tuin ravotten. Het maakt de twee deugnieten niet uit dat we ergens anders wonen. Zolang die twee samen kunnen aanrommelen, zijn ze gelukkig. De vriendenkring van Bets breidt zich al snel uit. De meeste tijd is ze op het Maurickplein te vinden met haar hartsvriendin Ellen. Ellen is de dochter van onze huisarts waarmee wij allengs bevriend raken. Na enige maanden spreek ik hem aan met zijn voornaam: Peter, Peter Hillen. Iet blijft een beetje achter Bets aanhuppelen. Zolang Bets niet al te bazig doet, verloopt dat prima. Terugkijkend op dat eerste jaar kan ik rustig beweren dat voor de kinderen de verhuizing zonder problemen is verlopen. Al na enkele maanden, weten ze niet beter en gedragen ze zich alsof ze hier altijd al gewoond hebben. Albèrt krijgt zijn eerste vriendje op de bewaarschool. Zonder het gezelschap van zijn broertje moet hij zich daar alleen redden. De drift- en huilbuien van het eerste begin verdwijnen als sneeuw voor de zon zodra hij zijn nieuw vriendje vindt. Dat is het broertje van Ellen, Alex Hillen.
De familie Hillen komt oorspronkelijk niet uit Vught. Peter Hillen is hier tien jaar geleden met zijn huisartsenpraktijk begonnen. Hij en zijn vrouw zijn iets ouder dan wij en komen beiden uit Limburg. Komende van buiten en je dan vestigen in een nieuwe dorpsomgeving, dat schept een band. Met gulle lach kan Peter Hillen aan de borreltafel mij met zijn Limburgs accent begroeten: 'Ha, daar komt onze vreemdeling aanschuiven.' 'Vreemdeling', dat is humor van de geboren Vughtenaren voor nieuwkomers. Met zijn status als arts mag Peter zich al na enkele jaren scharen in de kring van de geboren en getogen Vughtenaren. Zijn vreemdeling-grapje maakt hij na een jaar hier wonen niet meer. Het is voor ons een fijn teken van acceptatie. De rasechte Vughtenaren spreken je eerst zo aan en pas later, als ze je niet langer als vreemdeling zien, kun je gewoon aan alle tafels aanschuiven.
Hoe jonger onze kinderen zijn des te vlugger verloopt hun aanpassing. Ada kan zich geen ander huis herinneren dan het onze in de Taalstraat. Dat geldt al heel gauw ook voor Piet. De vriendschap van Bets en Albèrt met de kinderen van Hillen zorgt ervoor dat zij nooit meer weg willen. Iet leert weer andere buurtkinderen kennen. Zo groeit het jonge grut op als rasechte Vughtenaartjes.

***

Vaak denk ik gedurende die eerste maanden in Vught terug aan mijzelf als de jongeman die in het najaar van 1890 met zijn koffertje in de hand staat te koukleumen op het perron van Boxmeer. Net als destijds moet ik nu opnieuw een bestaan opbouwen. Ditmaal niet voor mijzelf alleen maar voor ons gezin met vijf kinderen. De tomeloze en opgewonden energie welke de kinderen dagelijks ten toon spreiden, die heb ik inmiddels verloren. Wellicht kan een dergelijke constatering de suggestie wekken dat in mij een weemoedige droefenis ontstaat over de verloren gegane jeugd. Nee, mijn enorme beweeglijkheid en luidruchtigheid van vroeger is weliswaar verdwenen. Maar daarvoor in de plaats is bezinning gekomen: eerst denken dan doen in plaats van andersom. Behalve die bedaardheid is de overige bagage die ik naar hier meeneem onvergelijkbaar uitgebreid. Het is niet alleen de woning waar ik op doel als ik tevreden rond kijk in ons ruim bemeten en mooi gemeubileerde huis. De verkoop van de sigarenfabriek met inboedel brengt voorlopig voldoende op om onze gerieflijke levensstandaard in deze omgeving te bekostigen. De rest van het geld steek ik in het opzetten en inrichten van mijn handels agentschap.
Met meegenomen bagage doel ik tevens op de kennis en bedrevenheid die ik inmiddels als sigarenfabrikant heb verworven. Deze kan ik inzetten door in wezen dezelfde weg te volgen als destijds in Boxmeer. Want zowel voor het beroep van sigarenfabrikant als dat van handelsagent geldt een gemeenschappelijke regel: zorg voor een vertrouwenwekkende naam onder alle omstandigheden. Bij wie en wanneer ik blijk geef van deze leefregel hangt van de gelegenheid af. De handelaar Hogenbosch moet vertrouwen uitstralen bij zijn zakelijke contacten. De familieman Hogenbosch moet door de notabele dorpsgenoten ervaren worden als een graag geziene gast. Dat is in het kort gezegd de filosofie waarmee ik aan het werk ga.
Als ik mij in een nieuw gezelschap voorstel en er naar mijn beroep wordt gevraagd, krijg ik op mijn antwoord, ‘handelsagent in tabak’, dikwijls de tegenvraag: ‘Welk tabaksmerk vertegenwoordigt U dan?’ Nooit word ik moe om voor de zoveelste maal uit te leggen wat het beroep handelsagent inhoudt: ‘Een handelsagent in tabak is geen verkoper in dienst van een

tabaksfabrikant. De taak van de handelaar bestaat daar in op het juiste moment te kopen en te verkopen. De ene keer koop ik mijn tabaksbladeren direct van de producent. De andere keer verkoop ik een partij tabak of sigaren aan anderen voor een goede prijs.
Zo heb ik het de eerste keer uitgelegd en daarop heeft een slimmerik de vraag gesteld: 'Oh U heeft een sigarenwinkel.' 'Nee', heb ik geantwoord, 'ik ben geen winkelier. Soms koop ik tabaksbladeren in voor sigarenfabrikanten die geen vaste inkoper in dienst hebben. Ben ik op bezoek bij zo een fabriekje kijk ik altijd graag rond naar hun voorraad. Is de prijs gunstig, dan koop ik de voorraad op en verkoop die door. Bijvoorbeeld aan leveranciers voor sigarenwinkels.
De inkoop voor mijn handelsagentschap vindt meestal plaats op de tabaksbeurs in Amsterdam. Daar ligt de aanvoer van tabaksbladeren direct afkomstig van de plantages in Virginia, Havana, Sumatra, of zoals tegenwoordig steeds vaker, uit de Oriënt. Als opkoper lig ik op de loer en sla toe zodra die tabak op de handelsmarkt wordt aangeboden voor een gunstige prijs.[124]
Als ik zo een buitenkansje tegenkom, laat ik het niet aan me voorbij gaan, zelfs als ik er op dat moment nog geen koper er voor heb. Ik huur dan een ruimte om die partij droog en veilig op te slaan. Ik houd in de gaten wat de beursprijzen doen om de tabak dan op een voor mij gunstig moment te verkopen aan een andere handelsonderneming of soms aan een sigarenfabrikant.
Het is een spannend beroep want nooit weet je van tevoren hoe de prijzen van tabak zich zullen ontwikkelen. Iedereen klaagt dat alles duurder wordt en als dat echt zo is, dan kan ik tevreden zijn want daar zit

mijn winst in: ik koop in voor een lage prijs en wacht totdat de prijs weer omhoog gaat. De kunst is om geduld te hebben, dan kan ik mijn waren voor een goede prijs verkopen.

TABAKSVEILING FRASCATI

Soms gaat het heel anders, bijvoorbeeld wanneer ik ontdek dat iemand start met een sigarenfabriek. Hier in Brabant zijn dat vaak kleine zelfstandigen die naast hun beroep iets proberen bij te verdienen door zelf tabak te telen. Met zulke personen heb ik graag van doen, want als oud sigarenfabrikant met ervaring wil ik ze graag van dienst zijn met adviezen bij hun intrede. Ik benadruk dan uit welke tabakssoorten een goed product bestaat. Nooit mag dat alleen eigen teelt zijn. Op die manier maak ik duidelijk hoe onmisbaar mijn eigen ingekochte tabaksbladeren zijn.
Een andere keer kom ik bij een sigarenfabrikant op bezoek om belangstellend na te vragen hoe de zaken gaan. Als ik dan hoor dat hij grote moeilijkheden heeft met de afzet, dan ruik ik niet alleen de sigaar die hij niet kan verkopen, nee, dan ruik ik handel. Zo een fabrikant bied ik aan om zijn voorraad sigaren over te nemen, natuurlijk tegen een zeer gereduceerde prijs. Met geduld, de juiste relaties, kennis van de markt en een goed gevoel voor het geschikte moment, word ik daar niet slechter van.

Handelsagent zijn is een aantrekkelijk vak wat heel goed bij mij past. Vanuit mijn professie bekeken zou het beter zijn om in Amsterdam te

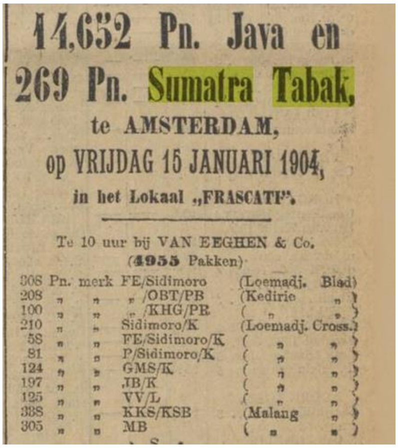

14,652 Pn. Java en
269 Pn. Sumatra Tabak,
te AMSTERDAM,
op VRIJDAG 15 JANUARI 1904,
in het Lokaal „FRASCATI".

Te 10 uur bij VAN EEGHEN & Co.
(4955 Pakken)

308	Pn.	merk	FE/Sidimoro	(Loemadj.	Blad)
208	"	"	" /OBT/PB	(Kedirie	")
100	"	"	" /KHG/PB	("	")
210	"	"	Sidimoro/K	(Loemadj.	Cross.)
58	"	"	FE/Sidimoro/K	("	")
81	"	"	P/Sidimoro/K	("	")
124	"	"	GMS/K	("	")
197	"	"	JB/K	("	")
125	"	"	VV/L	("	")
338	"	"	KKS/KSB	(Malang	")
305	"	"	MB	("	")

ADVERTENTIE 6 -1-1904
ALG. HANDELSBLAD

wonen. Daar is al vele jaren de grootste handelsbeurs in tabak van de hele wereld te vinden. Die beurs is gevestigd in het Frascati gebouw aan de Nes.[125]

Daar woon ik te ver vandaan om er regelmatig zelf te kunnen inkopen. Met de moderne communicatiemiddelen van tegenwoordig is het niet erg dat ik niet vlakbij het Frascati gebouw woon. Vaak ga ik naar het postkantoor, stuur een telegram of maak een afspraak om te telefoneren. Van hier in Vught telefoneer ik met Amsterdam. Ik spreek zo direct met een bevriende tabaksmakelaar de aankoop door waarover ik advies heb ingewonnen bij een andere specialist.

Het is toch een mirakel dat op zulk een grote afstand alles geregeld kan worden voor mijn handelsagentschap. Met de Amsterdamse vaklui bespreek ik door de telefoon niet alleen de aankoop maar vaak evenzeer wat verder nodig is om de tabaksbladeren op de goede plek te krijgen. Het kan zelfs voorkomen dat ik mijn aankoopzelf niet te zien krijg. Sommige ladingen zijn zo gewild dat ik ze dezelfde dag al kan doorverkopen. In alle bescheidenheid wil ik toch opmerken er trots op te zijn al die moderne moderne communicatiemiddelen zo goed in te kunnen zetten voor mijn nieuwe beroep als handelsagent.

Ik gebruik de post, telegrafie en telefoon echter met mate. Niet altijd op afstand blijven is mijn devies. Soms moet je daar even zelf je gezicht laten

zien, zoals bijvoorbeeld is gebeurd in januari 1904. Ik hoor fluisteren dat er die maand een bijzondere zending aan zit te komen uit Sumatra. De tabaksbladeren afkomstig van de plantage Kedirie zijn hier in Brabant zeer gewild. Ik kan er zeker van zijn dat ik ze heel snel voor een goede prijs kwijt kan. Op voorwaarde natuurlijk dat ik op het goede moment toesla en voor een gunstige prijs inkoop. Dat zijn van die gebeurtenissen waarop ik de aankoop niet uit handen moet geven aan een tabaksmakelaar. Dan ga ik er zelf op af, naar de beurs in Frascati. Door de telefoon kun je de tabak niet ruiken.
Hoe heerlijk is het om zelf rond te dwalen op de beurs. Ongelooflijk de geur, afkomstig van het fabelachtig aantal verschillende soorten tabaksbladeren, dat daar te koop ligt. Het zijn heerlijke momenten om temidden van zoveel bekenden rond te lopen. Tijdens het tabak snuiven en het controleren van de tabakskwaliteit spreek ik met zoveel andere collega's uit het vak. Het zijn allemaal specialisten die precies weten wat er in de tabakswereld speelt. Daar hoor ik de berichten die niet, of beter gezegd nog niet, in de krant zijn verschenen. Behalve dat is het geweldig om met soortgenoten te verkeren die kennis van zaken hebben, ook al laten de meesten niet het achterste van hun tong zien. Nee wij handelaren kijken wel uit. We gaan onze eigen ruiten natuurlijk niet ingooien!
Een ander aspect van mijn nieuwe beroep is mij bekend maken als handelsagent. Bij Eugène hoef ik niet apart langs te komen, die zien we regelmatig op zondagmiddag als Dorothea ons na de kerkdienst uitnodigt op de thee.
De oudste meisjes van de Goulmy familie fungeren dan als een soort kindermeisje voor Bets en Ida. Ada zit bij zulke gelegenheden graag op schoot bij Dorothea. De jongens bedenken dan met zijn tweeën hun eigen spelletjes: alleen of samen met de jongste zoontjes van Goulmy. Zo leren de neven en nichtjes elkander kennen, onder het toeziend oog van moeder en tante Anna, die ook altijd van de partij zijn. Ze vormen de zeldzame momenten waarop ik met Eugène de stand van zaken door kan spreken over het werk. Zelden ga ik na die gesprekken voldaan naar huis. Steeds meer blijkt dat onze interesses uiteen lopen. Het sigarenbedrijf vormt wel als een gemeenschappelijke interesse maar het maakt veel uit of je er als grote fabrikant of als jong handelsagentschap bij betrokken bent.

***

Een uitnodiging van Jeannette haar broer biedt mij een mooie gelegenheid mijn onderneming productiever te maken. Als sigarenfabrikant ken ik in Boxmeer heel veel oud-collega fabrikanten. We zijn daar al een jaar weg en voor je het weet verwateren die contacten. Met de juiste aanpak kan handelsagent Hogenbosch hier heel goede zaken doen. Mede met dat doel reizen we In de zomer van 1903 weer naar Boxmeer.

Er is een groot familietreffen georganiseerd door Leo Potjes samen met zijn oudste zus Elisabeth. Zij is getrouwd met Thomas Kramps. Elisabeth en haar man Thomas hebben met hun gezin op veel plaatsen gewoond. Eerst in Overijsel, daarna in Gelderland, toen heel even in Boxmeer en nu verhuizen ze naar weer een andere streek in Brabant, Princenhage. Thomas zit in het onderwijs. Hij is hoofd van een lagere school. Thomas heeft die heel geleerde broer, waarover ik al eerder heb verteld: Dr. Kramps. Ja, ik weet zelfs niet meer hoe zijn voornaam luidt, we spreken hem altijd aan met *Doctor* Kramps. Welnu, hij wordt binnenkort benoemd tot directeur van de Rijks Hogere Burger School in Roermond.

Twee broers in het onderwijs, die smaken in de zomermaanden allebei het genoegen van eindeloos lange vakanties. Ik, als eigen baas van mijn

KON WILHELMINA EN ZKH PRINS HENDRIK

agentschap, heb enige vrijheid in het bepalen van de duur van mijn vakantie. Ik hoef in ieder geval niemand toestemming te vragen. Bovendien is iedere reis voor mij een zakelijke reis. Overal waar ik kom – en zeker in Boxmeer bij mijn oud-collega’s – laat ik de naam

van het handelsagentschap Hogenbosch om de paar zinnen vallen. Ik zal mijn sporen achterlaten.
Leo Potjes vertelt me waarom hij deze familiereünie organiseert. Met moeder Potjes gaat het niet echt goed.   We horen over haar neerslachtige buien Ze mist haar dochter en de kleinkinderen. Misschien geeft het zomerfeest haar voldoende vitaminen om de winter door te komen.
Leo heeft veel moeite een geschikte datum te vinden, want in augustus zal Leo's vierde kind geboren worden. Hij hoopt dat met al zijn zussen en broers te vieren.

Een andere gedenkwaardige datum staat al lang vast, het bezoek van Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik aan Roermond op 23 juli 1903. De vrouw van Dr. Kramps, Charlotte, heeft bij de ontvangst van de koningin een rol toebedeeld gekregen. Ze moet er voor zorgen dat de bloemenmeisjes goed staan opgesteld zodra de koningin daar langs zal komen.[126]
Het is een feestelijke intocht, iedereen wil de koningin zien, al is het alleen maar om te weten of ze nu echt gezond is na haar ernstige ziekte van het afgelopen jaar. Op de feestelijke dag hebben we gelukkig allen kunnen zien dat onze koningin blaakt van de energie passend bij een vrouw van slechts tweeëntwintig jaar. Jeannette en de kinderen zijn zeer geroerd als de koningin langs de bloemenmeisjes schrijdt. Het komt niet vaak voor om een zo hoog geplaatste persoon in levenden lijve te mogen aanschouwen. Onze jonge koningin Wilhelmina stapt fier langs de uitzinnige menigte met achter haar in uniform en hoge boord, de man die zich sinds twee jaar haar man mag noemen, Prins Hendrik.
Later, nadat de familieleden Potjes zich bij ons hebben gevoegd in Boxmeer, volgen nog meer bijzonderheden over het bezoek van koninklijk paar. Charlotte Kramps heeft tegen Jeannette haar schoonzus verteld dat zij in de ontvangsthal vlak bij het koninklijk paar mocht staan. Ze heeft goed kunnen zien hoe iedereen vriendelijk heeft gelachen bij die korte toespraak van onze Prins Hendrik. Nadien fluisteren de leden van het ontvangstcomité tegen elkaar dat niemand er een woord van heeft verstaan. Het is te hopen dat onze Prins verstaanbaar Nederlands leert spreken. Zijn Duits accent is niet om aan te horen.
In Boxmeer is het weerzien met alle familieleden een feestelijk gebeuren. Jeannette bloeit helemaal op bij het zien van al haar familie en bekenden

in haar geboortedorp. Natuurlijk, we wonen heel mooi in Vught maar Jeannette vindt daar niet de vertrouwdheid zoals ze die hier vanaf haar kindheid altijd heeft gekend. De neefjes en nichtjes hebben elkaar nauwelijks ontmoet, maar binnen de kortste keren zijn ze gewend en kunnen naar hartenlust spelen. Moeder Potjes kan slechts uiterst kort van al deze jeugdige energie genieten want de dokter heeft haar veel bedrust aanbevolen. Dat geldt evenzeer voor Alida, die op die dag nog niet weet dat ze al heel snel moeder gaat worden van een zoon: Theo.
Al die dagen die we in Boxmeer door brengen, ben ik me er van bewust dat het voor mij niet alleen vakantie is. Iedere dag trek ik er op uit. Een koffie bij de grote tabakswinkel, een borrel in het vertrouwde koffiehuis en praten, heel veel praten, met al die bekenden en oud collega's. Praten over onze kinderen, over Vught over het weer, ja over van alles, als maar aan het einde van het gesprek vallen zeker de woorden "handelsagentschap Hogenbosch." Het is een genoeglijk samenzijn met collega's uit de sigarenindustrie en ik kan zakelijk gezien zeer tevreden zijn over ons bezoek aan Boxmeer.

Trieste familiegebeurtenissen en bezinning

Het eerste jaar in Vught verloopt goed, we hebben al die tijd geen echte problemen. Ik begin langzaam maar zeker te groeien in mijn nieuwe baan. De kinderen hebben het naar hun zin op school. Jeannette komt meer naar buiten en leert behalve de familie Hillen ook andere buren kennen. Haar zorgen nemen af en we hebben als gezin veel ontspannen momenten. Achteraf gesproken is het wellicht de gelukkigste tijd van ons huwelijk geweest. Lang heeft dat niet mogen duren.
Het geduvel begint in 1904 met moeder. Dorothea en ik hopen dat ze opbloeit nu er zoveel van de kleinkinderen bij haar in de buurt wonen. Dat gebeurt niet. Haar oude onrust trekt niet weg, nee sterker nog, deze keert alsmaar krachtiger terug. Aan onze kleinkinderen heeft ze niet genoeg. Haar gedachten gaan alsmaar uit naar uitgerekend de kleinkinderen die hier *niet* wonen. Bij ieder bezoek blijft ze maar herhalen dat ze eigenlijk maar twee kinderen heeft. Dat zijn Anna en Anton en laat nu net die twee ver weg wonen. Daarover uit ze bij iedere gelegenheid haar kommer. Het gejammer neemt nog meer toe nadat we een brief van

Anton ontvangen. Hij schrijft ons dat hij van plan is om te trouwen. De trouwerij zal in Amsterdam gaan plaats vinden en daarna wil hij in Utrecht gaan wonen. Zijn plan is om niet ver van onze zus Anna een woning te vinden.
Dorothea ruimt er veel tijd voor in om moeder te troosten. Ze doet wat ze kan om moeder en tante Anna, die rare zus van moeder, duidelijk te maken dat ze niet gelukkiger zal worden door opnieuw te verhuizen. Dikwijls wil moeder nog wel goede raad aannemen van Dorothea maar deze keer is er geen land met haar te bezeilen. Ze kan niet langer in Den Bosch blijven, ze moet en zal terugkeren naar Utrecht. Moeder blijft alsmaar herhalen dat in Utrecht haar échte kinderen wonen. Dorothea vertelt me dat ze wel een paar keer heeft moeten slikken bij die uitspraak. Denk je maar eens in wat het voor Dorothea, Ida en mij betekent als je moeder zoiets beweert. Wat een geduld heeft die zus van mij, ik zou meteen gezegd hebben: 'Hoepel op, ga weg', maar zij kan haar geduld heel goed bewaren.
Dorothea komt met een verrassend voorstel. Ze heeft met gebiedende stem gezegd:'Goed moeder, we zullen U helpen met de verhuizing. Maar Utrecht is toch niet zo een goed idee, daar heeft U een aantal jaren gewoond en U voelde zich daar doodongelukkig. Het is beter dat we naar en plek zoeken waar oude van dagen goed verzorgd worden. Het moet een lokaliteit zijn niet te ver van Utrecht en ook niet te ver van Den Bosch. Precies midden tussen al uw kleinkinderen. Samen kunnen we daar naar op zoek gaan.' De overtuigingskracht van Dorothea is zeer krachtig. Daarvoor zwichten moeder en tante Anna tenslotte.
Van oude schoolvriendinnen heeft Dorothea goede geluiden opgevangen over een tehuis voor senioren in Wijk bij Duurstede dat net op de grens ligt van de provincie Utrecht. Daar is Dorothea mee naar toe gereisd, naar het Lambertus Gesticht. Het is een tehuis waar de Zusters van Liefde de scepter zwaaien. Die zusterorde is haar en Ida welbekend, bij die orde is ze vroeger zelf school gegaan in Oerle. Ik ben er nooit geweest maar volgens Dorothea is moeder dolgelukkig met haar nieuwe woonplek. De ruimte is net vrij gekomen door het overlijden van een belangrijke bewoner, een pastoor die bij de bouw van dit pension een grote rol heeft gespeeld.[127]
Moeder vindt het prachtig, allemaal lieve zusters, kamers met mooi uitzicht en geen zorgen over de huishouding of het eten. Moeder is zeker

van haar zaak. Hier kan zij met haar zus Anna genieten van hun oude dag. Ik heb Dorothea gecomplimenteerd met deze oplossing. Natuurlijk weten we dat moeders tevredenheid van korte duur zal zijn. Het aftellen voor de volgende verhuizing is begonnen op het moment dat moeder en tante Anna daar hun intrek nemen.
Ik ben begonnen met te vertellen dat het moeilijke tijden zijn voor de familie. Het verhuisgedoe van mijn moeder is lastig, maar dat is niet wat ik bedoel met moeilijke tijden. Haar gedrag is net zo voorspelbaar als de getijden of de maanstand. Over vier jaar herhaalt hetzelfde patroon zich. Nee, waar ik op doel zijn twee andere gebeurtenissen die flink op mijn gemoed hebben ingehakt.

***

De eerste kwestie speelt zich bijna gelijktijdig af met de verhuizing van moeder. Om precies te zijn op 4 augustus 1904. Op die dag trouwt Anton. Misschien zult U denken: 'Hoezo moeilijk, dat is toch fijn voor hem.' Of misschien oppert iemand: 'Nou, het wordt wel tijd, die halfbroer is toch al 33 jaar oud.' Allemaal waar. Als ik nu vertel dat er niemand van de familie bij de huwelijksplechtigheid in Amsterdam aanwezig is geweest, dan begrijpt U wel dat er hier iets niet klopt.
Hoe zit het ook alweer met die halfbroer van mij. Na het fiasco met de spiegels neemt Anton zijn oude métier weer op, de verkoop van tabakswaren. In Amsterdam was hij daarmee evenmin succesvol. Daarom wil hij het nu ergens anders proberen. Zijn volgende woonplaats wordt Den Haag. Daar woont hij een aantal jaren. Natuurlijk mist hij zijn geboortestad. Het is daarom niet verwonderlijk dat zo een jongeman in Amsterdam zijn vertier gaat zoeken gedurende de weekeinden. Iedere zaterdagavond en zondag is hij daar te vinden. Niet erg natuurlijk, daar kan ik hem alleen maar groot gelijk in geven. En dat een knappe, gezonde jongeman zoals Anton is, daar aardige vrouwen ontmoet kan iedereen begrijpen. Maar dat hij dan met zo een del die hij ergens in een louche café opduikelt, er mee gaat aanpappen en keer op keer met haar afspreekt…. Nee daar houdt mijn begrip voor zijn gedrag op. Het is niet zomaar dat ik die vrouw een del noem. De feiten spreken voor zich.[128]

De vrouw waarover het gaat heet Elisabeth Meerbach. Op hun trouwdag verschijnen Elisabeth en Anton voor het altaar. Achter hen zit Louis, de zoon van Elisabeth, een jochie van elf jaar. Ach ik weet wel, het jongetje kan er ook niks aan doen, maar de moeder wel. Die komt vanuit Doesburg naar de grote stad Amsterdam. Ze krijgt een baan als dienstbode, tot zover klinkt het allemaal heel normaal. Totdat ze haar diensten ook buiten werktijd aanbiedt. Zij draagt daardoor de schande dat haar kind in zonde is ontvangen. Het is een groot probleem, al die loslopende vrouwen die alsmaar ongehuwd kinderen krijgen. Hoe haalt Anton het in zijn hoofd zich door zo een vrouw te laten verleiden. Natuurlijk krijgt hij van niemand uit de familie enige bijval voor zijn trouwplan. Anton is op zijn beurt daarover zeer ontstemd en stuurt niemand van de familie een uitnodiging. In plaats daarvan nodigt hij wat vriendjes uit als getuige. Bij zijn huwelijk krijgen die te horen dat Louis, de zoon van Elisabeth, voortaan Louis Hogenbosch zal heten. Op deze wijze de familienaam Hogenbosch verbasteren, is ongehoord en ik hoop dat het in de familie nooit meer zal voorkomen. Dit voorval heeft geleid tot een zeer lange verkilling tussen Anton en de andere echte Hogenboschen.
Het verbaast mij niet wanneer ik later te horen krijg, dat het huwelijk niet lang stand houdt. Tien jaar later al is Anton gescheiden en lijkt Elisabeth Meerbach een vergeten jeugd zonde te zijn.[129] Anton is later zonder zijn gezin naar Utrecht verhuisd waar hij altijd is blijven wonen. Aan de Leidscheweg begint hij een winkel in tabakswaren met een eigenaardige naam: *Viribus Audax*. Echt iets voor Anton, laten zien dat hij op school Latijn heeft geleerd. Waarom een winkel met als opschrift: ‘Stoutmoedige Krachten’? Ik ben benieuwd welke uitleg Anton aan zijn klanten geeft die Latijn kennen en vragen wat er voor stoutmoedigs aan is om sigaren en sigaretten te verkopen. Of is het een aanduiding van zijn warrig liefdesleven met Elisabeth Meerbach? Een scheiding overigens die vele jaren later voorbij is als zij weer bij hem komt wonen in Utrecht.

***

Eén jaar na het huwelijk van Anton vindt ook in Utrecht een gebeurtenis plaats die ons levenslang zal heugen. Het voorval geschiedt op de eerste

zomerdag van het jaar 1905. De plaats van handeling is Oudkerkhof 28, het woonhuis van zus Anna.
Haar zoon Theo speelt die dag met wat vriendjes op straat. Hij is een haantje de voorste, pas acht jaar en zelfs zijn oudere vriendjes te snel af. Die zomerochtend spelen ze op straat verstoppertje. In zijn haast om ‘Buut vrij’ te roepen snelt hij zo snel als hij kan naar de buutplaats. Niets is belangrijker voor hem dan de eerste te zijn. Verkeer is er nauwelijks als hij oversteekt, behalve dan op deze fatale dag.

De trambestuurder verklaart nadien dat hij de bel luidde, dat hij schreeuwde: ‘Nee, nee, weg, weg’ en niet in staat was om te stoppen. De gil die daarop volgt is volgens zijn zeggen het meest hartverscheurende wat hij in zijn leven ooit heeft gehoord. Pas tientallen meters verder staat zijn tram stil. De trambestuurder rent naar de onheilsplek waar reeds enkele nieuwsgierigen zijn toegestroomd en zich verdringen om een glimp van de jongen op te vangen. Theo’s schreeuw is overgegaan in een zacht kreunen: ‘Mama, mama, mama.’ Die komt al aanrennen.

Ik ben niet in staat het verdriet te beschrijven waardoor Anna is bevangen op het moment dat zij ziet hoe haar Theo met volledig verbrijzelde benen het bewustzijn verliest. Lang, veel te lang duurt het voordat er een wagen arriveert die hem naar het ziekenhuis brengt. De dokters proberen nog met een amputatie het leven van Theo te redden. De volgende dag moeten zij de ouders, Anna en Albert Beguin, vertellen dat hun zoontje te veel bloed heeft verloren. Hun Theo is dood.[130]

OUDKERKHOF UTRECHT BEGIN 20-E EEUW (BRON: UTRECHTS ARCHIEF)

Met smart moet ik hier aan terug denken. Dorothea heeft haar zoontje Pierre enkele jaren voor deze gebeurtenis verloren. We dachten toen, dit is het meest verschrikkelijke wat je kunt meemaken, het verlies van je kind. Hij is lange tijd ziek geweest. Zij konden tenminste nog afscheid nemen. Nu beseffen we dat er een overtreffende trap bestaat van pijn lijden. Anna en Albert zijn heel flink maar sinds het verlies van Theo is voor hen het leven niet meer hetzelfde. Het voorval dat slechts enkele seconden duurde, heeft hen beiden een slag toegebracht die levenslang zal duren.

***

Niet ver van Utrecht, in Baarn, woont Voogd Peter. Hij is degene die mij de raad heeft gegeven om eens goed na te denken over mijn beroep van sigarenfabrikant. Door hem is het bij mij gaan rommelen en heeft mijn leven een grote verandering ondergaan. Al blijft tabak een constante, door Voogd Peter zijn advies heb ik inmiddels een andere baan en wonen we niet meer aan de rand van de wereld maar in het mooie villadorp Vught. De laatste keer dat ik Voogd Peter zag, schrok ik van zijn kromgebogen lichaam en het schuifelend voortbewegen met wandelstok. In korte tijd was hij stokoud geworden, al heb ik me destijds in meer tactvolle bewoordingen uitgelaten. Enfin, het verrast ons niet dat wij het bericht ontvangen dat Voogd Peter is overleden. De trieste gebeurtenis vond plaats op 6 september 1905, enkele maanden na het dodelijk ongeluk van de kleine Theo.
Op de dag van zijn overlijden is Voogd Peter 72 jaar. Bij zijn begrafenis condoleer ik natuurlijk zijn vrouw, tante Anna. Ze vertelt me in tranen hoe ze heeft gehoopt samen met haar man nog een aantal jaren in rust te blijven genieten. Alleen in haar huis zonder kinderen, zonder haar geliefde man, nu wil ze zo snel mogelijk weg uit Baarn en terug naar haar geboortestad Amsterdam. Het ingeslapen dorp Baarn is een plek die haar steeds herinnert aan het samenzijn met haar echtgenoot. Ze hoopt dat in Amsterdam de eenzaamheid niet zo bedrukkend zal zijn.
In het najaar zoek ik haar nog eens op in Amsterdam. Ze heeft een klein maar mooi grachtenpand aan de Prinsengracht, vlak bij het huis waar ze

zo lang heeft gewoond met haar man en de pleegzonen Hoelen. Ik wil met haar nog wat zaken doorspreken over de erfenis. Vanaf mijn achttiende jaar, sinds het moment dat ik de school heb verlaten, heeft Voogd Peter mijn erfdeel beheerd. Het fortuin van mijn opa en oma is voor een heel groot deel naar mijn vader en via hem naar mij overgegaan. Ik ben immers de oudste zoon in de familie. Grote bedragen heb ik nooit gezien, terwijl ik wist dat die er wel waren. Voogd Peter zei tegen mij, toen ik op eigen benen ging staan: 'Ik zorg ervoor dat je een gepaste toelage per maand krijgt. Het zal voldoende zijn om je netjes als een heer van stand te kleden. Daarmee en met je koopmansvaardigheid moet je zelf je eigen kostje gaan verdienen.' Het enige extraatje wat ik heb meegekregen, was een flink bedrag als startkapitaal. Dat moest ik meteen al uitgeven om de militaire diensttijd af te kopen. Toen kon dat nog kon dankzij die remplacement regeling. De rest van het geld heb ik daarna in korte tijd snel verkwist. Ik heb mooie kostuums aangeschaft. Wat overbleef kwam goed van pas om in mijn jonge jaren van het leven te kunnen genieten. Totdat Eugène mij tot de orde riep. Eerst nadat ik in Boxmeer mijn sigarenfabriek startte, mocht ik zelf over mijn volledige erfdeel beschikken.
Achteraf gezien moet ik Voogd Peter gelijk geven dat hij de hele erfenis niet in een keer heeft gegeven. In ons laatste gesprek kort voor zijn dood, heb ik hem dat ook gezegd. Het heeft er vast en zeker toe bijgedragen dat Voogd Peter een goed gevoel aan zichzelf en aan mij heeft overgehouden. Het is natuurlijk belangrijk dat ik zijn vertrouwen heb gewonnen. Als hij dan zijn testament opschrijft, mag je hopen dat ik er niet bekaaid van afkom.
Over die erfenis wil ik van tante Anna nog wat meer horen. Bij zulke delicate onderwerpen is het nooit raadzaam om meteen met de deur in huis te vallen. Ik neem de tijd om tante Anna haar verhaal aan te horen. Ze begint uitgebreid te vertellen over alle dramatische gebeurtenissen vlak voor het overlijden van Voogd Peter, over de begrafenis en haar verhuizing naar Amsterdam. Het leven hier in de stad valt haar niet mee. De grachten, deze omgeving, het doet haar terugdenken aan de gelukkige tijd samen met hun pleegkinderen. Ze vertelt hoe gelukkig ze was met Peter en zijn zorgzaamheid voor haar, zijn energie en speelse invallen. Tante Anna ervaart nu hoezeer de stad tegenwoordig is veranderd en dat zoveel vrienden van destijds allemaal overleden zijn. De tranen staan bij

die beelden in haar ogen en de groeven in haar gezicht zijn die van een oude, eenzame vrouw. Haar stem gaat over in een snikken als ze de wens uitspreekt spoedig Peter in het graf te mogen volgen.

Ik doe mijn best om haar te troosten en probeer haar aandacht te richten op hoeveel ze nog voor ons allemaal betekent. Gelukkig klaart haar gezicht op. Mijn vraag leidt haar af van de trieste overpeinzingen en brengt haar terug naar de taken van dit moment. Een belangrijke opgave waarvoor haast is geboden, betreft de verkoop van de villa Groenendaal die al enkele jaren wordt verhuurd. Ze vertelt dat ze van haar pleegzonen Jan en Herman veel hulp krijgt met al die papieren van haar man. Zij zou zich alleen geen raad weten met de aandelen en obligaties en hoe al die papieren ook mogen heten. Ze weet wel dat ze heel belangrijk zijn omdat de ontvangen rente zorgt voor haar inkomen.

Deze openhartigheid biedt mij een goede gelegenheid iets te achterhalen wat voor mij van groot belang is. Ik wil graag meer aan de weet komen over haar testament. Heel voorzichtig stel ik de vraag waarop ik met geduld heb gewacht. Het testament is voor tante Anna een moeilijk onderwerp. Omstandig legt ze me uit dat niet zij maar haar man alles heeft opgeschreven. De papieren heeft hij bij de notaris in bewaring gegeven. Ze vertelt dat haar oudste pleegzoon haar prima heeft geholpen bij het afwerken van al die moeilijke zaken waar zij geen snars verstand van heeft. Hij is meegegaan naar de notaris en heeft ijverig genoteerd wat de notaris te vertellen had. Ook heeft hij heel veel vragen gesteld waar zij nooit opgekomen zou zijn. Hij, de oudste pleegzoon dus, Herman Hoelen, heeft er voor gezorgd dat tante Anna iedere maand een postwissel toegestuurd krijgt zodat ze onbekommerd hier kan leven.

Het enige papier dat met de nalatenschap van doen heeft, is afgelopen week met de post bezorgd. Tante Anna vraagt of ik daarvoor belangstelling heb, want ze heeft de brief gelezen en weet niet wat ze er mee aan moet. Uit haar relaas begrijp ik dat hier een kans ligt voor mij als haar adviseur. De eerste viool is tot nu toe gespeeld door haar oudste pleegzoon Herman Hoelen.

Tante Anna vraagt mij of ik de brief wil voorlezen want haar ogen zijn de laatste tijd hard achteruit gegaan. Mijn hart gaat sneller kloppen, maar mijn ademhaling heb ik onder controle. Ik toon mijn hulpvaardigheid door de brief luid voor te lezen en tante haar vragen te beantwoorden. De brief is afkomstig van de makelaar uit Laren die tante Anna vragen stelt

over het beheer van de villa Groenendaal.
Over het antwoord aan de makelaar spreken we nog lang na. Tante Anna komt tot dezelfde slotsom als mijn advies. Het komt erop neer er voor te zorgen om zo spoedig als mogelijk een einde te maken aan al dat gedoe. Het eenvoudigste is de villa en alle grond er om heen nu direct te verkopen.
Mijn hulpvaardigheid kent geen grenzen. Ik kom in actie door het opstellen van een krantenadvertentie. Dezelfde dag nog stap ik naar een Amsterdamse notaris om in naam van tante Anna hem het villaterrein te laten verkopen. De hulp wordt dankbaar aanvaard door tante Anna, wat ik helaas niet kan beweren van haar pleegzoon Herman. Hoogst verontwaardigd maakt hij me duidelijk dat ik me met dit soort aangelegenheden niet moet bemoeien.

Mr. A. J. B. BLAISSE, Notaris te Amsterdam, zal op

Woensdag 21 Februari 1906,

namiddags 5 uur precies, in het Hotel „Hamdorff", te Laren (N.-H.), ten verzoeke van Mevr. Wed. P. A. HOGENBOSCH, in veiling brengen:

Het Villaterrein

aan den Naarderstraatweg te LAREN,

Kad. Sectie A, Nos. 2323, 2348, 2444, 2524, 2525, 2526 en 2535, geheel groot 1 Hect. 60 Aren 40 Centiaren, gelegen op het mooiste deel van het Gooi, in de onmiddelijke nabijheid van het dorp Laren.

De veiling geschiedt in 10 perc., 2 onder massa's en Generale massa.

Inlichtingen verstrekken de Heeren P. en J. VAN DIJK, te Laren en genoemde Notaris.

DE TELEGRAAF 12FEB 1906

Het bezoek aan tante Anna is onze laatste ontmoeting. Enkele maanden nadat het villaterrein te koop is aangeboden, overlijdt ze. Het is de laatste

julidag van het jaar 1906. Enkele weken na haar overlijden, ontvang ik een brief waaruit blijkt dat tante Anna mijn bezoek aan haar zeer op prijs heeft gesteld. De waardering blijkt uit haar testament. Ze is mij niet vergeten.
De dood van Voogd Peter en tante Anna heeft me zeer aangegrepen, meer dan ik op het moment van hun overlijden heb gevoeld. Ik begin te piekeren over mijn leven. Een opmerking van tante Anna keert steeds in mijn herinnering terug. Tijdens ons laatste gesprek zegt ze op een bepaald moment: 'Ja, Albèrt onze tijd is voorbij. Mannen zoals jij hebben het roer nu in handen. Maak er het beste van.' Tien jaar terug zou ik nog laconiek reageren: 'Ach ja die oudjes, zo gaat dat, wat je daar zegt is een waarheid als een koe.' Nu is het anders. Ik voel de verantwoordelijkheid zwaar op mijn schouders drukken iets van mijn leven te maken. Het is niet zo dat ik nu ontevreden ben. Ik heb twee zonen, nette dochters, mijn vrouw is een dame van stand en ik woon in een mooi herenhuis. Me dunkt genoeg redenen om tevreden terug te blikken. Toch ben ik niet opgetogen. Al wat ik bereikt heb, komt voort uit mijn jeugdig elan, alsof alles vanzelf gaat, het me komt aangewaaid. Wat ik heb opgebouwd, beschouw ik als iets vanzelfsprekends. De gedachten die me nu bestormen, komen voort vanuit een nieuw soort onrust. De dood van Voogd Peter en kort daarop het overlijden van tante Anna doen me beseffen dat ook ik niet meer het eeuwige leven heb.
Deze overwegingen dringen zich vooral in de nachtelijke uren aan mij op. Ik moet als gezinshoofd de verantwoordelijkheid dragen voor een goede toekomst van mijn kinderen, niet alleen de twee zonen, maar voor alle vijf. Is mijn keuze om handelsagent te worden wel zo vanzelf vanzelfsprekend of bestaan er nog andere mogelijkheden? Voogd Peter is begonnen als koopman en heeft het vermogen dat hij daarmee heeft verdiend goed geïnvesteerd. Nu ik behoor tot de oudere generatie kan ik alsnog zijn voorbeeld volgen. De extra inkomsten die ik heb ontvangen uit de erfenissen kan ik vermeerderen door deze verstandig te beleggen. Maar wat is verstandig? Ik ga me begeven op onbekend terrein. Heel veel kennis van beleggen heb ik niet. Het is een uitdaging om iets nieuws te leren.
Iedere dag staan de kranten vol met berichten over de hoge opbrengst van effecten en andere waardepapieren. De saaie tabellen met cijfers waar ik voorheen snel aan voorbij bladerde, begin ik nu te bestuderen. Ik koop

een boekje uitgegeven door de Vereeniging voor den Effectenhandel zodat ik in de sociëteit Het Bijltje in Vught de juiste termen kan gebruiken. Voor het stellen van een goede vraag moet ik wel eerst blijk geven van behoorlijke voorkennis. Niemand wil immers een flater slaan. Het onderwerp beleggen heeft de interesse van veel bezoekers van mijn favoriete bijpraat plek. Het lijkt een aangename manier om geld te verdienen. In luchtige gesprekken in het Bijltje steek ik veel op van de ervaren beleggers die de sociëteit regelmatig bezoeken. Les één die ze mij leren, is: wees voorzichtig. Ik knoop het goed in mijn oren en gebruik aanvankelijk uitsluitend het extra geld voor de aankoop van een paar effecten. Net als bij roulette investeer ik na een jaar niet meer dan de winst bij de nieuwe aankoop van waardepapieren en dat goed gespreid over verschillende fondsen.
Bij de halfjaarlijkse uitkeringen van dividend denk ik in dankbaarheid terug aan Voogd Peter, die me zelfs na zijn dood op een nieuw spoor heeft gezet, dat van belegger. Zou hij me van bovenaf zien en me van daar goedkeurend toeknikken? [131]

Onze kinderen worden groot

Met onze vijf kinderen hebben wij geen groot gezin, zeker niet in vergelijking met dat van Dorothea. Het gekakel dat ik vanuit de kinderkamers en rond het huis hoor, doet echter vermoeden dat we een hele schoolklas herbergen. Aan tafel zorg ik er zelf voor dat aan het gekrakeel snel een einde komt. Ik hoef me echter slechts enkele stappen in de richting van mijn werkkamer te bewegen of het rumoer zwelt weer aan. Hoe vaak heb ik al niet tegen Jeannette gezegd: 'Zorg er nou eens voor dat die kinderen zich ordelijk gedragen.' Weliswaar hoor ik oprechtheid in haar antwoord als ze met steeds dieper wordende rimpels in haar voorhoofd stamelt dat het niet lukt. Ik neem zelfs de tijd om al haar klachten aan te horen. De hele litanie hoor ik aan: hoe ze zich alle moeite getroost om de rust in het gezin te bewaren maar zonder succes. Vooral Bets en Albèrt zijn boven iedereen uit te horen. Albèrt laat zich door Bets niet langer de les lezen. Hij is de meest luidruchtige van ons kwintet. Bets is de oudste en zij speelt de baas zodra ik uit het zicht ben. Regelmatig hoor ik Jeannette zuchten als ze klaagt over al die ruzies van

de kinderen. Het laatste nieuwtje van onze kinderschaar is afkomstig van Ida. Zij wil niet langer de god ganse dag naar de pijpen dansen van haar oudere zus. Ze is op haar tiende veel sterker geworden wat ertoe leidt dat ze het haar twee jaar oudere zus heel lastig kan maken. Het begint met Ida's schreeuwen: 'Nee, dat doe ik niet', doe het toch zelf.' Daarna gaat ze schelden en aan het einde van het liedje begint ze te huilen als Bets haar laat voelen wie de sterkste is.
Albèrt en Piet houden zich gewoonlijk bij deze vetes van onze oudsten koest. Tot een paar maanden terug. Albèrt krijgt op zijn zevende verjaardag een paar mooie haktollen.
Bets staat erbij te kijken en snauwt: 'Die wil ik ook even proberen.'
Wat doet Albèrt? Hij zegt: 'Nee, die zijn voor jongens, daar blijf jij van af' en geeft een haktol aan Piet.
Bets valt meteen daarop uit: 'Dat zullen we nog wel eens zien.' Ze geeft Piet een flinke duw zodat die huilend op de grond valt.
Albèrt krijgt een rood hoofd van woede, vliegt Bets aan en trekt zo hard aan haar nieuwe japon dat er een scheur in komt. Bets begint te petsen, Albèrt schopt in blinde drift terug en zo ontaardt de ruzie in een ordinair tumult, hoorbaar voor alle buurtgenoten.
Jeannette trekt de kemphanen uit elkaar. Haar woede richt zich op Albèrt die zij als de aanstichter ziet van dit schaamtevolle vertoon van de kinderen.
Dit hele verhaal krijg ik 's avonds voor de avonddis van Jeannette te horen. Ze is zeer aangedaan door dit familiedrama vooral omdat Albèrt van geen ophouden wist. Ze kon uiteindelijk geen andere oplossing bedenken dan hem in het berghok op te sluiten. Op zijn verjaardag nog wel. Dat vind ik wel heel erg kras. Het doet me terug denken aan mijn jeugd. Hoe hard ik destijds huilde toen ik bij Voogd Peter voor een kleinigheid in het kolenhok opgesloten zat. Albèrt is blijven brullen, vertelt Jeannette.
Ik vind dat ze te ver is gegaan door Albèrt zo streng te straffen en probeer haar dat heel voorzichtig aan het verstand te brengen. Mijn omzichtige opmerking in die richting resulteert in een huilende vrouw. Jeannette blijft de hele avond met de rug naar me toe zitten. Er valt geen zinnig woord meer uit te krijgen.
Pas dagen later kunnen we er als verstandige echtelieden samen over praten al blijft het verschil van mening over de strenge aanpak van Albèrt

voortsudderen. Volgens Jeannette sta ik hem te veel toe. Vooral nu Albèrt Bets onbevreesd tegemoet treedt, wordt hij volgens Jeannette veel te brutaal.
Al ben ik niet iedere dag bij de kinderen, voor mij is zonneklaar dat Bets de oorzaak blijft van de voortdurende ruzies. Ze wordt met de dag steeds meer onuitstaanbaar en heeft om de haverklap ruzie met Ida die zich door haar oudere zus niet langer de les laat lezen.
Ja zo gaat dat als kleine kinderen groot worden. Dat gehuil en gedoe wordt dagelijks na het avondeten onderwerp van gesprek.
Heimelijk moet ik wel lachen als ik zie hoe Albèrt zijn veel grotere zussen weerstaat. De krachtsverhoudingen komen anders te liggen. Daaruit volgen dag in dag uit ruzies, geschreeuw, gehuil. Al die beroering wordt Jeannette te veel.
Ik moet terugdenken aan de situatie kort na de geboorte van Ida tien jaar geleden. Destijds kreeg Jeannette een zenuwinzinking en hebben we de twee meisjes naar het internaat in Oerle gestuurd. Waarom zullen we niet opnieuw kiezen voor deze oplossing?
Jeannette vindt het aanvankelijk geen goed idee. Ze is bang dat het tot een verwijdering zal leiden tussen haar en Bets die zich naar haar toe steeds zo hulpvaardig opstelt. De boosdoener is in haar ogen Albèrt die om het minste of geringste slaande ruzies veroorzaakt en altijd zijn zin wil doordrukken. Daarover heb ik dus een gans andere mening. Mijn oudste zoon is mijn erfgenaam en in het gezin bevecht hij zijn prominente positie. Piet volgt hem al in alles wat hij doet en Bets is gewoon jaloers op hem. Die kan het niet hebben dat ze door haar jongere broer wordt tegengewerkt en gebruikt dan al die typisch vrouwelijke streken door hem overal de schuld van te geven.
Daarom vind ik dat de beste oplossing is Bets en Ida naar een kostschool te sturen. En waarom niet opnieuw naar Oerle, per slot van rekening kennen de Zusters daar de meisjes. Bets en Ida hebben er geen enkele herinnering meer aan maar de Zusters van Liefde herkennen hen vast nog wel. Enfin, daarover hebben we nog lang gepraat en komen uiteindelijk op een compromis uit. We sturen voor één jaar eerst Bets. Het jaar daarop kan Ida haar opvolgen. [132]
Het is een verstandig besluit. Bets vindt het weliswaar helemaal niet leuk, die heeft heimwee:' Maar wat is een jaar nou' hebben we tegen haar gezegd, 'voor je het weet is het voorbij.' Voor Jeannette, voor Albèrt, ja

voor het hele gezin is het een geweldige verbetering. Als bij toverslag keert gedurende die twee kostschooljaren de rust in onze familie terug. Wanneer de twee oudste meisjes weer in huis terugkomen, gaan zij allebei naar de middelbare school. Daar leren ze nuttige zaken voor de huisvrouw. De heftige strijd tussen Albèrt en Bets behoort tot het verleden.

***

Er breekt voor ons gezin een rustige periode aan. De Zusters in Oerle hebben de meisjes goede manieren bijgebracht. Toch ontspoort het nog een keer op de dag dat het hele gezin weer bij elkaar is.
De jagers hebben in het bos van Maurick, vlak bij het kasteel, konijnen geschoten. Die hangen aan een lange draad naast elkaar. De bediendes staan aan lange tafels de konijnen te stropen. Albèrt en Piet staan vooraan in de rij zich te verdringen om niets van het schouwspel te hoeven missen. Albèrt wil alles weten en vraagt de slagers de oren van het hoofd. Om van hem af te zijn, zegt een van hen: 'Hier heb je een konijnenvel, kun je je vrienden vertellen dat jij dit konijntje geschoten hebt.'
Daar gaat Albèrt maar wat graag mee aan de haal. Tegen al zijn schoolmakkers - Albèrt zat toen in de hoogste klas van de lagere school - pronkt hij met dat konijnenvel met een fantasieverhaal over zijn avontuurlijke jacht. Piet staat er bij en knikt met ieder woord van Albèrt ijverig mee om zijn woorden kracht bij te zetten.
Na enige tijd begint het verhaal zijn glans te verliezen maar Albèrt wil geen afstand doen van het konijnenvel en verbergt het op zijn kamer. Op een avond moet Albèrt op hun slaapkamer tegen Piet gezegd hebben dat hij een heel leuk idee heeft.
Albèrt pakt het konijnenvel onder het bed vandaan en stopt het in zijn pyjamabroek zodat het witte staartje precies door de gulp naar voren springt. Daarmee opgetuigd sluipt hij stil als een muis naar de kamer van de meisjes, bonst flink op de deur en smijt die met kracht open. Daar staat hij, achterovergebogen zodat de witte pluim goed zichtbaar is. Onderwijl gilt hij: 'Wat heb ik hier toch uit mijn broek hangen.'
Zijn optreden heeft succes. Het gegil van de drie zussen is minstens zo luid dat het tot op het Maurickplein te horen is. De lichten worden overal

ontstoken. En Albèrt loopt gierend van het lachen weer snel naar zijn kamer.
Wat moet je nou met zo een zoon? Als er geen vrouwvolk in de buurt is, heb ik deze streek van Albèrt heel vaak aan een schaterend gezelschap van heren verteld. Maar toen thuis, ja, wat kun je anders doen - daar te midden van dat krijsende en boze vrouwenvolk - dan Albèrt net zo lang straffen totdat hij snapt dat dit soort streken echt niet door de beugel kunnen.[133]

***

Achteraf kijk je glimlachend terug op zo een voorval. Er zijn gelukkig meer momenten dat je om Albèrt zijn streken kunt lachen. In hem zie ik mijzelf terug. Als er een groepje vriendjes bij elkaar staat en ik kom van een afstand aanlopen, dan is het steevast Albèrt zijn vrolijke stem die je boven iedereen uit hoort. Behalve als er iemand niet naar zijn pijpen wil dansen, dan gaat het mis. Albèrt kan heel snel driftig worden, ja, hij heeft het niet van een vreemde.
Lang heb ik gehoopt dat hij mijn opvolger gaat worden. Ik heb er alles aan gedaan om dat te bewerkstelligen. Als kleuter al heb ik Albèrt voorgeleefd in welke richting hij moet opgroeien. Tijdens zijn hele lagere schooltijd maak ik hem duidelijk hoe je met lef en goede ideeën later een succesvolle ondernemer kunt worden.
Lang zijn we zo met elkaar omgegaan. Albèrt mijn oudste zoon, die in de voetsporen van zijn vader verder zal gaan, ja, liefst nog verder reikt dan ik zelf. Aanvankelijk heb ik succes. Albèrt hangt aan mijn lippen, hij wil de hele tijd bij mij in de buurt zijn.
Totdat hij naar de middelbare school gaat. Vanaf die tijd loopt alles anders. Albèrt kan goed leren. Hij behaalt weliswaar geen tienen maar hij slaagt met glans voor het toelatingsexamen van de H.B.S.[134] Op die school ontdekt hij dat andere leerlingen van zijn klas heel wat makkelijker hoge cijfers halen. In het eerste jaar blijft hij zitten en doubleert vervolgens in de tweede klas opnieuw. Eenmaal in de derde klas komt er een einde aan zijn schoolcarrière. Het eindexamen heeft hij niet gehaald.
Vanaf die tijd is Albèrt heel dwars. Alles wat ik hem voorstel, wijst hij af en vindt hij dom. Als ik links zeg, zegt hij rechts. Over iedere kleinigheid

kunnen we ruzie krijgen. Ik houd het lang vol hem de goede richting in te sturen, maar op een gegeven moment is het genoeg. Ik kan niet anders dan toegeven dat zijn onwil sterker is dan mijn wil hem op de juiste koers te krijgen. Met pijn in mijn hart hoor. Al die botsingen ga ik hier niet vertellen. Geloof mij maar als ik zeg er zeker van te zijn dat het me met hem gewoonweg niet is gelukt.
Albèrt vormen tot zakenman is als trekken aan een dood paard. Ik moet me tevreden stellen met zijn goede manieren in gezelschap, dat is het maximale dat ik bereikt heb. Verder slaat hij al mijn goede raad in de wind. Nee, ik geef het op al mijn energie in Albèrt te steken. Hij moet zelf maar uitzoeken wat hij wil.
Maar ik ben niet voor één gat te vangen. Niet voor niets bazuin ik overal rond dat ik twee zonen heb. En die andere zoon, Piet, die ruikt zijn kans. Na iedere botsing met Albèrt maakt Piet een praatje met me. Gelijk heeft hij. Ik kan beter mijn energie steken in zijn opvoeding. De kleine Piet is altijd een moederskindje geweest, poeslief en hij doet alles wat Jeannette van hem vraagt. Piet heeft niets van dat dwarse karakter van zijn broer. Iedereen vindt hem zo aardig. Piet die kijkt graag alles af van Albèrt, ja heeft zelfs de handigheid om hem de kolen uit het vuur te laten halen. Al kan hij niet zo goed leren als Albèrt, met zijn meegaand karakter en geslepenheid heeft Piet alles in zich om een succesvol zakenman te worden. In hem zie ik mijn opvolger.[135]

***

De meisjes groeien op onder de strakke begeleiding van onze Bets. Inmiddels zijn het geen kindjes meer. Met hun mooie gezichtjes en lieve lach die de oudste twee kunnen opzetten, betoveren ze heel wat manspersonen die bij hen in de buurt komen. Soms brengen ze zelfs menig jongeman het hart op hol. Ik ben maar wat trots op deze prachtige verschijningen.

VLNR IDA, PIET, JEANNETTE, BETS, ALBERT JR. ALBERT SR. ADA 1910

Een keer neem ik ze op een zondagmiddag mee op een wandeling. Bets begint zich zelfs te interesseren voor mijn werk, beter gezegd voor de manspersonen die ik op mijn werk tegenkom. Ida kijkt de verleidingskunsten af van haar grote zus en ze leert snel. Kleine Ada weet natuurlijk nog niet wat ze daar mee aan moet, die verstopt zich liever in een hoekje om daar een boekje te gaan lezen.
De prille vrouwelijke charmes die Bets ten toon spreidt bij jongemannen moeten niet gezien worden door Jeannette. Ze vindt het afschuwelijk en voorspelt allerlei problemen die zich kunnen voordoen. Er kan geen lachje af als ik een leuk voorval terughaal.
Bijvoorbeeld die keer aan tafel waar we tranen met tuiten hebben

gelachen om een heel komische situatie. Bets loopt wulps rond de eettafel en zwaait met een sierlijk gebaar naar een denkbeeldige manspersoon. Verscholen achter haar modieuze verenhoed zegt ze: ‘Da, da, de groeten’. Zo laat ze aanbidders een blauwtje lopen.
Laat in die avond valt Jeannette flink tegen me uit met venijnige opmerkingen. ‘Bij mijn vader zouden zulke onbeschaamdheden niet zijn voorgevallen.’ Of nog erger: ‘Besef je nu echt niet dat onze dochters de schande van de hele buurt dreigen te worden.’ Vaak breng ik daartegen in dat we met onze tijd mee moeten gaan. We leven niet meer in de vorig eeuw. De omgangsvormen tussen de beide geslachten zijn in de moderne tijd onvergelijkbaar met die van vroeger. Een glimlach is niet verboden. Op een van die avonden geeft Jeannette mij een weerwoord dat me aan het denken zet. ‘Ja, je kunt het allemaal wel wegwuiven wat ik zeg, tot Bets ons op een dag komt vertellen dat er iets geks is gebeurd. Bijvoorbeeld dat ze er bij loopt zoals die schoonzus van jou uit Amsterdam. Dan lach jij niet meer.’
Daar maakt ze een rake opmerking. Ik sputter voor de vorm nog wel wat tegen door te zeggen dat zoiets ondenkbaar is bij onze dochters. Nee, de waarheid gebiedt te zeggen dat met die waarschuwing angst en twijfel in mij zijn gezaaid. Ik zie voor me hoe Bets met haar mooie hoeden en betoverende lach bij de verkeerde mannen terecht komt. Hoe ze dan voor altijd de schande moet dragen door het leven te gaan als een tweede Elisabeth en haar onwettige zoon. Met dat angstbeeld zijn de zorgen van Jeannette ook mijn zorgen geworden. Ik zeg haar dat ik me zeer wel bewust ben van mijn verantwoordelijkheid. Ik bezweer haar plechtig ervoor te zorgen de meisjes - ik moet eigenlijk zeggen de jonge vrouwen - ordelijk naar een man van stand te voeren.

***

Het opgroeien van onze kinderen speelt zich af in de periode dat de kranten vol staan van de oorlog die eind juli 1914 is uitgebroken. In het begin maken we ons daarover geen grote zorgen. Ons leger is natuurlijk in staat van paraatheid gebracht. Door de mobilisatie worden de mottenballen uit veel uniformen geslagen want zelfs de oud dienstplichtigen moeten naar de kazerne terugkeren. Iedereen denkt dat

de oorlog na een paar maanden wel over zal waaien maar dat gebeurt niet. Gelukkig blijft Nederland neutraal en het leven gaat hier verder alsof er niets aan de hand is. Behalve dan voor Albèrt, die moet in 1915 op de militaire keuring verschijnen. Ik vertel hem het verhaal van Arend de Lange, hoe die destijds mijn diensttijd heeft vervuld. Albèrt vindt het ronduit belachelijk dat zoiets vroeger mogelijk was. Hij heeft een heel andere opvatting over het leger. Dat komt doordat hij geobsedeerd is door uniformen. Albèrt gaat daarom graag in het leger en krijgt het daar zelfs voor elkaar om dat te combineren met een andere obsessie van hem: rijden op een motor.
De manie voor motoren is in Vught, vlak bij huis ontstaan. Regelmatig komen er met daverend geraas groepen van motorrijders door de Taalstraat. Soms nemen ze een rustpauze op het Marktplein. Als zij daar hun helmen af zetten en de motoren naast elkaar stallen, kun je er zeker van zijn dat Albèrt van de partij is.
Hij was net twaalf jaar toen die gekte met motoren is begonnen. Eén van die motorrijders schijnt hem voorop op de motor te hebben gezet om met hem een rondje te rijden. Sindsdien wil hij alles weten over de motorfiets: de cilinderinhoud, de snelheid, het schakelmechanisme, de mengsmering, je kunt het zo gek niet noemen of Albèrt kan er je een verhaal over vertellen.
Enfin, in militaire dienst lukt het hem na een jaar bij de ordonnance te komen. Met een lederen postzak over de schouder scheurt hij sindsdien met volle snelheid van de ene legerplaats naar de andere om ijlberichten in de officiersmess af te leveren.
Aan het einde van zijn diensttijd besteedt hij heeft een groot deel van zijn zakgeld aan het ophalen van een rijbewijs dat geldig is voor alle soorten voertuigen. Die Albèrt, hij heeft nog nooit achter het stuur gezeten van een auto, laat staan een vrachtwagen of een bus. Hij heeft zorgvuldig voorkomen dat het rijbewijs om al die voertuigen te mogen besturen ooit zou verlopen. Aan ieder die het horen wil, bazuint hij in het rond dat dit papier zijn kostbaarste “diploma” is.
Zoals ik al uitgelegd heb, lukt het mij niet om Albèrt voor mijn werk te interesseren. Daarom richt ik mijn aandacht op Piet. Hij heeft niet dat nukkige karakter van zijn oudere broer. De jaren dat Albèrt het huis uit is en elders met zijn motor veel lawaai maakt, krijgt Piet de kans meer op de voorgrond te treden.

Hij pakt dat handig aan door aan Jeannette met een lieve stem te vragen of hij nog iets voor haar kan doen. Als ik een verhaal vertel over mijn belevenissen op mijn zakenreizen kan Piet uitbundig lachen om de komische voorvallen. Hij blijft al die tijd op gepaste afstand van zijn zussen zodat er geen ruzies opvlammen. Nee, in alle opzichten zie ik in Piet mijn opvolger. Het is maar goed dat ik twee zonen heb.
Wat mij het meest aan Piet bevalt, is zijn belangstelling voor mijn handelsagentschap in tabak. Ik neem hem mee naar verschillende zakenrelaties. Daar stel ik hem trots voor aan mijn clientèle als de zoon die in mijn voetstappen gaat treden zodra de tijd daarvoor rijp is.
Piet verliest gaandeweg zijn verlegenheid. Aan de gezinstafel kan hij net zo smaakvol als Albèrt over onze gemeenschappelijke reizen vertellen. Zijn vrolijke en komische verhalen wekken de nieuwsgierigheid van Bets. Zo zeer zelfs dat ze op een keer vraagt of zij ook mee mag op een van mijn rondreizen. In plaats van Piet heb ik haar enkele keren meegenomen bij de bezoeken die ik regelmatig aan tabakshandelaren afleg.

***

Bij een van die uitstapjes komen we bij collega Henry de Leeuw. Terwijl ik met Henry over enkele transacties onderhandel, zie ik hoe in de hoek van de kamer zijn zoon, Piet de Leeuw junior, zich wel heel dicht in de buurt van mijn Bets begeeft.
Ik heb er niks van gezegd, nog niet. Pas wanneer Bets er op aandringt om weer mee te mogen naar de sigarenfabriek De Leeuw, gaat het lampje bij mij branden. Hier is meer aan de hand.
De week na dat bezoek belt Piet de Leeuw aan met de vraag of hij mij kan spreken. Natuurlijk weet ik ogenblikkelijk wat er staat te gebeuren. Ik heb geen reden me zorgen te maken. Ik hoef nauwelijks na te gaan hoe die jongeman er financieel voor staat. De sigarenfabriek De Leeuw heeft in Den Bosch een goede naam. Henry, zijn vader is al op leeftijd en Piet staat te trappelen hem op te volgen. Een sigarenfabrikant als schoonzoon is voor mij de vervulling van een langgekoesterde wens. Zonder problemen kan hij in haar onderhoud voorzien.
Meer dan dat, ook aan haar extravagante kleding wensen moet hij kunnen voldoen.

Misschien nog belangrijker is dat Piet bovendien een alleraardigst karakter heeft. Zo een schoonzoon wil iedereen wel hebben. Ik heb daarom van harte toestemming gegeven toen hij haar hand is komen vragen.
Mijn oudste dochter treedt een jaar later, op 25 september 1917, in het huwelijk met Piet de Leeuw, bijna sigarenfabrikant in Den Bosch.

Mijn belofte aan Jeannette dat ik zal zorgen voor ordelijke verbintenissen, passend bij onze stand, heb ik in ieder geval voor onze Bets helemaal waargemaakt.[136]

TROUWFOTO BETS EN PIET DE LEEUW 1917 ZITTEND JEANNETTE EN ALBÈRT SR. OOK ZITTEND LINKS ADA: DAARACHTER IDA. STAAND ACHTER JEANNETTE PIET EN ALBÈRT JR.

Het raadsel van de vis

We gaan even terug in de tijd want er is in die periode nog veel meer voorgevallen waarover ik nog niet heb gerept. Ik keer terug naar de

familie Potjes in Boxmeer. Leo en Alida Potjes wonen met hun gezin, samen met moeder Potjes, in het ouderlijk huis in de Steenstraat.
Het schooljaar 1910 - 1911 begint. Leo's oudste dochter, Elisabeth kaft vlijtig haar nieuwe boeken in. Voor haar breekt een spannende tijd aan want ze gaat naar de middelbare school in Nijmegen. Helemaal alleen gaat ze naar Nijmegen en trekt in bij haar oom en tante. In oktober al zal de familie herenigd worden, als ook haar ouders verhuizen naar het centrum van Nijmegen.
Niet iedereen is dan weer bij elkaar. Moeder Potjes blijft helemaal alleen achter in Boxmeer.
Zij verhuist naar Huize de Weijer, een bejaardentehuis niet ver van de woning waar ze bijna heel haar leven heeft doorgebracht. Het is een dramatische gebeurtenis. Hoe dramatisch dringt pas een jaar later tot ons door…
Moeder Potjes is op het moment van de verhuizing 78 jaar en zeer hulpbehoevend. Met Alida, Leo en de kinderen om haar heen zijn er steeds veel helpende handen. Ze heeft een zwakke gezondheid maar ze kan zich redelijk redden.
Tot dat het wankele evenwicht verstoord wordt door de verhuizingen naar Nijmegen. Leo zijn werk als goud- en zilversmid rendeert niet langer in het kleine Boxmeer met heel veel concurrenten. Hij wil zijn vleugels verder uitslaan en dat kan volgens hem alleen in een echte stad. In hun nieuwe woonhuis is met geen mogelijkheid een behoorlijke ruimte voor zijn moeder te vinden.
Ze wil bovendien niet weg uit Boxmeer en zo is het vanzelfsprekend dat Leo's oude moeder naar Huize De Weijer zal gaan, een klooster en tevens bejaardentehuis.
Het is het oudste gebouw van Boxmeer, dicht bij het water. Volgens velen kun je er zeker van zijn daar liefdevol verzorgd te worden door de Zusters. Ze heeft veel tranen gelaten bij het vertrek van haar zoon maar blijft met rood omrande ogen herhalen: 'Nee hoor, het is goed, gaan jullie maar, ik ben hier in goede handen.'[137]
Het spreekwoord "Oude bomen moet men niet verplanten", geldt zeer zeker voor oma Potjes. Niet langer dan één jaar woont ze alleen. Reeds enkele maanden na haar verhuizing wordt ze ziek en overlijdt kort daarna in de laatste maand van het jaar 1911.

De oudste dochter, Elisabeth Kramps en de oudste zoon Leo Potjes zijn als eersten aangekomen om de begrafenis voor te bereiden. Dat is maar goed ook want in die week komen zij tot een opzienbarende ontdekking die in de familie veel stof doet opwaaien.
De hele familie Potjes, inclusief de kleinkinderen, volgt hen kort voor kerstmis om in ieder geval op tijd bij de begrafenis aanwezig te zijn. We blijven na de begrafenis met de kerstdagen bij elkaar. Het samenzijn lijkt op een reünie, maar wel een heel treurige.
Dit familietreffen vindt bijna tien jaar na de laatste reünie plaats.

Wat een tegenstelling met destijds. Toen was het hartje zomer, we keken naar de bloemenmeisjes rondom de koningin in Roermond. We hadden plezier. De kinderen zo klein nog, deden spelletjes en oma Potjes was ons stralende middelpunt in Jeannette haar ouderlijk huis.
Nu in de koude decembermaand moet de warmte uit onszelf komen door elkaar te steunen in ons verdriet om de dood van oma Potjes. Er is veel tijd om te praten over wat en hoe het in dat laatste jaar met haar is gegaan. Leo voelt zich schuldig dat hij zijn moeder alleen heeft gelaten. Ik vind dat hij niet echt wordt geholpen door zijn zusters die lijdzaam zijn bekentenis aanhoren en niets anders doen dan instemmend knikken. Ik heb daarom bij wijze van troost iets gezegd dat ik vaak heb herhaald: 'Bijna tachtig jaar worden is een heel mooie leeftijd, zo is het nu eenmaal oude mensen gaan dood.' Die opmerking wordt mij door Jeannette niet in dank afgenomen. Zij vindt dat we veel meer hadden kunnen doen. 'Moeder had in ons grote huis in Vught van haar oude dag kunnen genieten. Zo zou mijn leven zin hebben, nu heb ik niks gedaan,' snikt ze. Het lukt me niet om haar op andere gedachten te brengen. Ze krijgt geen vrede met zichzelf. En ik, althans dat vindt Jeannette, ben veel te luchthartig.
De dood van Jeannette haar moeder heeft veel verdriet veroorzaakt en het brengt ons niet dichter tot elkaar. Hiervoor zijn meer redenen dan mijn zogenaamde luchthartigheid. De andere reden heeft te maken met mijn rol in het raadsel van de vis.

***

Op een gegeven moment - we staan overal verspreid - roepen Elisabeth

en Leo iedereen bij elkaar om de overlijdens- annonce voor het Boxmeerse Weekblad op te stellen. Leo heeft het ontwerp dat hij bij de krant wil gaan inleveren op een groot vel papier geschreven. Bij ons samenzijn ligt dat papier midden tussen ons in op tafel. Daar staat met grote letters dat overleden is "Mevrouw Elisabeth Leijzers-Vis, weduwe van den Heer Johannes Henricus Michaël Potjes".

Maria Potjes kijkt ernaar en zegt: 'Wat raar. Hoe kan dat nou? Moeder is toch niet getrouwd geweest met een meneer Vis!' Daarop antwoorden Elisabeth en Leo met het merkwaardige verhaal over hun ontdekking.

Elisabeth begint: 'Wij waren ook stomverbaasd. Toen we naar het gemeentehuis gingen om het overlijden van moeder te melden, hebben we haar trouwboekje meegenomen. De ambtenaar fronst zijn wenkbrauwen en zegt: 'Nee, dat is niet voldoende, ik moet ook het geboortebewijs hebben.'

†

Tot onze diepe droefheid overleed heden zacht en kalm, op Huize *de Weijer* te BOXMEER, na voorzien te zijn van de H. H. Sacramenten der Stervenden, onze innig geliefde Moeder, Behuwd- en Grootmoeder,

MEVROUW

ELISABETH LEIJZERS-VIS,

Weduwe van den Heer

Johannes Henricus Michaël Potjes,

in den ouderdom van bijna 80 jaren.

Nijmegen.
E. KRAMPS-POTJES.
TH. KRAMPS en kinderen.
Breda.
M. VAN AKEN-POTJES.
F. VAN AKEN en kind.
Nijmegen.
L. A. POTJES.
A. POTJES-TIMMERMANS en kinderen.
Vucht.
J. HOGENBOSCH-POTJES.
A. HOGENBOSCH en kinderen.
Helmond.
F. POTJES.
CH. POTJES-MARTIN en kinderen.
Rotterdam.
TH. POTJES.
H. POTJES-MARTENS en kinderen.

BOXMEER, 22 Dec. 1911.

OVERLIJDENSBERICHT BOXMEERS WEEKBLAD

We zijn naar huis gegaan en hebben in alle kamers de kasten en kastjes overhoop gehaald. Net toen we de moed op wilden geven, vond Elisabeth, goed verstopt ergens in een dik boek het geboortebewijs. Wat zijn we geschrokken toen we daarop zagen dat moeder niet in Boxmeer is geboren zoals we altijd dachten, maar in Grave. Nog meer verbaasd bemerkten we dat op het geboortebewijs een andere naam stond dan die van moeder. Er stond Elisabeth Vis! We dachten allebei: 'Dit is niet van moeder. Het moet een andere vrouw zijn'.

Na nog een keer goed kijken, zagen we dat de geboortedatum van Elisabeth Vis valt op 3 juni, moeders' verjaardag. Vanaf dat moment wisten we zeker dat Elisabeth Vis en Elisabeth Leijzers één en dezelfde

persoon zijn. Dat geboortebewijs hebben we overhandigd aan de ambtenaar.
Nu was het die man zijn beurt om hoogst verbaasd op te kijken, 'Want', zo zegt hij, 'hier in de burgerlijke stand staat jullie moeder ingeschreven als Liesbeth Leijzers, er is geen twijfel mogelijk, kijk maar met precies dezelfde geboortedatum als op jullie geboortebewijs.'
We hebben daarop overal navraag gedaan maar zijn niet veel wijzer geworden. De gemeenteambtenaar hield voet bij stuk dat de geboortenaam van onze moeder Vis luidt. Pas met heel veel praten, konden we hem ervan overtuigen dat de naam Leijzers ook bij moeders 'naam hoort. Het resultaat zien jullie hier op dit papier terug. Leo wijst naar de handgeschreven annonce op de tafel. Zo moet het in de krant komen: "Mevrouw Elisabeth Leijzers-Vis."
Wat een ontdekking! Nu slaat de verwarring over op het hele gezelschap. Het is waar, zeggen de zussen Potjes, moeder sprak nooit over haar vader, ze wilde er niet over praten.
De zussen en broers nemen het zichzelf kwalijk dat ze er nooit goed naar gevraagd hebben. Pas nu, na haar dood, nu het niet meer kan, nu ligt het raadsel van Elisabeth Vis uit Grave op tafel. Als een lawine rollen de vragen over de tafel heen: waarom is moeder uit haar ouderlijk huis in Grave weggegaan? Waarom heeft ze een andere naam aangenomen? Waarom heeft ze er nooit iets over verteld?
Natuurlijk blijft onze opwinding voor de kinderen niet onopgemerkt. Onze Bets, dat bijdehandje, kijkt op het papier waar de naam van haar oma staat en zegt: 'Waarom staat hier oma Vis, daar hebben jullie het toch over?' Jeannette haar zwager Frans van Aken, de bovenmeester, zegt daarop tegen haar, 'roep alle kinderen en kindjes bij elkaar, dan zal ik het uitleggen.'
Groot en klein zitten binnen de kortste keren rond de tafel. Zodra al die kinderogen op hem gericht zijn, begint hij: 'Willen jullie een bijna echt gebeurd sprookje horen?' Ja, ja, dat willen ze allemaal wel. Dit is wat Frans vertelt.

Er was eens een vis die heette Elisabeth.
Elisabeth Vis was op een dag heel bedroefd want haar oma was dood. Ze zwom altijd in de Maas in een poel bij Grave. Op een dag vond ze het tijd worden om haar leven te veranderen. Ze wilde niet meer naar de mensen om haar heen luisteren. Ze is toen

tegen de stroom in gaan zwemmen, helemaal van Grave naar hier in Boxmeer. Daar zat aan de kant een visser die Elisabeth Vis in zijn net ving. Hij vond het een hele mooie vis en voorzichtig met veel water nam hij die vis mee naar zijn huis. De visser, hij heette Leijzers, was een goudsmid en alles wat hij aanraakte kon hij in goud veranderen. Leijzers toverde Elisabeth om tot een goudvis, een hele mooie. Het hele dorp kwam kijken.
Elisabeth Vis was natuurlijk heel blij dat ze niet meer alleen was. En omdat ze zo gelukkig was geworden, gebeurde het tweede wonder. Op een ochtend veranderde de goudvis in een heel mooi meisje die opnieuw gedoopt werd en nu de naam Elisabeth Leijzers kreeg.
Een jongeman, ook goudsmid van beroep, kwam iedere dag op bezoek. Zijn naam was Jan Potjes. Hij bracht bloemen mee voor Elisabeth. Op een dag vroeg Jan haar ten huwelijk. Elisabeth stemde toe en sindsdien heet jullie oma Elisabeth Potjes-Vis.

'Wat vinden jullie van dit sprookje', vraagt Maria, de vrouw van Frans, 'was het mooi?' Ja, heel mooi' zeggen de kleintjes. 'Ach,' zeggen de groten, 'kinderachtig.'
Wij volwassenen praten nog stevig na over moeder Potjes. Even later is Maria in tranen. Jeannette probeert haar zuster te troosten en vraagt wat er aan de hand is. In een stil hoekje heeft ze toen met haar betraande ogen gezegd: 'Ik huil om moeder. Nu ik haar levensverhaal als een sprookje hoor, zie ik het voor me, hoe ze moederziel alleen aankomt in Boxmeer. Ik weet niet wat er toen allemaal is voorgevallen, ze heeft er nooit over gesproken. Wat weten we eigenlijk van haar leven. Ik huil omdat ik er nooit naar heb gevraagd en omdat het nu niet meer kan.'
Daarover praat ik later na met Leo. Voor de jongsten is het sprookje voldoende, voor hen is het raadsel rondom de naam Vis opgelost. Zij denken er niet meer over na. Bij de volwassenen blijven de vragen over moeder Elisabeth Vis door hun hoofden spoken.
Leo herhaalt hoe weinig zijn moeder over haar jeugd voor haar trouwen heeft willen vertellen. Ik ben ondertussen natuurlijk razend nieuwsgierig geworden en vind het onbevredigend dat zoveel vragen onbeantwoord blijven.
Ik stel aan Leo voor om naar Grave te reizen en uit te zoeken of we daar in het archief antwoorden kunnen vinden. Hij reageert enthousiast op mijn voorstel. "Weet je Albèrt', toen ik twintig jaar was, interesseerde het me geen lor hoe het leven van mijn ouders vroeger was. Nu ik zelf

kinderen heb, nu komen de vragen, dus ja, ik ben eigenlijk heel nieuwsgierig naar dit familiegeheim.' Ik antwoord Leo dat het met mij precies zo is gegaan. Zodra het gemeentehuis van Grave weer geopend is, zijn we getweeën daarheen gegaan.
Dit is wat we hebben ontdekt.
In 1796 wordt Michael Vis geboren in Goch, een plaatsje in de buurt van Boxmeer, maar gelegen aan de andere kant van de grens. Michael emigreert naar Grave waar hij aan de kost komt als pettenmaker. Hij ontmoet Hendrika Gebel, een meisje dat zeven jaar jonger is dan Michael. Hendrika is geboren en getogen in Grave. Michael en Hendrika krijgen samen drie kinderen: één jongen en twee meisjes. Het oudste meisje is mijn schoonmoeder die we nu pas ten grave hebben gedragen. Haar geboortenaam luidt: Elisabeth Vis.
Het huwelijk tussen Hendrika en Michaël Vis houdt geen stand. Hendrika vertrekt met haar drie kinderen en haar oude moeder en hertrouwt met Mozes Leijzers.
Hoe lang Elisabeth deel uitmaakt van het gezin Leijzers komen we niet te weten. Wel is duidelijk dat de verhouding met haar biologische vader Vis zo slecht is, dat Elisabeth besluit niet langer de naam Vis te willen dragen. Ze krijgt de naam van haar stiefvader en heet voortaan Elisabeth Leijzers. Kort nadat haar moeder overlijdt, verlaat Elisabeth Leijzers het gezin van haar stiefvader Mozes. Ze verhuist van Grave naar Boxmeer waar ze de goudsmid Jan Potjes ontmoet. In april 1856 trouwen zij. Sindsdien heeft zij Boxmeer nooit meer verlaten.
Waarschijnlijk heeft ze later nog contact met haar biologische vader, Michael Vis. Dat denken wij omdat rond de tijd dat Elisabeth haar eerste kind krijgt, haar vader eveneens een korte tijd in Boxmeer woont.
Leo is helemaal opgewonden over de ontdekkingen. Het is nu helemaal duidelijk hoe het zit met die twee namen Leijzers en Vis. De oplossing van het raadsel kunnen we nog net aan al de andere familieleden meegeven kort voordat zij huiswaarts keren.
Ik ben er trots op het raadsel met Leo te hebben opgelost. Jeannette denkt daar heel anders over. Ze neemt me kwalijk dat ik te lang, zoals zij het aanduidt, 'blijf doorzeuren over de naam van haar moeder.'
Bij haar spelen heel andere gedachten en gevoelens. Haar wroeging bijvoorbeeld, dat ze veel te weinig te heeft gedaan voor haar moeder. Mooie herinneringen wil ze terughalen over haar moeder van vroeger,

toen Jeannette nog heel klein was. Soms vertelt ze daarover maar nooit met droge ogen. Ik probeer haar dan op te vrolijken met opgewekte belevenissen van haar zussen en broers. Hoe goed het is dat we allemaal bij elkaar zijn. Het mag niet baten. Jeannette haar somberheid blijft lang voortduren.
Eerlijk gezegd geloof ik zelfs dat sinds de begrafenis de melancholie nooit echt is verdwenen. Niet alleen het verlies van haar moeder heeft haar zo aangegrepen. Misschien is ze evenzeer teleurgesteld over die bescheiden oorsprong van haar moeder. Ik vermoed dat ze het me kwalijk neemt dat Leo en ik haar moeders ware afkomst hebben blootgelegd. Het is niet allemaal goud wat er blinkt bij de smederij van de familie Potjes. Dochter zijn van een pettenmaker. Ja, zoiets houd je liever onder de pet.[138]

Mijn kleine oorlog

Aanvankelijk lijken de doden van de Grote Oorlog nog ver weg. Helaas blijft dat niet zo. Leven en dood overdenken, dat wordt tegenwoordig mijn belangrijkste thema. Soms ontsnap ik daar aan, totdat een nieuwe gebeurtenis mij opnieuw terugroept. Eerder vertelde ik over de dood van de kinderen van mijn zussen. In het vorige hoofdstuk blikte ik terug op het overlijden van Jeannette haar moeder. Ja, de dood sluipt steeds naderbij.
Nog niet eerder maakten we het verlies mee van iemand van mijn eigen generatie. Het gebeurt in het trouwjaar van onze Bets, in 1917. Kort voor haar trouwen ontvangen we een brief van Frans van Aken, de bovenmeester. Hij is de persoon die zo mooi sprookjes kan vertellen. Frans schrijft ons dat zijn vrouw Maria een flinke verkoudheid heeft opgelopen die maar niet over wil gaan. Ze wonen in Teteringen bij Breda, niet ver van de Belgische grens. De Grote Oorlog die in 1914 is begonnen, woedt nog steeds in alle hevigheid. Vanaf Maastricht tot Terneuzen steken honderdduizenden Belgen de grens over naar het neutrale Nederland om een veilig onderkomen te zoeken. Velen komen in de streek rond Breda terecht want ze willen niet al te ver van hun dorpen weg gaan. Frans, als schoolhoofd in Teteringen, is samen met Maria al enkele jaren druk in de weer om die arme zielen te helpen. Juist gedurende de laatste maanden van 1916 wordt de situatie steeds

nijpender. Niet alleen voor de vluchtelingen, voor iedereen. Ja zelfs voor ons in het neutrale Nederland, maar lang niet zo erg als in Teteringen. In dat kleine plaatsje moeten duizenden vluchtelingen voedsel en onderdak krijgen.
Het moet in die tijd gebeurd zijn. Maria loopt snel even binnen in een van de bijgebouwtjes van de school waar gezinnen met veel kinderen zijn ondergebracht. Daar loopt ze een kou op. Geen wonder, weerstand heeft niemand meer, ieder is danig verzwakt. Het eten is uitsluitend op de bon te krijgen. Door het schaarse en weinig voedzame eten, zijn velen er slecht aan toe. [139] Maria, die altijd eerst aan de kinderen denkt en pas als ieder voldoende heeft, zelf de laatste restjes opeet, is uiterst kwetsbaar voor aandoeningen. Ze is zodoende een heel gemakkelijke prooi voor een zware verkoudheid. Die gaat al snel daarna over in een flinke griep. Ze houdt dapper stand tot februari 1917. Die maand overlijdt ze aan een longontsteking. Maria is de op een na oudste van de familie Potjes. Ze overlijdt op zevenvijftigjarige leeftijd. Het maakt een diepe indruk op ons. Deze tragische gebeurtenis vindt plaats in de tijd dat onze Bets trouwt. Mijn oudste zus Ida met haar man Hugo worden zelfs al oma en opa. Er komt duidelijk een wisseling van generaties op gang. De vorige bestaat alleen nog maar in onze herinneringen. Wij zijn nu de oudjes die keuvelen over de goede, oude tijd. Zo gaat het nou eenmaal als de eerste van mijn generatie ons ontvalt.
Bij de begrafenis van Maria heeft het oprechte verdriet van Jeannette en van mijzelf daarom niet uitsluitend betrekking op het overlijden van Maria. Haar sterven maakt ons opnieuw duidelijk dat we allemaal maar tijdelijk hier op de aarde zijn. Onze generatie is nu aan de beurt. Wanneer zal het mijn beurt zijn?
Ach ja, het zijn de momenten in je leven dat je plotsklaps door zulke sombere gedachten overvallen wordt.

***

De Grote Oorlog is voorbij maar de armoede blijft nadien voor velen voortduren. Voor ons gelukkig niet echt. Werkelijke armoede hebben we nooit gekend. Vele anderen hebben het echter heel wat zwaarder. Ik ben blij wat geld belegd te hebben. De handel in tabak is tot een ongekend

minimum gedaald.
Thuis is er één mond minder om te voeden, nu de oudste van onze dochters de deur uit is. Ze noemt zich heel modern Betsy. Niet dat ik veel geld moest besteden aan haar eten. Nee, integendeel, ze at veel te weinig zei Jeannette alsmaar. Echt kostbaar is Betsy haar ijdelheid. Ze moet en zou altijd japonnetjes volgens de laatste mode dragen en niet te vergeten een extravagante hoed erbij die daar mooi bij past.[140]
Goed, die uitgaven mag Piet de Leeuw voortaan van ons overnemen. Je denkt nu misschien, iets minder zorgen, nog maar vier kinderen om op te voeden. Niets is minder waar. Oudere kinderen kosten veel huishoudgeld en bovenal meer energie. In de jaren dat de kinderen nog niet over de tafelrand konden kijken, was één blik voldoende om ze te laten weten wat er van hen verwacht werd. Hoe anders gaat het er nu aan toe.
Vooral Albèrt, daar is geen land mee te bezeilen. Hoe graag had ik hem op sleeptouw genomen als ik ergens een zakengesprek ging voeren of een aankoop regelde. Nee, Albèrt, staat erbij en weet het altijd beter. Zijn droom is dezelfde als die van zijn beste jeugdvriend, Alexander Hillen. Alexander is de dokterszoon die om de hoek woont op het Maurickplein. Vanaf de kleuterschool zijn zij bevriend en ook op de lagere school zitten zij in dezelfde klas. Reeds als twaalfjarige droomt Alex ervan in het leger te gaan en daar officier te worden, liefst kapitein of kolonel. Met Alex en zijn neef Leo Potjes uit Nijmegen heeft Albèrt de ideale speelkameraden om te fantaseren over een glorieuze toekomst. Zijn twee vrienden doen wat daarvoor noodzakelijk is: naar het gymnasium of naar de HBS en dan, als je goedgekeurd wordt, zorgen dat je bij de officiersopleiding terecht komt. Alex en Leo zijn die weg gegaan.
Aanvankelijk lijkt het Albèrt te lukken het voorbeeld van zijn vrienden te volgen. Na vele jaren op de HBS heeft hij zonder diploma die school moeten verlaten. Met een aantal jaren HBS komt hij als dienstplichtige in de rang van onderofficier toch nog goed terecht. Het is de tijd van de Grote Oorlog. De strijd gaat gelukkig aan ons land voorbij. Het blijft echter al die tijd zaak om de grootst mogelijke waakzaamheid te bewaren. Voor Albèrt is het één groot avontuur. Hij draagt als ordonnance met trots zijn legeruniform. Het is de mooiste tijd van zijn leven. Als dienstplichtige raast hij met veel geraas op de motor over Gods wegen overal in het rond. Beter dat hij al dat lawaai daar maakt dan hier bij ons thuis.

Al die tijd dat Albèrt in militaire dienst is, hebben wij het hier heel wat rustiger. Ik kan nu gedurende zijn diensttijd al mijn aandacht aan Piet geven. Op school gaat het met Piet niet geweldig maar hij is veel handiger dan Albèrt. Nu die weg is, kan Piet laten zien wat hij waard is.
Hij maakt makkelijk contact, heeft veel energie, steekt graag de handen uit de mouwen en heeft alleen praatjes als het nodig is. Ja ik mag wel zeggen, Piet is de ideale handelsagent. Dat vak heeft hij van mij geleerd. Overal heb ik hem mee naar toe genomen en ik moet zeggen, het is een snelle leerling. Hij heeft geen tijd verloren in de militaire dienst. Op de keuring kreeg hij ontheffing wegens broederdienst.

***

Albèrt wil aanvankelijk in het leger blijven als beroeps, maar ziet daar later toch van af. Ik denk dat het komt door een tragisch voorval.
In het najaar van 1918, de Oorlog is net ten einde, overvalt de mensheid nieuw verdriet. Het is de Spaanse griep. Griep klinkt heel onschuldig maar dat is beslist niet het geval. Nog nooit hebben we meegemaakt dat een epidemie zich zo snel, zo massaal, zo fataal over de hele wereld verspreidt. De Spaanse griep kost uiteindelijk meer levens dan alle slachtoffers van de Grote Oorlog bij elkaar. Het meest merkwaardige van de Spaanse griep is dat jongelui van rond de twintig het grootste risico lopen eraan te overlijden. Dat is toch verschrikkelijk, slachtoffers in de kracht van hun leven. Verspreiding van het virus komt vooral voor in kazernes waar in de slaapzalen de bedden dicht opeen staan.
Alexander Hillen, de jeugdvriend van Albèrt is gestationeerd in de kazerne van Ede. Vroeg in het jaar 1919 is hij besmet en snel daarna overlijdt hij. Net als Albèrt is Alex geboren in 1899 en zou hij net twintig jaar geworden zijn op de dag van zijn begrafenis in Vught.[141]
Voor Albèrt is het een nieuwe en zeer dramatische ervaring. Met zijn motorkunsten dacht hij voor eeuwig en altijd onkwetsbaar te zijn. Nu staat hij achter de baar van een jeugdvriend, die even oud is als hij. Hij praat er nooit veel over maar kort na deze afschuwelijke gebeurtenis besluit Albèrt niet langer in het leger te blijven.

***

Wat hij daarna is gaan doen, daar ben ik tot op de dag van vandaag verbaasd over. Ik vermoed dat Jeannette op hem heeft ingepraat. Want die stoere motorrijder kiest na zijn diensttijd het meest onbenullige en saaie baantje dat je je maar kunt voorstellen: Kantoorbediende!
De godganse dag achter een bureau zitten turen. Met als grootste afwisseling van de dag brieven bezorgen van de hoge ambtenaren naar dichtbijgelegen gemeentes in Brabant. En dat allemaal voor een hongerloontje. We krijgen er altijd ruzie over. Hoe voorzichtig ik ook ben met mijn opmerkingen over zijn baan. Bijvoorbeeld die keer dat hij trots vertelt promotie te zullen maken en Schrijver wordt. Op die dag is hij met slaande deuren het huis uitgegaan. Het enige wat ik tegen hem heb gezegd, is: 'Goed zo Albèrt en wat ga je dan schrijven?' Haha, die Albèrt, driftig mannetje is het. Zijn opvliegende karakter heeft hij niet van een vreemde, dat moet ik toegeven.
Albèrt zal wel moeten leren zich in toom te houden, anders kan hij daar flink last van krijgen. Zoals die keer dat Albèrt van Berlicum naar Den Bosch fietst. Het voorval vindt kort na zijn promotie plaats en hij mag zich van beroep "Schrijver" noemen. Op de rijksweg staat een veldwachter die hem staande houdt en zijn fiets inspecteert: 'Hé jongeman, waar is je belastingplaatje?'
Zodra je je fietsbelasting hebt betaald, krijg je een ijzeren plaatje dat je op je fiets moet schroeven. Albèrt heeft wel betaald maar nog niks vastgeschroefd.
Geef zo een veldwachter een sigaar, leg uit hoe het zit en er is niks aan de hand. Zonder verder gedoe mag je dan doorrijden. Zelfs zonder sigaar aan te bieden kun je er mee weg komen. Gewoon je pet optillen en beleefd zeggen: 'Zeker meneer de veldwachter, ja meneer de veldwachter ik ga er nu meteen voor zorgen.'
Maar onze Albèrt heeft zijn dag niet en reageert met een grote mond. Het gevolg is dat de deurwaarder mij een proces-verbaal in de handen drukt en Albèrt voor het gerechtshof moet verschijnen.[142]
Daar gaat hij niet heen en wordt bij verstek veroordeeld tot het betalen van vijftien gulden of vijftien dagen hechtenis. Een beetje beleefd, ja zeg maar onderdanigheid spelen en je zou weggekomen zijn met een waarschuwing of een boete van een paar gulden hoogstens.

Vijftien gulden! Voordat je als Schrijver dat bij elkaar hebt geschreven, ben je minstens een paar weken aan het pennen.

***

Wanneer Albèrt in 1920 die bekeuring krijgt, wonen wij al enige tijd in Berlicum. Het is een plaatsje dat net als Vught, niet ver weg van Den Bosch ligt. Ik heb er in mijn verhaal nog niks over verteld. Waarom niet? Tsja, het is bepaald niet de verhuizing waar ik vol trots op terugkijk. Maar ik wil eerlijk zijn en zal precies vertellen hoe dat gekomen is. Zojuist heb ik uitgelegd dat beleefdheid je veel geld kan schelen. Ik moet toegeven, het is een les die ik zelf nooit goed heb geleerd. Zou ik me in 1917 wat inschikkelijker hebben gedragen dan hadden we nog veel meer jaren in dat mooie huis in Vught kunnen wonen. Dat jaar is mijn afschuw jegens de ambtenarij ontstaan.
Na het huwelijk van Bets en in de tijd dat Albèrt met zijn motorfiets in het leger zat, zijn er twee kinderen minder in het ouderlijk huis. De uitgaven voor het huishouden zijn door het vertrek van die twee grootgebruikers een stuk lager. Dat komt goed uit want in dat laatste oorlogsjaar ziet het dagelijkse leven er voor ons heel anders uit. Er moet bezuinigd worden.
Heel veel eerste levensbehoeften zijn schaars en kunnen alleen met de bonnen gekocht worden, die door de overheid zijn verstrekt. De bezuinigingen beperken zich niet alleen tot etenswaren, ook het gasverbruik moet ten opzichte van het jaar daarvoor met de helft verminderen.
De gasmeteropnemer die langskomt schrijft op hoeveel gas we hebben verbruikt. Op een briefje krijgen we te zien hoeveel we de komende periode mogen gebruiken. Dat briefje heb ik opgeplakt boven de gasmeter want als je de toegestane hoeveelheid overschrijdt moet je heel veel extra betalen als boete. Iedere dag heb ik naar de stand op de gasmeter getuurd om er zeker van te zijn dat we niet te veel verbruiken. We gedragen ons keurig. Bijna dagelijks roepen we het naar elkaar:' Van het gas af!' Het is de meest gebruikte kreet gedurende al die keren wanneer we te veel dreigen te gebruiken.

Voorbeeldig hebben we ons gedragen. Het is dus te begrijpen dat ik ziedend van woede ben als op een ochtend ik de brief lees van het gemeentelijke gasbedrijf.
Daarin staat dat ik me niet aan de bezuinigingen heb gehouden en om die reden gesommeerd wordt een stevige boete te betalen. Ik kan mijn ogen niet geloven. Ik kijk naar de brief, ren naar ons waarschuwingsbriefje boven de gasmeter en zie dat er helemaal niets van klopt. We zitten nog ruim onder de toegelaten hoeveelheid. Natuurlijk ga ik zo een boetegeld niet betalen, die suffers, ze moeten zelf beter leren rekenen en nauwkeurig op de getalletjes letten.
Enfin, we leven op onze zuinige manier verder. Ik verwacht dat op een van de volgende dagen een excuusbrief van de gemeente komt, misschien wel met het bericht dat ze een slimmere rekenmeester in dienst hebben genomen.
Dat is helaas niet wat er gebeurt. Een maand na de brief vraagt Jeannette mij of ik eens naar het kooktoestel wil kijken want die doet het niet meer. Al snel blijkt de oorzaak niet het kooktoestel te zijn, maar de gastoevoer. Van de ene dag op de andere heeft de baas van het gasbedrijf opdracht gegeven ons huis af te sluiten.
Ongehoord, ik word weer woedend als ik eraan terugdenk. Op hoge poten ben ik naar die oplichter van het gasbedrijf gestapt in het gemeentehuis. De ambtenaar daar probeert nog mooi weer te spelen en stuurt mij door naar zijn baas.
De chef begint mij omstandig uit te leggen dat de rantsoenering van het gas tussentijds is gewijzigd. Het heeft in de krant gestaan, iedereen zou het volgens hem kunnen weten.
Wat denken die onbenullen van de gemeente wel! Mij de les lezen door zo'n betweterig ambtenaartje achter zijn bureau. Ik heb hem aan het verstand gebracht dat hij er nog van zou horen. Thuisgekomen heb ik met een rood hoofd vol woede een brief geschreven aan de gemeenteraad van Vught waarin ik mijn beklag doe over het ongehoorde gedrag van het gasbedrijf.[143]
Het is mijn kleine oorlog tegen de ambtenarij, tegen de valsheid van onbeduidende niemendallen die met hun beperkte verstand er plezier aan beleven zich oppermachtig te tonen. In die teneur heb ik mijn brief geschreven. Allemaal vergeefse moeite. De brief krijgt geen enkele kans van slagen.

Ingekomen is a. een schrijven van dankbetuiging van gemeenteambtenaren voor toegekende salaris-verhooging.

b. Een schrijven van den heer Hogenbosch in verband met het afsluiten zijner gasleiding naar aanleiding van het weigeren van betaling van opgelegde boeten voor te veel gasverbruik.

De VOORZITTER stelt voor, daarover de directie nader te hooren.

VERSLAG GEMEENTERAAD VUGHT 25-10-1917 B RON : DELPHER

Knarsetandend heb ik de boete aan het gasbedrijf betaald. Mijn verzoek is in de gemeenteraad besproken maar na een lange discussie afgewezen. Ik heb verloren en dat raakt me zeer.

Ik vind dat mijn positie als gerespecteerd burger in Vught geweld is aangedaan. Ik word nagewezen als iemand die niet in staat is de rekeningen op tijd te betalen. Zo wil ik niet door de Taalstraat stappen. Al zou ik het met mijn geld in Vught nog even kunnen uitzingen, ik wil hier toch weg. De praatjes nemen toe. Als ik langs een groepje Vughtenaren voorbij ga en mijn hoed bij wijze van groet even optil, hoor ik het gefluister. Ik kan wel raden wat die roddelaars tegen elkaar staan te smoezen: 'Kijk Hogenbosch daar. Hij loopt er wel deftig bij maar weet je dat ze hem van het gas hebben afgesloten?' Nee, natuurlijk heeft nooit iemand het recht in mijn gezicht gezegd. Zoiets voel je en dat gevoel is mijn adviseur, de stem is overduidelijk: Hogenbosch, je moet hier weg.' Mijn kleine oorlog heb ik verloren en ik weet wat me te doen staat.

Ik heb er genoeg van hier in Vught, ik ga op zoek naar een andere woning.

Al gauw biedt een zakenrelatie mij een ruime woning aan in Berlicum. Een plaatsje van niks, maar ach, ik hoef niet langer in het centrum te wonen. Op mijn leeftijd mag het best iets rustiger aan. Berlicum biedt op onze oude dag de ideale omgeving. En ook niet onbelangrijk: we wonen hier voor een fractie van de kosten van het huis in Vught.

Naar Berlicum

In mei 1918 verhuizen we naar Berlicum. Geen villadorp als Vught maar wel een woning met veel ruimte en mooi in de natuur gelegen. Geen ideale maar wel een aanvaardbare plek om vanuit hier mijn werk voort te zetten. Voor ons familieleven zouden we niet weg hoeven te gaan. Jeannette blijft veel liever in Vught en ze heeft voor haar mening steun gezocht bij de kinderen. Bets geeft haar groot gelijk en als ze nog in huis had gewoond zou mijn spontane verhuisplan heel wat meer tegenwind hebben gekregen. Maar met Bets mening hoeven we geen rekening meer te houden. Die heeft het druk met het inrichten van de kinderkamer. Drie maanden na onze verhuizing wordt namelijk haar eerste kind geboren, op 13 september 1918. Haar kindje krijgt natuurlijk de naam Jeannette. Het is een schattige baby. Mijn eigen Jeannette vergeet voor enkele weken haar boosheid over de verhuizing. Dag in dag uit zit ze als trotse oma naast het kraambed van Bets. Al haar liefde gaat uit naar die kleine Jeannette die ze bij haar op schoot de godganse dag liefkoost.
Wat gaat de tijd toch snel. Als ik mijn Jeannette met Bets en de baby Jeannette daar zie zitten, is het zo onwerkelijk. Pas vierentwintig jaar terug staat op mijn netvlies dat andere beeld, zo scherp alsof het een foto is van kortgeleden. De foto van mijn schoonmoeder Jeannette naast het bed van haar dochter Jeannette met op haar schoot de baby Bets die nu zelf moeder is geworden. Jeannette en ik zijn opa en oma, ik kan het zelf bijna niet geloven.

***

Onze verhuizing naar Berlicum komt niet uitsluitend voort vanwege die affaire met het gasbedrijf. Het laatste jaar in Vught ging me te veel geld kosten. De bruiloft van Bets was bepaald niet gratis en heeft stevig in mijn budget gehakt. Al dat gedoe komt bovendien op een heel slecht moment. Aan het eind van de Grote Oorlog ligt in heel het land alles stil. In de havens komen nog maar sporadisch boten binnen. Tijdens de moderne oorlog maken ze gebruik van ongekend wrede wapens zoals het leggen van mijnen waardoor schepen kunnen exploderen. Of nog erger, er bestaan tegenwoordig duikboten die van grote afstand onder water een

torpedo kunnen afschieten om boten tot zinken te brengen. De Duitsers vallen daarmee zelfs Amerikaanse koopvaardijschepen aan. Het gevolg is dat het in onze Hollandse havens heel stil is geworden. Geen tabaksinvoer uit Indië, Cuba of Amerika.
Men hoeft geen koopman te zijn om te begrijpen welke gevolgen zoiets heeft voor de handel. De prijzen vliegen omhoog zodra er ergens een tekort aan is. Daar kan ik gedurende enige tijd gebruik van maken door mijn voorraden tabak die in de depots opgeslagen liggen voor een goede prijs aan te bieden. Ik kan dat natuurlijk niet doen bij mijn vaste afnemers. Voor je het weet, word je uitgescholden voor Woeker of OW-er: Oorlog Winstmaker. Dat zijn de namen die opgeplakt zijn op zuilen in Amsterdam bij de Aardappelen opstand van 1917. Nee, ik moet andere wegen vinden. Daarom ben ik gedurende mijn laatste dagen in Vught begonnen met het plaatsen van advertenties bij de Boerenbond. Niet bij onze Bond, de katholieke, daar kennen te veel personen mij. Nee, bij de Protestanten van de Christelijke Boerenbond. Het levert aardig wat geld op, genoeg om de kosten van de bruiloft van Bets te betalen. Een christelijke oplossing toch, nietwaar?

Te koop
Rooktabak bij afname van 5 Kilo als monsters à f 1.35 per pond. Rembours ongefrankeerd.
ALB. HOGENBOSCH,
E72 Vught.

CHR BOERENBOND 30-4-1918

Het extra geld is een absolute noodzaak want voor het overige loopt mijn tabakshandel uiterst moeizaam. De opbrengst van mijn aandelen loopt terug. Er is minder geld in omloop, er worden minder sigaren gerookt. En sigaren dat is toch het métier waarmee ik het meest vertrouwd ben. Iedereen geeft vandaag de dag liever het geld uit aan sigaretten. Gelukkig

kan onze Piet als beginnende handelsagent daar wel een graantje van meepikken.

***

De blijde gebeurtenis van de geboorte van onze kleindochter is nog maar net voorbij of mijn gedachten gaan uit naar de voorbereiding van een andere heuglijke gebeurtenis: onze zilveren bruiloft. Op donderdag 24 oktober 1918 zijn Jeannette en ik vijfentwintig jaar getrouwd. Het lijkt mij een goed moment dit heuglijke feit te combineren met een uitnodiging aan onze familieleden voor een inwijdingsfeest van ons nieuwe huis. Jeannette vindt het maar niks. Zij ziet alsmaar problemen. Ik denk dat die voortkomen uit haar onvrede met de nieuwe woning. Het wonen hier en dat tegelijk vieren met onze zilveren bruiloft, ze wijst het bij voortduring af. Meestal ben ik heel inschikkelijk doch deze keer niet. Dit moment grijp ik aan om te laten zien wie de baas is en dat ik niet over me heen laat lopen.
Misschien wordt dat wel veroorzaakt door de luidruchtige vrouwenbeweging waar Jeannette en mijn dochters steeds meer hun oren naar laten hangen. Die beweging heeft het al voor elkaar gekregen dat in het jaar voor onze zilveren bruiloft de grondwet is aangepast. Vrouwen krijgen passief stemecht. Ja, wij heren van de schepping, geven al onze privileges weg. Volgens sommigen van die schreeuwende vrouwen is dit pas het begin. Nou, niet bij mij hier in huis. Thuis moet de man standvastig zijn en tonen waarvoor hij staat.
Achteraf gezien moet ik toegeven dat de zilveren bruiloft daarvoor misschien niet het meest geschikte moment is geweest. Een gezellig feest is het niet echt geworden, zeker niet voor Jeannette in ieder geval.

***

De enige die zeker met veel genoegen terugdenkt aan onze zilveren bruiloft is Ida. Sinds Bets in Den Bosch woont, is zij de oudste dochter in huis. Ze maakt geen haast met het vinden van de ware levensgezel. Met haar 22 jaren zijn al veel van haar vriendinnen getrouwd en vertroetelen

zij hun eerste kind. Ida haar belangstelling gaat in die jaren een heel andere richting uit.   Op ons zilveren huwelijks feest kan ze haar interesse naar hartenlust delen met tante Anna en haar man Albert Beguin.
Het drietal heeft zich tijdens het feest afgezonderd van de rest van het gezelschap. Ik kan wel raden wat daarvan de reden is. Hun gemeenschappelijke interesse is Kunst, ja, met een hoofdletter geschreven. Vooral Ida spreekt er met smachtende toon over. Ze is helemaal weg van de moderne schilderkunst. Albert en Anna met hun pas geopende lijstenmakerij en galerie in Amsterdam zijn voor haar de ideale gespreksgenoten. Mijn zus Anna, die mij vroeger rondleidingen gaf in het Rijks en het Stedelijk museum, schept er veel genoegen in om dat opnieuw te doen en nu met Ida. Eindelijk heeft ze in haar nichtje iemand gevonden met oprechte belangstelling voor kunst. Op goedmoedige toon drijft Anna graag de spot met mij en de rest van de familie – droogstoppels noemt ze ons, die naam is ze in een boek tegengekomen. 'Jullie handelaren denken alleen maar aan geld verdienen. Er is zoveel meer in de wereld, maar dat ziet de familie Droogstoppel niet'.
Met het maken van zulke scherts beleeft Ida veel plezier. Zij wil anders zijn. Ik vermoed dat in die rare kunstwereld haar interesse vooral uitgaat naar de kunstenaars. Door mijn zus komt ze met een grote verscheidenheid van zulke excentriekelingen in aanraking. Na één van haar vele uitstapjes naar Utrecht, ze heeft daar een goede vriendin, begint ze zowaar ineens zelf te tekenen en boetseren. Het lijkt nergens op vindt ze zelf maar de mooiste exemplaren neemt ze mee in een map. In Utrecht toont ze die aan personen die verstand hebben van kunst. Een heel ander milieu beweert ze. Daar leven ideeën waar ik hier nog nooit over heb horen praten. Ida kan vol vuur betogen: 'De gesprekken die wij daar voeren, die gaan echt ergens over, die gaan over het wezenlijke in het leven.' Als ik dan vraag, 'waarover gaat het in godsnaam?' krijg ik een hooghartig antwoord: 'Daar begrijpen jullie toch niets van. Het gaat in ieder geval niet over de kwaliteit van sigaren.'

***

Ik moet toegeven dat ik me meer thuis voel bij Piet de Leeuw, de sigarenfabrikant in spé. Jeannette gaat daar ook graag heen want ze vindt

het heerlijk om bij Bets te zijn en haar een handje te helpen. Niet dat het echt nodig is want Bets heeft een dienstbode die al het zware werk uit handen neemt, Bertha heet ze, een vrouw van 57 jaar, al bijna een oude vrouw. Het is wat Bets persé heeft gewild. In de advertentie heeft ze geschreven: "Dienstbode gevraagd – Tenminste 56 jaar oud". We kijken vreemd op van die advertentie. 'Waarom zo een oud iemand, een jongere kan toch veel meer werk aanpakken?' hebben we tegen Bets gezegd.
'Ja precies,' zegt Bets, 'alleen met Piet zou zo iemand ook wel eens heel ander werk kunnen gaan oppakken.'
Ha, ha, die Bets, met Bertha zal haar jalousie geen kans krijgen. Zeker niet in haar snel groeiende gezin. Voorspoedig groeiend want In korte tijd volgen na onze eerste kleindochter Jeannette nog twee kinderen, jammer genoeg allemaal meisjes: ze heten Tineke en Trees.[144]
Tenminste iedere zondag gaan Dorothea en ik op bezoek bij de familie de Leeuw. Nergens smaakt mijn sigaar beter dan op hun veranda met onze kleinkinderen rondom ons heen. In die begin jaren twintig zijn de verjaardagsvisites bij Bets onze mooiste momenten. Daar bij mijn oudste dochter en haar man Piet voel ik me met haar gasten altijd zeer verbonden. Het zijn immers allemaal oud bekenden en collega's in het vak: de sigarenfabrikanten Goulmy, Sweens, Houtman en natuurlijk de hele familie Leeuwerik. Deze mannen samen verzorgen vrijwel de hele productie van sigaren in Den Bosch en omstreken.
Eén van de gesprekken daar staat me nog levendig voor de geest. Eugène, die heel vaak aan het woord is, pocht maar wat graag over zijn sociale leiderschap. Altijd en overal hulpvaardig totdat arbeiders hem de voet dwars zetten. Dat gebeurde een aantal jaren terug. Zijn ogen schieten opnieuw vuur als hij vertelt hoe resoluut hij destijds een staking in zijn fabriek heeft gebroken: alle arbeiders eruit gooien die niet katholiek zijn! Het hele gezelschap is het van harte met Eugène eens dat de Kerk toch ons baken behoort te blijven in deze onzekere tijden na de Grote Oorlog. In die opvatting worden wij nog versterkt na een ander verhaal van Eugène.
Zijn oudste zoon maakte een bootreis naar Shanghai. Op die reis ontstond zijn waardering voor het werk van de missionarissen die hij daar ontmoette. In bijna iedere havenplaats kwam hij ze tegen, dappere missionarissen die ver van huis hun eenzame arbeid verrichten. Als enige blanke te midden van zwarte, gele of bruine inlanders met heel andere

gebruiken en geloven. Hoe zij in de hitte kerken en scholen bouwen om zo het ware geloof te verspreiden.[145]
Hij besluit zijn verhaal met de verzuchting dat wij allen moeten proberen om het belangrijke werk van de missie te ondersteunen. Tijdens het instemmend gebrom van de toehoorders is mijn idee ontstaan.
Het is een idee dat ik niet van plan ben met dit gezelschap te delen. Piet de Leeuw en zijn vader bezoek ik enkele dagen later na die zondag borrel en leg hen uit hoe wij de missie kunnen steunen zonder er een cent aan te verliezen. Het is heel eenvoudig.
Bied vier soorten sigaren aan met een nieuw ontworpen sigarenbandje in vier verschillende kleuren. Deze sigaren noem je 'de Missiesigaar.' Vanuit de krant en vanuit de kansel maak je bekend dat iedere roker van deze missiesigaar het bandje niet moet weggooien maar kan inleveren bij de tabakswinkel in een Missiedoos. Het Missiehuis verzamelt alle bandjes en als ze er 1000 bij elkaar hebben dan maakt fabrikant de Leeuw voor ieder duizendtal een bedrag over.
Henry en Piet vinden het direct een geweldig idee en binnen de kortste keren is met de uitvoering daarvan gestart.[146]
Ik zeg toe zorg te dragen voor het ontwerp van het sigarenbandje. Niet dat ik zelf enige notie heb hoe zoiets eruit kan zien maar onze Ida, die zo dweept met de hogere kunsten, die heb ik aan het werk gezet. Na heel veel schetsen komt zij zelf tot de ontdekking dat zij niet bij machte is dat voor elkaar te krijgen. Ze komt enkele dagen later toch met een oplossing. Het ontwerp is een gevleugeld kruis met als achtergrond een wereldbol. Duidelijker kun je toch niet afbeelden dat het christelijke kruis alle delen van de wereld dient te bereiken.
Ik ben onder de indruk en vraag haar hoe ze op zo een geniaal idee is gekomen. Ze geeft toe dat het ontwerp niet van haar afkomstig is. Wie dan wel?
Het is gemaakt door een beeldhouwer waarmee ze al enige tijd verkeert, een jongeman, Anton van Bokhoven. Anton is een beginnend kunstenaar en om de Kerk mee te krijgen voor deze Missie actie lijkt het hem beter om met zijn ontwerp naar een bevriende priester te stappen. Pater Berthold heeft aan dat ontwerp nog wat kleinigheden veranderd en zorg gedragen voor de afwerking.
De Missie-actie is een geweldig succes geworden. Niet alleen voor de

missie, de Nederlandsche Sigarenfabriek van De Leeuw, heeft er geen cent op verloren, integendeel mag ik wel zeggen.

***

In het jaar 1922 heb ik geen verjaardag gevierd. Soms vieren mijn tweelingzus Dorothea en ik onze gemeenschappelijke verjaardag samen. In deze novembermaand komen we eveneens bijeen. We treffen elkaar kort voor onze verjaardag met heel veel familie. Dat samenkomen is de enige overeenkomst met een verjaardag vieren.
Nu zitten we met onze rouwkleding in de Kerk vooraan naast de baar van onze oudste zus Ida Goulmy-Hogenbosch. Rechts van mij zit Hugo Goulmy, haar echtgenoot, regelmatig te snikken. Hij is een gebroken man. Naast hem zijn kinderen. In het huis van Ida haar dochter in 's-Gravenhage is ze na een kort ziekbed overleden. Nog meer dan voor mij is het een slag voor mijn tweelingzus Dorothea. In het ouderlijk huis zonder vader is het altijd Ida geweest die voor ons de leiding heeft genomen. Zij was daadkrachtig en durfde het tegen onze stiefvader op te nemen en had altijd haar woord klaar tegenover onze moeder.
Ida was steeds de flinke die Dorothea er doorheen hielp al die jaren dat ze samen op kostschool waren in Oerle. Als jonge vrouwen terug in Amsterdam hebben ze de broers Goulmy ontmoet en door hun huwelijk met hen een band voor altijd geschapen. Tot aan de dag van haar overlijden.
Opnieuw betreuren we iemand van onze eigen generatie. Nog sterker dan bij de dood van Jeannette haar zus Maria, word ik me ervan bewust alleen te staan. Zonder leidsman of leidsvrouw moet ik verder. Ik ben natuurlijk niet zo geschokt als Hugo maar haar overlijden heeft me zeker zeer aangegrepen.
Hugo heeft zich nooit hersteld van het verlies van zijn vrouw. Hij blijft somber, wordt kort daarop ziek. In Den Bosch ben ik slechts eenmaal bij hem op bezoek geweest. Het is voor iedereen duidelijk dat hij niet meer zal opstaan van zijn bed. In mei 1923 is Hugo Goulmy overleden, ruim een half jaar na de dood van zijn vrouw en mijn zus Ida.

De kunstenaar en de ongelovige

Het moet in het begin van de twintiger jaren zijn geweest dat Ida hem ontmoet heeft, Anton, de schilder en beeldhouwer. Jeannette en ik bekijken hem met de nodige argwaan als we bemerken dat het tussen Ida en Anton ernst wordt. Een kunstenaar als schoonzoon, het is wel het laatste waar we op gehoopt hebben. Mijn gedachten gaan bij een kunstenaar uit naar een langharige, baardman die op een Amsterdamse of Parijse zolderkamer kleurrijke, onbegrijpelijke strepen op een doek zet om dan een lang verhaal te vertellen over hoe zo een doek de wereld zal doen veranderen. Allemaal prima zolang er genoeg publiek is dat zulke doeken wil kopen, maar in de regel is hier armoe troef.
Bij Anton ligt het gelukkig anders en al gauw zijn we na de kennismaking

ATELIER BOKHOVEN, DERDE VAN LINKS ANTON VAN BOKHOVEN

met hem en zijn familie bijgedraaid. Van Bokhoven is in Den Bosch een zeer gerespecteerde naam. Hartje stad heeft vader Bokhoven een atelier, gespecialiseerd in kerkelijke kunst. In dit milieu wordt de kunstenaar, net als in de middeleeuwen, gezien als een vakman. De Katholieke Kerk die in ons leven zo een belangrijke plaats inneemt, is voor het atelier Bokhoven-Jonkers de grootste opdrachtgever. Vader en zoon slepen

voortdurend belangrijke opdrachten binnen. Anton staat op het punt dit atelier over te nemen omdat vader Bokhoven te oud is om aan het bedrijf, zo kun je dit atelier beter noemen, nog langer leiding te geven.[147]
Met zijn leeftijd van ruim veertig jaar is Anton er wel aan toe om het roer over te nemen. Eigenlijk vinden we hem veel te oud voor onze Ida. Van de andere kant is het met haar 27 jaar de hoogste tijd om een man te vinden. Daarom geven wij ondanks het leeftijdsverschil onze toestemming voor het huwelijk.
Natuurlijk is de kunstenaar Anton een vreemde eend in de bijt, al vindt Jeannette dat niet want haar vader was immers als goudsmid eveneens artistiek begaafd. Volgens haar heeft Ida het kunstzinnige van haar vader geërfd. Na onze toestemming voor hun verbintenis zijn de gesprekken over de trouwerij begonnen. Het zal vanaf nu niet lang meer duren of ik heb mijn tweede dochter aan een passende man geschonken.

***

De huwelijksvoorbereidingen van Ida en Anton nemen echter een onverwachte wending. Op een bijna lenteachtige dag zitten Jeannette en ik te genieten van de eerste zonnestralen van het jaar 1923. Het is de verjaardag van Ada. Een bijzondere verjaardag want zij wordt 21 jaar, de laatste van onze kinderen die volgens de wet volwassen wordt. Voor deze speciale gelegenheid komen op zondag veel familieleden langs. Ada's verjaardag valt op de vrijdag en ze heeft op die dag zelf een paar vriendinnen uitgenodigd. De jonge dames zitten in de voorkamer van waaruit Jeannette en ik het drukke gebabbel en gegiechel op veilige afstand kunnen aanhoren. We praten samen over de trouwplannen van Anton en Ida. Met veel trots en met luide stem besluit ik de overpeinzingen over de succesvolle echtgenotes van onze twee oudste dochters met: 'Ja, Jeannette nu nog de laatste, onze Ada, ach die zal zeker goed terecht komen.'
Kort na Ada haar verjaardag neem ik een kijkje in de pas heropende zaal van de stationsrestauratie in Den Bosch. [148]
Daar, in de restauratie, word ik begroet door een van de vriendinnen van Ada die op het verjaardagsfeestje aanwezig was. We praten nog wat na over het gezellige samenzijn. Nog lachend over de vrolijke momenten

van die verjaardag, ontglipt haar de opmerking: 'Maar de leukste grappen kan Cor vertellen, jammer dat die er niet bij was.' Als ze mijn verbaasde gezicht ziet en ik om opheldering vraag over die grapjas Cor, krijgt de jongedame opeens heel veel haast om weg te komen. Terwijl ze haar jas aantrekt, maakt ze nog snel een laatste opmerking: 'Vertel Ada alstublieft niet, dat ik U iets gezegd heb.'
Met dit raadselachtige vertrek wordt duidelijk dat Ada iets voor ons verborgen houdt. Wat zou er in hemelsnaam aan de hand zijn? Het zal toch niet zo zijn dat Ada, mijn mooie, lieve Ada door een manspersoon bezoedeld is? Ik word er onrustig van. Hier moet ik meer over aan de weet komen. Ik ben nu toch in de stad en ga meteen links en rechts vragen stellen. Bij Albèrt, bij Betsy en Ida, de zussen en broers weten vast wel meer. Ze laten echter niet veel los. Ik hoor alleen dat zij en Ada elkaar regelmatig in de stad treffen. Het is een vriendenclubje met Cor Leeuwrik, Adriaan Heinen, de boekhandelaar en Anton van Bokhoven de kunstenaar. Als ik doorvraag krijg ik van Ida te horen dat haar Anton en Cor elkaar al lang kennen, sinds hun studietijd in Utrecht. Van Albèrt hoor ik dat Cor een gezellige kroegloper is. Maar wat ik echt wil weten, wat onze Ada met die Cor van doen heeft, daarover zwijgen ze allemaal. Betsy vindt het ook raar dat Ada ons nog niets over Cor heeft verteld en raadt mij aan haarzelf te vragen naar die relatie met Cor.
Na al deze geluiden ben ik nog minder gerust. Ik vertel Jeannette wat ik allemaal gehoord heb. Op haar beurt vergroot Jeannette onze zorgen. Handenwrijvend en met natte ogen blijft ze herhalen: 'Je zult het zo wel horen'. Ze is er zeker van dat Ada een belangrijke reden heeft ons niets te vertellen, die schaamt zich. Hoofdschuddend snikt ze: 'Verschrikkelijk, die schande.' Ik ben het helemaal eens met Jeannette. Een schande dat uitgerekend wij ons voor onze jongste dochter moeten gaan schamen. De enige manier om nog iets van onze eer te kunnen redden, moet een huwelijk zijn. Jeannette twijfelt als ik dit idee opper. We kennen de persoon niet. Een verkrachter in de familie halen, kan de schande wellicht alleen maar doen toenemen. Ik som alle voordelen op als Ada snel in het huwelijksbootje stapt. Niet op de laatste plaats hoeveel geld het ons zou schelen indien Ada en Ida op dezelfde dag zouden trouwen. Al die gedachten bestormen ons en we zijn wanhopig.
In deze staat van verwarring treft Ada ons aan als ze van haar werk thuis komt. Ze kijkt verbaasd naar haar handenwrijvende moeder en mijn

strenge gezicht. 'Wat is er gebeurd dat jullie er zo bijzitten?' vraagt ze verwonderd.
'Ach, ach meisje toch, hoe kon je dat nu doen', snikt Jeannette en ik gebied Ada ons alles te vertellen. Het gevolg is dat ik daar met twee snikkende vrouwen zit. Ik houd me strak aan de stoel vast om de onheilstijding aan te horen. Het duurt minutenlang voordat Ada in staat is haar verhaal te vertellen. Ze heeft het niet eerder gewaagd om iets te vertellen want ze was er zeker van dat wij het zouden afkeuren. Het is gebeurd in de stad toen ze met Ida op de Markt bij Centraal kennis maakte met Anton van Bokhoven. Anton komt daar vaak met zijn vrienden. Eén daarvan is Cor Leeuwrik, een heel lieve en vrolijke man. Na die kennismaking heeft Cor Ada gevraagd met hem een kop koffie te drinken. Daarna weer een keer en zo langzaamaan beginnen die twee elkaar regelmatig te ontmoeten. Ze kunnen het goed met elkaar vinden. Ik span al mijn spieren want nu verwacht ik dat nu de onheilstijding gaat volgen.
Het gebeurt niet. Ada vertelt een verhaal over twee geliefden die blijkbaar langzaam verliefd aan het worden zijn, niets schokkends. Ik vraag: 'Maar Ada, dat is toch heel mooi, wat is de reden waarom je ons dat niet eerder hebt verteld?' Ada aarzelt voordat ze verder gaat: 'Cor ziet er nog heel jong uit, maar hij is veel ouder dan ik. Laat ik het maar meteen opbiechten, hij is al 37 jaar.'
Een opluchting vanjewelste. Geen zwangerschap. Wat hebben Jeannette en ik moeite om in onze rol te blijven van strenge, vermanende ouders. Jeannette spoedt zich weg om thee te zetten en ik kan nog net, haar bestraffend aankijkend, uitbrengen: 'Ja maar zo iemand is toch veel te oud voor je.'
Ada is verheugd dat ik mij niet opwind over haar bekentenis. Ze knikt schuldbewust en kijkt naar haar voeten die kleine pasjes maken. Met een zacht stemmetje volgt: 'Ja, er is nog iets.' Met kloppend hart hoor ik dit en denk: 'Dus toch, toch een zwangerschap'.
Ik kijk Ada vragend aan als ze verder gaat: 'Cor is niet gedoopt, hij heeft geen godsdienst.' Dat is schrikken. Gelukkig is bij deze bekentenis Jeannette in de keuken in de weer want anders zou ze erop gestaan hebben dat Ada haar ongelovige Cor nooit meer zou zien. Ik vraag Ada hoe dat nu kan, ze kent toch de zegswijze: ''Twee geloven op een kussen daar slaapt de duivel tussen''.

Ada fluistert, zodat Jeannette niets zal horen, dat Cor en zij daarover veel gediscussieerd hebben. Zolang hij geen doopbewijs hoeft te tonen, komt niemand iets te weten. Hij wil zich aanpassen en zich als een goed katholiek gedragen.[149]
Ada ziet hoe mijn gezicht betrekt en verzekert mij met de hand op haar hart dat de buitenwereld nooit zal merken dat hij niet ons ware geloof aanhangt. Het is een hele geruststelling voor mij en voordat Jeannette met koeken en thee terugkomt, spreken Ada en ik af over het geloof met niemand verder met verder te praten.
Met een kopje thee in de hand vragen we Ada het hemd van het lijf over haar Cor. Net als zij, houdt hij van lezen. Ja, het is niet zomaar een bevlieging. Hij heeft een goede baan als leraar op de technische school in Den Bosch. Nee, hij heeft haar nog niet ten huwelijk gevraagd. Het einde van het verhaal is dat Ada op de eerstvolgende zondag met hem langs zal komen.
We maken kennis met Cor Leeuwrik. Ada heeft gelijk, Cor ziet er jonger uit dan zijn leeftijd doet vermoeden. Een bijzonder goed gesoigneerd persoon. We hebben samen een goed gesprek. Cor is, evenals Anton Bokhoven geboren in Utrecht. Hij was destijds met Anton bevriend en hier in Den Bosch hebben ze elkaar terug gezien. Hij is zeer vlot in het beantwoorden van mijn vragen, ook deze: 'Hoe komt het dat U niet eerder een vaste verbintenis bent aangegaan?' Cor antwoordt dat hij nog niet de ware had ontmoet. Hij houdt oprecht van het opgewekte karakter van Ada.
Na dat gesprek verloopt alles heel snel. Cor komt al gauw na de kennismaking bij ons terug om nu officieel de hand te vragen van onze jongste dochter. Lang hebben Jeannette en ik er niet over hoeven na te denken om toe te stemmen. Jeannette verheugt zich er op dat zij net als haar zusters binnenkort een schoonzoon heeft die in het onderwijs werkzaam is. Ik ben opgelucht niet langer in de rats te hoeven zitten over de eer van mijn dochters.

***

Deze geschiedenis speelt zich af gedurende een periode dat de werkloosheid nog steeds hoog is. Wij hebben niet de armoede gekend

zoals in het verslagen Duitsland van waar uitgehongerde meisjes en masse over de grens trekken om hier een baantje te zoeken. Op een dag hoor ik dat zo'n meisje een briefje van duizend mark is verloren. Het blijkt dat ze het als omslagpapier heeft gebruikt voor haar lippenstift. Helemaal ontsteld over deze gebeurtenis vertel ik dit aan wat vrienden. Door alle drukte heb ik de laatste krantenberichten niet gelezen, zo blijkt uit hun reactie. Ze halen de schouders erover op en één van hen zegt: 'Al was het een biljet van één miljoen mark dan was dat evenveel waard geweest, helemaal niks.' Zo erg is de situatie bij onze oosterburen.
Hier valt het nog wel mee. In het hele land zie je nog steeds nieuwe fabrieken verrijzen. Alleen in mijn sector, de tabaksindustrie gaat het niet goed. Nooit eerder is het voorgekomen dat er in het jaaroverzicht van mijn krant staat dat er minder sigaren worden gerookt dan in het voorafgaande jaar.[150]
Ik kan het merken in de koffiehuizen, op straat, in de cafés, ja overal waar ik kom, bijna nergens ontmoet ik nog heren zoals ik, die de tijd nemen om te genieten van hun sigaar. De rust is weg. Jongelui zijn onafscheidelijk van een sigaret die uit hun mondhoek hangt en die ze er zelfs niet uithalen als ze iets tegen je zeggen. Bij mijn bezoeken aan vaste afnemers van tabaksbladeren bevestigen zij dit straatbeeld. Met name de kleine sigarenmakers hebben het met de terugloop moeilijk. Toch moet ik als handelaar het vooral van juist dit soort figuren hebben. Grote fabrikanten zoals Goulmy, La Paz en Willem II die beschikken over hun eigen inkopers, daar krijg ik geen voet tussen de deur. Bij Eugène al helemaal niet.
Na de dood van Ida en Hugo Goulmy is een verbindende familietak afgesneden en zodoende treffen we elkaar nog zelden. Onze familiebijeenkomsten beginnen een zeldzaamheid te worden. Nee, met Eugène en mij wil het niet meer vlotten. Ik mis mijn tweelingzus wel. Ik denk dat Dorothea het te druk heeft met de opvoeding van haar zestien kinderen om nog aan mij en andere familieleden te denken. We groeien langzaam maar zeker steeds verder uit elkaar. Als ik op de hoogte wil blijven van wat er in Den Bosch door de fabrikanten besproken wordt, seint mijn schoonzoon Piet de Leeuw mij alle bijzonderheden door. Van Eugène hoef ik echt niks te verwachten.
Enfin, al die nieuwe ontwikkelingen zijn er de oorzaak van dat mijn inkomsten er niet op vooruit gaan. Met enige zorg hoor ik de opgewekte

verhalen aan van Ida die druk is met haar huwelijksvoorbereidingen. Aan het eind van de zomer willen ze trouwen, ze zoeken naar de juiste datum. De andere trouwplannen, die van Ada en Cor zijn uiteraard nog heel pril. De toestemming is pas enkele weken terug gegeven en Ada met haar 21 jaar is nog jong. Normaal zou er eerst een verloving komen en dan een jaar later het volgende huwelijk. Twee huwelijken kort achter elkaar die door mij bekostigd moeten worden op het moment dat mijn inkomsten minder zijn. Al voordat Ada haar Cor aan ons heeft voorgesteld, kwam de gedachte bij me op. Als er getrouwd moet worden, dan beter twee bruidjes gelijktijdig op het altaar. Gelukkig dat het niet moet maar ik heb genoeg redenen om deze wens te realiseren.
Aanvankelijk overval ik Ada met mijn voorstel. Haar onzekerheid verandert in blijdschap als haar aanstaande geestdriftig instemt. Cor kent Anton goed en ook hij is meteen te vinden voor een gezamenlijk huwelijksfeest. Na veel gepraat en geschuif met data zijn we er met zijn allen uitgekomen. [151]
Onze twee dochters trouwen op een koude septemberdag, om precies te zijn op maandag 24 september 1923. Maar wat deert die kou, de warmte moet uit het hart komen en wordt gevoed door de liefde. Zo heb ik gesproken tijdens het huwelijksdiner in een korte toespraak voor het grote gezelschap. Want behalve de vrienden zijn natuurlijk ook de families Hogenbosch, Potjes, de Leeuw, van Bokhoven en Leeuwrik aanwezig. Ik ben zo trots als een pauw. Dat mag toch wel als je al je dochters eervol overdraagt aan heren van stand.
De maand na het huwelijk van onze twee dochters leven we nog enige tijd in een blijmoedige roes. Aan de dis zitten we soms met zijn viertjes, vaker slechts met ons tweeën, Jeannette en ik. Albèrt en Piet zijn vaker te vinden bij hun getrouwde zussen dan bij ons thuis. Daar zien ze leeftijdsgenoten.
Het nagenieten heeft niet lang mogen duren. Midden oktober zit Piet voor de afwisseling bij ons en niet zoals gewoonlijk bij Betsy en Piet de Leeuw aan tafel. De twee Pietermannen kunnen het goed met elkaar vinden want vanuit hun beroep hebben zij veel raakvlakken: schoonzoon Piet als sigarenfabrikant en onze Piet als handelsagent van de nieuwste tabaksmode, de sigaret. Niet alleen dat, ook het jonge leven bij Bets met haar drie dochters van twee, vier en vijf, biedt Piet meer afwisseling dan ons steeds stiller wordende huis.

Ik vraag aan Piet hoe het komt dat hij op die woensdag niet op zijn vaste stek bij Betsy en Piet zit. Hij antwoordt dat zijn zwager de afgelopen week steeds meer last heeft van buikpijn. Piet was in de ochtend al bij hen langs geweest. Vanwege de steeds hevigere buikpijn van zijn zwager is hij niet lang gebleven. Zijn verwachting is dat het de volgende week wel over zal zijn. Dan kan hij als vanouds daar weer heen gaan.
Het is anders gelopen. Die avond is ons leven nog zonder zorgen. De onheilstijding komt volgende dag. Piet zijn buikpijn is gedurende de nacht ondraaglijk geworden, hij gilt het uit. De huisarts geeft in de vroege ochtend opdracht om Piet op te nemen in het ziekenhuis. In allerijl wordt hij daar heen gebracht. Hij ligt nog korte tijd kreunend in een ziekenhuisbed, waarna de dokters besluiten tot een operatieve ingreep. Het mag niet baten. De blinde darm operatie komt te laat. Piet heeft te lang flink willen zijn en de pijn verzwegen.
Piet de Leeuw overlijdt op 6 november 1923 aan een acute blinde darm ontsteking. Hij is pas 35 jaar oud en laat Bets achter met drie dochtertjes, Jeannette de oudste is net vijf. De intrieste gebeurtenis vindt nog geen twee maanden na het huwelijk van Bets haar zusters plaats. Het is onvoorstelbaar om in zo een korte tijd eerst twee schoonzonen erbij te krijgen en direct daarop er een te verliezen.
Betsy is na de begrafenis enkele dagen bij ons in Berlicum gebleven. We kunnen haar niet troosten. De weken daarop gaat ze naar haar zus Ida, samen met de twee kleintjes Tineke en Trees, terwijl de oudste, Jeannette, intrekt bij Ada in haar pas ingerichte huis.
Het heeft een half jaar geduurd voordat Bets zich enigszins van de klap herstelt. Ze vindt een huis voor haar gezin zonder vader. Met het wegvallen van Piet heeft ze iemand verloren bij wie ze haar emoties kwijt kon. Maar in het leven gaat het niet alleen om emoties. Kinderen moeten eten, wonen, zich kleden en dat alles kost geld. Bets moet het vanaf die tijd zuinig aan doen want een groot fortuin heeft Piet haar niet achtergelaten. Zuinig zijn past echter niet bij haar levensstijl. Nee, het worden geen gemakkelijke jaren voor onze Bets.

Bottenophaler en bezuinigen in Hintham

Albèrt en Piet zijn allebei door de dood van Piet behoorlijk aangeslagen. Voor Piet is het de eerste keer dat een vriend, iemand van zijn eigen generatie, dood gaat. Als je zelf begin twintig bent dan waan je jezelf onsterfelijk. Dood gaan hoort bij een andere wereld, die van de bejaarden. Het is niet zo dat Piet er veel over heeft gezegd. Praten over verdriet hebben wij mannen nooit echt gedaan, dat laten we aan de vrouwen over, die kunnen daar eindeloos mee door gaan. Nee, ik merk het aan hun gedrag. Albèrt en Piet blijven meer thuis en als ze weggaan doen ze dat vaker met zijn tweeën.
In de weekeinden zien we Piet en Albèrt minder want als ze niet bij hun zussen rondhangen, heeft het uitgaansleven in Den Bosch hen meer te bieden dan ons stille dorpje Berlicum. Op hun leeftijd woonde ik al op mijzelf. Albèrt en Piet wonen met hun 24 en 25 jaar nog steeds bij ons. Ze hebben allebei een baan en betalen ons netjes kostgeld. Piet werkt in dezelfde branche als ik. Hij is een geboren verkoper. Heel verstandig van hem dat hij zich niet bezig houdt met sigaren maar gekozen heeft voor handel in sigaretten. Dat is de toekomst.
Albèrt, net zo rusteloos als ik vroeger, ontdekt hoe hij naast zijn slaapverwekkende kantoorbaantje nog wat kan bijverdienen. Als jongetje van tien was hij al niet weg te slaan bij de motorrijders die op het Maurickplein pauzeerden. In het leger kende hij als ordonnance geen groter genoegen dan met luid geraas over Gods wegen te racen. Motoren, dat blijft ook nu nog zijn grote liefde, daar laat hij alles voor staan. Voor zo een rusteloze persoon als hij is, moet de spanning, opgebouwd gedurende al die eentonige kantooruren, kunnen ontsnappen. Racen met een motor is daarvoor zijn ideaal, maar geld om dat te bekostigen, is er niet. De enige tweewieler die hij bezit, is een eenvoudige fiets.
Totdat hij op een dag bij de slager komt. Hij hoort daar dat de afvalbeenderen niet worden opgehaald omdat de chauffeur ziek is. Albèrt ruikt zijn kans. Met de nodige bluf beweert hij een bestelauto te kunnen besturen. Hij heeft sinds zijn diensttijd de rijbewijzen voor alle soorten voertuigen.
Natuurlijk maakt hij er geen gewag van dat tot op die dag hij nooit eerder achter het stuur van zo een grote bestelwagen heeft gezeten. Toch is de invalbeurt succesvol. De week daarop mag hij terugkomen en daarna

steeds vaker. De slagers zien hem zo graag dat hij in vaste dienst komt als ophaler van afvalbeenderen van de slagerijen in Den Bosch en omgeving. Iedere zaterdagmiddag rent Albèrt zijn kantoor uit en haalt de bestelwagen op. Omkleden doet hij onderweg ook nog tussendoor. Even later zit Albèrt in zijn overall achter het stuur op weg naar het eerste adres. Sneller dan alle andere chauffeurs voor hem, scheurt hij met piepende banden door de dorpen. Op één middag verricht hij evenveel werk als de anderen gedurende een hele dag voor elkaar kregen. Albèrt is daarmee de schrik van iedere weggebruiker. Veel indruk maken op de meisjes is er echter niet bij want die wagen stinkt een uur in de wind. Albèrt heeft het een aantal jaren volgehouden totdat in Den Bosch de mensen over hem beginnen te praten. Iemand vraagt zich af of die man in zijn overall met bloedspetters dezelfde man is als die keurige meneer van de provinciale griffie met zijn hoge boord? Het blijkt een onmogelijke combinatie.
Albèrt stapt naar zijn slagersbaas en vertelt hem dat hij uitsluitend ver weg van de stad beenderen wil ophalen. ‘Goed’, heeft zijn baas gezegd, ‘ik zal het doorgeven.’ Dat doorgeven maakt het allemaal nog veel erger. Het betekent zelfs het einde van Albèrt zijn loopbaan als ophaler van afvalbeenderen. De slagersbaas zet namelijk een grote advertentie in verschillende kranten waarin staat dat HOGENBOSCH de beenderophaler wordt voor de omstreken van ‘s-Hertogenbosch. Het bericht maakt openbaar wat Albèrt juist verborgen wilde houden: het dubbelleven dat hij buiten kantooruren leidt. Stel je voor, een keurige ambtenaar die botten verzamelt bij slagerijen! Volslagen onmogelijk. Goed autorijden met grote bestelwagens heeft hij in die tijd wel geleerd.[152]

SIBERIE, TELEFOON 531 — is aangesteld als ophaler voor Den Bosch der AFVAL-BEENDEREN.
De heer HOGENBOSCH blijft echter onze vaste ophaler voor de omstreken van 's-Bosch, waaronder ook Tilburg ressorteert.

BERICHT SLAGERSVERENIGING 1925

Albèrt probeert ook Piet warm te krijgen voor zijn liefhebberij, de motorfiets. Geld om er een te kopen hebben ze nog steeds niet. Toch

heeft Albèrt een manier bedacht om zo nu en dan samen tochten te maken. Na zijn diensttijd blijft hij in verbinding staan met het leger als reservist bij de VL, de Vrijwillige Landstorm. De vaardigheid die tijdens de dienstplicht aangeleerd is, kun je daar blijven oefenen. Komt er weer een oorlog dan moet je blijk geven de geoefende vaardigheden nog steeds te beheersen. Bijvoorbeeld in de maat marcheren, de koperen knopen van het tenue poetsen, hoorn blazen maar dus ook op een echte motor rondrazen.
Piet is vanwege broederdienst nooit in het leger geweest. Aangemoedigd door zijn broer heeft hij zich aangemeld en is aangenomen bij het Vrijwilligerskorps Motordienst in april 1925. Zo lukt het mijn beide zonen gratis op een legermotor te kunnen rijden.[153]

***

Ik ben blij onze twee zonen nog bij ons in huis te hebben, anders was de overgang ineens veel te groot nu onze dochters weg zijn. Jeannette kan gewoon blijven zorgen voor haar jongens, zodat ze tenminste iets te doen heeft behalve vitten op mij. Haar mopperen wordt steeds erger. De plotselinge overgang naar een gezin zonder dochters in huis heeft een slechte uitwerking op haar humeur. Die kinderen vormden vaak een bliksemafleider op alle momenten dat de spanning in de huiskamer dreigde op te lopen. Zeker voor een moeder is het moeilijk als kinderen zelfstandig worden en het ouderlijk huis ontvliegen. Gewoonlijk groeien ze er wel overheen en het zou bij ons vast ook zo gegaan zijn. Het loopt echter anders. Een ongeluk komt nooit alleen. De dood van onze schoonzoon was het startsein voor een hele serie tegenslagen.
Het jaar 1924 is pas begonnen en de economische vooruitzichten zijn ronduit slecht. Alom werkloosheid, iedereen houdt de hand stevig op de knip. De kwaliteitssigaar wordt een luxe artikel, een luxe die steeds minder mensen zich kunnen veroorloven. Deze neergang heeft een fatale uitwerking op de waarde van mijn aandelen bij tabaksplantages. Kon ik voorheen rekenen op een vast rendement, vandaag de dag komt er steeds minder binnen. Bovendien raak ik mijn tabaksbladeren nauwelijks kwijt bij mijn vaste afnemers. Door het kostgeld van onze zonen hoeven we

geen armoede te lijden maar de kosten van levensonderhoud moeten drastisch naar beneden.

Op mijn ochtendwandelingen pieker ik over mogelijke oplossingen. Albèrt en Piet klagen er dikwijls over dat Berlicum een eind fietsen is, zij willen liever naar Den Bosch. Het huis in Berlicum is voor ons gezin van vier sowieso te groot geworden. Daar ligt een kans om onze uitgaven te reduceren: kleiner wonen en toch dichter bij de stad. Met hulp van Albèrt en Piet vinden we niet ver van de woning van Dorothea en Eugène een geschikt huis in Hintham. Het ligt in dezelfde gemeente, Rosmalen maar dichter bij Den Bosch. Het is echter een heel eenvoudige woning. In geen enkel opzicht heeft het de uitstraling van de villa's in Vught en Berlicum. Maar voorlopig heb ik mijn doel bereikt en gaan de woonkosten omlaag. Zo wonen we dichter bij onze dochters en zijn we vlug in de stad. Het lijkt een goede oplossing maar voor Jeannette is zo een huisje geen thuis meer. Ze verblijft liever elders. Steeds vaker en steeds langer is ze bij onze dochters en de kleinkinderen te vinden. Ada en Ida die beiden hun eerste kind verwachten, zijn maar wat blij met haar hulp. Soms blijft ze bij een van onze dochters slapen. Het gevolg is dat het huis in Hintham meer en meer een mannenhuishouden wordt.

We wonen in Hintham ook in de buurt van het huis van moeder en tante Anna. Met haar 80 jaar blijft moeder actiever dan haar vier jaar jongere zus. Nu nog meer dan anders. Tante Anna is ziek en sinds het begin van het jaar 1924 niet meer uit bed opgestaan. Moeder is ijverig in de weer alles voor haar aan te dragen. In haar laatste jaren geeft de verzorging van haar zus een levensvervulling. Lang duurt het echter niet. De dokter komt in het voorjaar wekelijks langs. Zijn gezicht spreekt boekdelen als hij zijn mening geeft over de gezondheid van tante Anna. In april laat hij weten dat er geen hoop meer is op herstel. Hij heeft het goed gezien, tante Anna sterft op 5 mei 1924.[154]

Al die tijd dat tante Anna ziek is, komt Dorothea wekelijks langs om moeder bij te staan. Eén van haar dienstmeiden vergezelt haar gedurende die weken om ervoor te zorgen dat het huis schoon en opgeruimd blijft. Een keer tref ik ze moeder aan, druk in gesprek met mijn zus. Waarover het gaat weet ik niet maar ik hoor wel het woord testament. Als oudste zoon brand ik van nieuwsgierigheid om te achterhalen wat de dames aan het bedisselen zijn. Ze laten echter niets los. Om de kansen op mijn erfdeel niet te verkleinen, lijkt het me verstandig niet door te drammen

met vragen. Ik laat het erbij. Voorlopig, want tijdens de wandeling terug ontsteekt in mijn hoofd een storm aan vragen over het testament van moeder. Wat staat daar in? Waarom vertelt ze mij niks en Dorothea wel? Zou ze misschien haar eigen kinderen Anna en Peter voortrekken en mij in de kou laten staan? Kun je tegen zo een testament beroep aantekenen? Als het me niet bevalt, welke mogelijkheid heb ik dan om voor mijn erfdeel op te komen? In deze crisistijd moet ik tot mijn schande bekennen dat ik de eindjes nauwelijks aan elkaar kan knopen. Een erfenis zou in een keer al mijn problemen oplossen. Ik moet iemand zien te vinden die me heel precies kan uitleggen hoe dat zit met erfrecht.
Zoals ik al eerder zei, samen optrekken is wat de jongens na de dood van Piet de Leeuw zijn blijven doen. In de moeilijke tijd die volgt, vinden ze vooral steun bij elkaar. Voor mijn zonen blijft de motor een uitlaatklep voor alle opgebouwde spanning. Haha, uitlaatklep, dat neemt Albèrt met zijn motorfietsen wel heel letterlijk. Hij begint zo rond zijn vijfentwintigste wat ernstiger te worden. Ik blijf me erover verbazen dat hij op dat duffe kantoor blijft rondhangen. Heel vaak houd ik hem voor dat je eigen baas zijn waarlijk past bij het karakter van een echte man. 'Durf toch eens zelf wat te ondernemen', zeg ik dan. Vergeefs natuurlijk. Albèrt meent dat een kantoorbaan eervol is omdat je daar geacht wordt een witte boord te dragen. Volgens hem is het de meest veilige baan die toch voldoende aanzien geeft. Na de zoveelste woordenwisseling leg ik me neer bij Albèrt zijn beroepskeuze.
Hij heeft ondertussen wel door dat je als schrijver niet op dezelfde kantoorstoel moet blijven zitten. Daarmee maak je bij de meisjes niet veel kans. Aanzien verwerf je door promotie te maken. Albèrt kiest voor de langzame weg omhoog. Die weg heet studeren, edoch een heel saaie studie: Gemeente Administratie. Maar hij heeft er schik in, net als Ada houdt Albèrt wel van lezen. Alsof hij op kantoor niet genoeg papier ziet! Het woord pennenlikker heb ik ingeslikt. En dat is maar goed ook want ik kon in die tijd niet bevroeden hoe nuttig zijn papierwerk en studeren voor mij kon worden.
Op een avond kijk ik over zijn schouder mee in zijn studieboek. Langs mijn neus weg vraag ik hem of erfrecht een onderwerp van zijn studie is. Albèrt, aangenaam verrast door mijn interesse, haakt gretig in op die vraag. We raken in gesprek en ik stel vragen die hem inspireren zich verder in het onderwerp erfenissen en erfrecht te verdiepen. Hij vindt dat

heel interessant en leest alles wat los en vast zit, echt alles wat hij daarover tegenkomt.
Zo krijg ik met Albèrt dankzij zijn studie een goed contact. Hij vertelt over allerlei wetten die mij niks zeggen maar waar ambtenaren van smullen. Wat hij zegt over erfrecht en testamenten knoop ik goed in mijn oren. Het is toch mooi om met je zoon ineens diepgaande gesprekken te voeren. Iedere vraag die ik heb, kan Albèrt beantwoorden. Ik moet zeggen, hij weet echt veel en als hij iets niet weet, zoekt hij net zo lang tot dat al mijn vragen beantwoord zijn. Albèrt slaagt met glans voor zijn eerste examen. Hij kan de vragen over erfpacht op het schriftelijk examen zo goed beantwoorden dat ze het in een vaktijdschrift zelfs hebben afgedrukt. Toch mooi, dat uitgerekend ik, die niet zo hoog opgeeft van al die papieren-wijsheid hem gestimuleerd heb bij de studie voor zijn examen.[155]
Al de kennis die ik zo heb vergaard brengt me helaas geen steek verder. Integendeel. Twee weken na de dood van tante Anna ontmoet ik moeder bij Dorothea thuis. Op die dag bega ik een onvergeeflijke vergissing.
In plaats van voldoende medeleven te tonen, begin ik op het verkeerde moment de zojuist verworven kennis over erfrecht te spuien. Dat valt bij Dorothea, zacht uitgedrukt, niet in goede aarde. Ik verlaat het huis in onmin met moeder, met Dorothea en – zoals pas later blijkt - in nog hevigere mate met Eugène. Niemand begrijpt mijn nood, ik word gezien als een zelfzuchtige en inhalige geldwolf. Deze ongeluksdag vormt het begin voor nog veel meer ellende binnen de familie.

De catastrofe

De uitglijder in huize Goulmy is het startsein voor een episode in mijn leven die ik het liefste zou willen verzwijgen. Hoe anders zou mijn leven eruit hebben gezien als dit niet had plaats gevonden. Het valt me zwaar dit deel van mijn levensloop in alle rust te vertellen. Zodra ik hier aan terug denk keren opnieuw veel verschillende emoties terug, die van drift, neerslachtigheid en woede, dat alles tegelijk.
Enfin, ik zal mijn best doen om mezelf in toom te houden en de geschiedenis vanaf het eerste begin uit de doeken doen. Het gaat om het verhaal dat vanuit mijn gezichtshoek nog niet eerder is verteld.
Laat ik beginnen uit te leggen wat voor soort handelaar ik ben. Ik koop enkel tabaksbladeren die uitmunten in kwaliteit. Vanaf het moment dat ik als sigarenfabrikant Boxmeer heb verlaten, ben ik steeds in de weer de kwaliteit te handhaven door mij goed te informeren over de herkomst van de tabak. Ik mag wel zeggen dat ik door de jaren heen flink wat expertise heb opgebouwd. Als klein- zelfstandige moet je ook wel. Het valt niet mee om te werken in een sector die in het gehele land aan betekenis afneemt. Alleen de allerbesten kunnen zich staande houden. Om mij heen zie ik hoe de ene na de andere handelaar omvalt. In die strijd heb ik me niet uit het veld laten slaan. Overal en altijd lukt het me om mijn tabak voor een aanvaardbare prijs te verkopen. De reden is heel eenvoudig: Verkopen zit me in het bloed. Ik ben een geboren handelaar en dat heb ik te danken aan een aangeboren vlotheid in de omgang met mensen. Ik ben er niet trots op want dat is mij gewoon aangewaaid. Ik denk dat ik het talent heb geërfd van mijn vader. Ieder die hem heeft gekend, vertelt met genoegen over zijn gevoel voor humor en vlotte omgangsvormen. Ik heb er niks voor hoeven doen, zijn talent heeft hij aan mij doorgegeven.
Bij een bezoek aan een tabakshandelaar, kom laat ik hem Dirk noemen, toon ik in het najaar van 1924 een paar prachtige sigarendozen van een nieuwe leverancier. We raken aan de praat over die sigaren en ik vertel Dirk over de herkomst van de tabaksbladeren en waarvan deze gemaakt zijn. Ze zijn afkomstig van een plantage in Sumatra. De sigaren zijn zeker van dezelfde kwaliteit als die uit Havanna, die van oudsher in trek zijn, maar heel wat meer kosten.
In het vuur van mijn verhaal voeg ik er aan toe dat mijn zwager Goulmy

uit diezelfde streek in Sumatra zijn tabaksbladeren betrekt. Goed, toegegeven, dat had ik beter niet moeten zeggen. Dirk heeft vooral interesse in die laatste toevoeging en herhaalt deze in zijn eigen woorden: 'Dus meneer Hogenbosch, hoor ik het goed dat uw zwager, de heer Goulmy, zijn sigaren verkoopt voor een veel hogere prijs dan deze hier?' Natuurlijk had ik zijn onnauwkeurige samenvatting moeten corrigeren maar ze klopt in hoofdlijnen. Ik knik instemmend en Dirk koopt gretig de aangeboden sigaren.

Geen zicht heb ik op wat er allemaal hierna gebeurt. Ik kan het wel vermoeden. De Sumatra sigaren waarmee ik bij verschillende tabakswinkels langs kom, gaan opeens als warme broodjes over de toonbank. Eindelijk kan ik opgelucht adem halen. Na tijden van neergang stijgen mijn inkomsten weer. Met de kennis van wat er daarna volgt, is het heel gemakkelijk om met de beschuldigende vinger naar mij te wijzen en te zeggen: 'Uilskuiken, een dergelijke succesvolle verkoop had bij jou toch een belletje moeten laten rinkelen.' Misschien wilde ik het niet zien en alleen maar genieten van alle lof die ik plotseling toegezwaaid kreeg bij mijn zakelijke transacties.

Met mijn zwager Eugène Goulmy en mijn tweelingzus Dorothea heb ik al lange tijd geen contact meer. Ik heb al verteld over de onmin die is ontstaan naar aanleiding van mijn vragen over de erfenis. Maar al veel eerder zijn Eugène en ik uit elkaar gegroeid. Dorothea tref ik eveneens hoogst zelden. Zij is de ganse tijd druk in de weer in haar uitzonderlijk grote gezin met steeds meer kleinkinderen.

De teruggang in de sigarenindustrie waar ik zoveel last van heb, gaat overigens evenmin ongemerkt voorbij aan de grote sigarenfabriek Goulmy-Baar. Van veel kanten heeft Eugène het advies gekregen zijn fabriek te moderniseren door nieuwe machines aan te schaffen die veel productiever zijn dan de ijverigste arbeiders. Anderen raden hem aan om zich niet uitsluitend op de fabricage van sigaren te richten nu steeds meer en meer jongelui sigaretten roken. Eugène is eigenwijs. Hij is modern in de manier waarop hij zorgt voor zijn personeel maar voor de rest is hij blijven steken in de negentiende eeuw. Eugène zweert bij de handgemaakte kwaliteitssigaar. Naar zijn mening zal er altijd een goede markt blijven bestaan voor dit topsegment.

Eugène die zijn hele leven lang succesvol is geweest, ervaart nu voor het eerst tegenslagen. Wat hij ook probeert, de neergang lijkt niet te stoppen.

Natuurlijk is en blijft hij een machtig iemand maar voor het eerst merkt hij dat zijn aanpak niet werkt. Om die reden loopt bij Eugène de spanning op en kan hij fel uithalen, zelfs bij de kleinste teleurstellingen. Eugène groeit uit tot een licht ontvlambaar kruitvat en er is niet veel voor nodig om het te laten ontploffen.
Wat nu precies Eugène ter ore is gekomen, weet ik nog steeds niet. Hij weigert te praten dus wat ik nu vertel, is niets anders dan mijn vermoeden hoe het gelopen is.
Onder tabakshandelaren moet het gesprek dat ik met Dirk heb gehad zijn ontaard in een leugenachtig verhaal. De een zegt dit, de ander laat enkele bijzonderheden weg en komt met een nog sterker verhaal en aan het eind van het liedje moet de roddel over mij ongeveer zo geklonken hebben:
'Zeg, collega, wist je dat de zwager van Goulmy dezelfde sigaren verkoopt als die van Goulmy-Baar, zonder sigarenbandje maar wel voor de halve prijs?'
Nooit van mijn leven heb ik zoiets beweerd, het is wat de anderen ervan gemaakt hebben. Alleen, probeer dat maar eens te bewijzen. Geen beginnen aan. Zeker niet in deze slechte tijden. Al die tijd verspreiden de roddels over mijn zogenaamde illegale sigarenverkoop zich alsmaar verder.
Voor mij blijft dit allemaal verborgen tot op een ochtend in februari

1925. Dan lees ik in de krant het bericht dat mijn wereld doet instorten. Met naam en toenaam word ik aan de schandpaal genageld.
"*Wij zijn gedwongen*" durft Goulmy te schrijven. Hoezo gedwongen? Zeg nu zelf, is dit de manier om een onenigheid in de familie op te lossen? Het bericht gaat verder: "*sigaren die door een zekeren heer A. HOGENBOSCH aangeboden worden, NIET uit onze fabriek afkomstig zijn.*" Schandalig om te schrijven "een zekeren". En daarbij Hogenbosch met hoofdletter!

Alsof een zekere Eugène Goulmy nog nooit gehoord heeft van die naam! Hij is potverdorie nog aan toe niet zomaar mijn zwager! Hij is de echtgenoot van mijn *tweelingzus* Dorothea. *Ik* ben nota bene degene

H.H. ROOKERS.

Wij zijn gedwongen langs dezen weg ter kennis van H.H. Rookers te brengen, dat de sigaren, die door een zekeren heer **A. HOGENBOSCH** aangeboden worden, **NIET uit onze fabrieken afkomstig zijn** en wij tot genoemden Heer **HOGENBOSCH** in geen enkele zakelijke relatie staan.

Kon. Nederl. Sigarenfabrieken
EUGENE GOULMY & BAAR.

90

KRANTENBERICHT FEBRUARI 1925

geweest die hem in Amsterdam aan haar heeft voorgesteld. Ik heb eigenlijk een deel van mijzelf geschonken aan degene die ik toen als mijn beste vriend en vertrouweling beschouwde.

Nu onze dierbare echtelieden – zus Ida en haar man Hugo Goulmy - zijn weggevallen, moeten bij Eugène alle remmen zijn los geslagen. Ida en Hugo hadden deze idioterie zeker voorkomen. Zelfs Dorothea kan hem blijkbaar niet meer in toom houden. Als een dolle stier heeft hij op mij ingehakt! Mijn hoofd loopt rood aan, nee niet van schaamte. Er is niks om me voor te schamen. Van kwaadheid en drift over zoveel

oneerlijkheid en vernedering die mij wordt aangedaan. Het kost me moeite om mijzelf in toom houden nu de herinneringen weer zo levendig voor de geest komen. Enfin, ik zal dit gruwelverhaal desondanks rustig uit de doeken doen.

In de dagen na dit bericht borrelen er tientallen manieren in mijn gedachten op hoe de brokstukken weer te lijmen. Als Eugène zich zou hebben gedragen als een normaal mens en dergelijke roddel hoort dan zoekt hij als zwager toch naar een andere weg om een mogelijk probleem op te lossen.

Je komt langs, desnoods ontbied je mij op zijn kantoor en zegt iets in de trant van: 'Hé Albert, volgens mij doe jij iets wat niet in de haak is, daar moeten we even over praten.' Een goed gesprek, zwagers onder elkaar, hoor en wederhoor, nadenken over een oplossing om het akkefietje de wereld uit te helpen en klaar is Kees. Na afloop de glazen laten klinken en

Door den E.A. Heer Rechter-Commissaris in het faillissement van **A. HOGENBOSCH** te Rosmalen is bepaald:

1e. dat de schuldvorderingen uiterlijk den **14 Maart 1925** ten kantore van den Curator moeten zijn ingediend;

2e. dat de verificatie-vergadering zal worden gehouden op **28 Maart 1925,** voormidags 11 uur, in het Paleis van Justitie te 's-Hertogenbosch.

De Curator:
Jhr. Mr. R. A. v. RIJCKEVORSEL
St. Janssingel 19.

's-Bosch, 28 Februari 1925. 19

A.HOGENBOSCH -BERICHT FAILLISSEMENT, 28 FEBRUARI 1925

elkaar het beste wensen, zó behoor je een probleem in de familie op te lossen.

De uitwerking van Goulmy 's krantenbericht op mijn handelsagentschap is desastreus. Het ging al moeizaam en nu word ik ook nog met de vinger nagewezen. Nergens hoef ik meer aan te kloppen. Met dit schandalige bericht van Goulmy wordt mijn agentuur en commissiehandel failliet verklaard.[156]
In Boxmeer is het me nog net gelukt om aan een faillissement van mijn sigarenfabriek te ontsnappen. Wat een schande dat het me toch overkomt. Ik ben al zesenvijftig en in plaats van mij te laten genieten van een welverdiende rust, schopt die Goulmy alle poten van de stoel onder me vandaan. Op 28 februari moet ik voor de afhandeling van het faillissement met mijn toegewezen curator in het Paleis van Justitie verschijnen.
Echte geldzorgen heb ik gelukkig nooit gekend maar na dit krantenbericht begint de situatie nijpend te worden. Ik zoek naar manieren om de kosten omlaag te brengen. De spanningen tussen Jeannette en mij lopen hierdoor vaak op. Gebroken familieband, geldzorgen, de problemen stapelen zich op. Als ik uit de penarie wil ontsnappen, is er maar één mogelijkheid. Ik moet het bij de wortel van alle kwaad aanpakken. Ik moet praten met Eugène. Het is de laatste kans om al mijn problemen in een keer op te lossen.
Het lijkt zo eenvoudig, maar wat kost het me moeite me naar hem toe te bewegen. Omdat het niet anders kan, zet ik door en stap met lood in mijn schoenen naar het woonhuis van Goulmy. Ik weeg de woorden die als zalf voor de wonden zullen dienen. Nu of nooit moet ik de angel uit het conflict tussen Eugène en mij halen. Ik hoop op een informeel familiebezoek en een gesprek van man tot man.
Echter, de enige die ik in huize Goulmy te spreken krijg, is Dorothea. Zelfs zij kijkt mij wantrouwend aan als ik mijn goede bedoelingen aan haar voorleg. Verder kom ik niet. Al die tijd lukt het me niet om zelfs maar één woord met Eugène te wisselen. Alle pogingen stranden. Zijn woede jegens mij neemt steeds grotere vormen aan. In het rampjaar 1925 houdt hij alle contacten met mij van zich af.
De genadeslag die Goulmy mij wil toedienen, lijkt nog niet uitgedeeld. Je zou denken dat de tijd alle wonden heelt of tenminste de scherpe kantjes eraf haalt. Niet bij Eugène Goulmy. Bij hem moet de duivel naar binnen zijn gevaren. Wat de oorzaak is voor de volgende dreun weet ik niet.

Misschien heeft iemand mijn naam genoemd in verband met die goedkope sigaren, misschien is Goulmy met het verkeerde been uit bed gestapt. Hoe dan ook, het jaar daarop in 1926 wil hij nogmaals zijn gram halen. De volgende onheilstijding komt eraan.
Op een ochtend ontvang ik een brief van het gerechtshof. Met trillende vingers open ik de enveloppe en kan mijn ogen niet geloven. Mijn zwager klaagt mij aan! Volgens de aanklacht zou ik zonder tabaksvergunning sigaren verkopen en daarbij valselijk de naam Goulmy aanwenden. Wat een onzin. Wat een schande. Alsof de gifbeker al niet volledig is leeggedronken. Publiekelijk in de pers vernederd, failliet verklaard, kan het nog erger? Het antwoord is dus ja, Ik word geacht op 12 december 1926 voor de rechter te verschijnen.
De tijd voor de rechtszitting gebruik ik voor het overdenken van mijn pleidooi. Ik krijg hulp van Albèrt die als schrijver op zijn kantoor gewend is goed te formuleren in ambtelijke taal. Samen werken we dagenlang aan mijn verweer. We schrijven drie vellen vol want het zijn vaak de details die pas echt duidelijk illustreren dat het geheel op een misverstand berust. Op en top voorbereid ga ik naar de rechtbank want nu voel ik me in staat om mijn kant van de zaak goed te belichten.
In de rechtszaal krijgt eerst de aanklager het woord. De rechter hoort met onbewogen gezicht het uitgebreide verhaal aan van de advocaat van Goulmy. Eugène verschijnt zelf niet eens op de rechtszitting, de lafaard, hij stuurt een advocaat. Die man staat daar keihard te liegen als hij zegt dat ik minderwaardige sigaren zou verhandelen. De rechter en de advocaat kennen elkaar, ik merk het aan het vriendelijke knikje van de rechter.
Op barse toon richt de rechter zich tot mij: 'Heeft U ter verdediging daar nog iets op te zeggen?' Vol zelfvertrouwen sta ik op: 'Ja zeker edelachtbare' en ik haal het papier tevoorschijn dat ik samen met Albèrt heb opgesteld. Helaas, mijn goed voorbereide pleidooi kan ik op de rechtszitting niet uitspreken. Ik heb nog geen drie regels voor gelezen of de rechter onderbreekt mij: 'Al deze bijzonderheden hoef ik niet te weten, zegt U kort en bondig in eigen woorden wat U te zeggen heeft.' Daar gaat mijn uitgebalanceerde betoog. Ik krijg ook daarna niet de gelegenheid mijn kant van de zaak goed voor te leggen. Ik begin harder te praten, ik ben opgewonden over deze gang van zaken. Het helpt niet. Ik word ten derden male onderbroken met een bars uitgesproken: 'Bondig zijn had ik

U gevraagd.' Kort daarop onderbreekt de rechter mij voor de laatste maal midden in een volzin. Ik kan niet anders zeggen dan op een onbeschofte wijze: 'Ja, ik heb nu wel genoeg gehoord. Het gerechtshof doet in deze zaak nu een uitspraak.'
De straf is conform de eis honderd gulden boete. Nooit eerder in mijn leven ben ik zo vernederd als die decemberdag van het jaar 1926. Alsof zelfs dat nog niet genoeg is, kan ik enkele dagen later in de krant een zeer eenzijdig verslag lezen van de gebeurtenis. Geen woord daarin over mijn verdediging. Ineens sta ik te boek als een crimineel, een oplichter, in de krant aangeduid met de letters A.H. net als al die andere misdadigers, ach hoe discreet, niet met volle naam. Zelfs het feit dat het hier om een familieaangelegenheid gaat, wordt zeer dubbelzinnig in twijfel getrokken: 'A.H……die zich…een zwager noemde van den heer Goulmy…'[157]

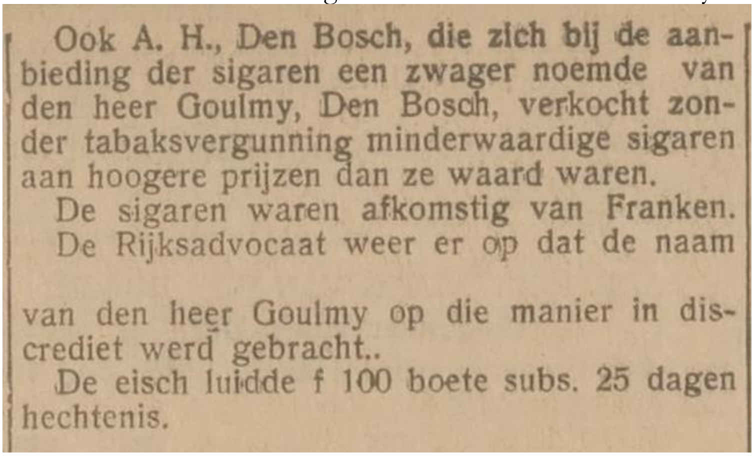
Ook A. H., Den Bosch, die zich bij de aanbieding der sigaren een zwager noemde van den heer Goulmy, Den Bosch, verkocht zonder tabaksvergunning minderwaardige sigaren aan hoogere prijzen dan ze waard waren.
De sigaren waren afkomstig van Franken.
De Rijksadvocaat weer er op dat de naam

van den heer Goulmy op die manier in discrediet werd gebracht..
De eisch luidde f 100 boete subs. 25 dagen hechtenis.

KRANTENBERICHT ONDER DE KOP OPLICHTING IN DECEMBER 1926

Scheiding voor het leven

Als een afgedankt stuk vuil zit ik in de januarimaand van het jaar 1927 op mijn stoel. Volledig gebroken zak ik onderuit, zonder enige veerkracht om me nog op te richten. Ik heb eerder bij Jeannette gezien hoe het is om een depressie te hebben. Pas nu begrijp ik werkelijk de diepe smart van deze gemoedstoestand. Het enige wat troost biedt, is mijn sigaar met een klein glaasje, ander gezelschap houd ik van me af.
Pas bij de eerste lentestralen breekt langzaam het inzicht door dat ik hier niet eeuwig mee kan doorgaan. Jeannette, van nature niet de meest opgewekte vrouw, kan het niet meer aanzien. Ze is steeds vaker op bezoek bij onze dochters, Ida en Ada. Zij kunnen haar hulp goed gebruiken nu ook zij zelf kinderen hebben. Ze gaat van de ene naar de andere en blijft heel vaak bij een van hen slapen. Zorgen voor de kleinkinderen geeft haar meer voldoening dan een bord eten voor mijn norse gezicht schuiven. Tussen Jeannette en mij is de wederzijdse genegenheid verdwenen. Ik begin me zelfs af te vragen of die ooit heeft bestaan. Echt met elkaar praten, komt niet meer voor. De uitwisseling die we nog hebben beperkt zich tot lichaamstaal. Het enige wat daaruit spreekt is afwijzing.
Neemt ze het me kwalijk dat ik niet de succesvolle zakenman ben die ik beloofde te worden toen we trouwden? Of is dat een beschuldiging die ik haar in de mond wil leggen, maar eigenlijk mijn eigen gedachten weergeeft? Is het omdat we samen in een huis wonen zonder de afleiding van onze kinderen en kleinkinderen?
Feit is dat de rollen zijn omgedraaid. Vroeger was ik degene die steeds buitenshuis was. Nu verdwijnt Jeannette soms wekenlang en logeert ze bij één van onze dochters. Feitelijk leven we gescheiden.
De troost die ik zoek, vind ik niet bij Jeannette. Het zijn de twee zonen die mij overeind houden. Albèrt met wie ik vroeger vaak woorden had, toont zich bezorgd over mij. Niet dat hij veel woorden gebruikt. Wat hij wel doet, is de fles van tafel pakken en in de kast zetten met een kortaf: ‘Zo is het wel genoeg geweest voor vandaag.’ Ja, ook met mijn zonen zijn de rollen omgekeerd. Steeds meer is het Albèrt die het laatste woord heeft. Hij maakt zich zorgen omdat zijn moeder zo vaak weg is. Zelfs als Jeannette thuis is, zitten we steeds vaker met de rug naar elkaar toe.

Albèrt grijpt zijn studie aan om antwoorden te vinden voor de vragen die op ons gezin afkomen. Op een avond komt hij bij me zitten en geeft me een tijdschrift waarin zijn naam staat afgedrukt. 'Kijk eens vader', zegt hij, 'misschien wilt U dit wel eens lezen, want als het zo doorgaat heeft U deze kennis in de toekomst nodig.'
Albèrt heeft een antwoord gegeven op een examenvraag voor het examen Administratief recht. Hij heeft het zo goed gedaan dat de redactie van dit tijdschrift zijn tekst heeft gepubliceerd. Dit is de vraag die hij heeft beantwoord:
Moet een gehuwde, die onder curatele staat, en een vordering tot echtscheiding wil instellen, hiervoor de toestemming of medewerking van den curator hebben?[158]
Zijn artikel probeer ik te begrijpen maar zelfs na een tweede keer lezen zeg ik tegen Albèrt dat deze ambtelijke taal voor een normaal mens niet te volgen is. Albèrt legt me uit waar het over gaat. In gewoon Nederlands komt de vraag op niets anders neer dan: wat mag iemand in mijn situatie wel en niet doen als hij van plan is te gaan scheiden?
Ik ben verbaasd. Zozeer zelfs dat ik geen moeite ga doen Albèrt zijn schriftelijk betoog te begrijpen. Al sta ik vanwege mijn faillissement onder curatele, hoe komt die zoon van mij erbij te vermoeden dat ik een scheiding wil aanvragen? Ik kijk wel uit. Niet alleen omdat een scheiding me heel veel geld kost. Ik wil vooral de schande voor mijn kinderen voorkomen. Niet als een tweede Anton door het leven gaan. In Amsterdam kan een scheiding misschien niet zo uitzonderlijk zijn. Hier in Den Bosch is zoiets onvoorstelbaar.
Ik leg Albert uit hoe het zit. Hij haalt zijn schouders op: 'Gelukkig om dat te horen, maar met wat ik zie, leven jullie al lang gescheiden.'
Zover is het dus al gekomen. De zonen die denken dat hun ouders gescheiden zijn.
Het signaal wat Albèrt mij geeft, heeft een goede uitwerking. Ik neem me voor minder aanleiding te geven voor zulke vermoedens. Ik doe mijn best om hoffelijk te zijn tegen Jeannette. Jeannette is daardoor naar mij toe niet langer bits en kort af. Een keer vertelt ze me zelfs een anekdote over een van de kleinkinderen en verschijnt er zowaar een glimlach.
De scherpe kanten in onze verhouding zijn enigszins glad geslepen. Misschien ook omdat we elkaar minder zien. Steeds langer blijft Jeannette bij onze dochters in huis. In de laatste jaren van haar leven heeft het haar weer enige levensvreugde gegeven. De drukte van de kleinkinderen

hindert haar niet langer, die glijdt langs haar heen. Tot kort voor haar dood in augustus 1928 laat de grootmoeder op 61-jarige leeftijd zelfs de kleinkinderen op haar schoot. Alle strengheid verdwijnt bij het rumoer en het ravotten van de kleintjes. Ik denk dat die zich haar herinneren als een lieve vrouw.

Hoe denk ik zelf terug aan de vrouw waarmee ik meer dan een kwart eeuw gehuwd was? Het antwoord op die vraag heb ik nooit hardop uitgesproken. Het komt door mijn schuldgevoel. Volgens de rechter ben ik schuldig. Veel bekenden in mijn omgeving verklaren mij door hun gedrag schuldig. Het hele jaar na die messteek in de rug van mijn zwager heb ik me niet kunnen uiten. Mijn depressie is als een besmettelijke ziekte. Een jaar lang zaten Jeannette en ik in de woonkamer zonder een woord met elkaar te wisselen. Zelfs haar gebruikelijke verwijten zijn uitgebleven. Toen is haar ziekte begonnen. Ik weet dat ik haar niet gedood heb. Ik heb nooit geweld gebruikt maar de teleurstelling die ik voor haar was, is uiteindelijk dodelijk geweest. Niemand kan het bewijzen maar ik voel me schuldig.

De kinderen zijn het geweest die nog enige glans in haar laatste twee levensjaren hebben gebracht. Ze nodigden haar uit om te komen logeren en zorgden met de kleinkinderen voor haar. Ik vertelde reeds dat in haar laatste levensjaar er weer een glimlach op haar gezicht kon verschijnen. Zo probeer ik aan haar terug te denken. Niet als mijn liefhebbende vrouw maar als de zorgzame moeder en de lieve oma die ze is geweest.

De laatste maanden van Jeannette haar leven ben ik aan haar zijde gebleven. Wie weet heb zelfs ik haar in die tijd zelfs enige troost geboden. De jaren samen waren niet gemakkelijk maar op het moment van haar overlijden is zij zeker niet als een vreemde van mij heengegaan.[159]

OMA JEANNETTE MET FAMILIE BOKHOVEN, DOCHTERS EN KLEINKINDEREN 1928

Een mannenhuishouden

Er heerst in ons huis in Hintham na de dood van Jeannette een sinistere stilte. De kamers blijven precies dezelfde en toch beleef ik het huis alsof Jeannette hier nog rondwaart. Ik staar door het venster naar buiten en bedenk dat ik hier weg wil. Dit huis voelt niet als een thuis. Jeannette ontvluchtte deze woning en ik kan aan niets anders denken dan weg, weg weggaan van hier.
Dit piekeren en duimen draaien duurt maanden. Het is voor mij een hele opluchting als ik Piet hoor verzuchten dat de afstand naar zijn werk iedere ochtend te veel begint te worden. Albèrt heeft al eerder iets dergelijks verwoord, dus zitten we daar met zijn drieën in een huis dat voor niemand van ons nog langer als een thuis voelt.
Mijn zonen zijn al achter in de twintig en nog steeds vrijgezel. In de avonden buigen de jongens, zo blijf ik ze noemen, zich over onze krant, “Het Huisgezin, ”om alle advertenties na te lezen.
Ze doen nu samen het soort werk dat ik vroeger als hoofd van het gezin

altijd deed, zoeken naar een passende plek om te wonen. Hun eisen aan een woning zijn heel praktisch. Ze zoeken een huis dicht bij hun werk. Het hoeft geen tuin voor jonge kinderen te hebben en er is geen bemoeienis van een vrouw bij de keuze. De jongens zoeken een plek voor een mannenhuishouden.

Het speuren naar een nieuwe woning voor ons drietal heeft niet veel tijd gekost. Na enkele weken hebben ze beet. Dicht tegen het centrum van Den Bosch, aan de Van der Does de Willebossingel. vinden ze een bovenwoning. De eerste keer dat ik meega om te kijken, sta ik op de overloop te hijgen van de vermoeienissen van het traplopen. De jongens hebben uitsluitend gelet op het ruime interieur op de eerste verdieping met daarbij een tweede verdieping met het platte dak. Het biedt een ruim terras waar je buiten kunt zitten. Het is waar wat de verhuurder ons zegt, op die plek kun je genieten van het mooie uitzicht op de Singel. Albèrt en Piet zijn verrukt over de ruimte welke de etagewoning biedt. In dit huis beschikt ieder over volledig van elkaar gescheiden woonruimtes. Ik wil geen domper zetten op het enthousiasme van mijn zonen door te klagen over mijn vermoeienissen over al die trappen. Ik heb ze een compliment gemaakt over de keuze van zo een mooie woning voor een gunstige huurprijs die voor drie jaar is vastgelegd.

De bejaarde oude man die ik ben geworden, moet zich neerleggen bij de keuze van mijn zonen. Ik wil niet ondankbaar klinken en zwijg daarom over die hoge trap.

Het belangrijkste is dat ik nu ergens anders ben. Ik heb zo een sterke behoefte aan verandering. Het huis in Hintham is het huis waar Jeannette is gestorven. We hebben er niet lang gewoond en op het laatst voelde het als een gevangenis. Echter, zonder Jeannette en alleen met de jongens, voel ik me evenmin thuis in de nieuwe bovenwoning. Als ik hier uit het raam kijk, zie ik het water van de Singel vlakbij voorbij stromen. Het doet me denken aan vroeger, aan de grachten in Amsterdam. Steeds vaker denk ik aan mijn jeugd en mijn geboortestad. Ik heb heimwee naar Amsterdam. Het lijkt op een niet te vervullen wensdroom. Mijn huidige werkelijkheid is dat ik hier in Brabant levend begraven ben.

Het bezoek van mijn halfzus Anna is de reden dat in een klap mijn leven er weer heel anders gaat uitzien. Plotseling wordt Amsterdam als nieuwe woonplaats meer dan een wensdroom

Anna woont in Amsterdam. Haar man, de lijstenmaker en galeriehouder Albert Beguin is in december 1928 onverwacht overleden, slechts enkele maanden na Jeannette haar dood. Anna en haar man gingen vaak naar het gezin van hun dochter in Den Bosch. Na Alberti's overlijden doet ze dat nog vaker.

Natuurlijk komt ze bij zo een bezoek ons nieuwe huis bewonderen aan de Singel. De eerste - en meteen de laatste keer - dat ze op bezoek komt, is begin 1929. Wij, de jongens en ik, zijn daar dan al enkele maanden terug ingetrokken. Anna komt echter niet verder dan de voordeur. Zodra ze de hoge trap voor zich ziet oprijzen, roept ze uit: 'Nee, Albèrt, dat krijg ik met mijn oude benen niet voor mekaar. Dit is toch geen huis voor jou.' Zo is het gekomen dat Anna mij spontaan aanbiedt bij haar in te trekken. Er is in haar Amsterdamse huis plek genoeg. Bij het horen van die uitnodiging klopt mijn hart van opwinding: Terugkeren naar Amsterdam, naar mijn stad. Het klinkt me als muziek in de oren. Ik wil niets liever dan dat. Op mijn oude dag naar Amsterdam, samen met mijn zus Anna, de droom wordt werkelijkheid.

Heel goed herinner ik me die eerste keer dat ik samen met Anna in de trein zit naar Amsterdam. Ik ben al lang niet meer in de stad geweest. Tijdens de treinreis naar onze hoofdstad vertelt Anna me al dat er veel is veranderd. Dat is zacht uitgedrukt. Zodra we het Centraal Station uitstappen, zakt mijn mond open van verbazing. Overal auto's, elektrische trams, mensen die tegen je aan lopen zonder zich te verontschuldigen. Alles en iedereen is in beweging alsof ze ongelooflijk veel haast hebben. We doen onze best zo snel als mogelijk aan de drukte te ontsnappen. We stappen in de eerste de beste taxi die voorrijdt. Tijdens de taxirit kom ik pas langzaam tot rust. Anna leidt mij door alle vertrekken van haar huis. Dit zal mijn nieuwe woning worden. Een smalle kamer, een bed, een kast, ach ja, veel heb ik niet meer nodig. Ik hoop hier een gelukkig levenseinde te vinden. Er is zoveel gebeurd. Jeannette haar dood, kort daarop de verhuizing naar Den Bosch en nu weer een nieuwe plek in Amsterdam samen met mijn zus. Ik moet tot rust komen en goed overdenken of dit werkelijk is wat ik wil.

AMSTERDAM 1929

Niet alleen ik ben bezig met het weemoedig omzien naar de lang vergane jaren. Anna hoor ik vaak snikken. Na enkele weken in haar huis kunnen we ernstig praten over alles wat ons bezighoudt. Anna vertelt over de onverwachte dood van haar Albert en hoezeer ze hem mist. Ze hoopt, nu wij samen in dit huis wonen, dat het gemis minder pijnlijk zal zijn. Ze vertelt over haar kinderen die nu alle drie een andere levenspartner hebben gevonden. Het meeste mist ze haar dochter die als mevrouw Capetti door het leven gaat en met haar man en kinderen in Den Bosch woont. Bij haar dochters familie heeft ze altijd wat te doen met de zorg voor de kleinkinderen. Het gezin woont in het centrum, niet ver van onze hulpbehoevende moeder en zo kan ze daar tevens een oogje op haar houden.[160] Ach ja, onze moeder, dat wil zeggen haar moeder en mijn stiefmoeder, zo een bloedband blijft trekken, zelfs als we niet meer in staat zijn haar te begrijpen.
Het is fijn voor Anna en voor mij dat we eindelijk over onze geliefden kunnen praten. In die gesprekken doen we allebei een merkwaardige ontdekking. Hier in Amsterdam missen we moeder, onze kinderen en familieleden die allen in Den Bosch wonen. Het liefste willen we meteen in de trein terug naar Den Bosch stappen en ze omhelzen. Maar als we in

Den Bosch zijn dan denken we aan het leven in een echte stad, onze geboortestad. Binnen de kortste keren krijgt de heimwee naar Amsterdam de overhand. Dat gevoel kunnen Anna en ik delen, we denken er precies hetzelfde over.
We reizen daarom heel vaak naar Den Bosch totdat de heimwee naar Amsterdam ons terugroept. Het gevolg is dat ik gedurende mijn laatste jaren in twee verschillende steden woon. De ene woonplek ligt aan een Amsterdamse gracht, de andere aan de Bossche Singel. Daar heb ik met Piet en Albèrt het mannenhuishouden. Anna heeft in Den Bosch een goed onderkomen. Ze heeft een eigen kamer in het huis van haar dochter.[161]
Echter, waar ik ook verblijf, het is een rusteloos leven. Een echt thuis heb ik niet meer.
Ik kan met de paar aandelen en effecten die ik bezit en met het dividend wat dat oplevert, nauwelijks iets bijdragen aan de kosten van wonen en eten. Mijn waardepapieren leveren vrijwel niks meer op. Het merendeel wordt betaald door Piet en Albèrt. Daarmee is het definitief afgelopen met mijn rol als gezinshoofd. Ik mag blij zijn dat ik nog een onderdak heb.

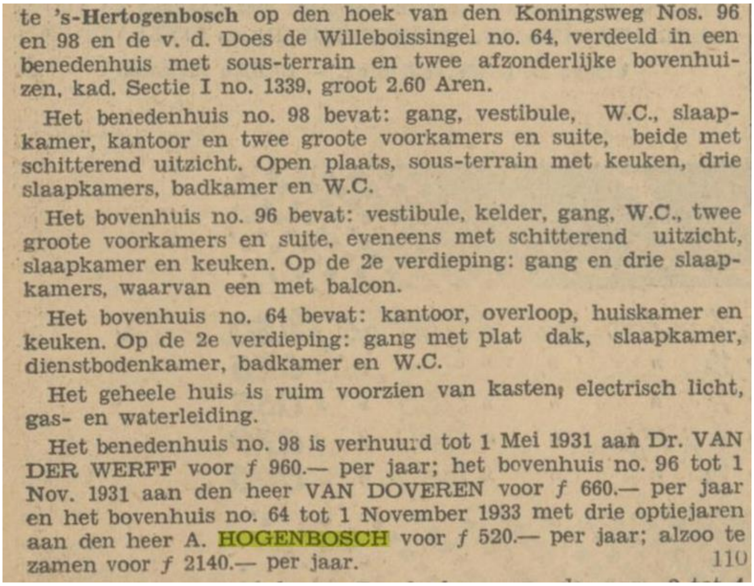

te 's-Hertogenbosch op den hoek van den Koningsweg Nos. 96 en 98 en de v. d. Does de Willeboissingel no. 64, verdeeld in een benedenhuis met sous-terrain en twee afzonderlijke bovenhuizen, kad. Sectie I no. 1339, groot 2.60 Aren.

Het benedenhuis no. 98 bevat: gang, vestibule, W.C., slaapkamer, kantoor en twee groote voorkamers en suite, beide met schitterend uitzicht. Open plaats, sous-terrain met keuken, drie slaapkamers, badkamer en W.C.

Het bovenhuis no. 96 bevat: vestibule, kelder, gang, W.C., twee groote voorkamers en suite, eveneens met schitterend uitzicht, slaapkamer en keuken. Op de 2e verdieping: gang en drie slaapkamers, waarvan een met balcon.

Het bovenhuis no. 64 bevat: kantoor, overloop, huiskamer en keuken. Op de 2e verdieping: gang met plat dak, slaapkamer, dienstbodenkamer, badkamer en W.C.

Het geheele huis is ruim voorzien van kasten, electrisch licht, gas- en waterleiding.

Het benedenhuis no. 98 is verhuurd tot 1 Mei 1931 aan Dr. VAN DER WERFF voor *f* 960.— per jaar; het bovenhuis no. 96 tot 1 Nov. 1931 aan den heer VAN DOVEREN voor *f* 660.— per jaar en het bovenhuis no. 64 tot 1 November 1933 met drie optiejaren aan den heer A. HOGENBOSCH voor *f* 520.— per jaar; alzoo te zamen voor *f* 2140.— per jaar. 110

KRANT VAN 28-2-1931 HET GEBOORTEHUIS VAN ABS EN HERMAN HOGENBOSCH

Al die keren dat ik over kom uit Amsterdam zitten we met zijn drieën in de gemeenschappelijke huiskamer aan tafel. Het eten wordt bereid door een dienstbode. In de ochtend komt ze met de ingrediënten voor de avondmaaltijd. Daarna gaat ze stoffen en dweilen en begint in de middag te koken. Klokslag zes uur staat iedere avond het eten op tafel. De afwas is het enige huishoudelijke werk dat wij hoeven te verrichten. Nee, dat is niet waar, schoenen poetsen doen we zelf en in de weekeinden kleren strijken. Dat laatste doen de jongens. Het wassen van de kleren gebeurt als vanouds in de wasserij.
Ik doe het rustig aan. Hooguit één keer per dag wandel ik langs de Singel of neem een drankje in het café vlakbij. Als je de zestig bent gepasseerd mag je blij zijn met iedere dag die je in gezondheid kunt doorbrengen. Mijmerend op het bankje aan het water overdenk ik mijn leven. Ik mis Jeannette. Al op mijn vierentwintigste levensjaar was ik getrouwd. Ik denk aan Piet en Albèrt. Ze zijn nog steeds vrijgezel en ik hoor niks over trouwplannen. Daar moet ik toch eens een keer met ze over praten. Nog steeds zit ik hier op een bankje zonder een kleinzoon die de naam

Hogenbosch draagt. Gaat de naam Hogenbosch met mij verdwijnen? Ja, het wordt hoog tijd om daar met de jongens over te beginnen.

***

Mijn verhaal klinkt misschien nogal klaaglijk. Gelukkig is het niet de gehele tijd kommer en kwel. We hebben die jaren na de dood van Jeannette ook kunnen ontspannen.

In het begin van de crisisjaren mag ik me gelukkig prijzen dat mijn zonen allebei een baan hebben. Het meest trots ben ik op Piet. Hij is als handelsagent in dienst van een grote tabaksfabrikant. Hij bezoekt sigaren- en sigarettenwinkeliers in de wijde omtrek. Zo een groot gebied bestrijken, lukt in de moderne tijd niet meer door te reizen met tram, trein of bus. Piet heeft daarom van de directeur een automobiel ter beschikking gekregen. Veel auto's zijn eind twintiger jaren nog niet op de wegen te zien. Piet is natuurlijk zo trots als een pauw om als een van de eersten in zo'n voertuig rond te rijden. Dit werk gaat hem goed af. Zodra hij thuis komt horen we vaak opgewekte verhalen over zijn zakenreizen. Niet altijd gaat dat goed. Net als Albèrt en ik eerder, ontvangt hij een brief met een oproep om voor het gerechtshof te verschijnen. Het gaat om een overtreding die hij met de nieuwe automobiel gemaakt zou hebben op een verkeerskruising vlakbij Eindhoven.[162]

In de aanklacht staat:

Verdacht van: *…. .dat hij op den 13den Juni 1929 des namiddags circa 2.30 binnen de bebouwde kom van de gemeente Eindhoven als bestuurder van een vierwielig motorvoertuig daarmee rijdende over den openbare weg Straatumsche dijk in de richting van Geldropsche weg als toen bij het naderen van den driesprong van genoemde openbare rijwegen geen geluidssignaal heeft gegeven met den hoorn, hoewel de veiligheid van het verkeer ter plaatse zulks vorderde…..*

AANKLACHT RECHTBANK DEN BOSCH, 28-11-1929 IN GEVAAR BRENGEN VAN VERKEER, BRON: BHIC

Albèrt leest over de schouder van Piet mee als hij de enveloppe openscheurt en komt niet meer bij van het lachen. Hij houdt daar de hele dag niet meer mee op want ieder moment dat Piet de kamer binnenloopt,

gilt hij heel hard TUUUUUT TUUUUUT. Als hij weer bijgekomen is van het lachen om zijn eigen grap volgt daarachter: 'Ja Piet, een beetje nette manieren zijn hier wel gewenst.'
Piet kan zich van het hele voorval niets meer herinneren. Zijn geheugen wordt pas opgefrist tijdens de rechtszitting. Er zit daar een oudere mevrouw met een boos gezicht voor zich uit te kijken. Direct na de opening van de zitting door de kantonrechter begint deze dame met haar verhaal.
Ze wijst naar haar arm in het gips en direct daarop naar Piet, de dader, zoals zij hem aanduidt. Ach, het blijkt allemaal veel geschreeuw om niks. De dame, in het geheel niet gewend aan automobielen, is zonder te kijken met haar fiets de bewuste driesprong opgereden. Juist op hetzelfde moment als Piet daar aankomt. De dame schrikt zich een hoedje, valt van haar fiets en breekt haar arm. Meteen stuiven voorbijgangers naar het slachtoffer toe maar de aanstichter van al dit onheil is verdwenen. Een van de omstanders heeft het nummer van de auto opgeschreven.
De dame prijst het gerechtshof dat deze heeft achterhaald wie de dader is. De laatste zin in haar lange betoog kan Piet zich nog woordelijk herinneren: ''Al is de automobilist nog zo snel, de waarheid achterhaalt hem wel. Dus edelachtbare gelukkig dat nu gerechtigheid zal geschieden.'
Daarna mag Piet zijn woordje doen. Hij doet het heel overtuigend en vertelt hoe verrast hij is de dame hier op deze plek te zien met haar gebroken arm. Aan het hele voorval heeft hij geen andere herinnering overgehouden dan dat alles volgens de regels is verlopen. Hij heeft geen verkeer van rechts gezien en naar zijn mening, alle verkeersvoorschriften opgevolgd. Hij had er geen weet van dat de dame van haar fiets is gevallen. Anders zou hij vast en zeker hulp hebben aangeboden. De dame wenst hij een spoedig herstel toe.
Zo slim is onze Piet. Die weet precies hoe je in dit soort situaties moet handelen om de gezagdragers tevreden te tellen. De enige die een slecht humeur aan het voorval overhoudt, is de dame met de gebroken arm. Zij krijgt een vermaning van de rechter beter uit te kijken als er een auto van rechts aan komt rijden. Ze snuift van verontwaardiging als de uitspraak volgt: Piet wordt veroordeeld tot het betalen van vijf gulden boete wegens het niet geven van een geluidssignaal.
Op verjaardagen vertellen Piet en Albèrt het hele voorval regelmatig in geuren en kleuren aan wie het maar wil horen. Vast en zeker zullen ze de

vijftien gulden boete van Albèrt - vanwege zijn grote mond een paar jaar eerder - vergeleken hebben met de vijf gulden van Piet na een echt verkeersongeluk. Ik ben er zeker van dat ze mijn honderd gulden veroordeling in zulke geschiedenissen voor altijd zullen verzwijgen. Het is een schandvlek voor de hele familie, waarvan ik hoop dat geen enkel familielid het verder vertelt.

Eindelijk: een romance

Als je ouder wordt, keren de beelden van vroeger helderder dan ooit terug. Ik zie het gezicht van vader voor me en vraag me daarbij af wat hij van mij zou vinden als hij me hier op een bankje aan de gracht ziet zitten? Vol trots kan ik hem vertellen over mijn loopbaan. Over Jeannette, over onze kinderen en kleinkinderen. Natuurlijk moet ik eerlijk zijn tegen hem. De mislukkingen die ik vooral nu aan het eind van mijn leven ervaar, mag ik niet weglaten. Bij de gedachte daaraan vecht ik tegen mijn tranen. Ik zie de glimlach van vader op zijn gezicht verschijnen. Hij troost me en zegt: 'Jongen, trek het je niet aan, het leven gaat verder, je kinderen nemen het nu over.'

Al vele jaren denk ik na over mijn stamboom. Jeannette en ik zijn gezegend met een groot aantal kleinkinderen. Desondanks voldoe ik niet aan mijn vaders verwachting. Nog steeds is er bij de kleinkinderen geen opvolger die de naam Hogenbosch draagt. Ik vind het niet erg hoor dat bijna al onze lieve kleinkinderen meisjes zijn. Allemaal lief en aardig, alleen wat gebeurt er over twintig of dertig jaar? Als het zo blijft, verdwijnt in de toekomst onze familienaam. De enigen die dat kunnen voorkomen zijn mijn zonen Albèrt en Piet. Ik zie ze wel eens met een meisje aan hun arm voorbij lopen. Ik hoor nu en dan het fluisteren en gelach als Piet thuis komt van een van zijn escapades. Maar nooit is het serieus.

Nimmer is een van mijn jongens aangekomen met een lieftallige vrouw die zich aan Jeannette en mij is komen voorstellen. Als het niet vanzelf gaat, dan moet ik het doen: mijn zonen erop wijzen dat ze de traditie moeten voortzetten door vader te worden van liefst veel zonen. Op een dag heb ik de stoute schoenen aangetrokken en ben erover begonnen. Het is een delicaat onderwerp. Als ik onvoorzichtig ben, jaag ik mijn

jongens tegen mij in het harnas. Daarom is het heel belangrijk om het goede moment af te wachten.
Het gebeurt op een paasmiddag. We zitten na de middaglunch gezellig bij elkaar. Tijdens de hoogmis hebben we de pastoor horen preken over de lente als de meest vruchtbare periode van de natuur. Buiten is het koud en er waait een gure wind. We moeten de kolenkachel flink opstoken en in de woonkamer is het al snel behaaglijk warm. Albèrt heeft zijn studieboeken op tafel liggen en Piet houdt een fles wijn omhoog die hij van een klant heeft gekregen en stelt voor die samen soldaat te maken. Daar zeg ik nooit nee tegen en zo zitten we met ons drieën, een flink glas in de hand en met een geurige sigaar. Ik kan me niet herinneren dat sinds Jeannettes heengaan we zo voldaan en in rust bij elkaar hebben gezeten. Na een tweede of derde glas waag ik het er op om met een glimlach het stamboom onderwerp op lichtvoetig wijze ter sprake te brengen: 'Jongens het is een koude lente en toch leggen de eerste vogels al een ei. Zo gaat het in de natuur. Hoe `gaat het met jullie?'
Albèrt kijkt me stomverbaasd aan. Ik kan zijn gedachten lezen.' Waar is die oude heer nu weer op uit? Wat wil hij van mij weten?' Piet is sneller van begrip. Hij begint te lachen en zegt: 'Ach vader, het is nu lente en het volgend jaar is het opnieuw lente en iedere keer weer heb ik er heel veel plezier in om eieren te zoeken. Met heel veel genoegen ga ik daar nog een paar lentes mee door.'
We moeten lachen om Piet zijn gevatte antwoord. Albèrt die nu eindelijk door krijgt wat mijn onderliggende vraag is, schuift zijn boeken opzij en beweegt zijn stoel in onze richting. Hij zegt: 'Ja vader misschien is nu wel het goede moment gekomen om mijn verhaal te vertellen.'
We schenken nog een keer in en Albèrt begint over gebeurtenissen die drie jaar geleden al zijn begonnen. Het merkwaardige in zijn verhaal is dat mijn ongelukkig faillissement de aanleiding vormt voor Albèrt zijn romance. Hij begint te vertellen over een periode die ik me maar al te goed kan herinneren.
Na het faillissement van mijn agentschap, door die schurkenstreek van mijn zwager Goulmy, hebben vele schuldeisers zich als hyena's die rottend vlees ruiken op mij gestort. In hoog tempo dwarrelt gedurende enige tijd de ene na de andere rekening op de deurmat. Ik heb al die rekeningen direct betaald. Tenminste, dat dacht ik.

Een jaar later wordt er aangebeld en moet ik tekenen voor ontvangst van een bijzondere brief. In de stapel rekeningen van het vorig jaar moet ik er een over het hoofd hebben gezien. De brief waar ik voor moest tekenen is afkomstig van deurwaarder Hendricks. Er staat in dat ik binnen twee weken bijgaande rekening van de heer, laat ik hem voor het gemak aanduiden als heer Ongeduld, dien te betalen plus de bijkomende kosten voor het innen van de rekening. Indien ik daar niet aan voldoe, volgen gerechtelijke stappen.

Het is een hele tijd geleden maar zodra Albèrt die geschiedenis ophaalt, komen alle herinneringen daarover bij mij in alle heftigheid terug. Woedend was ik want zo een brief krijgen uitsluitend wanbetalers die na vele aanmaningen halsstarrig weigeren te betalen. Het was toen pas de eerste keer dat ik een deurwaardersbevel onder ogen kreeg.

Ik wil die dag meteen naar de deurwaarder toestappen en hem snel duidelijk maken wat voor stommiteit hij hier begaat. Albèrt maande me toen tot kalmte, heeft pen en papier gepakt en een brief geschreven in keurige bewoordingen. 'Deurwaarders moet je niet tegen je in het harnas jagen', zegt Albèrt- 'nu meteen betalen en in een brief uitleggen dat door de verhuizingen met al die wisselende adressen deze rekening er doorheen is geglipt.'

Ik begrijp dat hij gelijk heeft en schrijf precies op wat Albèrt mij dicteert. In een andere enveloppe heb ik het gevraagde geld gestopt. Om zo snel als mogelijk van dit gedoe af te zijn, biedt Albèrt aan om de brief en het geld bij de deurwaarder persoonlijk af te geven.

Deurwaarder Hendricks woont niet ver van ons vandaan, aan de Zuid Willemsvaart.[163] Op dat punt in zijn verhaal begint Albèrt weg te kijken. Hij spreekt zachter en langzamer, we kunnen hem bijna niet meer verstaan.

Waar het op neerkomt is dat hij heeft aangebeld. De deur wordt opengedaan door een jonge vrouw. Albèrt ziet haar en is ineens vergeten waarvoor hij is gekomen. Albèrt die altijd zijn woordje klaar heeft, staat daar aan de grond genageld met de brieven in zijn hand en een mond vol tanden. Pas nadat de jonge vrouw tegen hem zegt: 'Waarmee kan ik U helpen?' komt hij weer met beide benen terug op de aarde. Albèrt antwoordt dat hij de brieven wil afgeven aan haar vader, de deurwaarder. Die jonge vrouw maakt duidelijk dat haar vader niet thuis is, maar dat zij

de brieven kan doorgeven. Albèrt stamelt dat hij ze persoonlijk moet afleveren en morgen opnieuw wil langskomen.
Albèrt weet niet wat hem daar overkomt. Wat hij nu zeker weet, is dat liefde op het eerste gezicht bestaat. Hij is, om het maar zo te zeggen, op die dag het slachtoffer van een voltreffer midden in het hart. Nooit eerder is hij vanaf het eerste moment zo volledig van slag, betoverd door de bruine ogen van deze mooie jonge vrouw. Met zijn 'persoonlijk afleveren-smoes 'schept hij een kans haar misschien opnieuw te ontmoeten.
De jonge vrouw, Truus is haar naam, bespioneert hij sindsdien als ze op weg gaat van haar werk naar huis. Truus werkt bij de PTT, op de afdeling telefonie. Zij zorgt ervoor met heel veel andere vrouwen in een grote zaal, dat de beller verbonden wordt met de juiste persoon. Het maken van een telefoonverbinding gebeurt met de hand, dankzij de tussenkomst van een telefoniste. Truus had er geen idee van wat voor verbinding ze op die bewuste dag tot stand bracht bij het openen van de voordeur.
Piet heeft al veel eerder weet van de ontmoeting tussen Albèrt en Truus. Ik verbaas me dat Albèrt nu pas op deze paasdag mij het verhaal van de ontmoeting vertelt. Dat maak ik hem duidelijk en vraag waarom ik Truus nog niet ontmoet heb. 'Je houdt al die tijd deze prachtige gebeurtenis voor mij verborgen. Waarom? Je hoeft je toch nergens voor te schamen?'
Albèrt antwoordt dat hij heeft willen wachten totdat hij zeker kan zijn over de afloop. Het ziet ernaar uit dat het pas sinds heel kort de goede richting lijkt uit te gaan. In het begin, na de eerste ontmoetingen zag het er namelijk helemaal niet naar uit dat tussen deze twee een romance zou mogen opbloeien. Truus was weliswaar niet verloofd, er was wel een andere manspersoon die een oogje op haar had.
Een veel groter obstakel is Truus haar vader, de deurwaarder Hendricks, die aan de gegadigden voor de hand van zijn dochters zeer hoge eisen stelt. De eerste ontmoeting van Albèrt met vader Hendricks vindt plaats voordat Albèrt in Truus haar mooie ogen heeft gekeken. Het is een situatie waar Albèrt het liefst onzichtbaar was gebleven. Vader Hendricks oefent bij hun eerste treffen zijn beroep van deurwaarder uit. De plek van de ontmoeting is het slachthuis van de slagersvereniging tijdens de eerste Brabantse spekveiling.[164] Daar loopt Albèrt ook rond. Maar helaas niet met witte boord. Nee hij is daar vanwege zijn bijbaantje en draagt als beenderophaler een bebloede overall.

Op deze bijzondere paasmiddag bekent Albèrt de afschuwelijke nachtmerrie die hij had na de ontmoetingen met Truus:
'ik sta naast de deurwaarder die druk bezig is met de veiling. Op ons rusten de ogen van honderden mensen. Ik begeef me naar het podium en zeg hardop: 'pardon, ik wil iets vragen'. De deurwaarder kijkt verstoord op en antwoordt: 'Wat wil je? Maak het kort, je ziet toch dat ik bezig ben'. Ik zie de hele zaal naar ons kijken, de deurwaarder op zijn hoge zetel en ik in mijn bebloede overall. De schaamte overvalt mij, ik stamel: "Mag ik…, mag ik uw dochter?"
Een bulderend gelach van honderden aanwezigen volgt. De deurwaarder kijkt me meewarig aan en zegt: 'Je hebt het antwoord gehoord. Scheer je weg van hier'.
Ach ja, dromen zijn bedrog en Albèrt beseft heel goed dat het onzin is. Het werkelijke voorval tijdens die veiling, vond jaren geleden plaats. De kans dat deurwaarder Hendricks zich die slagersknecht kan herinneren, is nihil. Albèrt weet als geen ander dat zijn angst ongegrond is. Maar het is niet alleen vanwege deze nachtmerrie dat hij erg opziet tegen een ontmoeting met de vader van Truus.
Albèrt zijn verhaal verklaart waarom hij altijd met een hoge boord rondloopt, zelfs op momenten waar gemakkelijkere kleding door de beugel kan. Behalve de kleding is natuurlijk zijn maatschappelijke positie van het grootste belang. Op de provinciale griffie begint Albèrt in de rang van hulpje en zonder studeren zal hij zo zijn hele leven lang kansloos blijven.
Hij weet zeker dat hij een blauwtje gaat lopen bij Truus haar vader vanuit een dergelijke minuscule maatschappelijke positie. Zo motiveert de liefde hem maatschappelijk vooruit te komen. Albèrt begint vanaf die tijd met ongekende energie te studeren. Hij behaalt met glans het eerste examen Gemeente Administratie.[165]
Hij wil carrière maken en solliciteert naar de rang van gemeentesecretaris in Cromvoirt, een dorpje vlakbij Vught.[166] Het is een baantje waar hij nauwelijks meer verdient dan op de griffie. Het biedt wel uitzicht op banen met meer aanzien in grotere gemeentes en wie weet op den duur zelfs ergens een burgemeesterschap.
Met al die sollicitaties is het afgelopen als hij op de griffie snel achter elkaar promotie maakt. Hij doorloopt een hele reeks van rangen: eerst

klerk dan schrijver, vervolgens adjunct commies tweede klas met spoedig uitzicht op promotie tot adjunct-commies.
Ach, het klinkt misschien wel mooi maar Albèrt vreest dat het voor deurwaarder Hendricks niet voldoende zal zijn. Die gaat natuurlijk in het handelsregister de naam Hogenbosch natrekken en beslist mijn faillissement ontdekken of nog erger, mijn veroordeling bij de rechtbank wegens oplichting. Deze gedachte doet mij mateloos veel verdriet. Mijn zoon behoort met trots over mij te spreken. Nu schaamt hij zich voor zijn vader. Tijdens Albèrt zijn verhaal stop ik de droeve gedachte over mijn armzalige rol diep weg door te bedenken dat mijn zoon deze strijd toch maar mooi op eigen kracht doorzet. Enfin, ik houd deze overpeinzing voor mijzelf terwijl Albèrt verder vertelt.
Een liefdesgeschiedenis begint met het veroveren van het hart van de geliefde. Albèrt weet aanvankelijk niet hoe hij dat moet aanpakken. Daarvoor heeft hij een kruiwagen nodig. Die dient zich aan in de persoon van Jules Lejeune.
Albèrt en Jules leren elkaar toevallig kennen in de gangen van de provinciale griffie. Jules is geboren in Maastricht, maar aan zijn Amsterdamse accent kun je horen waar hij het langste heeft gewoond. Jules staat in de gang van het griffiegebouw hardop te foeteren over de idiote bureaucratie, waarin hij met zijn aanvraag voor een rijbewijs terecht is gekomen. Albèrt laat Jules zijn verhaal doen en heeft op zijn klaagzang iets gezegd als: 'Wacht maar, ik denk dat ik wel wat voor elkaar krijg'. Hij zorgt via wat sluipweggetjes er voor dat Jules al heel snel zijn rijbewijs krijgt. Jules is natuurlijk zeer erkentelijk voor de bemiddeling van Albèrt en de twee mannen zien daarna elkaar meer dan eens. Ze praten samen over van alles en daarbij komen natuurlijk ook hun verliefdheden ter sprake. Als Albèrt hoort dat Jules' verloofde Annie Hendricks heet, vraagt hij gespannen: 'Is zij de dochter van de deurwaarder'? Als Jules daarop ja knikt, weet Albèrt zeker dat hij deze nieuwe vriend niet meer uit het oog moet verliezen. Hier ligt een kans om in contact te komen met zijn grote liefde.
Lang hoeft hij niet te piekeren want de volgende stap dat voor elkaar te krijgen, dient zich spoedig aan. Wanneer Jules vertelt dat hij de auto van zijn bedrijf nu ook in het weekeinde mag gebruiken, komt Albèrt met een voorstel. Jules vindt het een gewaagd idee maar gaat akkoord want het verlangen om samen met zijn aanstaande verloofde te kunnen toeren, is

wel heel aanlokkelijk.
Jules vraagt toestemming aan deurwaarder Hendricks of Annie komende zaterdagmiddag met hem een autoritje mag maken. Ja, dat is goed op voorwaarde dat Annie niet alleen gaat. Haar zus moet mee om haar als chaperonne te begeleiden.
Jules en Albèrt hebben goed overdacht hoe deze ontmoeting met de zus van Annie zo natuurlijk mogelijk kan verlopen. Ze hebben het zo geregeld dat de auto op de Singel voorbij gaat komen op de plek waar - heel toevallig natuurlijk - Albèrt aan het wandelen is.
Hun opzet slaagt. Jules zit aan het stuur, Annie naast hem en op de achterbank haar zus Truus. Op de Singel zien ze een zwaaiende jongeman waarvoor Jules op de rem trapt. Albèrt wordt uitgenodigd in te stappen en het viertal toert samen verder.
Even later kunnen de nietsvermoedende jongedames uitbundig gieren van het lachen om de verhalen die Albèrt opdist. Het lukt Albèrt op die zaterdagmiddag zich te tonen als iemand die heel grappig verhalen kan vertellen. Misschien hebben de meisjes ook wel zoveel plezier vanwege de spanning die ze voelen bij het overtreden van alle beloftes.
Alleen de deur uitgaan mag pas na plechtig beloven aan de ouders dat ze met geen vreemde mannen in contact zullen komen. Hoe dan ook, de rol van chaperonne wordt die middag door Truus helemaal vergeten. Ze geniet van het gezelschap en de verhalen van Albèrt.
Er volgen nog veel meer autoritten en de genegenheid van Truus voor Albèrt groeit meer en meer. Ze leert Albèrt op een heel andere manier kennen dan de nerveuse verlegen jongeman die enkele maanden eerder met een brief in zijn hand aanbelde en die ze later op weg naar haar werk naar haar ziet staren. Zus Annie moedigt Truus aan om ja te zeggen tegen de afspraak waar Albèrt om gevraagd heeft.
Op hun eerste rendez-vous met zijn tweetjes heeft Albèrt de stoute schoenen aangetrokken en het gewaagd, de belangrijkste vraag in zijn leven te stellen: ‘zou je met me willen trouwen? Zijn hart klopt in zijn keel, zelfs nadat Truus ja heeft gezegd. Ze vertelt erbij dat ze niet weet wat haar vader ervan zal vinden.
Albèrt is klaar met zijn verhaal en ziet het grote vraagteken op mijn gezicht. Hij zegt: ’Ja natuurlijk wilt U weten hoe het verder gaat, maar dat weet ik zelf ook nog niet. Komende zondagochtend ga ik na de mis naar de familie Hendricks en vraag dan Truus haar vader om de hand van zijn

dochter. Ik weet nu nog niet wat hij zal antwoorden, maar ik vind het vandaag wel tijd worden dat U weet hoe belangrijk komende zondag voor mij is.'
Die avond, na de bekentenis van Albèrt, heb ik slecht geslapen. Een lawine van gedachtes overvalt mij. Nog in de roes van de wijn komt het gelukzalige gevoel dat heel misschien de stam Hogenbosch toch zal blijven doorgroeien. Een andere weggestopte gedachte komt bovendrijven: mijn zoon schaamt zich mogelijk voor mij. En ook vraag ik me af of ik mijn kleinzoon nog wel zal ontmoeten.
Als ik er niet meer ben, hoe wordt er dan over mij gesproken? Of word ik doodgezwegen als de mislukkeling waar niemand van de familie mee van doen wil hebben? Ik vind het een ondraaglijke gedachte, er komen tranen in mijn ogen. De nacht gaat langzaam voorbij, met natte ogen zie ik het daglicht terugkeren.
De zondag daarop geeft deurwaarder Hendricks toestemming voor de verloving. Truus Hendricks, de aanstaande van Albèrt, komt met mij kennismaken en Albert wil natuurlijk een goede indruk maken. De jongens zijn druk in de weer om de glazen glanzend schoon te krijgen en ze brengen het hele huis op orde. Het glimt en blinkt, geen stofje vuil te vinden. Alles is zo opgeruimd dat het nergens nog lijkt op het mannenhuishouden waar we gedrieën gewoonlijk in vertoeven.
Als Truus onze huiskamer binnenstapt, ben ik een moment stil. De vrouw die aan mij wordt voorgesteld geeft een zachte handdruk en begroet met een knikje door de knieën. Dit gaat vergezeld van een verlegen glimlach. Ik ben zeer onder de indruk van haar verschijning en kan me goed voorstellen dat Albèrt op zo een lieftallige persoon tot op de oren verliefd is geworden. Haar zachte stem en verlegenheid veroorzaken in mijn gemoed enige onrust. Zal zij in staat zijn om op te komen voor haar eigen mening? Zal Albèrt met zijn grote mond haar niet overstemmen?
In de avond na onze kennismaking heb ik een droom die ik nooit meer zal vergeten. Ik zie Truus te midden van twee kleinzonen. De oudste lijkt op mij, de andere op haar en het geluk straalt van het gezicht van mijn toekomstige schoondochter. Het is werkelijk een schone vrouw.

v.l.n.r. Abs, truus, herman

***

Dit deel van het verhaal ben ik begonnen door alle aandacht te richten op Albèrt zijn romance. Maar ik heb meer kinderen.

In dezelfde tijd speelt nog een andere romance. Daarmee bedoel ik die van Betsy, de jonge weduwe van Piet de Leeuw die in 1924 is overleden. Met haar drie dochtertjes heeft ze een heel moeilijke tijd gehad. Al die jaren heb ik haar weinig steun kunnen geven. Mijn faillissement en de dood van Jeannette hebben mij zo gebroken dat ik al die tijd weinig aandacht heb voor mijn dochters.
Bets heeft het gemerkt en ik geloof dat ze het me niet kwalijk neemt. Ik denk zelfs dat zij het was die mij komt troosten als ze me in 1929 voorstelt aan de man met wie ze zich wil verloven. Haar aanstaande heet Jan Cordens en is op de dag af drie jaar jonger dan Albèrt en dus veel jonger dan Bets.
Het is een man naar mijn hart. Een energieke ondernemer en bovendien een echte liefhebber van een goede sigaar en een glas wijn. Het is iemand die schaterend kan lachen.
Met zijn opgewekte karakter lacht hij de zorgen weg als bekenden hem

waarschuwen voor een huwelijk met een vrouw die acht jaar ouder is en al drie dochters heeft. Ja, Jeannette mijn oudste kleindochter, is op de dag van hun huwelijk al een meisje van twaalf jaar. Ze is een echte wijsneus die haar stemmetje maar wat graag laat horen. Voor Jan Cordens is het allemaal geen probleem. Hij houdt toch van Bets en daarmee wuift hij alle bezwaren weg. Bets en Jan Cordens trouwen op 20 januari 1930.[167]
Gedurende deze zware tijd van mijn leven, toen de last van de oude dag steeds zwaarder begon te drukken, brengen de romances van Albèrt en Bets mij veel geluk.

***

Zodra Albèrt toestemming krijgt van vader Hendricks voor zijn huwelijk met Truus, wil hij geen dag meer verliezen. Hij is zeker bang dat iemand zich bedenkt en de hele trouwerij alsnog op het laatste moment afblaast. In de ambtenaren wereld kent hij de weg om zonder poespas zijn zaakjes snel voor elkaar te krijgen. In het stadhuis van Den Bosch spreekt hij wat kennissen aan om de gewenste trouwdatum in de agenda vast te leggen. Daarna spoedt hij zich naar de pastorie om ervoor te zorgen dat de kerkelijke inzegening op dezelfde dag plaats kan vinden. In een vloek en een zucht heeft hij het voor elkaar gekregen, een hele mooie datum te vinden namelijk vrijdag 14 november 1930. Een mooier verjaardagscadeau heb ik me niet kunnen wensen.
Albèrt vertelt me dat hij nog heeft geprobeerd om net als zijn zussen kosten te sparen door op dezelfde dag te trouwen als Annie en Jules. Het schijnt wat geharrewar gegeven te hebben maar die opzet is niet geslaagd. Jules en Annie hebben al een andere afspraak lopen met hun families. Iets later, begin december is hun trouwdatum vastgesteld. Op die dag trouwt de broer van Truus en Annie, Emiel Hendricks met de zus van Jules, Francine Le Jeune. De uitnodigingen voor dat huwelijk liggen al bij de drukkerij, daarvan afwijken is onmogelijk.
De maanden voor de huwelijksvoltrekking zijn voor Albèrt heel druk. Hij zet alles op alles om zijn laatste examen te halen en wil tegelijkertijd het liefst ieder uur van de dag samen zijn met Truus. Ja soms kun je te veel tegelijk willen en dat gaat niet. Een nieuwe, zeer dramatische gebeurtenis

is er de oorzaak van dat er van al die mooie plannen helemaal niets terecht zal komen.

***

De toekomstige schoonvader van Albèrt is een echte Brabander. Geboren in Den Bosch volgt Henk Hendricks de voetsporen van zijn vader en gaat in de leer voor het vak van deurwaarder. Hij trouwt in Den Bosch met een jong meisje van 20 jaar, Gertruda Koesen.
Henk opent in Ravenstein zijn eerste kantoor als zelfstandige deurwaarder en maakt van daaruit stap voor stap promotie. De eerste tussenstap op zijn carrière-ladder is Oss waar de meeste van zijn kinderen zijn geboren, ook de toekomstige echtgenote van Albèrt, de lieve Truus. Vanuit de binnenstad Heuvel in Oss keert Henk terug naar zijn geboortestad en tevens eindbestemming: Den Bosch.
Henk Hendricks heeft het, juist in de tijd dat Albèrt zijn geliefde Truus ontmoet, heel druk. Ver weg van Den Bosch vindt er In Amerika in 1929 een beurscrash plaats. Schatrijke mensen worden in één klap straatarm met hun kasten vol aandelen die veranderd zijn in vodjes papier zonder enige waarde. Verschillenden springen door wanhoop bevangen uit de hoge wolkenkrabbers van New York. Al snel blijkt deze beurscrash zijn weerslag te hebben op de hele financiële wereld. Ook in Nederland en in Den Bosch zijn er veel ondernemingen die van de ene op de andere dag hun schulden versneld moeten aflossen. Het gevolg is veelal dat ze daartoe niet in staat zijn en failliet verklaard worden. Spreek je het woord faillissement uit dan komt maar al te vaak de deurwaarder in actie. Deurwaarders spelen in dat proces dikwijls een belangrijke rol.
Op 8 november 1930 staat de aanstaande schoonvader van Albèrt op de tram te wachten bij het station van Den Bosch. Ongetwijfeld ervaart hij de druk van al dat geregel en geredder als een zware last. Het is zijn taak als deurwaarder om bij al die beklaagden langs te moeten gaan. Hij heeft de onaangename taak de ongelukkigen een gerechtelijk bevel te tonen voor de onteigening van al hun bezittingen. De crisis veroorzaakt een ongewoon hoog aantal van dit soort onaangename boodschappen. Zou dat het enige zijn dan was zijn hart nauwelijks zwaarder gaan bonzen dankzij Hendricks zijn jarenlange ervaring.

Om heel andere reden voelt hij die ochtend een ongewone onrust. Hij moet denken aan zijn twee dochters en zijn zoon die heel binnenkort gaan trouwen. Was het wel juist dat hij zo snel toestemming heeft gegeven?
Moet hij misschien over een paar maanden aankloppen bij het bedrijf waar Jules Lejeune werkt. De directeur een deurwaardersbevel voorleggen tot ontruiming met als gevolg het ontslag van zijn schoonzoon?
En dan die andere trouwerij. Gaat Truus niet een leven tegemoet in armoede met die ambtenaar en zijn hongerloontje in een gehuurde bovenwoning?
Dit zijn vragen waar de deurwaarder niet zoveel ervaring mee heeft. Hij voelt hoe hij de controle verliest. Een onstuitbare angst overvalt hem, het hart gaat waanzinnig te keer. Hij voelt een kramp, een steek in de hartstreek, hij valt neer en verliest het bewustzijn.

DEURWAARDER HENDRICKS †.

Vanmorgen is een geacht stadgenoot op tragische wijze overleden. De heer Hendricks, deurwaarder bij de arrondissements-rechtbank alhier is bij het politiepostbuis nabij het station, waar hij op de tram stond te wachten, onwel geworden; hij zakte ineen en gaf weldra den geest.

De heer H. N. W. Hendricks had een lange ambtelijke loopbaan achter zich. Dit jaar was het vijf en dertig jaar geleden dat hij bij beschikking van het Gerechtshof te 's Hertogenbosch tot deurwaarder werd benoemd; op 10 Mei 1895 namelijk werd hij als zoodanig aangesteld. Als eerste standplaats kreeg hij Ravenstein aangewezen en op 19

KRANT VAN 8-11-1930 PROV NRD. BRABANTSCHE COURANT

Het plotselinge overlijden van Albèrt zijn schoonvader zet zijn hele wereld op de kop. Iedereen is in shock. Er moet zoveel gebeuren dat er slechts korte tijd overblijft voor verdriet, eigenlijk alleen de sterfdag en de daaropvolgende zondag. Netty Morsink, Truus haar oudere zus, komt

met haar man en kinderen over uit Roermond. Met de andere oudere broers bespreken ze de uitvaart en het overlijdensbericht voor de krant. Het lukt de familie om de begrafenis precies drie dagen na het overlijden te laten plaatsvinden, op dinsdag 11 november.
Albèrt en Truus houden zich met die voorbereiding niet bezig. Hun huwelijk zou drie dagen na de begrafenis plaats moeten vinden. Dat kan natuurlijk onmogelijk. Meteen op maandag heeft Albèrt alles in het werk gesteld om ervoor te zorgen dat de datum geannuleerd wordt en alle gasten op tijd daarover een bericht krijgen.[168]
In plaats van drie huwelijken volgt er een begrafenis. De vader van Truus is zesenzestig jaar als hij aan een hartverlamming overlijdt.

De mist in mijn hoofd

Wat zal ik gaan doen op mijn verjaardag? Het zal het een stille dag zijn. Er valt niets te vieren als ik tweeënzestig word. De trouwdag van Albèrt en Truus waar ik me zo op verheugd heb is uitgesteld tot eind januari 1931.[169]
Gedurende de laatste dagen van november als ik helemaal alleen ben, zit ik vaak terug te denken aan vroeger. De herinneringen komen binnen dwarrelen als losse krantenberichten, er is vaak geen samenhang tussen. De personen in mijn leven verschijnen voor me als ware het korte toneelstukjes. Ik zie me in Amsterdam zitten in het koffiehuis met Ida en Dorothea aan mijn tafel en de steelse blikken die de jongemannen Goulmy aan de andere tafel werpen naar mijn zussen.
Als een spiegelbeeld verschijnt het gezicht van mijn tweelingzus Dorothea. Ineens duik ik terug in de tijd naar onze jeugd. Ik zie hoe ze op haar knieën zit en vroom haar avondgebed bidt. Misschien komt het wel door de begrafenis van moeder zo kort geleden, dat ik zoveel aan Dorothea moet denken. Ik had haar al lange tijd niet gezien. Op moeder haar begrafenis stonden wij samen met Anton en Anna op een rij de handen te schudden van de bezoekers die ons condoleerden.[170]
Tussen Dorothea en mij staat voor altijd haar man die de oorzaak is van al mijn ellende. Ik mis haar maar weet dat we elkaar niet meer zullen zien. De gedachte aan moeder haar begrafenis verbindt zich met andere beelden van begrafenissen die kort daarvoor plaats vonden. Anna praat in Amsterdam veel over de dood van haar man, Albert Beguin.[171] Wat heeft mijn zus al veel leed meegemaakt. Heel verstandig dat ze niet in hetzelfde huis is blijven zitten treuren. Als het te erg wordt, moet je weg. Amsterdam – Den Bosch – Amsterdam. Aan het einde van onze levens zijn we zwervers geworden.
Bij wie vinden we troost? Anna is graag bij haar dochter. En ik, waar ben ik graag?
Met Anna loop ik over de Leidsche Kade en stap van de stoep richting het vroegere huis van Voogd Peter. Een kwajongen op een rijwiel wijkt uit en gilt: ‘Hé ouwe, kun je niet uitkijken!’ Ik ken de drukte op straat niet. De stad Amsterdam voelt niet meer als mijn stad. Ik raap mijn hoed op en we wandelen stilletjes verder.

In alle stilte vindt alweer een begrafenis plaats. Zo triest als het om een pasgeboren kindje gaat. Hij of zij heeft niet eens een naam gekregen, slechts negen dagen oud en dan al naar het kerkhof. Het was het kindje van Cor Leeuwrik en Ada.[172]
Het zijn donkere dagen. Ik kom niet vaak meer buiten. Hagel, natte sneeuw nodigen niet uit. De trap is een ander obstakel. Als ik val is het afgelopen. Soms denk ik…… Nee, sommige gedachten moet je niet afmaken.
De laatste keer dat ik buiten was en naar huis terugkeerde zag ik de trap omhoog. Ik ben gaan zitten op een trede en heb gewacht. Gewacht op Piet of Albèrt. Ik krijg het niet meer voor elkaar, alleen, al die treden.
Onverwacht komt Anna op bezoek. Ze loopt zelf naar de keuken en zet voor ons twee een pot thee. Anna ziet aan de wand het schilderij dat ik jaren geleden bij haar heb gekocht. Het is de herder die zijn schapen hoedt. Anna lacht en zegt: 'Ach kon je het niet verkopen en heb je het daarom opgehangen?'
Ik antwoord dat ik door de jaren heen de herder anders ben gaan zien. Hij is niet langer de man die zijn kudde leidt maar iemand die net als ik aan het ronddwalen is, de weg helemaal kwijt.
Vannacht had ik een droom. Er staat een hele hoge boom. Ik slinger mijzelf op de eerste tak. En op de volgende, steeds hoger, het gaat gemakkelijk. Ik wil helemaal naar de top en verheug me op het uitzicht. De takken worden dunner. Ik ben hoog genoeg en kijk rond. Er is om mij heen een grijze wand, er is niets te zien. Niets. Er is niets.
Het is zondag en we gaan rijden met de auto, Piet zit achter het stuur, ik zit achterin. We gaan naar Utrecht op bezoek bij mijn halfbroer Anton. Hij woont in een klein schattig huisje samen met zijn vrouw Elizabeth. Het is me verteld maar ik ben het vergeten dat ze al lange tijd weer bij elkaar zijn na hun scheiding. Elizabeth laat me een plakboek zien, vol met krantenknipsels over toneelstukken. Steeds komt de naam Louis Hogenbosch er in terug. Bladzijde na bladzijde leest ze me de lovende recensies voor. Louis is een handelsagent zoals zijn vader maar zijn echte roeping is het toneel. Volgens de kranten is hij een uitzonderlijk talentvolle acteur. Anton is heel behulpzaam. Wat is hij veranderd. We maken geen ruzie. Als we de deur uitgaan drukt hij zich tegen mij aan.

Piet en Albèrt zitten met mij aan tafel en blijven herhalen: ‘dat is veel beter vader.’
Wat is beter? Waar hebben ze het over?
Zijn alle dagen zondag? Vandaag rijdt Albèrt over hobbelige wegen naar Oirschot. We stoppen bij een leuk huis en Bets komt naar buiten lopen en begeleidt mij naar binnen. Ze laat me de foto’s zien in het fotoalbum van haar trouwen. Naast haar zit een lachende man met snor en sigaar mij vriendelijk aan te knikken. Ik vraag: ’waar is Piet toch?’ en de lach verdwijnt van het gezicht en er valt een stilte.
Ik begrijp het eerst niet maar plotseling lost de mist in mijn hoofd zich op en begrijp ik de spanning van iedereen in de kamer. Ik sla met mijn hand op de tafel en roep uit: ‘Nee het was maar een grapje, ik weet het wel, jij bent Jan Cordens. Piet zou jou zeker Bets gunnen. Het is goed zo.’
Er volgt een schaterend gelach, de spanning wordt weggelachen met veel rumoer en geschuif. Bij de deur drukt Bets zich dicht tegen mij aan. Dat heeft ze vroeger nooit gedaan. Ben ik ziek?
Piet en Albèrt zitten met mij aan tafel, er staan reisvaliezen en dozen rondom ons heen. Ze beginnen weer met hun litanie van ‘Het is beter zo.’
Ik begin daar schoon genoeg van te krijgen en pak mijn wandelstok. We gaan.
Weer komt die droom terug. Ik klim in de hoge boom, het gaat heel eenvoudig, de takken liggen als een trap voor me die ik lichtvoetig kan betreden, trippel trappel, steeds hoger. Met gemak bereik ik de top maar glijd uit. De boom is een galg, ik grijp naar mijn keel, ik krijg geen lucht. Help, Help, ik word wakker.
Het is een onbekende kamer waar ik zit en slaap. Er komt een zuster aan die mij ondersteunt als we naar de eetzaal lopen. Er zitten daar nog meer grijsaards. Oude stakkers, ze staren voor zich uit.
Zie ik er ook zo uit?
Ik val stil. Het gaat niet meer. Alexander probeer jij het maar om de woorden te vinden die ik niet meer kan voorzeggen. Maak er iets moois van.
Er komt bezoek. Het is Albèrt en zijn lieve vrouw.
Truus houdt mijn hand vast. Ze vraagt: ’hoe gaat het vader?’
Woorden, allemaal woorden, hebben we die echt nodig?
Ik kijk in haar ogen, glimlach en druk haar hand.

Epiloog

Mijn opa, **Albertus Antonius Joannes Hogenbosch,** de hoofdpersoon van mijn vertelling, is geboren in Amsterdam op 14 november1868 en overlijdt in Eerde op 13 mei 1931. Hij is evenals zijn vrouw Jeannette Potjes begraven op het kerkhof in Orthen, gemeente 's-Hertogenbosch. Jeannette Potjes overlijdt in Den Bosch op 11 augustus 1928. Na haar overlijden verhuizen de zonen Albèrt en Piet met hun vader naar de Vander Does de Willeboissingel 64 in Den Bosch. Daar woont Albertus enige tijd samen met zijn zonen waarna hij bij zijn halfzus Anna in Amsterdam intrekt.
Op 26 januari 1931 trouwt Albèrt, de oudste zoon, met Truus Hendricks in Amsterdam. Op dat tijdstip woont mijn opa bij zijn halfzus Anna in Amsterdam. Niet lang meer want een maand na het huwelijk, om precies te zijn op 26 februari, verhuizen ze samen naar hetzelfde adres in Den Bosch, Triniteitstraat 8.
Voor Anna is het een logische keuze, haar dochter woont daar met haar gezin, de familie Capetti. Voor opa is het slechts een tijdelijke oplossing. De familie Capetti bereidt bij hun intrek al een verhuizing voor. Met Anna vertrekken ze begin mei naar Nijmegen.
Waar kan opa nu naar toe? Zijn oude adres, de Vander Does de Willeboissingel is onmogelijk. Het is een bovenwoning en het is daar al behoorlijk vol. Behalve Piet wonen daar sinds één maand de pas gehuwden Truus en Albèrt. De verblijfplaats van zijn stiefmoeder, Helena Schoonenbosch, is niet meer beschikbaar. Zij overleed op 86-jarige leeftijd in Amsterdam op 24-2-1930. Inwonen bij opa's tweelingzus, Dorothea, in haar mooie villa in Rosmalen, is na de familietwist met Eugène Goulmy al helemaal ondenkbaar. Zijn oudste dochter, Bets woont in Oirschot, dat is te ver weg. De andere twee dochters, Ada en Ida, wonen wel in Den Bosch maar hebben een huis vol met jonge kinderen. Bovendien lijkt het waarschijnlijk dat Albertus ziek is en verzorging nodig heeft.
Hoe was gedurende die laatste levensmaanden zijn lichamelijke en geestelijke toestand? Het is niet bekend. De enige informatie die ik daarover heb gekregen is afkomstig van een ooggetuige. Opa's oudste kleindochter, Jeannette de Leeuw, kon zich herinneren bij opa op bezoek

te zijn geweest in Eerde. Zij vertelde mijn zus Carla dat hij aan darmkanker is overleden. De informatie lijkt me betrouwbaar want Jeannette de Leeuw was met haar honderd jaar iemand met een opmerkelijk goed geheugen. Helaas zijn er nu geen ooggetuigen meer in leven die kunnen verklaren waarom opa naar Eerde is gegaan, weg van zijn dochters, zonen en kleinkinderen.

Deze situatie vormt de achtergrond waarom de kinderen op zoek gaan naar een verblijfplek voor hun vader. Die hebben ze gevonden in een klooster/ bejaardentehuis in Eerde, een plaatsje vlak bij Veghel. Opa verblijft daar van maart tot zijn overlijden op 13 mei in Eerde.

Hij overlijdt op het moment dat zijn schoondochter Truus in verwachting is van het eerste kleinkind dat de familienaam Hogenbosch zal dragen. Ongetwijfeld zou mijn opa maar wat trots zijn als hij geweten had de stamhouder te zijn van een talrijk nageslacht. Zijn zonen Albèrt en Piet hebben echter nooit met enige trots over hun vader gesproken. Hebben zij zich schuldig gevoeld over die verhuizing naar die vreemde omgeving van Eerde? Het zou één van de redenen kunnen zijn.

***

Zoals in de inleiding is gesteld, ben ik dit hele verhaal begonnen om antwoord te krijgen op deze vraag:

Waarom vertelde vader graag en veel behalve over zijn eigen vader?

Mijn opa groeit op in een welvarend gezin uit de gegoede burgerij. Zijn faillissement en de affaire met zwager Goulmy hebben hem waarschijnlijk opgebroken. Voor zijn inmiddels volwassen kinderen is hij daarmee niet langer de trotse voorganger tegen wie ze opkeken. Opgevoed als iemand behorende tot de goede stand, wil mijn vader liever niet veel aandacht geven aan opa's neergang in zijn laatste jaren. Dat is mijn korte antwoord, dat ik verder zal toelichten.

Uit de wortels van de eenvoudige familie H(o)genbos(ch)- tuinders in de zeventiende eeuw – klimt in Amsterdam een van de voorvaderen op tot lid van de gegoede middenstand. Dat is de fabrikant Anton Hogenbosch. Zijn hard bevochten maatschappelijke positie mag niet verloren raken. Vanuit de klassenmaatschappij van de negentiende eeuw zijn generaties

kinderen daarom opgevoed met als meest belangrijke les: trouw nooit beneden je stand.
De angst om weg te zinken uit de eigen gegoede stand vormt voor alle nazaten, tot ver in de twintigste eeuw, een van de grootste schrikbeelden.
Met Jeannette Potjes, dochter van een goudsmid, trouwt opa een vrouw uit de gegoede middenstand van Boxmeer. In Vught bewoont het gezin Hogenbosch-Potjes een huis dat duidt op welvaart van de familie.
In die omgeving zijn opa's kinderen groot geworden. De dochters kunnen naar kostschool, de oudste zoon naar de Hogere Burger School. Allemaal tekenen dat de kinderen behoren tot de gegoede burgerij. Reeds kort na het huwelijk van de oudste dochter Bets in 1917 met een sigarenfabrikant gaat het met opa financieel slechter. De sigarenindustrie geraakt in een neerwaartse spiraal en het familiekapitaal verdampt. Zijn handelsagentschap heeft geen toekomst meer. Door de verloren rechtszaak die zijn zwager Eugène Goulmy tegen hem heeft aangespannen slinkt het aanzien van opa nog verder. Aan het einde van zijn leven bezit hij niets meer. Hij voelt zich mislukt en met schande overladen in de kringen waarin hij zo graag verkeerde. Zijn kinderen herinneren hem liever als een geslaagd zakenman en waardige collega van zijn succesvolle zwager en sigarenfabrikant Goulmy.
Het nauwgezet volgen van het leven van mijn opa heeft me geleerd hoe weinig ik van zijn verleden wist en hoeveel hiaten er nog in de nu opgebouwde kennis zitten. Daarom wil ik benadrukken dat mijn antwoord slechts een vermoeden is.
Het is zeer wel mogelijk dat er andere verklaringen bestaan voor het stilzwijgen in de familie. Bijvoorbeeld dat er niet gesproken werd over vroeger omdat terugkijken in de vijftiger jaren niet in de mode was. Geen oude koeien uit de sloot halen maar genieten van de toenemende welvaart, dat was de sfeer van die tijd.
Mijn vader en moeder spraken we met U aan, er bestond meer afstand tot de ouders. Pijnlijke en intieme details werden liever niet besproken. Misschien kan het zwijgen ook te maken hebben met botsende karakters tussen opa en zijn zonen? Of is er mogelijk toch wel over hem verteld maar hebben wij niet goed geluisterd? Zijn er wel genoeg feiten bekend om een dergelijk verhaal op schrift te stellen?
Hebben er misschien heel andere zaken gespeeld die nog steeds onbekend zijn gebleven?

Vooral deze laatste vraag is intrigerend. Tijdens het onderzoek realiseerde ik me meer en meer dat iedere ontdekking nieuwe vragen oproept. Het maakt bewust hoeveel nog onbekend is.
Het gebruik van de ik-vorm door mij wekt de suggestie dat dit levensverhaal zich op de wijze heeft ontrold zoals hier beschreven. Echter tussen feitelijke gebeurtenissen - zoals een huwelijk en de namen van de getuigen daar aanwezig - kunnen op veel verschillende manieren verhaallijnen getrokken worden. De logica van een verhaal schept zijn eigen waarheid. Bij sommige scènes werd ik zelf bedroefd door mee te voelen met de personen die ik beschreef, bijvoorbeeld bij het verlies van een jong kind of het onverwachte proces aangespannen door Goulmy. Daaraan denkend word ik vaak meegezogen door mijn eigen woorden. Met als gevolg een hopelijk goed lopend en empathisch verhaal dat zijn eigen mogelijke waarheid schept.
De feiten zijn er, die staan beschreven in de archieven, maar hoe de betrokkenen een verlies beleefd hebben, kunnen alleen zij zeggen. Ieder verhaal daarover is een afgeleide, mijn interpretatie, niets anders dan een interpretatie.
Kortom: de waarheid is vele malen complexer en gevarieerder dan in deze geschiedenis is weergegeven.
Ik beschreef slechts de lijn die me op dat moment inviel en scherm daarmee alle andere mogelijkheden af. Een ander voorbeeld: oma Jeannette Potjes. In mijn verhaal is zij neergezet als een vrouw die niet gelukkig is in haar huwelijk. De enige informatie waaruit ik kon putten, is het aflezen van haar gezichtsuitdrukking op een beperkt aantal foto's. Gelaatsuitdrukkingen interpreteren op foto's van meer dan honderd jaar oud is een hachelijke zaak. Misschien heb ik de strakke gezichtsuitdrukkingen met een te sombere emotie verbonden dan in werkelijkheid het geval was.
Zeker is dat de fotograaf destijds niet heeft gevraagd '*cheese*' te zeggen. Op foto's van vroeger wordt zelden gelachen.
Het ontrafelen van een familiegeheim is één van de twee redenen waarom ik dit boek wilde schrijven. De tweede heeft met de genealogie van het geslacht Hogenbosch te maken. Daarin speelt mijn opa een belangrijke rol. Hij is een onmisbare schakel in de lange historie van de Hogenbosch familie.
Het Hogenbosch-verhaal begint met de tuinder Cornelius Hogenbosch

geboren in 1765 en kent via opa Albertus vele nazaten. In 2022 bestaan er zoveel vertakkingen van onze familienaam dat we ervan uit mogen gaan dat deze tot ver in de toekomst nog lang zal blijven voortleven.
Vooral ook gezien het feit dat de naamgeving sinds 1998 in de Nederlandse wet is gewijzigd. De ouders kunnen kiezen welke familienaam hun kind krijgt. Niet langer is het vanzelfsprekend dat de achternaam van de vader ook die van het kind wordt. Genealogisch wordt het daarmee een stuk ingewikkelder maar het betekent dat de familienaam Hogenbosch ook in de vrouwelijke lijn gekozen kan worden. Mijn kleindochter An Berlin Hogenbosch, dochter van Harold Oddens en Femke Hogenbosch, is daar een voorbeeld van.
Waarmee ik maar wil zeggen dat het aan mijn opa Hogenbosch en zijn vrouw Jeannette Potjes te danken is dat de familienaam Hogenbosch voorlopig niet zal uitsterven. Deze overwegingen zijn de tweede reden waarom ik dit boek over mijn opa heb willen schrijven.
Deze epiloog gaat verder met een aantal wetenswaardige familie gebeurtenissen uit de dertiger- en veertiger jaren van opa's gezin en van zijn kinderen.
In het laatste hoofdstuk volgt een genealogisch overzicht van de familie Hogenbosch vanaf de zeventiende eeuw tot heden, 2022. In dit overzicht zijn de nazaten opgenomen waarvan één van de ouders de naam Hogenbosch draagt.

***

Een jaar na opa zijn dood overleed zijn tweelingzus **Dorothea Goulmy-Hogenbosch** op 12 juli 1932 in Rosmalen. Op de website van Goulmy is veel informatie te vinden over het grote gezin Goulmy-Hogenbosch.
Tijdens mijn onderzoek ontdekte ik dankzij speurwerk van Gert-Jan van Drunen dat opa in de periode na Boxmeer niet geregistreerd stond als werknemer bij Goulmy-Baar zoals ik - en meer familieleden - altijd hebben gedacht.
Ook ontdekte ik de krantenberichten over de onrechtmatige verkoop van Goulmy sigaren door opa. Hoe die onrechtmatige handel heeft plaats gevonden, is mij nog steeds niet bekend. Evenmin weet ik welke invloed dit heeft gehad op opa zijn zelfgevoel.

Misschien hebben deze krantenberichten niet een dermate dramatische uitwerking gehad als door mij beschreven. Uit eigen herinnering weet ik dat in mijn familie nooit negatief is gesproken over de familie Goulmy. Of dat komt omdat de tijd alle wonden heelt of dat er nooit een wond is geweest zal wel altijd onbekend blijven.
Opa's halfbroer Anton woont tot aan zijn dood in 1942 in Utrecht. Hij trouwt op 4-8-1904 in Amsterdam met Elisabeth Meerbach (Doesburg 1872- Utrecht 1944). Zoals beschreven krijgt Elisabeth haar zoon **Louis Meerbach** (Amsterdam 1893) bij het huwelijk met Anton in 1904 de familienaam Hogenbosch.
Het lijkt erop dat hun scheiding van tafel en bed in 1912 tijdelijk is geweest. Hoe de verhouding tussen opa en zijn enige broer is geweest blijft onbekend. Dat ik opa zulke negatieve uitspraken laat doen over het zedelijk gedrag van Elizabeth is ingegeven door mijn interpretatie van de moraal bij de zogenaamde keurige burgerij in het begin van de twintigste eeuw. Het is niet mijn bedoeling om de moeder van Louis Hogenbosch te beledigen.
Zoon Louis heeft het grootste deel van zijn leven in Limburg gewoond waar hij op 5 juli 1970 in Heerlen is gestorven na een huwelijk dat kinderloos is gebleven. Louis is als handelsagent in de voetsporen getreden van zijn stiefvader. Hij is de eerste Hogenbosch die in de krant om artistieke redenen een vermelding krijgt. Verschillende Limburgse kranten schrijven regelmatig zeer lovende recensies over de wijze waarop Louis personen tot leven brengt bij toneelopvoeringen. Aan het einde van zijn toneelcarrière is **Louis Hogenbosch** zowel regisseur als de hoofdrolspeler. De krantenrecensies duiken op vanaf de twintiger tot en met de veertiger jaren.
Anna Maria Theresia (1871 – 1946), de jongere halfzus van mijn opa, kwamen we hierboven al eerder tegen. Zij heeft aan het einde van opa's leven veel voor hem betekend. Als op 21 december 1928 haar man overlijdt, woont ze in Amsterdam. Mijn opa trekt kort daarna bij haar in. Enige tijd wonen zij weer samen in hun geboortestad in hetzelfde huis. Hoe lang precies is mij niet bekend maar het moet in de periode 1929 tot februari 1931 zijn geweest.
Misschien woonde **Helena Schoonenbosch**, Anna's moeder en opa's stiefmoeder, daar ook korte tijd. Helena overlijdt in Amsterdam op 24-2-1930.

In februari 1931 verhuizen Anna en opa samen naar Den Bosch. Kort voor het overlijden van mijn opa verhuist Anna met het gezin van haar dochter, op 2 mei 1931, naar Nijmegen. Daar blijft ze niet lang wonen, want ze trouwt opnieuw in Amsterdam met de vijf jaar jongere weduwnaar August Bourier. Met hem blijft ze in haar geboortestad Amsterdam wonen tot aan haar dood in 1946.
Tot besluit over naar de volgende generatie. De kinderen van opa Hogenbosch.

***

Opa's twee zonen, **Albèrt** (mijn vader) en Piet wonen lange tijd samen. Eerst is dat het ouderlijk huis in respectievelijk Boxmeer, Vught, Berlicum, Rosmalen en Den Bosch.
In 1931 trouwt mijn vader met **Truus Hendricks**. Zij krijgen in Den Bosch aan de Vander Does de Willeboissingel 64 twee zonen: **Abs** (1932) en **Herman** (1934). Mijn vader zijn naam kom ik in de dertiger jaren nog een enkele keer tegen als deelnemer aan een motor-rally. Truus was altijd al en puzzelliefhebster. Dat blijkt reeds in 1931 als haar naam in de krant verschijnt omdat ze de kruiswoordpuzzel foutloos heeft opgelost.
Mijn vaders naam staat vanaf 1934 regelmatig in de krant als adres voor het ophalen van reisbrochures voor het reisbureau Peeters in Venlo. Misschien heeft mijn vader toch een zaadje ondernemerschap van opa geërfd?
Vanaf hun trouwen in 1931 woont het gezin Hogenbosch in hetzelfde huis als de lang vrijgezel gebleven broer Piet. In dezelfde familiesamenstelling verhuizen de broers op 13 mei 1937naar Vught, Wilhelminalaan[173].
Dit is het huis waar later Carla (1941) en Lex (1945) zijn geboren. Vanaf het overlijden van mijn vader en moeder in 1969 is het tot op heden, voorjaar 2022, de woonplek van Herman (1934-2021) en zijn vrouw Ineke.
Piet neemt het ondernemerschap van zijn vader meer serieus dan zijn een jaar oudere broer Albèrt. Zoon Pieter vertelde dat hij in de dertiger jaren een kleine sigarenfabriek had in de Betuwe met vier werknemers. Piet blijft bij zijn broer, de familie Hogenbosch, in Vught wonen van mei

1937 tot april 1939.[174] In de dertiger jaren komt zijn naam in de kranten regelmatig voor als deelnemer of prijswinnaar bij de paardenrijvereniging. In april 1939 verhuist hij vanuit Vught naar Breda maar keert in 1940 terug naar Vught. In het huis aan de Bosscheweg heeft hij de rest van zijn leven gewoond. Het huis ligt niet ver van dat van zijn broer in de Wilhelminalaan.
Piet trouwt op 16 november 1940 in Raamsdonk met Carla Lips. Piet en Carla krijgen in Vught vier kinderen: Letje (1941), de tweeling Ineke en Hanneke (1944) en Pieter (1947). Piet overlijdt in 1984, zijn vrouw Carla woont vanaf 1984 tot aan haar overlijden in 2008 in Breda.
De oudste dochter van opa, **Bets**, woont sinds haar huwelijk in Oirschot en verhuist daarna naar Eindhoven waar ze met haar man tot aan haar dood in 1971 blijft wonen.
De tweede dochter **Ida**, woont met haar man Toon van Bokhoven in Den Bosch. Ze overlijdt in 1975.
De jongste dochter, **Ada**, wordt weduwe in 1938. Zij trouwt opnieuw met Pieter Callenfels in 1942 die ze heeft leren kennen als collega van haar broer Piet. Ada en Pieter wonen nadien in Vlissingen en in Woerden waar Ada in 1971 overlijdt.
Over Ada's man verschijnt in 2010 het boek P. C. Callenfels: Het veelbewogen leven van de NSB-burgemeester van Vlissingen en Woerden, geschreven door Ton Crijnen en Ina Herbers. Hierin wordt vermeld dat mijn vader toeziend voogd is voor Ada's kinderen Marianne en Jan-Pieter Leeuwrik gedurende de jaren 1938 - 1942. Na de oorlog helpt hij Ada met het schrijven van verzoekschriften om de internering van Callenfels vroegtijdig te beëindigen.
Voogdij en later de protestbrieven, het zijn bekende thema's in mijn opa's levensverhaal.

Genealogie Hogenbosch familie

1. Andries Hobos (rond 1650)[1]
Andries trouwde met een onbekend gebleven vrouw. Uit dit huwelijk werd geboren Cornelis.

2. Cornelis Andriese Hobos (1680 – 1755)
Geboren in Nederweert omstreeks 1680 – overleden in 1755 te Haarlem (Zuiderkerkhof, 30 juli 1755).
Cornelis was tuinier. Hij trouwde drie keer en kreeg uit het tweede huwelijk 6 kinderen, uit het derde huwelijk 7 kinderen. Met 4 kinderen gaat het stamboom verhaal verder (3-1 tot en met 3-4).

3-1 Andries Hobos of Hogenbos, , (1707 – 1760)
Tuinier, Haarlem. Andries trouwde twee keer en had driedochters waardoor hier de stamboom niet verder gaat.

3-2. Jacob Hogenbos (1727 – 1788)
Haarlem, Spaarnewoude, veehouder. Hij trouwt in 1752 met Maria van der Meer. Zij kregen 6 kinderen en met twee van hen gaat de stamboom verder onder de naam Hoogenbos.

3-3 Johannes Hogenbos (1729 – 1764)
Haarlem, Spaarnewoude. Hij trouwde met Sijtje Pieters. Ze kregen in 1764 een zoon die niet ouder werd dan twee jaar.

3-4 Pieter Hogenbos (1732 – 1796)

---

[1] In deze opsomming staat het eerste cijfer voor de betreffende generatie en het cijfer daarachter voor een familielid, broer, zus, neef etc. van dezelfde generatie. Bijvoorbeeld 3-1 Andries en 3-2 Jacob zijn broers in de derde generatie.

Haarlem – Nieuwer-Amstel, tuinier. Hij trouwde met Marijtje Losin, gestorven in 1802. Zij kregen 7 kinderen maar slechts twee zonen. Hier ontstaat de scheiding tussen Hoogenbosch en Hogenbosch.
De zoon, Johannes (1769 – 1823) gaat verder door het leven onder de naam Hoogenbosch. Deze naam kreeg in Nederland bekendheid als Hoogenbosch schoenen. Veel familieleden van deze tak wonen tot op de huidige dag in Noord Holland, vooral in Den Helder en omgeving.
Ons Hogenbosch stamboomverhaal gaat verder met de andere zoon: Cornelius. Zie 4-1.

4-1. Cornelius Hogenbosch (1765 – 1803)
Haarlem – Nieuwer Amstel, waarschijnlijk tuinier. Hij trouwde twee keer en uit het tweede huwelijk werden vijf kinderen geboren. Met twee van hen gaat het stamboomverhaal verder (5-1 en 5-2).

5-1 Pieter Hogenbosch (1795 – 1856)
Nieuwer-Amstel, woonde in Amsterdam, Overtoom. Tuinier, later (huis-) schilder. Hij trouwde tweemaal. De vier kinderen uit het eerste huwelijk overleden allen op jonge leeftijd. Uit het tweede huwelijk kwamen 2 kinderen die niet voor een nageslacht zorgden. Een van deze zonen is Petrus Antonie, zie 6-1.

5-2 Antonie Hogenbosch (1796 – 1871)
Nieuwer Amstel – Amsterdam, glanzer en later katoendrukker aan de Overtoom, Amsterdam. Hij trouwde drie keer. Hij trouwde voor de tweede maal in 1836 met Joanna Schaap (1806 – 1854): twee jaar na haar overlijden trouwde hij met haar tweelingzus Elizabeth Schaap. Uit de drie huwelijken kwamen negen kinderen voort.

Van de drie kinderen uit het eerste huwelijk stierf één zoon al vroeg na de geboorte. De dochter Dorothea (1829 – 1903) woonde ongehuwd haar hele leven in Amsterdam. Een andere zoon, Hendricus Hermanus, overleed in 1871 op 40-jarige leeftijd aan de pokken.

De jongste zoon heette Petrus Antonie (in opa's verhaal Voogd Peter). Met hem gaat het verhaal verder bij 6-1.
Uit het tweede huwelijk werden vijf kinderen geboren. De oudste zoon, Johannes Albertus is *onze stamvader, zie 6-2.*

6-1 Petrus Antonie Hogenbosch (1833 – 1905)
Amsterdam, Commissionair. C- is zoiets als handelaars-vertegenwoordiger. Hij stichtte in Amsterdam een handelsfirma onder de naam Hogenbosch & Marin. Hij trouwde in 1864 met Anna Numan. Er kwamen geen kinderen. Voogd in 1879 van kinderen Hoelen van zijn zus Agnes. Na de dood van zijn neef Joannes (zie 6-2) krijgt hij ook de voogdij over zijn kinderen.

6.2 Joannes Albertus Hogenbosch (1839 – 1882)
Amsterdam, blauwverver en katoendrukker. Woonde op de Overtoomseweg 62 in Amsterdam. Hij trouwde tweemaal. Eerst met Aafje Smit (1837 – 1868) en daarna met Helena Schoonebosch (1843 – 1926).
Uit het eerste huwelijk werden vier kinderen geboren. Johanna (1864-1865): Ida Goulmy-Hogenbosch (1866 -1922): Albertus Anthonius Johannes ***Hoofdpersoon opa komt dus voort uit het eerste huwelijk. Zie 7.1:*** *Tweelingzus* Dorothea Goulmy – Hogenbosch (1868 – 1932).

Uit het tweede huwelijk met Helena Schoonenbosch (1843 – 24-2-1930) werden drie kinderen geboren: Anna Maria Theresia (1871-1946): Antonius Petrus – Zie 7.2 en Agnes Petronella Maria (19.9.1874 – 27.3.1876)

7.1 Albertus Anthonius Joannes Hogenbosch (1868 – 1931)
Gehuwd met Jeannette Theodora Maria Potjes (1867 -1928) Uit dit huwelijk:
1. Bets - Elisabeth Eugenie Maria (1894 – 1971)
2. Iet - Ida Leonarda Antonia Maria (1896 – 1975)
3. Albert Willem Henri Antoon (1899 – 1969) Zie 8.2

4. Petrus Anthonius Maria (1900 – 1984) Zie 8.3
5. Ada - Alidia Francisca Antonia Maria (1902 – 1971).

7.2 Antonius Petrus Hogenbosch (1873 – 1942) is de zoon van Joannes Albertus en Helena Schoonebosch (Zie 6.2). Hij trouwde in 1904 met Elisabeth Maria Meerbach (1872 – 1944).

8.1 Louis Hogenbosch (1893-1970), bij geboorte Louis Meerbach, zoon van Elisabeth Meerbach. Na huwelijk van Elisabeth met Antonius Petrus Hogenbosch in 1904 krijgt Louis de familienaam Hogenbosch. Louis is geboren in Amsterdam en overleden in Heerlen. Uit zijn huwelijk met Antonia Wolf (1899 -1977) kwamen geen nakomelingen.

8.2 Albert Willem Henri Antoon **Hogenbosch: Albert (1899 – 1969)**
Albert is geboren op 28 maart 1899 in Boxmeer en overleden op 25 april 1969 in Vught. Gehuwd met Gertruda Maria (Truus) Hendricks, dochter van H. N. En Gertruda A.C. Koesen, geboren in Oss op 30 november 1903 en overleden op 1 juli 1969.
Uit dit huwelijk:
1. Abs (Albert Herman Pieter) zie 9.1
2. Herman zie 9.2
3. Carla (Carla Maria) zie 9.3
4. Lex (Alexander) zie 9.4.

8.3 Piet Petrus Anthonius Maria **Hogenbosch: (1900 – 1984)**
Piet is geboren op 27 nov 1900 in Boxmeer en overleden op 14 mei 1984 in Vught. Gehuwd met Carla M. Lips, dochter van Charles A.M. en Aletta J. Versteegh. Geboren in Raamsdonkveer op 3 feb 1916 en overleden in Breda, 2008.
Uit dit huwelijk:
1. Letje (Aletta Rudolphina Irene) zie 9.5
2. Ineke (Catharina) zie 9.6
3. Hanneke (Johanna) zie 9.7
4. Pieter (Petrus Albertus Joannus Antonius) zie 9.8.

Negende generatie

9.1 Albert Herman Pieter **Hogenbosch: Abs (1932 – 2010**) Abs is geboren op 13 februari 1932 in Den Bosch en overleden op 24 juni 2010 in Rosmalen. Gehuwd met Juliëtte G. M. Linsen (1937 – 1984).
Uit dit huwelijk:
1. Miel Hogenbosch (Marinus Albertus Maria) 1960 - zie 10.1
2. Bart Hogenbosch (Albert Mattheus Maria) 1961 - zie 10.2
3. Noor Hogenbosch (Eleonora Juliëtte Mechelina Maria) 1963 zie 10.3
4. Rolf Hogenbosch (Rudolf Henricus Maria) 1966 zie 10 .4.

9.2 Herman Hogenbosch (1934 - 2021) Herman is geboren op 30 december 1934 in Den Bosch en overleden op 9 september 2021 in Vught. Gehuwd met Wilhelmina G.M.J. (Ine) Vredeveldt geboren in Roermond op 11 mei 1944.
Uit dit huwelijk:
1. Steven Hogenbosch, 1965, zie 10.5
2. Huub Hogenbosch, 1966, zie 10.6
3. Lonneke Hogenbosch 1969, zie 10.7.

9.3 Carla Maria (Carla) Hogenbosch (1941)
Carla is geboren op 15 mei 1941 in Vught. Zij is gehuwd met Hendrik (Henk) Meijer, geboren op 24 september 1939 in Zuid en Noord Schermer NH en overleden in Edmonton op 30 juli 2016. Uit dit huwelijk:
1. Monique Carla Meyer, 9-12-1969
2.Karen Meyer, 9-1-1972.

9.4 Alexander (Lex) Hogenbosch (1945)
Lex is geboren op 27 mei 1945 in Vught en sinds 19 december 1968 gehuwd met Antonetta Gijsbertha C.M. (Netty) Portier, geboren op 17 december 1943 in ’s Hertogenbosch. Uit dit huwelijk:

1. Suzanne Hogenbosch , 19-9-1969, zie 10.8
2. Femke Hogenbosch , 6-9-973, zie 10.9

9.5 Aletta Rudolphina Irene (Letje)   Hogenbosch (1941 - 1996)
Letje is geboren op 21 september 1941 in Vught en overleden op 28 juli 1996. Gehuwd met (Franciscus Nicolaas) Pim Leddy, geboren op 19 december 1928 in Arnhem en overleden op 7 augustus 1978.
Uit dit huwelijk:.
1. Annette Leddy (Johanna Aletta, 12-2-1967),
2. Ingie Leddy (Ingrid, Josine, (15-11-969,
3. Petra Leddy (Petra Francine, (19-6-1972).

9.6 Catharina (Ineke) Hogenbosch (1944)
Ineke is geboren op 10 juli 1944 in Vught

9.7 Johanna (Hanneke) Hogenbosch (1944)
Hanneke is geboren op 10 juli 1944 in Vught en gehuwd met Rombout Chevalier, geboren op 19 maart 1943 en overleden in 2008.
Uit dit huwelijk:
1. Alexander Chevalier, 124-1-970,
2. Carolien Chevalier,11-5- 1971,
3. Norbert Chevalier, 9-9-1973.

9.8 Petrus Albertus Joannus Antonius (Pieter) Hogenbosch (1947)
Pieter is geboren op 15 januari 1947 in Vught. Hij is op 18 december 1981 in Zierikzee gehuwd met Marionne Wicherdina (Marion) Rietbergen, geboren op 1 oktober 1941 in Eindhoven.

Tiende generatie

10.1 Marinus Albert Maria (Miel) Hogenbosch (1960)
Miel is geboren in Berkel en Rodenrijs op 15 april 1960. Hij is gehuwd met Rosita (Roos) Klinkert, geboren te Venlo op 18 december 1960.
Uit dit huwelijk:

1. Lio Hogenbosch Zie 11.1
2. Tim Hogenbosch Zie 11.2
3. Bart Hogenbosch Zie 11.3

10.2 Albert Mattheus Maria (Bart) Hogenbosch (1961)

Bart is geboren in Berkel en Rodenrijs op 13 mei 1961. Hij is gehuwd met Monique J. H. Braspenning, geboren op 1 juni 1962 in Breda.
Uit dit huwelijk:
1. Frederik Hogenbosch, 7 juli 1998
2. Guusje Hogenbosch, 25 augustus 2004.

10.3 Eleonora (Noor) Hogenbosch (1963)

Noor is geboren in Budel op 25 november 1963. Zij heeft met Mahmoud Hegazy twee kinderen:
1. Juliëtte Hegazy, 5 april 1987
2. Sarah Hegazy, 6 april 1991

10.4 Rudolf Henricus Maria (Rolf) Hogenbosch (1966 – 2010)

Rolf is geboren in Budel op 19 februari 1966 en overleden op 28 mei 2010. Hij was gehuwd met Maria Cuppen.
Uit dit huwelijk:
1. Job Hogenbosch, 1-7-1996.

10.5 Steven Hogenbosch (16-12-1965) geboren in Vught heeft met Simone Kramer (14-4-1970) drie kinderen:
1. Jimmy Hogenbosch (5-5-1999)
2. Lisa Hogenbosch (23-7-2000)
3. Eva Hogenbosch (3-8-2005).

10.6 Huub Hogenbosch (10-12-1966) geboren in Vught, gehuwd met Anoesjka Bloemen, geboren op 10 januari 1969.
Uit dit huwelijk:
1. Isabelle Hogenbosch (22-4-1999)
2. Liselotte Hogenbosch (29-9-2000)
3. Bastiaan Hogenbosch (9-12-2003)

4. Rosalie Hogenbosch (10-8-2007).

10.7 Lonneke Hogenbosch (19-5-1969) geboren in ‘s-Hertogenbosch, gehuwd met Frans van Osch (2-7-1965) Uit dit huwelijk :
1. Krisje van Osch (5-1-1998)
2. Floris van Osch (7-11-2001)
3. Sophie van Osch (14-8-2003)
4. Olivier van Osch (23-9-2004).

10.8 Suzanne Hogenbosch (1969) geboren in ’s-Hertogenbosch en heeft met Jeroen van de Bree (16-12-1964) twee kinderen:
1. Loena van de Bree (9-2-1998)
2. Rosa van de Bree (17-1-2001).

10.9 Femke Hogenbosch (1973) geboren in Ede, heeft met Harold Oddens (20-8-1969) een dochter:
1. An Berlin Hogenbosch (21-10-2010).

Elfde generatie

11.1 Lio Hogenbosch, 9 maart 1980, Tegelen, heeft met Enzo Cassaro vier kinderen. Uit dit huwelijk:
1. Nino Cassaro (21-5-2005)
2. Lana Cassaro (10-4-2007)
3. Zara Cassaro (22-11-2009)
4. Pepe Cassaro (31-5-2013).

11.2 Tim Hogenbosch, 10 september 1983, Nijmegen gehuwd met Janneke de Groot.
Uit dit huwelijk:
1. Roosje Hogenbosch (01-01-2017)
2. Liselot Hogenbosch (17-12-2019).

11.3 Bart Hogenbosch, 14 september 1987, Nijmegen, heeft met Celine van Halsema een zoon:

1. Bram Hogenbosch, geboren in Amsterdam op 18-1-2021.

Dank

Dank aan zovelen die het mij mogelijk hebben gemaakt om dit verhaal te schrijven. M.M.J. Hoogenbosch heeft het meest uitgebreide voorwerk gedaan. Dankzij hem was het voor mij mogelijk om dit verhaal te kunnen opschrijven. Zijn boek ‘Uit pinmaekers geboren’ heb ik van het begin tot aan het eind van mijn schrijfproces naast het toetsenbord gelegd en voortdurend geraadpleegd. Ongelooflijk hoeveel informatie hij destijds zonder internet heeft verzameld over de wortels van onze familie.
Dank aan zijn achterkleinzoon Alec van Helsdingen die vanuit het verre Nieuw Zeeland mij toegang gaf tot zijn Hoogenbosch-website op myheritage.
Dank aan Gert Jan van Drunen. Hij gaf met zijn grote feitenkennis over de familie Goulmy, antwoord op al mijn vragen. Bovendien ging hij mee op zoek naar nieuwe interessante familiefeiten.
Dank aan de verschillende medewerkers van de archieven in Den Bosch Eindhoven en Amsterdam die mij via Internet snel antwoord gaven op mijn vragen.
Het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) en het Noord-Hollands Archief (NHA) geven toegang tot een rijke schat aan archieven, historische documenten en verhalen. Ik heb er dankbaar gebruik van gemaakt.
Vooral de website van Wiewaswie.nl voor personen en van Delpher.nl met alle kranten uit een lange historie vormen een onuitputtelijke bron van informatie.
Het meelezen van de eerste concepten door mijn broer Herman was een aanmoediging om door te gaan met schrijven. Het is zo jammer dat hij de voltooiing niet meer zal lezen.
Andere meelezers van de verscheidene concepten hebben mij aangemoedigd om door te blijven gaan. Ik bedank daarvoor mijn dochter Suzanne, zus Carla, neef Pieter en zwager Hans.
In het bijzonder wil ik mijn vriend Pierre bedanken. Hij heeft de tekst minutieus doorgenomen en zeer veel suggesties gegeven voor

taalkundige verbeteringen. De inhoud was regelmatig aanleiding voor goede gesprekken met een beter lopende tekst als resultaat.
Het spreekt vanzelf dat ik als enige verantwoordelijk blijf voor alle fouten die desondanks te vinden zijn.

Meer dan ieder ander is het mijn vrouw Netty die van begin tot eind, twee jaar lang, mij niet alleen rust en tijd gunde om te schrijven. Zij luisterde steeds oplettend naar al die voorgelezen concepten en voorzag het van waardevol commentaar. Zij heeft mij voortdurend aangemoedigd om verder te gaan.
We hebben heel vaak om de familie, en daarmee over onszelf, kunnen lachen.

Jullie allemaal,: dank.

Noten bij de tekst

[1] Uit pinmaekers geboren – Genealogie Ho(o)genbos(ch) – M.M.J. Hoogenbosch, 1984 In het vervolg afgekort met UPG.

Mijnwoordenoek.nl Dialecten Weerts.

[3] Delpher.nl - Boeken Google Zoekwoord Hogenbosch -Biografisch woordenboek der Nederlanden - A.J.van der AA Tiende deel, Haarlem 1862 pag. 43 - 44

[4]Bron Oorkondenboek stad Gent periode 1280 – 1338 Uitgave 1900.

[5] UPG pag. 12

[6]Notariële akte opgemaakt 2 juli 1633 in Amsterdam, notaris Laurens Lamberti met als geregistreerde o.a. David Dircks Hogenbosch. Info Wiewawie.nl Zoekwoord Hogenbosch

[7] Huwelijksakte 23.03.1634 in Wiewaswie.nl

[8]Gouverneur Hogenboom op begraafplaats Elmina.. Info www.engelfriet.net/Alie/Aad/elmina1.htm

[9] UPG pag. 17 een hoofdstuk over onze allereerste bekende stamvader Cornelis Andriesz. Hobes en zijn kinderen.

[10] Trouw, 27 september 2019, Runa Hellinga

[11] Hoe Brabant haar Gouden Eeuw verloor aan Holland tussen 1568 – 1648, Roy Ripzaad, 2017, www.grin.com/document/443950

[12] UPG pag. 65 In UPG pag. 17 en verder wordt uitgelegd welke onduidelijkheden er bestaan rondom de eerste stamhouder.

[13] Huwelijk en gezin in Holland in de 17e en 18e eeuw – Donald Haks, 1985 doctoraal scriptie, pag.. 108.

[14] Meer informatie hierover in UPG pag. 38.

[15] Huwelijk en gezin in Holland in de 17^{e} en 18^{e} eeuw – Donald Haks, 1985 doctoraal scriptie, pag. 108.

[16] Meer informatie hierover in UPG pag. 38

[17] In UPG pag. 39, Hoofdstuk Scheepsbouwers is een uitgebreide beschrijving over Johannes Hoogenbosch en zijn beroep te vinden.

[18] Citaat uit UPG pag. 49 bij bezoek notaris Jan Willaars Nieuwer-Amstel op 19-12-1803.

[19]Katoendrukkers Overtoom zeventiende en achttiende eeuw. Info: wikipedia.org/wiki/Overtoom Amsterdam Van kruit naar katoenindustrie.

[20]Een goed overzicht van de immigratie uit Duitsland in de achttiende eeuw is te vinden in Een kolonie van Duitsers, Marlou Schrover, Aksant Amsterdam, 2002. Info: scholarly publications Universiteit Leiden 1887.

[21] Zie UPG pag. 47 e.v. Informatie over Antonie zijn beroep als glanzer en katoendrukker. De aankoop van de grond door Antonie is beschreven op pag. 48.

[22] Grootvader van Johanna en Elisabeth, geboren 20-4-1770 heette Albert Schaap Ned. Hervormd, moeder heette Heuveling. De vader van Johanna en Elisabeth kreeg de naam Jan Heuveling naar zijn moeders naam. Jan Heuveling heeft de naam van zijn vader (Schaap) terug in de familie gebracht. Oorzaak van deze ongebruikelijke naamgeving is waarschijnlijk het geloof: Jan Heuveling is dan RK opgevoed want zijn dochter trouwde met katholieke Antonie en is in de RK parochie actief. In Upg pag. 98 staat als naam van vader Heuveling en moeders naam Cornelia van Schaagen.

[23] In Upg is een uitgebreide inventaris opgenomen van Antonie zijn bezit pag. 49.

[24] Vibeke Kingma, De opkomst en neergang van de katoendrukkerijen in en rond Amsterdam 1700 – 1820, UvA, 1996, Scriptie Info: www.historischhuis.nl /Scripties/ data/ vibeke.pdf

[25] Katholiek Amsterdam in de 18e eeuw, z.j. Periode 1853 – 1900. St. Katholiek Erfgoed Amsterdam, Info: www.stichtingkatholiekerfgoed.nl.

[26] Het klooster was opgericht in 1838 en bedoeld voor minderbedeelde meisjes. Om inkomsten te genereren werden later betalende leerlingen van buiten geworven. Info : www.bhic.nl ontdekken verhalen de-franciscanessen-van Oudenbosch.

[27] Informatie ontleend aan de website: www. Werving en reis naar Rome - Stichting Nederlands Zouavenmuseum.

[28] Chris Kolman e.a. Monumenten in Nederland. Noord-Brabant Website van www.dbnl

[29] Website van Is-Geschiedenis : Onder één en hetzelfde dak: huiselijk geluk in de 19e eeuw.

[30] Bron Delpher Boeken - Hogenbosch-Schaap, Vergadering van de vereniging tot weldadigheid van de algemene verlosser 1850, lijst bestuurders op pag. 38.

[31] Bron Delpher Boeken Google -Herinneringsboek 12augustus 1873 gedenkboek Pater van der Wiele, pag. 9.

[32] Bron Delpher Tijdschriften -Jaarboek van katholiek Nederland 1879, jrg. 5 pag. 217.

[33] Bron Delper Boeken Google, Artis 1873. Artis was al in 1838 opgericht. De Plantagebuurt lag toen nog buiten de stad.

[34]In UPG informatie over Joanne Maria Hoogenbosch en echtgenoot Franciscus ten Sande op pag. 105.

[35] Op de website Wiewaswie.nl ontdekte ik dat er was nog een derde zoon Hoelen bestaat. Waarschijnlijk is hij bij een broer of zus van vader Hoelen ondergebracht.

[36] Info Wikipedia: 'Beschrijving van deze wereldtentoonstelling in Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling (Amsterdam) '.

[37] Agnes Petronella Maria Hogenbosch, geboren 19.9.1874 en overleden op 17.3.1876 Dit zevende kind van Joannes Hogenbosch en het derde kind uit het huwelijk met Helena Schoonebosch is niet vermeld in UPG.

[38] De bevolkingsregisters geven een overzicht van de plaatsen waarheen de kinderen Hogenbosch staan ingeschreven in het schooljaar 1882 – 1883. Albertus in Bergen op Zoom, Ida in Venray, Dorothea en Anna in Woerden. Alleen Anton blijft thuis in Amsterdam.

[39] Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling (Amsterdam)werd gehouden van 1 mei tot 1 oktober 1883 op en rond het Museumplein in Amsterdam. Info: Wikipedia.org.

[40] In het schooljaar 1883 – 1884 gingen Albertus en Anton samen naar Bergen op Zoom, Dorothea is eind september met haar zus Ida ingeschreven in Venray waar ze vijf jaar lang zullen blijven.

[41] Albertus en Anton zijn van 1886 – 1888 ingeschreven in Sittard. Waarschijnlijk bezochten zij de kostschool in het centrum van de stad. Anton bleef tenminste een jaar langer daar.

[42] Informatie ontleend aan website Goulmy-Baar. In 1887 begon Eugène Goulmy op de zolderverdieping van de Oude Zijds Achterburgerwal 276 samen met één sigarenmaker zijn fabriek. Info ww.goulmyenbaar.nl

[43] Voogd Peter woont in 1890 in Laren, misschien al iets eerder. Wanneer zijn vrouw Anna en de adoptiezonen Hoelen uit Amsterdam bij hem komen, is mij niet bekend. Hij woont van 20-3-1895 tot 7-6-1896 Nassaukade 9 en van 6-5-1896 tot 21-11-1898 in Villa Groenendaal samen met vrouw Anna en Herman en Johan Hoelen. Later verhuizen zij

samen naar Baarn waar hij in 1905 overlijdt. Anna verhuist na zijn dood terug naar Amsterdam en overlijdt in 1906.

44 De grootte club, sociëteit opgericht in 1872, ontmoetingsplek voor kooplieden en industriëlen in Amsterdam. Info: wikipedia.org.

45 Al deze keuringgegevens zijn in het Amsterdamse militieregister terug te vinden. Hoe de ontmoeting met Arend de Lange heeft plaats gevonden is mij onbekend. In 1895 verliet Arend de militaire dienst.

46 Oprichting van winkelketen Vroom & Dreesmann begon in Amsterdam in de Weesperstraat (1887) en de Vijzelstraat (1889)als confectiewinkel met snelle uitbreiding nadien in de andere grote steden. Vaste, lage prijzen was de bedrijfsfilosofie. Info Wikepedia.org zoekwoord V&D.

47 De glazen wintertuin in Krasnapolsky met palmen en elektrisch licht wordt in 1889 geopend en is in de stad een noviteit. Info wikipedia.org Zoekwoord Grand Hotel Krasnapolsky.

48 Zie afbeelding in deel 1 van deze publicatie, VIER GENERATIES. Het toont de twee broers Cornelis Hogenbosch en Johannes Hoogenbosch.

49 Jacob Hoogenbosch woonde in Boxmeer met als beroep: opzichter. Hij woonde daar van 1885 tot 1886 en heeft waarschijnlijk daar zijn toekomstige vrouw ontmoet, Maria Schoth (1865) geboren in Boxmeer. Ze trouwen in Boxmeer op 10-9-1889. Jacobus Hoogenbosch heeft dan als woonplaats Amsterdam. Waarschijnlijk heeft hij daar lang gewoond en was schoenhandelaar. Na 1909 als filiaalhouder van nv Hoogenbosch. Hij is overleden in Nijmegen. Info: Wiewaswie.nl De familiegeschiedenis van Jacob Hoogenbosch is in UPG beschreven op pag. 109 en verder.

50 Er volgen nog drie verhuizingen in Amsterdam en daarna een verhuizing naar de stad Utrecht in de buurt van haar dochter.

51 Huwelijk Ida en Hugo Goulmy op 24-7-1890 en huwelijk Eugène en Dorothea Goulmy op 8-5-1890. Dorothea woont dan in Laren bij haar stiefvader die getuige is bij beide huwelijken in Amsterdam. Info Noord-Hollands archief .nl onder Personen.

52 Trouwdata Dorothea en Ida zijn terug te vinden in UPG, pag. 100, Trouwaktes Info: wiewaswie.nl, Burg. Stad Amsterdam, Noord-Hollands Archief.

53 De tabaks- en sigarenfabrikant etc. E. Schreiber, Gouda, G. B. Van Goor, 1867 , Google boeken.

54 Het verloren land van Rooj, Anneke Koers – Het historisch portaal.nl

[55] In de Burgerlijke Stand van Boxmeer staat Albèrt ingeschreven op 1 november 1890. Hij woont dus op hetzelfde adres als de familie Boskamp waarvan ook de namen en beroepen zijn vermeld. Info BHIC.nl

[56] Overlijdensregister van Jan H. Potjes van beroep goudsmid en geboren in Ravenstein als zoon van Adrianus P. en Agnes Brienen. Overleden op zijn verjaardag oud 60 jaar op 29-9-1890 om 13 uur, Potjessteeg Steenstraat 38. Info BHIC.

[57] Jeannette Potjes (1867) was op 30-9-1881 ingeschreven en op 14-5-1884 uitgeschreven in Tilburg. In de burgerlijke stand worden gelijktijdig een groot aantal meisjes/ vrouwen ingeschreven van haar leeftijd, variërend in leeftijd tussen 14 en 21 jaar. Ze is in Tilburg ingeschreven bij de Zusters van Liefde, een klooster en pensionaat, misschien om kloosterling/ novice te worden. Info www.regionaalarchieftilburg.nl

[58] Metworstrennen kent een eeuwenoude traditie. Het wordt tot op de dag van vandaag in Boxmeer op carnavalsmaandag gehouden. Info Nepomuk, www.nepomukboxmeer.nl

[59] Hendrik van de Heuvel woonde die tijd in Boxmeer, was niet katholiek en was sigarenmaker van beroep. Of hij bij Albèrt gewerkt heeft, is mij niet bekend.

[60] A. Grijpink is de broer van Maria Anna C.A. Smit-Grijpink. Maria was echtgenote van Cornelis N. A. Smit (1842-1907). Deze Cornelis is de broer van Aafje Smit (biologische moeder van Ida, Dorothea en Albèrt). Wellicht waren de kinderen van Cor en Maria Smit (Hermanus, Catharina en Ida Smit) speelkameraden van opa , Dorothea en Ida.
A. Grijpink had een kaashandel in Amsterdam en voorziet in het laatste decennium de marine van kaas. Ze kopen 23-3-1899 voor tienduizenden guldens aan de Rozengracht het Concordia gebouw, waarschijnlijk als magazijn. Dat gebouw is later de plek waar predikant en oprichter van de SDAP Ferdinand Nieuwenhuis, toespraken zal houden. Jan Grijpink is op de trouwdatum van opa Hogenbosch, 30 oktober 1893, 41 jaar oud en als getuige in Boxmeer bij het huwelijk van opa aanwezig. Daarvoor was hij in mei 1890 bij Dorothea haar huwelijk met Eugène Goulmy op 8 mei 1890 getuige. Hij was dus zeker een goede vriend van de familie. Info amsterdamopdekaart.nl 1850-1940 Egelantiersgracht/42-44

[61] Elisabeth Potjes is de oudste zus van Jeannette. Ze trouwde op 32-jarige leeftijd in Boxmeer op 22 oktober 1889 met de tien jaar oudere hoofdonderwijzer Thomas Kramps. Getuigen bij dat huwelijk waren o.m. broer Leo en de broer van de bruidegom Dr. Kramps kreeg een aanstelling in Meppel in 1881 als leraar natuur- en scheikunde op de HBS in 1890 verhuisde naar Roermond: eerst leraar en in 1904 directeur van de Rijks HBS.

[62] Albert Smit, broer van Aafje Smit was de oom van Ida, Dorothea en Albert en benoemd tot toeziend voogd samen met Petrus A. Hogenbosch Verdere informatie over de erfenis van het ouderpaar Hogenbosch-Smit heb ik niet kunnen achterhalen. Albert Smit was ook getuige bij het huwelijk van Dorothea en Ida.

[63] Antonie Hogenbosch koopt in 1858 in Gemeente Ouder Amstel in Ronden Hoeper polder de helft van boerderij "Mijn Lust" voor 9600 gld. Deze wordt aan de heer Snel verkocht voor 23000 gld in 1872. Info delpher.nl tijdschriften. (Bijdragen geschiedenis bisdom Haarlem deel 36 - 1915 pag. 114) .

[64] Ida op 31.12.1891 en Dorothea op 20.2.1892 staan te boek bij notaris Sjoerd Haagsma in Friesland. Samen met o.a. Voogd P. A. Hogenbosch, familie Smit (Maria Jeannette Smit in Woerden) en de familie van der Meer, (misschien de familie die de Blauwververij van Joannes Hogenbosch over heeft overgenomen). Notaris akte in twee delen - eerst minuten-akte daarna finale toewijzing In totaal +/- 50 verkopers van vastgoed 9226 gulden (Info op site allefriezen.nl).

[65] Op de trouwakte van Antonie en Elisabeth Hogenbosch-Schaap is vermeld dat de koning toestemming voor dit huwelijk heeft gegeven.

[66] Antonie zijn derde vrouw, Elisabeth Maria Schaap (1815) overleed in Amsterdam op 26 december 1890. "Zij testeert voor notaris Rompel… op 2-7-1889." Bron: Upg pag. 99. Ik heb de inhoud van dat testament niet kunnen achterhalen.

[67] Opa woonde voor zijn definitieve terugkeer naar Boxmeer korte tijd in Utrecht. Beguin en Bourier hadden in Utrecht een kunsthandel. De stiefmoeder van opa verhuisde in 1890 naar de van Baerlestraat 46 in Amsterdam en zal daaropvolgend naar Utrecht verhuizen.

[68] Het is onzeker of Eugène Goulmy in november 1891 is meegereisd naar Boxmeer. Ik baseer dit deel van het verhaal omdat op een kaart waarop staat: nov. *1891* met de naam van *Goulmy* en daarachter *Boxmeer*. Ik heb daarover geen bevestiging in andere bronnen kunnen vinden. De kinderen Goulmy zijn in de periode 1890 - 1898, op Afra na, allemaal in Amsterdam geboren. Wel is zeker dat de familie Goulmy in de jaren 1894 – 1896 gedurende de zomermaanden in Boxmeer doorbracht.

[69] De verhuisgegevens van Maria Boskamp zoals hier verteld, zijn terug te vinden in de burgerlijke stand, BHIC – Boxmeer. Wat de reden voor haar vertrek was, is mij niet bekend.

[70] Info Burgerlijke Stand Boxmeer BHIC, Boxmeer, zoekwoord Hogenbosch.

[71] Een levendige beschrijving van de kleinschaligheid van sigarenfabricatie in De Peel is te vinden in Het verloren land van Rooj, Anneke Koers, pag. 169 e.v.

[72] Info: Het Utrechts archief Koninklijke sigarenfabriek H.G. en M.A. Hagen.

[73] Joh. Theodorus Holla (1833 – 1908) getrouwd met de zus van Jeannette haar vader, koopman in Ravenstein. De vrouw van Holla, (Maria M Potjes 54 j.) is op 9-6-1890 overleden, dus drie maanden vóór haar broer. Info BHIC.

[74] Jeannette haar oom Holla was getuige bij verschillende huwelijken van de familie Potjes waaronder dat van Albèrt en Jeannette in 1893.

[75] Informatie afgeleid van een bericht van GJ van Drunen van wie ook de bijbehorende afbeelding van het pand afkomstig is. Ook broer Hugo schijnt daar kort gewoond te hebben.

[76] Keistraat 6 is het adres waar de familie Hogenbosch vanaf 1893 staat ingeschreven. Het huis bestaat niet meer.

[77] Foto van facebook site Boxmeer in oude foto's en films

[78] Twee aktes opgemaakt op 2 januari 1894 bij notaris Verbunt met als getuige Gerardus Tillermans. Hij is geboren in Amsterdam. Gerardus of zijn familie hebben in Amsterdam in 1865 een vennootschap in tabakshandel opgericht. Info Wiewaswie.nl

[79] Zus van Jeannette Maria Hendrika G. (34 jaar) trouwt in Boxmeer met Petrus Frans van Aken (geboren Princenhage) schoolhoofd in Ravenstein 40 jaar oud Getuigen zijn oom Holla, opa en de zwager van Frans, Jozef Cranen van beroep goudsmid .

[80] Edmond van der Voort is in Boxmeer geboren en werd mede eigenaar van de Tilburgse sigarenfabriek Marjoie&Van der Voort, hofleverancier.Info Themanummer Gulden VliesTilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur jrg. 13 nr. 2 juni 1995, pag. 37 e.v.

[81] Info over deze adellijke familie uit: De adel in Noord-Brabant 1814-1918 Groepsvorming adellijke levensstijl en regionale identiteit - Klaasje Douma Bijlagen, ISBN 978-90-8704-534-2 Hilversum, 2015 Tilburg, Zuidelijk Historisch Contact

[82] De Vaart Boxmeer of Bloedprocessie, traditie begonnen in de veertiende eeuw. De route kwam langs Op het Zand, het woonadres van de familie Goulmy. Over de Bloedprocessie Informatie Historische Vereniging Nepomuk Boxmeer .

[83] Gelijktijdige aankondiging geboorte van de dochters Afra Goulmy op 9-8-1894 en Elisabeth Hogenbosch op 11-8-1894 in De Tijd. Info Delpher.nl. en UPG pag. 100. Familie Goulmy woont deze zomer enkele maanden in Boxmeer. Dit maakt aannemelijk dat in deze periode tussen deze Goulmy en Hogenbosch familie een sterke band bestaat.

[84] In 1894 kwam de Hinderwet die naar aanleiding van navraag over het zogenaamde Kinderwetje van Van Houten is opgesteld. Info www.geldersarchief.nl/bronnen/archieven.

[85] Encycliek Rerum Novarum (Op nieuwe wegen) 1891 Paus Leo XIII Wikipedia: De encycliek houdt zich bezig met de situatie van de arbeidersklasse en formuleert in de vorm van een aantal uitgangspunten de sociale leer van de Katholieke Kerk.

[86] Leonardus Potjes (29) trouwt met Alida J A M Timmermans (21 geboren in Amsterdam) dochter van raadslid en wonende te Boxmeer. Getuigen van het huwelijk namens de bruidegom zijn pas getrouwde Frans van Aken en oom Holla beiden wonende

in Ravenstein. Hoe de kennismaking tussen Leo en Alida tot stand kwam is mij onbekend. Info Wiewaswie.nl en BHIC

[87] Informatie over de oprichting van de sigarenmakersbond is ontleend aan VHV Het geheugen van de van de vakbeweging, hoofdstuk Sigarenmakers. Info Sigarenmakers - Stichting VHV (vakbondshistorie.nl)

[88] Een informatief beeld van de trek naar de stad in de negentiende eeuw is te vinden in het boek van Auke van der Woud, Koninkrijk vol sloppen, 2010, Bert Bakker, Hoofdstuk Een stad trekt.

[89] Informatie over staking sigarenmakers in Boxmeer verkregen met dank aan Archieven BHIC Verhalen uit Boxmeer: "Hoog Bezoek: Ontslagen want, lid van de Sigarenbond". Door Geurt Franzen, 29-11-2017.

[90] Limburger Koerier van 6 februari 1895, Info van Delpher.nl

[91] De besluiten die onder leiding van kantonrechter, pastoor en burgemeester zijn genomen om de stakers uit te sluiten op straffe van een boete stond in verschillende kranten, o.m. in de Maasbode van 12.06.1895 Info Delper.nl

[92] Telegrafie in Nederland door H. van Eck Al in 1882 werden in Nederland meer dan 3 miljoen telegrammen verzonden. Info webarchive.org Of het vanuit Boxmeer mogelijk was, kon ik niet vinden.

[93] Overleden op 1 juni 1895 is Cornelia M.M. Scheepens (42 jaar). Info: RNH_NIA_O_1895_177.jpg Zij is een oudtante van opa en dochter van Anna Maria Hogenbosch. Anna's grootvader is Pieter H. (geboren 1795) de oudere broer van Antonie H.

[94] Rijksmuseum gebouw was klaar en werd geopend in 1885. De werken van levende schilders kwamen hier naar toe vanuit andere musea in Haarlem en Den Haag. Info Rijksmuseum Amsterdam – Wikipedia.

[95] Stedelijk Museum werd in 1895 geopend. Korte info op site SM.

[96] Wereldtentoonstelling voor het hotel- en reiswezen werd in mei 1895 op het Museumplein in Amsterdam geopend. Info Wikipedia Wereldtentoonstelling voor het Hotel- en Reiswezen.

[97] Hendrik Wuite geboren op 5 oktober 1878 in Tjalleberd Friesland. Zijn vader was veenbaas. Hendrik staat in de burgerlijke stand van Boxmeer ingeschreven op hetzelfde adres (Keistraat 6) als de familie van opa Hogenbosch op 30 augustus 1895. Zijn vorige woonplaats was Aengwierden Friesland. Hij vertrekt op 24 april 1899 naar 's Hertogenbosch.

[98] Arnhemsche Courant 9-12-1899 Verslag Zitting Staten-Generaal 7 december 1899, Info Delpher.nl

[99] Boes had tientallen Jaren een van de grootste sigarenfabrieken maar het liep na 1893 niet goed meer. Eind negentiger jaren was de aanduiding ‘fabriek ’zelfs weggelaten in de gemeentelijke verslagen. Bron P. Schoonhoven Nepomuk Boxmeer.

[100] Van G J van Drunen kreeg ik het bericht dat Hugo en Ida Goulmy enige tijd in hetzelfde huis woonden als Eugène en Dorothea Goulmy.

[101] Wanneer precies deze tante Anna met de pleegzonen Hoelen naar de provincie Utrecht zijn verhuisd heb ik niet kunnen achterhalen. De verhuizing van halfzus Anna en haar moeder naar de stad Utrecht vinden wel in deze periode plaats.

[102] Auke van der Woud, De nieuwe mens, 2015, pag. 31 – 40 Droomland: spiegelruiten

[103] Dit zeer speculatieve onderdeel van mijn verhaal kon ik niet verifiëren. Het archief van 1896 is er niet meer. Wel is duidelijk dat de twee zusjes vanuit Vught in de volgende eeuw ieder een jaar in Oerle bij de Zusters van Liefde zijn geweest.
Al in 1855 werd in Oerle onderwijs gegeven aan meisjes. Nabij was een klooster waar wellicht ook weeskindjes opgenomen zijn. Later konden naar school en internaat meisjes van betalende ouders. Info: www.wierookwijwaterenworstenbrood.nl

[104] Uitgebreid overzicht van de Goulmy-Baar fabriek is te vinden op de Goulmy site. Het verhaal over de harmonie is ook hier te vinden..

[105] Op de Goulmy website is een overzicht gegeven van de revolutionaire bouw van de fabriek op het Rokin door architect Swaab. De fabriek is slechts 25 jaar in bedrijf geweest van 1900 – 1925.

[106] Afbeelding fabriek Rokin is afkomstig van website Goulmy-Baar

[107] Fabricage van verschillen. Mannenwerk, vrouwenwerk in de Nederlandse industrie (1850-1940) (researchgate.net) september 2001, Gertjan de Groot, Pag. 82 (PDF)

[108] Het Duitse lijntje is de treinverbinding tussen Boxtel en Wesel. Restanten van de lijn die in WOII nog is gebruikt, zijn te zien in Gennep. Meer info Spoorlijn Boxtel - Wesel - Wikiwand.

[109] Afbeelding Sigarenfabriek afkomstig van website Goulmy en Baar: goulmyenbaar.nl/gallery1/kon-ned-sigarenfabriek-eugene-goulmybaar-s-hertogenboschbois-le-duc

[110] Helena Schoonenbosch, de stiefmoeder van Dorothea en Albèrt, woonde vanaf het huwelijk van haar dochter Anna in 1896 op twee adressen in Utrecht. Ze verhuisde op 29 juni 1900 naar Den Bosch samen met haar zus Anna. Ze verhuisden in 1904 opnieuw, nu

naar Wijk bij Duurstede. Later keert ze met haar zus terug naar Den Bosch en overlijdt in 1930 in Amsterdam. Misschien in het huis van haar dochter Anna ..

111 Informatie over de sigarenfabriek aan het Rokin ontleend aan de website van Goulmy HOME - Goulmy ondernemer in sigaren: www.goulmyenbaar.nl

112 Oprichting van FC Ajax door Floris Stempels was in maart 1900 en toelating bij de Amsterdamsche Voetbalbond in september 1900. Informatie ontleend aan Sportgeschiedenis.nl, in het artikel 'Wat voor mensen waren de oprichters van Ajax?' Webpage Sporen van Ajax #17: Oprichting Ajax – YouTube.

113 UPG pag. 99 geeft info over de adoptie van twee broers Hoelen door Petrus A. Hogenbosch. Onbekend was dat de moeder Agnes een derde zoon kreeg (Petrus E.J.M Hoelen, (29-3-1879: 15-4-1879) Agnes stierf in het kraambed Vader Hoelen, die twee zonen had uit een voorgaand huwelijk en overleed in februari 1879. Drie begrafenissen binnen twee maanden, een zwarte lente! De drie zonen woonden in maart 1879 in het huis van hun oma Joanna Schaap tot aan de adoptie.

114 De verhuizingen van Voogd Peter en zijn gezin van villa Groenendaal naar De Brink zijn terug te vinden in de archieven, evenals de gezinssamenstelling.

115 De familiegeschiedenis Hoelen zoals hier door Jan Hoelen verteld is historisch correct. Niet nagezocht is wie de twee oudste zonen van Eduard Hoelen heeft geadopteerd: waarschijnlijk was dat familie van zijn eerste vrouw of directe familieleden van Eduard Hoelen.

116 Informatie ontleend aan de website beursgeschiedenis.nl

117 Misschien is opa door zijn zus Anna en haar man in aanraking gekomen met schilderkunst, zijn portret is geschilderd. Onbekend is of hij een schilderij bij de familie gekocht heeft. De schilder Louwrens Hanedoes (1822 – 1905) werkte in de stijl van Barend C Koekkoek.

118 Maria Judith Boskamp was waarschijnlijk een huisgenoot van opa bij zijn aankomst in Boxmeer in 1890. Ze verhuisde in 1892 naar Nijmegen, later naar Venlo en in 1899 keerde ze terug naar haar ouderlijk huis.

119 Het schilderij van Dubois hangt sinds de dertiger jaren van de vorige eeuw in mijn ouderlijk huis. Het lijkt waarschijnlijk dat mijn vader het heeft geërfd van opa Albèrt Hogenbosch.

120 Leonardus J.M. Potjes is op 25.3.1902 geboren in Eindhoven. Omdat het destijds gebruikelijk was dat de bevalling thuis plaats vond, vermoed ik dat er rondom de geboorte misschien complicaties waren.

[121] Op 15-05-1902 "Wisselprotest ten verzoeke van Johanna Jans te Boxmeer tegen Albert Hogenbosch", Notariële protocol te vinden in het digitale BHIC archief, notaris, schepen- en andere akten. Informatie via de link www.bhic.nl.

[122] De familie verhuist op 7 maart 1903 naar Vught, Taalstraat. Informatie tramlijn in Brabants Dagblad Regio 18 december 2015. Foto's en film van Bob van Boekel. De tramlijn, een paardentram van 1883 tot zijn vervanging in 1929 door een autobus, zorgde voor een uitstekende verbinding. Zie hiervoor de you tube film Lijn 37.

[123] Familie Hillen met dochter Ellen (1894), zonen Felix (1900) en Alex (1899) had op het Maurickplein zijn huisartsenpraktijk, die later door zoon Felix is voortgezet. Alex overleed in 1919 waarschijnlijk aan de Spaanse griep.

[124] Informatie ontleend aan Tabakshandel.nl op de website tabakshistorie.nl

[125] Tabaksveiling Frascati foto uit *1926* Gemeente Amsterdam Stadsarchief Vanaf eind 19e eeuw tot eind veertiger jaren 20e eeuw was in het Frascati gebouw aan de Nes de tabaksveiling daar.

[126] Kon Wilhelmina bezoekt Roermond met haar echtgenoot op 23 juli 1903.Volgens het gedenkboek "blijde incomste van H.M. Wilhelmina .."heeft Charlotte Kramps bij de ontvangst van Wilhelmina in Roermond in 1903 de rol toebedeeld gekregen zoals in de tekst is beschreven. De Prins had zeker in zijn beginperiode een zwaar Duits accent. Info www.delpher.nl/nl/boeken.

[127] In 1904 zijn Helena Schoonenbosch en haar zus Anna enige tijd bewoners geweest van het Lambertus Gesticht in Wijk. Informatie over dit gesticht en enkele bekende bewoners is te vinden in Fred Gaasbeek zijn publicatie "Geloven en bouwen in Wijk bij Duurstede", z.j.

[128] Op 4.8.1904 trouwen Anton Hogenbosch wonende in 's-Gravenhage en Elizabeth M. Meerbach in Amsterdam en erkennen daar Louis Meerbach (Geboren inAmsterdam 11.03.1893) als hun zoon die vanaf die datum de naam Hogenbosch draagt. Getuigen zijn geen familieleden. Over het zedelijk gedrag van Elizabeth zijn mij geen verdere gegevens bekend dus wat opa over haar vertelt zijn uitsluitend speculaties. Trouwakte info in noord-hollands archief.nl.

[129] In De Telegraaf 22-12-1912: Anton (zonder beroep) gescheiden van tafel en bed op vordering van Elizabeth Meerbach. Later verhuist Anton naar Utrecht en staat Elizabeth op hetzelfde adres ingeschreven.

[130] Regionale krant maakt melding van een ongeluk waarbij de tram de benen verbrijzelt van een zevenjarige jongen. Op 21-6-1905 plaatsen de ouders Beguin het bericht dat "onze oudste lieveling….Theodore Jean Pierre door een noodlottig ongeluk…is overleden." Adres Beguin Oudkerkhof 28 Utrecht.

[131] Het is me niet gelukt om te achterhalen op welke wijze opa Hogenbosch aan inkomsten kwam. De woning in Vught was kostbaar, evenals de kosten voor een huishouden van zes personen. De woningen later (1917 – 1931) zijn steeds bescheidener wat duidt op minder welvaart aan het eind van zijn leven.

[132] Bets (Elisabeth) is op 10 maart 1906 ingeschreven in de gemeente Oerle en keert terug in Vught op 12 september 1907 naar Vught. Iet (Ida) is op 27 september 1907 ingeschreven in Oerle en keert op 10 september 1908 terug naar Vught.

[133] Het konijnenstaartje-verhaal is volgens mondelinge overlevering historisch.

[134] In 1910 staat in een krantenbericht dat A. Hogenbosch is bevorderd tot de tweede klas van de H.B.S, de middelbare school die nu is te vergelijken met het VWO.

[135] Over het verschil van opvoeding van Piet en Albèrt is mij niets bekend. Deze passage over de opvoeding van de zonen baseer ik op de latere carrière van beide broers. Piet wordt een succesvol zakenman bij commerciële bedrijven maar bij de keuring voor militaire dienst staat als schoolopleiding L.O. Albèrt volgt na enkele jaren HBS de opleiding Gemeente Administratie en werkt zijn hele leven bij de provincie in de ambtenarij.

[136] Albèrt junior is rond 1917 als dienstplichtige in het leger geweest als ordonnance en hij heeft altijd veel belangstelling voor motorrijden gehad. Bets is getrouwd met de sigarenfabrikant Piet de Leeuw in Vught op de datum zoals in het verhaal verteld. Hoe de ontmoeting plaats vond is mij niet bekend.

[137] Oma Potjes overlijdt in Huize De Weijer, een kostschool/ klooster / bejaardentehuis. Het gebouw behoort tot een van de oudste in Boxmeer. Info Historische Vereniging Nepomuk Boxmeer

[138] Elisabeth Potjes Leizers Vis (3-6-1832, Grave) geboren als Elisabeth Vis, is de dochter van pettenmaker Michael Vis (1796-, Goch) en van Hendrika Gebel (1803, Grave). Het gezin Vis bestaat uit drie kinderen, twee meisjes en één jongen. Ze zijn de kleindochter van Afrelonia Pfaff (Grave, 30-7-1760). In Grave verandert Elisabeth haar familienaam in Leijzers vanwege de scheiding en dan het huwelijk van haar moeder met Mozes Leijzers. Soms wordt de naam Leijzers geschreven als Leizer (s). Elisabeth Leijzers verhuist van Grave naar Boxmeer op 19 april 1856. Ze trouwt met goudsmit Jan H Potjes op 17 april 1856 in Boxmeer en tot aan haar dood verdwijnt de geboortenaam Vis.

[139] Foto Belgische vluchtelingen en informatie over Teteringen ontleend aan Hans Sprangers – Breda als vluchtelingenstad in het 'Jaarboek de Oranjeboom '69 (2016) pag. 121 – 145

[140] Zowel op de foto's uit die tijd als uit eigen herinnering wanneer zij mijn ouders bezocht, was tante Bets altijd getooid met extravagante, modieuze hoeden.

[141] Alexander (roepnaam Alex) Hillen, geboren 19 februari 1899 overleed in maart 1919 als leerling van de officiersopleiding in Ede. Overlijdensbericht op Delpher.nl. Burgerlijke stand Alexander.

[142] Albert W H A Hogenbosch kreeg van de rechtbank in Den Bosch een boete van 15 gulden omdat hij in augustus 1920 geen rijkaart bezat op de Rijksweg in Berlicum. Hij werd hier bij verstek toe veroordeeld. Informatie BHIC.

[143] Opa's Hogenbosch protestbrief werd op 29 oktober 1917 door de gemeenteraad van Vught besproken. In de brief protesteerde hij tegen de gasafsluiting vanwege het niet betalen van een boete van het gasbedrijf omdat teveel gas was gebruikt.

[144] De dochters van Bets (Jeannette, Tineke en Trees de Leeuw) waren mijn tantes . De jalousie van Bets is volgens familieverhalen geen verzinsel. Ik vond in Delpher een advertentie uit begin twintigerjaren waarin een dienstmeid werd gezocht van 56 jaar of ouder. Wie die plaatste kon ik niet traceren.

[145] Informatie over de China reis van Goulmy via Amerika en Panama-kanaal op de website Goulmy- Baar..

[146] Op 26.08.1922 bericht de Provinciale krant (Nrd. Brabant en Den Bosch)over deze Missie-actie. Het sigarenbandje is ontworpen door Pater Berthold.

[147] Bron atelier Van Bokhoven Jonkers op Wikimedia Commons en Wikipedia. Foto atelier.

[148] Stationsrestauratie in Den Bosch gerestaureerd en heropend volgens bericht in Het Huisgezin van 28.04.1923 Info Delpher.nl.

[149] Jacobus Cornelis Leeuwrik geboren in Utrecht woonde vijf jaar op verschillende adressen in Tilburg, daarna in Deventer en begin twintiger jaren In Den Bosch. Bij burgerlijke stand Tilburg staat hij ingeschreven met geloof: Geen

[150] Tabak verwerkende industrie (branchenummer 13) Kasper Sloots, Rob Hoen, 1996

[151] Huwelijk van Ada en Cornelis Leeuwrik en van Ida en Anton van Bokhoven vindt plaats op 24-09-1923 in Berlicum. Adr. Heinen is één van de getuigen bij Ada en Cor Leeuwrik.

[152] Advertentiebericht van Slagers- Patroonsvereniging 31-1-1925 Prov. Nrd Brabantsche Courant

[153] De aanmelding bij het Korps Motordienst van Petrus Hogenbosch in april 1925 is vermeld als opmerking op het blad Militiedienst BHIC. Reden tot vrijstelling is broederdienst, toegekend op 9 januari 1919. Zijn beroep toen handelsagent, schoolopleiding L.O.

[154] Overlijdensbericht Helena Schoonenbosch, oud 75 jaar op 5.5.1924 in Burgerlijke Stand 's-Hertogenbosch. Info Delpher.nl

[155] Bijdrage van Alb. Hogenbosch in Hartman - Tijdschrift voor administratief Recht - Examenopgave over Erfpacht in 1924. Delpher.nl/Tijdschriften.

[156] Het faillissement bericht verscheen begin februari 1925 in alle landelijke dagbladen: "Hintham, A. Hogenbosch agentuur en kommissiehandel." Info Delpher.nl

[157] Het Huisgezin Den Bosch. "Uit de Bossche rechtszaal Gerechtshof van Den Bosch". 14-12-1926, Delpher.nl/kranten.

[158] Bijdrage van A. Hogenbosch jr. in Hartmans tijdschrift ter beoefening van administratief recht, jrg 43 1926 pag. 217 Delpher.nl/tijdschriften.

[159] Jeannette Potjes, echtgenoot van Albertus Antonius Johannes Hogenbosch is op 11 augustus 1928 in Den Bosch overleden. Info BHIC.nl.

[160] Helena Schoonenbosch overleed op 24 februari 1930 in Den Bosch. De overlijdensdatum 1926 in UPG pag. 100 is niet correct.

[161] Halfzus Anna Hogenbosch trekt in bij Capetti, de familie van haar dochter kort na het overlijden van Albertus Beguin op 21-12-1928. Ze verhuist na haar moeders dood mee met de familie Capetti naar Nijmegen in 1930 en keert terug naar Amsterdam tot aan haar dood in 1946. In Amsterdam trouwt ze in 1932 met de vroegere huisgenoot van August Beguin en collega August Bourier.

[162] Bericht gerechtshof aan Petrus Hogenbosch Den Bosch, vande Does Willeboissingel 64, n.a.v. een verkeersovertreding op 13 juni 1929 om 2.30 des namiddags. Info BHIC

[163] Deurwaarder Hendricks woonde van 1921 tot aan zijn plotselinge dood op 8.11.1930 in Den Bosch, Zuid-Willemsvaart 139 Info Delpher.nl/tijdschriften

[164] Op 12.07.1927 vond onder leiding van deurwaarder Hendricks in Den Bosch de "Eerste Noord-Brabantsche 's-Hertogenbosche spekveiling"plaats. Bron Delpher. Info Delpher.nl/kranten..

[165] A. Hogenbosch slaagt voor het examen Gemeente Administratie (G.A.) op 26.6.1930 Info Delpher.nl/kranten.

[166] Albèrt Hogenbosch stond als tweede kandidaat op de lijst voor gemeentesecretaris in Cromvoirt – Raadsvergadering 24.02.1926 Info Delpher

[167] Huwelijk van Jan Cordens en Bets Hogenbosch in Den Bosch op 20.1.1930 met Petrus Hogenbosch als getuige Info www.openarch.nl

[168] Een van mijn weinige herinneringen door mijn ouders uitgesproken is dat zij de trouwdatum moesten uitstellen vanwege een plotselinge dood.

[169] Het huwelijk van Albèrt Hogenbosch en Truus Hendricks vindt plaats in Den Bosch op maandag 26 januari 1931, samen met Annie Hendricks en Jules Lejeune. Drie maanden later zal de broer Emiel Hendricks trouwen met Marie- Louise Lejeune.

[170] Anna Maria Schoonenbosch overleed in Den Bosch op 24 februari 1930. Sterfdatum in UPG is niet correct.

[171] Op 21.12.1928 overleed Albert Beguin, echtgenoot van Anna Hogenbosch (halfzuster opa) en vader van één dochter (Den Bosch) en drie zonen (geboren in Oijen en Amsterdam) waarvan er een overleden was door een ongeluk met de tram. Info Delpher

[172] Na negen dagen overlijdt op 15.3.1927 de zoon van Ada en Cor Leeuwrik in Den Bosch Info Wiewaswie.nl

[173] Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant » 13 mei 1937 - Art. 87 | Delpher (Info Delpher hier)

[174] Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant 26-04-1939 Info Delpher.